

EX PANNONIA

21

Суботица / Subotica / Szabadka
2017

U finansiranju ovog broja časopisa učestvovali su:
Grad Subotica, fondacija Bethlen Gábor

EX PANNONIA

Broj 21
Subotica 2017.

Izdavač: Istorijski arhiv Subotica

Za izdavača: Stevan Mačković, direktor IASu

Redakcija: Stevan Mačković, Tatjana Segedinčev, Zolna Matijević

Lektor: Dijana Borenović

Prevodi sažetaka: Zoltan Mesaroš

Tiraž: 500 primeraka

Štampa: REprint, Subotica

Adresa redakcije: Trg slobode 1/III, tel. +381 (0)24 524-033

e-mail: info@suarhiv.co.rs

web adresa: www.suarhiv.co.rs

ISSN 0354-9151

CIP - Каталогизација у публикацији Библиотеке
Матице српске, Нови Сад

930.25 (497.113)

Ex Pannonia / redakcija Stevan Mačković, Tatjana
Segedinčev, Zolna Matijević - 1996, Br. 1. - Subotica:
Istorijski arhiv Subotica, 1996-; 30 cm

Godišnje
ISSN 0354 - 9151

COBISS.SR-ID 74467596

SADRŽAJ

STUDIJE

ZAVIČAJNA ISTORIJA

- Tibor Halas Szabadka 1917-ben a közgyűlési jegyzőkönyvek tükrében (Subotica 1917. godine u svetlu skupštinskih zapisnika)
Prve subotičke fontane
- Dejan Mrkić
Borbala Fabian Az iskolán kívüli népművelés Szabadkán 1941 és 1944 között (Prosveta van škola u Subotici između 1941. i 1944. godine – na osnovu spisa Odbora za prosvetu naroda van škole)
- Zolna Matijević A Szabadkai Ügyvédi Kamara története 1875–1920 (Istoriijat advokatske komore u Subotici 1875–1920)
- Tatjana Segedinčev Jedan običan dan na Paliću (istorija Palića kroz dokumente: Palički park – gosti Palića – Palički kućni red)
- Mr Karlo Slavić Patenti i inovacije u vinogradarstvu i voćarstvu Subotičko-horgoške peščare

IZ ARHIVSKE GRAĐE

- Dijana Borenović Osnivanje i početak rada Saveza Štefania u Subotici – iz arhivske građe IASu

ISTORIJA ZDRAVSTVA

- Dr Deže Čuso Druga decenija u radu spasilačke službe (1907–1918)
- Dr Emil Libman
i saradnici Socijalno-zdravstvene brige Magistrata Subotice o deci u XVIII i XIX veku

IZ RADA ARHIVA

- Tamara Petković
Јелена Цветић Letopis Arhiva za 2016. godinu
Библиотечки фонд Историјског архива Суботица

PRIKAZI

- Sanja Beđik
Dr Zoltan Mesaroš Илустрација српске штампане књиге у 18. веку
Mihálovics a horvát és magyar nyelvűtan halovány állócsillaga (Mihalović treptava zvezda hrvatske i mađarske gramatike)
- Lenke Palásthy
Čedomir Janičić Egy kiállítás képei (Utisci sa izložbe)
Jugoslovensko iskustvo: Jedan ljudski vek nečeg sasvim različitog

TARTALOM

KUTATÁSOK

HELYTÖRTÉNET

- Halász Tibor
Mrkić Dejan
Fábián Borbála Szabadka 1917-ben a közgyűlési jegyzőkönyvek tükrében
Az első szabadkai szökökutak
Az iskolán kívüli népművelés Szabadkán 1941 és 1944 között – Szabadka Iskolánkívüli Népművelési Bizottság iratai alapján
A Szabadkai Ügyvédi Kamara története 1875–1920
Egy szokványos nap Palicson
Találmányok és újítások a szőlészetben és gyümölcsstermesztésben a horgosi homokpusztán
- Matijević Zolna
Segedinčev Tatjana
Mr Slavić Karlo

LEVÉLTÁRI ANYAGBÓL

- Borenović Dijana A Szabadkai Stefánia Szövetség működésének kezdete Szabadkán – A SZTL levéltári iratai alapján

EGÉSZSÉGÜGY-TÖRTÉNET

- Dr. Csúszó Dezső Második évtized a szabadkai mentőszolgálaton (A második évtized: 1907–1918)
- Dr. Libman Emil
és társszerzők A Szabadkai Magisztrátus szociális és egészségügyi törődése a gyerekekkel a XVIII. és a XIX. században

A LEVÉLTÁR TEVÉKENYSÉGÉBŐL

- Petković Tamara
Cvetić Jelena A Szabadkai Történelmi Levéltár 2016. évi tevékenysége
A szabadkai Levéltár könyvtári állománya

ISMERTETÉSEK

Beđik Sanja
Dr. Mészáros Zoltán
Palásthy Lenke
Janičić Čedomir

Illusztrációk a 18. század végén szerbül kinyomtatott könyvről
Mihálovics a horvát és magyar nyelvű tanítóállásának
Egy kiállítás képei
Kiállítás bemutatása – Jugoslovensko iskustvo: Jedan ljudski vek nečeg sasvim različito

CONTENTS

STUDIES

LOCAL HISTORY

Tibor Halász
Dejan Mrkić
Borbála Fábrián
Zolna Matijević
Tatjana Segedinčev
Mr Karlo Šlavić

Subotica in 1917 through the City Assembly protocols
First fountains in Subotica
Extracurricular Education in Subotica between 1941 and 1944 – according to the records of the Extracurricular Public Education Board
History of the Bar association in Subotica 1875–1920
An ordinary day at Palić
Patents and innovations in viticulture and fruit growing in Subotica Sands

FROM ARCHIVAL MATERIAL

Dijana Borenović
The establishment of Association Stefania in Subotica – from archival material in the Historical Archives of Subotica

HISTORY OF HEALTH SERVICE

Dr Dezső Csúszó
Dr Emil Libman
and associates

Second decade of the Rescue Service (1907-1918)
Social and health care of children by the Magistracy of Subotica in 18th and 19th century

ARCHIVES' ACTIVITIES

Tamara Petković
Jelena Cvetić

Chronical of The Historical Archives of Subotica for the year 2016
Library fond of The Historical Archives of Subotica

REVIEWS

Sanja Beđik
Dr Zoltán Mészáros
Lenke Palásthy
Čedomir Janičić

Illustrations of Serbian printed books in 18th century
Mihálovics a flashing star of Croatian and Hungarian grammar
Impressions from the exhibition
Jugoslovensko iskustvo: Jedan ljudski vek nečeg sasvim različito – Exhibition review

Halász Tibor,
levéltáros, Szabadkai Történelmi Levéltár

Szabadka 1917-ben a közgyűlési jegyzőkönyvek tükrében

Összefoglaló: Szabadka szabad királyi város közgyűlése, a törvényhatósági bizottság az első világháború negyedik évében, 1917-ben összesen tizenegyszer ült össze. A közgyűlési jegyzőkönyvekből kiviláglik, hogy az akkori szabadkai városatyáknak főleg a háborúval kapcsolatos ügyekkel kellett foglalkozniuk. Fontos határozatok születtek a város lakosságának élelemmel való ellátásáról, döntöttek a különböző segélyek és támogatások odaítéléséről, illetve megszavazták, hogy Szabadka város is részt vesz a hadikölcsönök jegyzésében. Emellett a közgyűlés elbúcsúzott Szabadka addigi főispánjától, jószási dr. Purgly Sándortól, ünnepi közgyűlés keretében beiktatta a város új főispánját, dr. Baloghy Ernőt, megemlékezett Iványi Istvánnak, a város történetírójának a haláláról, döntött a városi gázgyár, illetve dr. Milkó Izidor könyvtárának megvásárlásáról. E jegyzőkönyvek bemutatásában hangsúlyos szerepet kaptak a főispán beszédei, illetve a polgármester jelentései.

Kulcsszavak: Szabadka, első világháború, törvényhatósági bizottság, főispán, polgármester.

Szabadka mint törvényhatósági jogú város

A dualista monarchia idején Magyarországon az állami közigazgatás legfontosabb helyi szervei a törvényhatóságok voltak, vagyis a vármegyék és a törvényhatósági joggal felruházott városok. Legfontosabb jogszabály, mely működésüket szabályozta az 1886. évi XXI. törvénycikk volt. E törvénycikk 24 törvényhatósági joggal felruházott várost sorolt fel, köztük Szabadka szabad királyi várost is. Mint törvényhatóság, Szabadka önkormányzattal rendelkezett, de foglalkozhatott közérdekű országos ügyekkel is. Önkormányzati jogosítványainál fogva saját belügyeiben önállóan hozhatott határozatokat, szabályrendeleteket alkothatott, ezeket végrehajthatta saját hatóságaival, maga választhatta tisztviselőit, továbbá megállapíthatta az önkormányzat és a közigazgatás költségeit és gondoskodott ezek fedezetéről.

Szabadka sz. kir. város törvényhatósági bizottságának tagjai az 1917. évben.

T I N D K.

Jószási dr. PURGLY SÁNDOR
Városi főispán

Legátus: Bárczai-Dezsi, Károly; Hala Gy. Zoltán városi főispánja H.

Bizottsági tagok:
a) tiszti állásuk jogán:

Sorszám	Lakás		Név	Állás
	Utca	Szám		
1	L.	13	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
2	L.	168	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
3	L.	181	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
4	VIII.	74	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
5	L.	269	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
6	H.	131	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
7	VI.	16	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
8	E.	142	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
9	VI.	24	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
10	VII.	116	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
11	VII.	184	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
12	VII.	205	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
13	L.	128	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
14	L.	54	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
15	IV.	33	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
16	L.	412	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
17	IV.	624	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
18	VII.	176	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
19	IV.	93	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
20	VII.	44	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
21	L.	475	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
22	VII.	184	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
23	Szög. utca	33	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
24	VI.	89	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
25	Szög. utca	Művelőd.	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
26	IV.	124	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter
27	Zsoltár	—	Dr. Hala György	Magyar Kir. Honvédelmi Miniszter

Szabadka sz. kir. város törvényhatósági bizottságának tagjai az 1917. évben – a névjegyzék első oldala, melyen összesen 349 név található

A törvényhatóság legfontosabb szerve a törvényhatósági bizottság volt, mely mint első számú törvényhatósági fórum, határozatokat hozott a város közigazgatását érintő ügyekben. A törvényhatósági bizottság tagjai voltak a törvény által meghatározott főtisztviselők, a választott képviselők és a virilisták, azaz a törvényhatóság területén legtöbb adót fizető polgárok. 1917-ben Szabadka szabad királyi város törvényhatósági bizottságának összesen 349 tagja volt és összesen tizenegyszer ült össze.

A főispán volt a törvényhatóság első számú tisztviselője. Szabadka szabad királyi város főispánja jószási

dr. Purgly Sándor volt, 1917. szeptember 1-től pedig dr. Baloghy Ernő, akit a miniszterelnök előterjesztése és ellenjegyzése mellett, az uralkodó nevezett ki. A főispán, mint a végrehajtó hatalom képviselője ellenőrizte a törvényhatósági önkormányzatot, örködött a központi állami közigazgatás érdekei felett, összehívta és elnökölt a törvényhatósági közgyűlésen.

Mint törvényhatósági joggal felruházott várost, Szabadkát a polgármestere, dr. Biró Károly irányította. Feladatai közé tartozott átvenni a városhoz intézett kormányrendeleteket és leveleket, végrehajtotta a kormányrendeleteit, aláírta a város nevében kiállított okmányokat, őrizte a város pecsétjét, a közgyűlésnek pedig köteles volt részletes jelentést tenni intézkedéseiről. Egyben elnökölt a városi tanács ülésein, a főispán távollétében pedig a törvényhatósági közgyűlésen.

A városi tanács a törvényhatóság végrehajtó szerve volt. A tanács intézte a város gazdasági ügyeit, gondoskodott a város közvagyonáról, jövedelmeinek fenntartásáról és hasznosításáról, felügyelte a különböző városi alapok szabályszerű működését. A városi tanács tagja volt a polgármester, a helyettes polgármester, a tanácsnokok, a rendőrfőkapitány, a főjegyző és a főügyész.

1917. évi január hó 18. napján tartott rendes közgyűlés¹

Az év első közgyűlését dr. Purgly Sándor főispán nyitotta meg, több főtisztviselő, dr. Biró Károly udvari tanácsos, polgármester, Szalay Mátyás rendőrfőkapitány, dr. Vinkler Imre és dr. Hoffmann Kálmán tanácsnokok, dr. Völgyi János tb. főjegyző, Frankl István főmérnök, dr. Brenner József tb. főügyész és az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

A közgyűlés első napirendi pontja a polgármester jelentése volt a közigazgatás állapotáról az elmúlt hónapban. Mint jelentésében dr. Biró Károly elmondta, a tisztviselői kar általában jól és odaadással teljesítette feladatait. A város közegészségügyi helyzete is kedvező, mivel az elmúlt időszakban járványos betegség nem fordult elő. A legnagyobb gondot a város közlekedése jelentette. Lisztből a lakosság már 25%-kal redukált adagot kapott, míg hússal és zsírral való ellátás érdekében hetente 20-22 sertés került levágásra. Cukorból sikerült 16 vagont szétosztani, de burgonyából és petróleumból kiutalt mennyiségek még nem érkeztek meg a városba. Dr. Biró Károly arról is tájékoztatta a törvényhatósági bizottságot, hogy az Országos Közlekedési Hivatal Szabadka területére újabb rekvirálást rendelt el. Mint elmondta, a rekviráló bizottságok házról-házra, szállásról-szállásra fognak járni és neki személy szerint erős a meggyőződése, hogy „Szabadka sz. kir. város hazafias áldozatkész közönsége a rendelkezésére álló készletekből igénybe veendő gabonaneműeket a legnagyobb készséggel bocsátja a Haza rendelkezésére!”

Miután a törvényhatósági bizottság a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, áttért a többi napirendi pont megtárgyalására.

A többi napirendi pont során a közgyűlés meghallgatta a polgármesternek a bor- és húsfogyasztási adók beszédével kapcsolatos jelentését, a bíráló választmány bemutatta a legtöbb adót fizetők névjegyzékét, majd a közgyűlés döntött a városi közpénzek és gyámpénztári pénzkészletek elhelyezésének feltételeiről a különböző pénztintézeteknél. Figyelembe véve a nagy esőzések és talajvizek okozta károkat, a törvényhatósági bizottság döntött a vízzel elárasztott városi földek bérleti díjainak részbeni elengedéséről az okozott károktól függően.

A közgyűlésnek ezen az ülésén foglalkoznia kellett a csantavéri, a szabadkai Szt. György templomi és a tavanckúti plébánosi állások betöltésének kérdésével is. A kalocsai érsek által javasolt személyek közül a törvényhatósági bizottság, kegyuri jogánál fogva, közfelkiáltással megválasztotta csantavéri plébánosnak Takács Gáspárt, a szabadkai Szt. György templom plébánosának Hegedűs Benjamingot, tavanckúti plébánosnak pedig Berger Antalt. Ősi szokás szerint a megválasztott plébánosokat küldöttség hívta meg a közgyűlésbe. Hegedűs Benjamin hálás szavakkal köszönte meg a neki előlegezett bizalmat és megígérte, hogy erre a bizalomra mindig érdemes lesz, mint hű, odaadó és hazafias polgára e hazának. Ő személy szerint kész kivenni részét minden honmentő, népboldogító és népfelvilágosító munkából, a háború által sújtottaknak istápolást és segítséget ígért. Takács Gáspár mélyen meghatva köszönte meg a törvényhatósági bizottságnak az iránta megnyilvánuló bizalmat. Mint elmondta, büszkeséggel gondol a Ludason eltöltött kilenc évre, de most

A Bácsmezei Napló 1917. február 25-i száma

¹ SzTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 1.

Korabeli rekviráló-lap

szívében sok szeretettel megy Csantavérre „magyar véreinek lelki üdvösségéért munkálodni és szolgálni azt a hazát, amelynek léteért, jövődő boldogságáért annyian áldozták az életüket”. Beszéde végén Hegedűs Benjamin nevében 500 koronát ajánlott fel a hadiárvaik részére, a maga nevében pedig az általa javasolt rokkanttelep létesítésére már korábban tett adományát további 300 koronával egészítette ki. Egyben arra kérte a törvényhatósági bizottságot, hogy „igyekezzék kenyérhez juttatni azokat akik épségüket áldozták a mi épségünkért”.

Az egyéb megszavazott segélyek mellett a közgyűlés 300 korona értékű támogatást szavazott meg a Szabad Liceum Egyesület számára is, a Vojnics Oszkár Emlék-ünnep költségeire. Határozatában a közgyűlés kimondta, hogy az emlékünnep után a vetített képek diaposzítveit megőrzés céljából az egyesület köteles átadni a Vojnics Oszkár-féle múzeumnak: „oly czélból, hogy azok később különböző iskolák növendékeinek bemutathatók legyenek”.

A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, január 21-én került sor a polgármester, a városi tanács, továbbá a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1917. évi március hó 13. napján tartott rendes közgyűlés²

A törvényhatósági bizottság évi második közgyűlését dr. Purgly Sándor főispán nyitotta meg, több főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Mint jelentésében dr. Biró Károly polgármester elmondta,³ a tisztviselői kar általában jól és odaadással teljesítette feladatait. A város közegészségügyi helyzete is kedvező, mivel az elmúlt időszakban komolyabb megbetegedések nem fordultak elő. A kelebiai uradalmi iskolában fellépett kanyarójárvány is teljesen megszűnt, az iskola újra működik. A továbbiakban tájékoztatta a köz-

² SztTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 25.

³ A polgármester jelentése az F. 2, I 1/1917. jelzetű ügyiratban található. A közgyűlési jegyzőkönyv csak a határozatot tartalmazza, hogy a törvényhatósági bizottság jóváhagyólag tudomásul vette a polgármester jelentését.

Korabeli plakát – dr. Biró Károly polgármester figyelmezteti a lakosságot, hogy a legszigorúbban takarékoskodjon a liszt- és gabonakészleteivel

gyűlés tagjait, hogy a város lisztkontingensét tovább redukálták, ezért a kiosztásra kerülő lisztadagok negyed része kukoricaliszt. Nagy gondot jelent az is, hogy sokan az élelmiszerkészleteket egyáltalán nem, vagy a valóság-nak meg nem felelő mennyiségben jelentették be. Ezért a lakosságot hirdetmény útján figyelmeztette, hogy ezt tegyék meg, különben szigorú büntetésre számíthatnak. Dr. Biró Károly arról is tájékoztatta a törvényhatósági bizottságot, hogy az élelmiszerek lehető egyenlő elosztása érdekében, 1917. február 5-én életbe lépett a jegyrendszert, illetve, hogy a tanácshoz eddig 490 tisztviselő fordult azzal a kérelemmel, hogy részükre konyhakerti vetemények termelése céljából megfelelő területet engedjen át. A tanács úgy döntött, hogy a jelentkezőknek családonként 200 négyszögölnyi parcellákat ad bérbe a város tulajdonában lévő földekből. Dr. Biró Károly jelentésében az is elmondta, hogy a belügyminiszter leiratban felhívta, hogy a néhai Vojnics Tivadarné „Árvalányok Máriaháza” alapítványának életbeléptetése érdekében tegye meg a szükséges intézkedéseket. Az intézmény a Párhuzamos úton, Sztipics Márk tulajdonában lévő emeletes házban lesz elhelyezve és bízik benne, hogy az árva-ház már az év folyamán átadható lesz.

Miután a törvényhatósági bizottság a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, áttért a többi napirendi pont megtárgyalására.

Elfogadva a tanács javaslatát, a törvényhatósági közgyűlés megszavazta a város házipénztárának 1917. évi

Meghívó.

Szabadka sz. kir. város törvényhatósági bizottsága 1917. évi március hó 13-án (kedden) d. e. 9 órákor a városi székház dísztermében

rendes közgyűlést

tart, melyre a t. bizottsági tag urat tisztelettel meghívom.

Szabadka, 1917. évi március hó 7-án.

Dr. Biró Károly
alpolgármester.

Tárgysor:

1. Polgármester jelentés a költségvetéséről - bevételei és kiadásairól.
2. Helyi adók.
3. Helyi adók.
4. Dr. Pászty Sándor Nőpiszt. Országgyűlésre 4014911. számú állásnyilatkozata elutasítása miatt. (P. 1.)
5. Szabadsz. Bizottság sz. kir. bizottsági miniszter Dr. Országgyűlésre 4014911. számú állásnyilatkozata elutasítása miatt. (P. 1.)
6. A sz. kir. Pénzügyminiszter U. 7265. számú körlevelére az egyes adókat illetően. (P. 1.)
7. A sz. kir. Pénzügyminiszter U. 7266. számú körlevelére az egyes adókat illetően. (P. 1.)
8. A sz. kir. Pénzügyminiszter U. 7267. számú körlevelére az egyes adókat illetően. (P. 1.)
9. A sz. kir. Pénzügyminiszter U. 7268. számú körlevelére az egyes adókat illetően. (P. 1.)
10. Polgármester jelentés a városi költségvetéséről. (P. 1.)
11. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
12. Polgármester jelentés a városi költségvetéséről. (P. 1.)
13. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
14. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
15. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
16. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
17. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
18. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
19. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
20. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
21. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
22. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
23. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
24. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
25. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
26. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
27. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
28. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
29. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
30. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
31. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
32. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
33. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
34. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
35. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
36. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
37. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
38. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
39. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)
40. Területi javakról a költségvetésről. (P. 1.)

Meghívó Szabadka sz. kir. város törvényhatósági bizottságának 1917. március 13-án tartott közgyűlésére

költségvetését, mely szerint a bevétel 4.096.285 korona lesz, a kiadások viszont 4.778.607 koronát tesznek ki. A költségvetésben mutatkozó 682.321 korona hiány fedezésére a közgyűlés elrendelte a községi pótdadó 50%-os felemelését. A közgyűlés elfogadta dr. Janiga János javaslatát is, hogy a költségvetésben bizonyos összeg

Mármodik kiadás.

Szabadka, XV. évfolyam, 69. sz. Ápr. 6. é. é. Vasárnap, 1917. április 15.

BÁCSMEGYEI NAPLÓ

POLITIKAI NAPILAP

<p>Közlönyök a király előtt.</p> <p>1. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>2. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>3. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>4. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>5. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>6. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>7. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>8. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>9. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>10. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>11. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>12. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>13. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>14. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>15. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>16. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>17. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>18. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>19. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>20. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>21. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>22. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>23. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>24. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>25. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>26. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>27. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>28. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>29. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>30. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>31. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>32. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>33. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>34. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>35. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>36. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>37. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>38. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>39. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>40. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p>	<p>Höfner mai jelentése.</p> <p>1. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>2. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>3. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>4. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>5. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>6. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>7. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>8. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>9. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>10. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>11. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>12. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>13. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>14. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>15. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>16. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>17. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>18. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>19. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>20. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>21. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>22. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>23. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>24. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>25. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>26. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>27. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>28. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>29. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>30. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>31. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>32. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>33. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>34. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>35. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>36. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>37. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>38. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>39. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p> <p>40. Királyi rendelet az egyes adókat illetően. (P. 1.)</p>
--	--

Csernák a béke lehelőjéről.

Szocialista vezér a királynál.

Az orosz belső világháború.

Cseresznyében érés a békevágy.

A Zrínyi halott utasai.

Az Újvárosi hadifoglyok alatt.

A Bácsmezei Napló 1917. április 15-i száma

legyen elkülönítve a háborúban megrokkant katonák rendszeres kenyérkereső foglalkozáshoz való juttatása céljából adandó segélyekre. Erre a célra 25.000 korona lett megszavazva.

A közgyűlés döntött arról is, hogy a város függő kölcsöneinek kifizetésére és a gázgyár megváltási árára hosszú lejáratú kölcsönt vesz fel a Magyar Földhitelintézetől, a város ingatlanainak jelzálogos lekötése mellett. A határozat értelmében a kölcsön értéke 7.000.000 korona és a város 63 éven keresztül fogja törleszteni.

A különböző segélyek megszavazása mellett a törvényhatósági bizottság 5000 korona segélyt szavazott meg a Miasszonyunkról Nevezett Iskolánéknak Vezetése Alatt Álló Róm. Kath. Női Felsőkereskedelmi Iskola szertárának és bútorzatának kiegészítésére, illetve a Szabadkai Tisztviselői Otthon berendezési költségeire 1000 koronát.

Egyebek mellett a közgyűlés jóváhagyta a Haverda Boldizsár és Neje Alapítványának alapító levelét, döntött a községi kötelekbe való felvételekről, ellátást szavazott meg özevgyeknek, megállapította az új legeltetési díjakat a közlegelőkn.

A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, március 16-án került sor a polgármester és a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1917. évi május hó 26. napján tartott rendes közgyűlés⁴

Az év harmadik közgyűlését dr. Purgly Sándor főispán nyitotta meg, több főtitkár, dr. Biró Károly udvari tanácsos és polgármester, Szalay Mátyás rendőrfőkapitány, dr. Vinkler Imre és dr. Hoffmann Kálmán tanácsnokok, dr. Völgyi János tb. főjegyző, Frankl István főmérnök, dr. Kiss József t. főügyész és az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Jelentésében dr. Biró Károly polgármester tájékoztatta a közgyűlést,⁵ hogy az elmúlt időszakban is a tisztviselői kar jól és odaadással teljesítette feladatait. A város közegészségügyi helyzete is kedvező, mivel a polgári lakosság között járványos megbetegedés nem történt. Mint jelentésében a továbbiakban elmondta, az Országos Közélelmezési Hivatal elnöke leiratban értesítette, hogy a város lisztzükségletét július 1-től augusztus 15-ig terjedő időszakban az országos készletekből nem fedezheti. Egyben feljogosította, hogy a szükséges gabonamennyiséget rekvirálás útján szerezze be. Ezért kénytelen volt a város gazdaközönségéhez felhívást intézni, hogy a még meglévő készleteiket önként ajánlják fel, különben kénytelen lesz elrendelni a legszigorúbb rekvirálást. Dr. Biró Károly arról is tájékoztatta a törvényhatósági bizottságot, hogy a kalocsai érsek döntése értelmében a Szent Rókus templomban május hó 17-től minden vasárnap és ünnepnapon 8 órától egy magyar nyelvű szentmise és szentbeszéd is meg lesz tartva. Hétköznapokon viszont az első szentmise váltakozva lesz magyar, illetve bunyevác nyelvű. Mint kihangsúlyozta, így teljesült a plébániához tartozó magyarajkú római katolikus hívők régi óhaja. Elfogadva a polgármester javaslatát, a közgyűlés jegyzőkönyvileg fejezte ki háláját és elismerését Gugánovics Máté és dr. Halmi Miklós bankigazgatóknak. Mindkét igazgató a gázgyár hat évre visszamenő időszakra vonatkozó üzleti könyveit nézte át a város által történő megváltásával kapcsolatban, és ezt a legnagyobb szakértelemmel és ügybuzgalommal tették meg.

Miután a törvényhatósági bizottság a polgármester jelentését jóváhagyólag tudomásul vette, áttért a többi napirendi pont megtárgyalására.

A törvényhatósági bizottság döntött a városi rendőrség fejlesztésére szánt 81.000 korona elosztásáról, foglalkozott a gázgyár a város által történő megváltásával, továbbá megszavazta, hogy a magyar kormány felhívásának eleget tesz és a VI. hadikölcsönből Szabadka város 1 millió korona névértékű kötvényt fog bejegyezni.

A törvényhatósági bizottság elismerését és nagyrabecsülését fejezte ki az akkor lemondott magyar miniszterelnök, gróf Tisza István iránt. Határozatban kimondta,

hogy a „*távozó Miniszterelnök úrnak a nemzeti létünkért folytatott élet-halál harcunk nehéz éveiben a magyar Nemzet léteérdekének megóvása és biztosítása érdekében kifejtett s a magyar faj szeretete mély érzésétől sarkalt fáradhatatlan munkáját hálatelt szívvel értékeli – államférfiúi nagysága előtt, a mely a magyar fegyverek dicső fegyvertényei mellett eredményezte azt, hogy a mai titáni világháborúban a magyar Nemzet szava oly nagy sullyal esett a latba, – az elismerés és nagyrabecsülés zászlaját meghajtja, – s lángoló honszeretetére alapított azon reményének ad kifejezést, hogy a mai nehéz időkben habár változott körülmények közt minden tehetségét a Nemzet szolgálatába fogja állítani*”.

Egyhangúlag elfogadva a polgármester előterjesztését, hogy „*a városnak a harctéren évek óta önfeláldozással küzdő fiai iránti háláját és gondoskodó szeretetét kifejezésre juttassa*”, a közgyűlés 2000 korona segélyt szavazott meg a császári és királyi 32. gyaloghadosztály részére katonaothon létesítésére.⁶ Emellett a törvényhatósági bizottság különböző összegű segélyeket szavazott meg a Szabadkai Munkástedező Egyesületnek, az Első Szabadkai Nőegyletnek, az Országos Gyermekvédő Ligának és a Miasszonyunkról Nevezett Iskolánéknak Szabadkai Intézetének.

Ezen az ülésen került sor a Zeneiskola szervezési szabályrendeletének elfogadására, a bércocsik viteldíjainak felemelésére, továbbá Kunetz Ignác királyi kereskedelmi tanácsos és neje Krausz Emilia által fiuk, a néhai Kunetz Endre emlékezetére tett 10.000 koronás alapítvány alapító levelének megállapítására.⁷

A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, május 31-én került sor a városi tanács és a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1917. évi június hó 30. napján tartott rendes közgyűlés⁸

A törvényhatósági bizottság évi negyedik közgyűlését dr. Biró Károly polgármester nyitotta meg, több főtitkár, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Jelentésében dr. Biró Károly polgármester tájékoztatta a közgyűlést,⁹ hogy az elmúlt május és június hónapokban is a közigazgatási tisztviselői kar általában jól és odaadással teljesítette feladatait és kötelességeit. A város közegészségügyi helyzete is kedvező, mivel az elmúlt hónapokban járványos megbetegedés nem fordult elő. Továbbá bejelentette a törvényhatósági bizottság tagjainak, hogy a közlelmezés problémájának enyhítése céljából a város belterületén összesen hat hatóságilag fogja

⁴ SzTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 41.

⁵ A polgármester jelentése az F. 2, I 1/1917. jelzetű ügyiratban található. A közgyűlési jegyzőkönyv csak a határozatot tartalmazza, hogy a törvényhatósági bizottság jóváhagyólag tudomásul vette a polgármester jelentését.

⁶ A cs. és kir. 32. gyaloghadosztály keretébe tartozott a szabadkai cs. és kir. 86. gyalogezred.

⁷ Kunetz Endre a 6. népfelkelő gyalogezred hadnagyaként esett el 1914. december 12-én a szerbiai harctéren.

⁸ SzTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 67.

⁹ A polgármester jelentése az F. 2, I 1/1917. jelzetű ügyiratban található. A közgyűlési jegyzőkönyv csak a határozatot tartalmazza, hogy a törvényhatósági bizottság jóváhagyólag tudomásul vette a polgármester jelentését.

a lakosságnak kiszolgáltatni a szükséges élelmiszereket ezentúl. Így megszüntethetők lesznek a korábban tapasztalt torlódások, melyek miatt gyakran került sor rendbontásokra. Az új nyugdíjszabállyzattal kapcsolatban dr. Biró Károly elmondta, hogy nem sikerült időben elkészíteni, mivel a bevonulások miatt a tisztviselői kar erősen megfogyatkozott. De bízik benne, hogy a következő közgyűlésen már sikerül betervezni az új szabályzatot. A polgármesteri jelentés keretében felolvasásra került gróf Tisza István volt miniszterelnök köszönő levele, annak kapcsán, hogy a törvényhatósági bizottság az előző közgyűlésen hozott határozata alapján lelkes elismerését juttatta kifejezésre az akkor leköszönt magyar királyi kormány előtt.

Elfogadva két bizottsági tag indítványát, hogy IV. Károly magyar királynak a magyar nemzet irányába több alkalommal is kinyilvánított királyi kegyéért a város alattvalói hódolatát fejezze ki, a közgyűlés határozatban mondta ki, hogy a „*törvényhatósági bizottság Ő Felsége IV. Károly magyar Királynak és felséges hitvese Zita Királyné nagyasszonyunknak a Magyar Nemzet iránt annak a mai történeti nagy időkben tanúsított bámulatos erő kifejtésével szemben számos esetben megnyilatkozott Királyi hajlandóságukat hazafias örömmel látva s tapasztalva – elhatározza, hogy a Királyi elismerés és szeretetnek többszöri spontán megnyilatkozása nyomán fakadó örömeinek és hálájának a trón számolyánál leendő kifejezésre jutása céljából a m. kir. Miniszterelnök úrhoz felterjesztést intéz*”.

Ugyanezen a közgyűlésen a törvényhatósági bizottság tudomásul vette gróf Eszterházy Móricz m. kir. miniszterelnök leiratát, melyben értesítette Szabadka városát, hogy az uralkodó miniszterelnökké nevezte ki és a közgyűlés egyben biztosította az új miniszterelnököt, hogy munkájában mindenben támogatni fogja.

Ezen a közgyűlésen került sor Szabadka sz. kir. város szervezési szabályrendeletének az elfogadására. A szervezési szabályrendelet pontosan megszabta a város törvényhatósági és községi hatáskörét és illetékességét, illetve tételesen felsorolta a városi hatóságokat. A szabályzat szerint hatósági jogkörrel rendelkezett a törvényhatósági bizottság, a közigazgatási bizottság, hatósági jogkörrel felruházott egyéb bizottságok és szakbizottságok, a polgármester, a városi tanács, az árvaszék, a rendőrkapitányság és a községi bíróság. Amellett, hogy pontosan megszabta a városi hatóságok jogait és kötelességeit, a szabályzat meghatározta a városi közigazgatás keretébe tartozó ügyosztályok számát, azok ügyköreit és feladatait. Városi ügyosztályok a következők voltak: a katonai, a közművelődési és népjóléti, a közjogi és közigazgatási, a város magánjogi ügyeit vezető ügyosztály, a gazdasági, a pénzügyi, a számvétség, a rendőri és közegészségügyi és a műszaki ügyosztály. A szervezési szabályrendelet egyben rendezte a városi tisztviselők és a többi városi alkalmazottak jogviszonyát, pontosan meghatározva hivatali kötelezettségeiket, különböző javadalmakat és járandóságait, illetve a különböző állások betöltéséhez szükséges szakképesítést.

A közgyűlésnek foglalkoznia kellett az országgyűlési

képviselőválasztói jogosultság kiterjesztésének kérdésével is. Szabadka sz. kir. város törvényhatósági bizottsága a jogosultság kiterjesztése ellen foglalt állást, megszavazva a következő határozatot: „*Az emberi művelődés terjedése szinte természetszerűen vonja maga után az államok demokratikus fejlődését s ezzel összefüggőleg az állami élet – funkciók irányítására célzó azt a törekvést, hogy az alkotmány sáncaiba a polgárságnak mind szélesebb és szélesebb rétegei jussanak.*

A mily jogos, igazságos és természetesnek ismeri azonban fel a törvényhatósági bizottság ezt a fejlődéses folyamatot – a „salus reipublicae suprema lex esto”¹⁰ elvből kiindulva megdönthetetlen igazságnak kell viszont elfogadni azt, hogy az állami élet irányítására csakis azoknak lehet és szabad, de egyszersmind kell is befolyást biztosítani, akik kellő értelmi képességük, az állami élet háborítatlan fennállásához fűzött erkölcsi és anyagi érdekük kellő biztosítékot nyújt az iránt, hogy az állami élet irányítására nyert befolyásukat az összeség közös érdekei előmozdítására fogják fordítani.

Kétségtelen, hogy a kellő határt megvonni nem csekély feladat.

E tekintetben bizonyára a Nemzet kulturális fejlettsége, a magyar állam egyedi sajátosságai – mind azon viszonyok mérlegelése, a melyek a salus reipublicae szempontjából előtérbe nyomulnak – kell, hogy irányadók legyenek.

A törvényhatósági bizottság ily irányu komoly mérlegelés alapján a radikális választójog inaugurálását – s ezzel kétségtelenül meglevő Nemzet és állam bomlasztó elemeknek előtérbe jutását, a demagógiának előrelátható térnyerését a magyar Nemzetre nézve határozott veszedelemnek ismeri fel, a miért is hiven az ezen kérdésben eddig elfoglalt – s több ízben megnyilatkozott állásfoglalásához, – a radikális választójog ellen ezuttal is állást foglalásának kifejezésre juttatása céljából felir a magyar képviselő házhoz, a melyben a radikális választó joggal szemben hazafiui aggodalmának kifejezést adva annak törvénybe iktatása ellen felemeli óvó szavát.”

A törvényhatósági bizottság határozata alapján Szabadka városa elfogadta az addigi tulajdonos, az Augsburgi Egyesült Légszeszgyárak cég ajánlatát és a város tulajdonába átvette a gázgyárat, összesen 712.000 koronáért. Továbbá a közgyűlés arról is döntött, hogy elfogadja dr. Sántha György főorvos ajánlatát és megvásárolja a tulajdonában lévő röntgen készüléket, kimondva határozatában, hogy „*a törvényhatósági bizottság – arra való tekintettel, hogy a szabadkai Mária Valéria közkórháznak a jelenlegi háború tapasztalatai szerint és – röntgenkészülékre nélkülözhetlen szüksége van, elhatározza, hogy az ott felállított és dr. Sántha György osztályfőorvos tulajdonát képező és a kórház által tőle eddig használatra bérelt és teljesen felszerelt röntgen készüléket minden tartozékaival a közkórház részére – az eladó által okmányokkal igazolt vételárban vagyis 7350 kor. azaz Hét-ezerháromszázötven koronáért a városi házipénztár terhére – és az „Előre nem láthatók” számlánál fizetendőleg örök áron megveszi*”.

A törvényhatósági bizottság helyt adott a szabadkai

¹⁰ „*A köztársaság üdve legyen a legfőbb törvény.*”

A hadiárvák javára és Lányi Ernő zeneiskolai igazgató tiszteletére tartott hangverseny műsorrendje

református egyház kérelmének is. Határozata alapján átengedett templomépítés céljára a város tulajdonában lévő 200 négyszögöl területű üres telket, azzal a feltétellel, hogy tíz éven belül fel kell építeni a templomot, különben a tulajdonjog visszaszáll a városra. A törvényhatósági bizottság egyben megszavazott 20.000 korona hozzájárulást a templomépítés költségeihez.

A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, július 6-án került sor a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1917. évi augusztus hó 16. napján tartott rendkívüli közgyűlés¹¹

A törvényhatósági bizottság évi ötödik közgyűlését dr. Bíró Károly polgármester nyitotta meg, több főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

A rendkívüli közgyűlés első napirendi pontja az addigi főispán, dr. Purgly Sándor búcsúzó átiratának tudomásul vétele, illetve Szabadka sz. kir. város távozó főispánjának a méltatása volt. Dr. Purgly Sándor búcsúlevelének felolvasása után, a volt főispán ténykedését dr. Bíró Károly polgármester a következő szavakkal méltatta:

Korabeli népfőlkelési igazolványi lap

„Tekintetes Törvényhatósági Bizottság!

A mikor dr. Purgly Sándor Öméltósága Szabadka város főispáni székéből távozik s ezt a tényt a város törvh. bizottságához intézett az imént felolvasott meglehangú búcsú levelében tudomásunkra adja – szótlánul nem maradhatok.

Az a 7 éves harmonikus hivatali együttműködés, a melyet a távozó főispán úrral szerencsés voltam eltölteni, szinte ellenállhatatlan erővel késztet, hogy tanubizonyoságot tegyek egy férfinak, egy igaz embernek a közügyek terén kifejtett lankadatlan és buzgó, pártatlan és igazságos működéséről a mely az elismerésnek és nagybecsülésnek, a szeretet és hálának megnyilatkozását szinte önkéntelenül váltja ki lelkünkben.

Láttuk őt már mint a törvényhatósági bizottságnak egyszerű tagját a város érdekeiért, annak fejlődése és haladásáért sikra szállni s lelkesen küzdeni, ezt a melegérzést és rokonszenvet, ezt a lelkes szeretetet nemcsak magával hozta a főispáni székbe, de fokozta is.

Az elmúlt 7 év alatt nem egyszer láttam a legnagyobb energiával fellépni a város érdekeiért, számtalanszor láttam a melegen érző szív megnyilatkozását a mikor sorsujtotta emberek keserű könnyeinek felszárításáról volt szó, de soha sem láttam igazságtalannak, soha nem láttam kiméletlennek, soha nem láttam még csak a legtávolabbról is visszaélni a kezeibe letett hatalommal.

Főispáni székfoglaló beszédében az előlegezett bizalommal szemben cserébe felajánlotta az ő becsületes magyar szívét – tanubizonyoságot tesz, de tanubizonyoságot tesz bizonyára a város számtalan más polgára is,

¹¹ SzTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 179.

hogy ezt a becsületes magyar szívet egészében megkaptuk a minthogy minden ténykedésén szinte veres fonalként huzodik végig szívjóságának megnyilatkozása.

Az ő távozása bizonyára nagy veszteség a városra nézve – szolgáljon vigasztalásunkra az a remény, hogy Őméltósága ezt a lelkes szeretetet a melyet Szabadka város ügyei iránt eddig tanusított továbbra is a városnak fogja szentelni s gazdag tapasztalatait városunk fejlődése és felvirágoztatása érdekében rendelkezésünkre fogja bocsátani.”

A továbbiakban Törley Gyula törvényhatósági bizottsági tag, illetve a tisztviselői kar nevében dr. Kiss József főügyész méltatták dr. Purgly Sándor munkásságát és mondtak búcsút a távozó főispánnak. Elfogadva a városi tanács javaslatát, hogy Szabadka volt főispánját választák meg a város díszpolgárának, a törvényhatósági bizottság határozatában kimondta, hogy „jósági dr. Purgly

munkássága által szerzett elévülhetetlen érdemeit jegyzőkönyvben megőrökíti, s ezen érdemek elismeréseül Őt a város díszpolgárává megválasztja, részére a díszpolgári oklevelet kiállítja s arcképét a közgyűlési díszterem számára megfesteti”.

E rendkívüli közgyűlésen a törvényhatósági bizottság döntött a közlelmezési ügyosztály felállításáról, megszavazta a városi és a kórházi alkalmazottak számára a ruhabeszerzési segílyt, és elfogadva a Buczka Szabadkai Gyümölcsértékesítő és Szeszfőző Szövetkezet kérvényét, engedélyezte a mintegy négy holdnyi városi terület eladását az említett szövetkezetnek.

A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, augusztus 19-én került sor a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1917. évi augusztus hó 26. napján tartott rendkívüli közgyűlés¹²

A törvényhatósági bizottság évi hatodik közgyűlését dr. Biró Károly polgármester nyitotta meg, több főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

E rendkívüli közgyűlés egyetlen napirendi pontja a m. kir. belügyminiszter leiratának tudomásul vétele volt, melyben a miniszter értesíti Szabadka sz. kir. várost, hogy az uralkodó 1917. augusztus 17-én kelt legfelsőbb elhatározásával a város főispáni teendőinek ellátásával dr. Baloghy Ernőt, Bács-Bodrog vármegye és Zombor sz. kir. város főispánját bízta meg.¹³ A törvényhatósági bizottság a főispáni beiktató közgyűlést szeptember 1-re tűzte ki.

Elfogadva az elnöklő polgármester indítványát, a közgyűlés nyomban hitelesítette az ülés jegyzőkönyvét.

1917. évi szeptember hó 1. napján tartott ünnepélyes beiktató közgyűlés¹⁴

A beiktató közgyűlést dr. Biró Károly polgármester nyitotta több főtisztviselő, dr. Dembitz Lajos helyettes polgármester, Szalay Mátyás rendőrfőkapitány, dr. Völgyi János helyettes főjegyző, dr. Hoffmann Kálmán és dr. Vinkler Imre tanácsnokok, dr. Kiss József t. főügyész, dr. Barta Antal t. főorvos, Frankl István főmérnök, Kántor Rezső helyettes főszámvevő, dr. Brenner József tb. főügyész, Balogh Károly főlevéltárnok, Gergely József I. aljegyző és az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és nagy számban megjelent törvényhatósági bizottsági tagok, valamint a helybeli hatóságok, intézetek, testületek és egyletek vezetőinek és a

Szabadkán 1917. augusztus 20-án megjelent Katonalap címdala

Sándor főispán úr Őméltóságának Szabadka város főispáni székében eltöltött 7 évi közszolgálatát alatt a város anyagi és szellemi felvirágoztatása körül kifejtett lelkes

¹² SzTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 191.

¹³ Dr. Baloghy Ernő a 19. század utolsó és a 20. század első két évtizedének ismert politikusa, publicistája és lapszerkesztője volt. Bécsben született 1867. november 8-án. Egyetemi tanulmányait Bécsben, Grazban, Berlinben és Párizsban végezte, de volt oxfordi diák is. Jogi diplomáját Budapesten szerezte meg, majd 1890-ben Zomborban ügyvédi irodát nyitott. A Függetlenségi Párt bácskai ügyvezető elnöke volt, 1906-tól pedig országgyűlési képviselő. Zomborban a *Bácska*, Szabadkán pedig a *Bácskai Hírlap* című lapokat szerkesztette. 1917-ben Bács-Bodrog vármegye, Zombor és Szabadka sz. kir. városok főispánja lett, majd 1919-ben a Berinkei-kormány minisztere. A Tanácsköztársaság kikiáltása után végérvényesen visszavonult a politikából.

¹⁴ SzTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 193.

Korabeli hirdetések

karzatokon nagyszámú előkelő hölgyközönség jelenlétében.

Megnyitva az ünnepélyes közgyűlést, dr. Biró Károly üdvözölte a megjelenteket, majd javasolta, hogy az ősi szokásoknak megfelelően testületileg vegyenek részt a Szent Teréz templomban megtartandó ünnepélyes istentiszteleten. A szentmise után dr. Biró Károly ismét megnyitotta a közgyűlést, melyre viharos éljenzés között vonult be dr. Baloghy Ernő, Szabadka város új főispánja. A polgármester felkérésére a következő hivatali esküt tette le:

„Én dr. Baloghy Ernő, esküszöm az élő Istenre, hogy Ő Császári és Apostoli Királyi Felségéhez, Ő Felsége uralkodó házához, a magyar korona országainak alkotmányához hű leszek, a törvényeket, a törvényes szokásokat, rendeleteket, utasításokat és szabályokat megtartom, a hivatali titkot megőrzöm, a hivatalommal járó kötelességemet részreahajlatlanul, lelkiismeretes pontossággal

Dr. Baloghy Ernő, Szabadka sz. kir. város főispánja

teljesítem és főispáni tisztemben hiven eljárak. Isten engem úgy segítjen!”

Az eskü letétele után, dr. Baloghy Ernő elfoglalta a főispáni széket és a következő székfoglaló beszédet mondta el:

„Tekintetes Törvényhatósági Bizottság!

A kormány bizalmából és a király parancsából foglalom el a főispáni széket, miután letettem a hivatali esküt, átérezve annak minden szavát.

Az engemet meghívó küldöttség először a templomba hívott imádkozni. En elmentem oda, imádkoztam, hogy sikeres legyen a munkám. Az, hogy Istenhez imádkoztam jelzi mély vallásos érzésemet. De ez egyúttal azt is jelzi, hogy türelmes vagyok a másvallásúakhoz.

A templomban a Hymnuszt hallottam, azt, hogy: Isten, áld meg a magyart! Mindjárt kértem és kérem is a nemzetre Isten áldását.

Ami a politikai nézeteket illeti, én hű maradok a magaméihoz, de azért tiszteletben tartom mindenkinek a politikai nézetét és kérem Önöket, hogy az enyémet is tartsák tiszteletben. De én nem vagyok pártfőispán, hanem a kormány programjának a végrehajtója s a városnak és minden polgárának a főispánja. A kormány nem pártkormány, hanem a demokrácia követelményeinek a végrehajtója.

A kormány közmegeledésre meg akarja csinálni a választójogot. És ennek a megalkotására felhívja a parlamentet s ha kell, a nemzetet is.

Ma egy borzalmas világháború között élünk. Ezen borzalmak ellen azonban parallel egy másik – ha szabad magamat így kifejeznem – biológiai folyamatot észlelünk az egész világon. A demokratizálódás ez, mely már megérett a megoldásra. Mi egy hullámon vagyunk, amely minket fölfelé visz. És ha nem kapcsolódunk bele ebbe az áramlatba, akkor könnyen lezuhanhatunk a mélységbe.

Nem szabad elzárkóznunk e kérdések helyes megoldásától. Magyarország nevezetes volt arról, hogy megérezte mindig a történelem nagy szózatát.

1848 tulajdonképen azért volt igazán nagy és történelmi jelentőségű európai szempontból is, mert a demokrácia győzelmét jelentette, sok százezer ember felszabadulását, az egyenlő teherviselést. Pedig akkor is bizonyos tiszteletreméltó konzervatív elemek azt mondták, hogy Magyarország elpusztul, ha a jobbagyságot fölszabadítják.

Ma is új perspektívája nyílik meg az ország közéletének, fölvirágzásának, mely tovább nem nélkülözheti azokat a friss erőket, amelyek kínálkoznak, hogy közéletünket egészségesebbé, munkásságunkat hatékonyabbá tegyék. Ezek a friss erők kopogtatnak az ajtón. Ezeket be kell ereszteni, mert különben betörnek az ajtót és eruptív módon valósítják meg vágyaikat.

Ennek a kérdésnek a szükségessége minden kétségen felül áll. És szükséges, hogy a történelmi osztály, a birtokban lévők oldják meg a kérdést.

A második kérdés:

Hogyan oldjuk meg? Érezzük nagyon, hogy a jelenleg érvényben lévő választójogi törvény nem felel meg a korhatár szempontjából és a vagyon szempontjából. Itt a törvény fundamentumán kell változtatni. Bár az új javaslat sem ismeretes még, mégis bizonyos felsorakozás történik

ellene. Ez politikai illoyalitás. Annyi vér folyik a vagyontalanok részéről is, hogy nem szabad különbséget tenni magyar, német, szerb vér között; folyt elég mindegyikből; annyi vér folyt itt el, hogyha megöntöznénk szeretett hazánk földjét, egy talpalatnyi föld sem maradna szárazon! Mondhatjuk-e sokat szenvedett hőseinknek, hogy te aki véreztél a hazáért, nem vagy méltó és érett a választójogra, mert nincs vagyoned? Úgy kell a választójogi reformot megoldani, hogy a katonák kapjanak választójogot.

A választójog megadásának a gyökerei eljussanak a legszegényebb emberhez és a legegyszerűbbhöz is; szála-
inak be kell futnia az országot.

A pompázó fát megbámuljuk. Ereje pedig ennek is a gyökérben van. A gyökérnek a dolgozó Magyarországnak kell lennie, mert igazi erőt Magyarországnak a dolgozó nép ad. (Éljenzés).

A harmadik kérdés, hogy megoldjuk-e a kérdést már most, a háború vége előtt?

Ezt a kérdést a világháború vetette föl, ezt a kérdést tehát most kell megoldani, ez a kérdés nem igen tűr halasztást. Az éhező embernek nem lehet azt mondani, hogy majd holnap vagy holnapután kapsz kenyeret. Ezt a kérdést tehát most kell megoldani, mert ezzel szolgáljuk az óhajtott béke ügyét is.

Csak demokratikus választójog által lehet megteremteni az erős parlamentet, mert csak az a parlament erős, melynek a nép ad erőt s az erős parlament teremt csak erős közszellemet. Valamennyiünknek kívánnia kell, hogy elernyedti politikai életünkbe erősebb erők jussanak be. Ennek a népparlamentnek ereje lesz fölfelé és lefelé. Elhatározása, mely a nép akaratából fakad, érvényesül is.

A tudományban, irodalomban, fölfedezésben elképzelhető, hogy egy zseni korszakot alkot; az államigazgatásban azok a nagyok, akik megérik a nemzet szívverését. Ezért nagy ember Kossuth és Deák is.

Amint a parlament hoz törvényeket, akkor az államférfiak is a nép igazi akaratát fogják képviselni, annak az óhaját kutatják és azt akarják megvalósítani.

Félünk a nemzetiségektől és a demagógiától. Demagógia nem lesz. A munkásosztálynak pedig a helye a parlamentben van. De nem lesz demagógia a parlamentben, mert a demagógia szárnysegésének legbiztosabb eszköze, részesítenni a demagógot a felelősségben. Ha van demagóg típus, inkább próbálkozzék felelősség mellett bent a parlamentben, mint felelősség nélkül kint. Hogy Magyarország dolgozó munkássága a parlamentben képviselve legyen, az kívánatos, szükséges és jogos. (Éljenzés)

A nemzetiségek? A nemzetiségektől nem kell félni. Mindig, állandóan a nemzetiségekkel való békét hangsúlyozzuk, titokban azonban tartunk a nemzetiségektől. Itt több ózintéséget kell kívánni. Egy nemzetiségi csoport sem rossz a maga összetételében. Rosszak, gonoszak az izgatók, akik titokban vagy nyíltan ennek az államnak a magyar nemzeti jellege ellen törnek. Ezekre lecsapok és széjjeltépem őket. Ha az ilyen kötelességet kell teljesíteni, azt teljesíteni is fogom. (Éljenzés).

Az ilyen agitátort be kell hozni a parlamentbe hadd kiabáljanak ott felelősség mellett! Jobb, ha ott mondják

el kívánságait, mint ha külföldön hazudnak sérelmeikről.

Nincs ok a nemzetiségi veszedelemtől félni, sőt a választójognak demokratikus alapon való megoldása a magyarságnak csak a javára fog válni, mert az az állapot melyben a magyarság hátrányban van, az ma van.

Most rátérek a szabadkai ügyekre. Én itt a demokráciát képviselem és iparkodni fogok a demokráciának barátokat szerezni. Ha ezért küzdeni kell, azt vállalom is. Mint főispán, Szabadka város autonómiáját tiszteletben fogom tartani. Azt kívánom, hogy a törvényhatóságban minél elevebb élet lüktessen és minél szabadabb kritika hangozzék el, mert a kritika kohóján keresztül csillámlik ki az igazság. Működésemet nem bánom, ha kritika tárgyává tesz; csak az a kívánságom, hogy a kritika igazságos legyen.

Feladatom az ellenőrzés. Adminisztrálni fog a város kiváló polgármestere (zugó éljenzés) és tisztikara. Ellenőrző feladatomat a törvény és Szabadka érdekei szabják meg. Az ellenőrzés tekintetében csak az igazság, a részrehajlatlanság fog vezetni. Az ellenőrzést a közön-séggel szemben is gyakorolni fogom. Más viszonyok közt erről szó sem lehetne. De most, mikor a hadsereg és az államérdek Szabadkától is nagy áldozatokat követel, a közön-séget is ellenőriznem kell, hogy megfelel-e kötelességeinek. Két dolog van itt:

Mindent odaadni a hadicélokknak; semmit abból el nem vonni.

Megszüntetni a visszaéléseket abban a tekintetben, hogy a gabonát el ne titkolják, se árdrágitások ne történjenek és ezáltal a szegény ember ne szenvedjen. Ha ilyent tapasztalok, kötelességem lesz a legszigorúbban eljárni.

Szabadka fejlődése ambicionálja a tett-vágyamat. A várost régóta ismerem. E kedves, szeretett város fogalma még nem alakult ki teljesen. Ebben a városban szélsőségek is vannak. Nevezetesen a kulturán az egyik oldalon még sok csiszolni való van. Ebben a városban a legmagasabb kultúra nyomai is láthatók, megvannak a haladásnak, a kulturéletnek minden feltételei, de nincs meg a viszonyoknak a középarányossága, amely a kulturát közössé és mindenkinek sajátjává teszi. Remélem, hogy majd büszke lehetek Szabadka kulturájára.

Ennek a városnak a gazdatársadalmában roppant sok kulturérzék van. Hiszen nem kell máshova elmenni, mint Palicsra. Ha látjuk Palicsot, az is ékes bizonyossága micso-da nagy érzéke volt a polgármesternek és a törvényhatósági bizottságnak a természeti szépségek iránt, az egészségügyi szükségletek iránt. Ez annak a bizonyítéka, hogy ez a kulturérzék még sok szépet és nemeset teremt. A magyar kultúra visz minket közelebb azokhoz, akikkel még nem vagyunk egészen egyek. A magyar kultúra lesz az összekötő kapocs azokkal, akik a magyar nyelvet még nem beszélik.

Aztán itt vannak a közegészségügyi kérdések. Hiszem, hogy e téren is megteszi a kötelességét a város. Új, egészséges nemzedéknek kell felnőnie. De ehhez szükséges, hogy a törvényhatósági bizottság áldozatkész legyen. A kórházügy, a csecsemőgondozás, a tuberkulózis elleni védelem kérdése mind megoldandó. Legmelegebben kell érdeklődni a csecsemőgondozás iránt. Vigyázni kell arra, hogy a tüdővész el ne harapozzék.

Ha van egyáltalán becsületbeli kötelesség, amelyet az itthon maradottnak el kell látniok, úgy az, hogy a hadiárvának, hadiözvegyeknek és a hadirokkantoknak meg kell adni az élet feltételeit. A demokrácia itteni működése e kérdésekben bontakozik ki.

Szólni kell gazdag nagyvárosunk gazdálkodásáról és annak a formájáról. At vagyok hatva annak a szükségességétől, hogy egy városi gazdálkodásnak az alapja a realitás, a szigorú takarékoság. El kell fogadni azt az alapot is, hogy a polgárság javarésze gazdákból áll. Azt szeretném, hogy a városi gazdálkodásban lendület, vállalkozási kedv is mutatkozzék, az ipari és kereskedelmi érdekek figyelembe vétele.

Arra is legyen gondunk, hogy ne csak az a szempont legyen irányadó, hogy mi képezze a bentlevők érdekét, hanem kifelé is, vagyis mit lehet tenni a tömegjólétért Szabadkán, mit lehet tenni ipari és kereskedelmi tekintetben, milyen vállalkozás és milyen foku kereskedelmi fellendülés kezdeményezhető. Éppen Szabadka gazdátársadalmának kell belátnia, hogy neki ezen a téren is vannak kötelességei.

Ne mutassák Szabadka város költségvetései a megkövesedés állapotát. Én több merészséget, több lendületet várok bennük. Előre! Nem kell megijedni a vállalkozásoktól. Például a városi gazdálkodásnak talán szüksége lenne arra, hogy több gazdasági üzemet a saját rezsijén létesítsen és ilyen módon fokozza jövedelmeit. Ezekből kiadásokat is könnyebb teremteni, nagyobb kiadásokat is lehet egyéb célokra tenni. A demokrácia nem szólam, hanem pozitivum, amely tekintetbe veszi az életet, a vagyonosodást, a haladást és mind azt, ami egy nemzet megerősödéséhez szükséges.

Nekem már vannak kész terveim. A törvényhatósági bizottság összetételénél fogva nem az egyedüli tényező e kérdések megoldására. Szabadka város érdekeinek a szolgálatába kell hajtani más friss erőket. Ezt én meg fogom kísérelni. Csak 15-20 lelkes emberre van szükségem ehhez. Próbáljunk belevinni e város közügyeinek az igazgatásába tanácsadókul, megbeszélőkül olyan elemeket is, amelyek nincsenek a törvényhatósági bizottságban képviselve. Próbáljunk csoportokat alakítani az itt benn nem lévő, de a dolgokhoz értő, a dolgok iránt érdeklődő urakkal. Különböző bizottságokat próbáljunk szervezni: tanügyi, népjóléti, közellátási, közegészségügyi és kultur-bizottságokat, amelyek hozzásegítenék a várost álmai megvalósításához.

Köszönöm a szíves érdeklődésüket, kívánom, hogy az a hivatalos kötelék, amely köztem és a város között fennáll, baráti szeretettel teljes kötelékké változzék. Kívánom kell, hogy működésem kellemes emlék legyen Szabadkára is, réám nézve is.

Én ki akarom érdemelni Szabadka város becsülését. És amikor távozni fogok innen – előbb vagy utóbb nem tudom –, azt akarom, hogy elmondják, miszerint egész szívemet, egész lelkemet a közügynek szenteltem és egész erőmmel ennek a szép, ennek a szeretett Szabadkának a fejlődésén dolgoztam. (Lelkes éljenzés).

A város, illetve a törvényhatósági bizottság nevében az új főispánt dr. Völgyi János főjegyző üdvözölte, valamint dr. Janiga János és Lányi Mór bizottsági tagok. Beszédében dr. Milkó Izidor kihangsúlyozta, hogy a főispáni székfoglaló beszéd „történelmi dokumentumnak tekintendő, amelyet a jövő számára megőrizni kötelesség” és elfogadva indítványát, a törvényhatósági bizottság úgy döntött, hogy a főispáni székfoglaló beszédet, illetve a főjegyző üdvözlő beszédét és a két bizottsági tag beszédét a jegyzőkönyvben szó szerint megőrökíti.

A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, szeptember 6-án került sor a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1917. évi október hó 3. napján tartott rendes közgyűlés¹⁵

A törvényhatósági bizottság évi nyolcadik közgyűlését dr. Baloghy Ernő főispán nyitotta meg, több főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Dr. Baloghy Ernő a következő megnyitó beszédet tartotta meg, külön kihangsúlyozva a város polgármesterének, dr. Biró Károlynak az érdemeit:

„Tekintetes Törvényhatósági Bizottság!

Erről a helyről is konstátálom, ami köztudott tény, hogy a város érdemes polgármestere, dr. Biró Károly urnak eddigi kiváló működése azt eredményezte, hogy a város háztartása minden irányban meg van alapozva. Az ő takarékoságán alapuló gazdasági rendszerével, egyéb kvalitásaival és ténykedéseivel meg van teremtve az az alap, amelyen Szabadka fejlődése nagyobb lendületet nyer. Ez a város polgármesterének elévülhetetlen érdeme.

Most azonban egy másik stádiumnak kell következnie, amelyben a város gazdasági irányát, pénzügyi rendszerét bizonyos fokig modernizálni kell. Már nagyobb érzéket kell tanusítani a jövő nagy feladatai iránt, kereskedelmi, ipari, szociális érdekek, népjóléti feladatok várnak megoldásra, nagyobb stílusú szociális program vár megoldásra. Meg vagyok győződve, hogy a város polgármestere és tanácsa Szabadka gazdálkodásának ezen második alapján hasonló kiválóságot, tudást és odaadást tanusítanak. Most keresni kell az utakat, amelyen azt el lehet érni. A háborúban kell készülni a békére.

Magam továbbra is a tekintetes törvényhatósági bizottság jóindulatába ajánlom és támogatását csekélységem iránt újból kérem.”

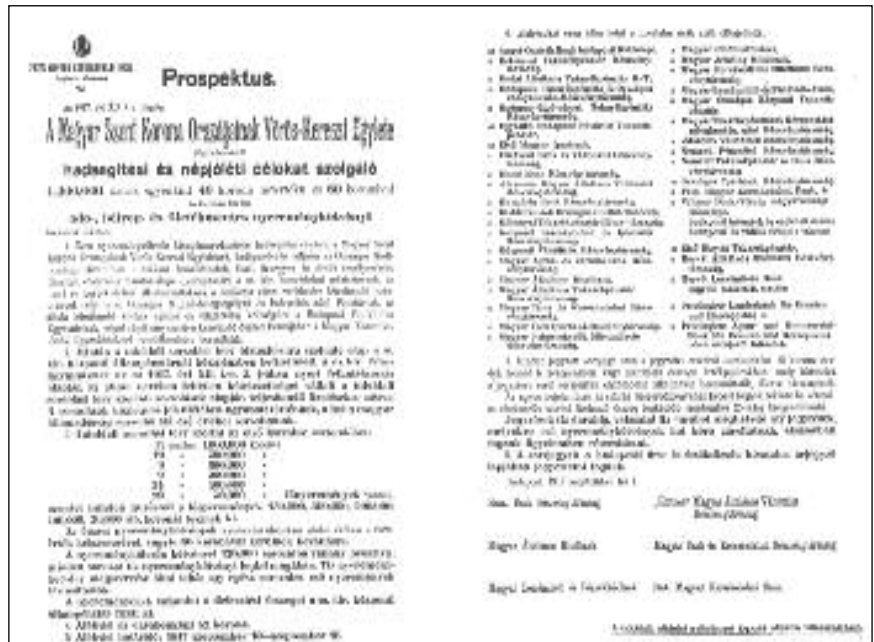
Jelentésében dr. Biró Károly polgármester tájékoztatta a közgyűlést,¹⁶ hogy a háborús viszonyok miatt a hivatalnokoknak egyre több feladattal kell megküzdeniük, viszont az újabb behívások miatt tovább csökkent a városi alkalmazottak létszáma. Ez különösen nagy veszélyt jelent a közrendre és a közbiztonságra, mivel a létszámihiány miatt a rendőrség egyre nehezebben tudja ellátni feladatait. Mint elmondta, a közegészségügyi helyzet

¹⁵ SzTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 205.

¹⁶ A polgármester jelentése az F.2, I 1/1917. jelzetű ügyiratban található. A közgyűlési jegyzőkönyv csak a határozatot tartalmazza, hogy a törvényhatósági bizottság jóváhagyólag tudomásul vette a polgármester jelentését.

Korabeli plakát – a lakosságot értesítik IV. Károly uralkodó parancsáról a sokgyermekes apák és a megmaradt utolsó fiúk kíméléséről

A Vörös-Kereszt Egylet felhívása nyereménykötvények vásárlására

nagyjából kielégítő, mivel fertőző megbetegedések csak szórványosan fordultak elő. Az állatoknál jelentkező lép-fenés fertőzés további gondokat okozott, mivel többen fogyasztottak az elhullott állatok húsából és a megbetegedettek közül három személy elhunyt. A lakosság ellátása jelenti továbbra is a legnagyobb gondot, mivel a közellátásra szorult személyek száma már elérte a 40 ezret. A liszt és a cukor kiosztása egyelőre folyamatos, viszont a zsírhány hatalmas gondot jelent és a kiutalt petróleum sem érkezett meg a városba a forgalmi korlátozások miatt.

Beszámolójában dr. Biró Károly polgármester megemlítette a nemrég elhunyt Gyóni Géza költőt és Iványi István történetírót, és róluk a következő méltatást mondta el:

„Tekintetes Th. Bizottság!

A világháborúval járó fájdalmas veszteségeink közül nagyságával és tragikus körülményeivel magasan kiválik az a veszteség, mely nemcsak szűkebb hazánkat Szabadka városát, hanem az egész magyar nemzetet mátyirkoszorús költőnknek – Gyóni Gézának – elhunytával érte.

Gyóni Géza élete történetének egy részét ennek a városnak juttatta.

A háborús zivatar kitörése előtt békésen itt élt mi közöttünk – a mi szűkre szabott világunkban – tehetségét a köznapi munka béklyóiba szorítva.

Kezében fegyverrel mint egyszerű közkatonára, lelkében lobogó tüzrel mint halhatatlanságra praedestinált költő mi közülünk indult el a hadak útjára, és azon tovább me-teorszerű pályájára, melyet delelőpontján szakított meg Krasznójárszok fogolytáborába, és ott bekövetkezett tragikus halála.

A háború pusztító tüze megkímélte, saját alkotó lelkének felcsapó lángja megemésztette mulandó testét, nevét

azonban halhatatlanul a világháború fogja viadalmunk első lapjaira feljegyezni.

Hogy a jövő nemzedéknek zárandoklásában útmutatóval szolgáljunk, indítványozom, hogy az a hely a hol Gyóni Géza lakott, a honnan a halhatatlanságba indult – a költőhöz méltó emléktáblával jelöltessék meg.

Sulyos és városunk határán szintén túl érezhető további veszteségről is kell még beszámolnom. Iványi István, a magának országos nevet kivívott történetíró, több maradandó értékű történelmi monográfia szerzője – Szabadka város történetének megírója, városunk egész nemzedékeit nevelt pedagógusa, és törvényhatósági bizottságunk tagja, mátyiri türelmességgel viselt hosszú megpróbáltatások után meghalt.

Működésével és munkáival örök emléket állított Szabadkának, egész életén át oly nagy szeretettel buvárkodott évkönyveiben. A város közönségének hálája és az elhunyt megbecsülésének emléke jelül indítványozom, hogy a város egyik utcája „Iványi István” nevről neveztesse el.”

A törvényhatósági bizottság egyhangúlag tudomásul vette a polgármester jelentését és határozatában úgy döntött, hogy Gyóni Géza szabadkai lakóhelyét emléktáblával jelöli meg,¹⁷ valamint Iványi István főgimnáziumi tanár, történetíró érdemeinek elismerésül az akkori Deák és Petőfi utcákat összekötő Mihály utcát¹⁸ Iványi István utcának nevezi el.

A napirendi pontok tárgyalása során a közgyűlés elfogadta a városi alkalmazottak új nyugdíjszabályzatát, döntött a különböző bérek és fizetések felemeléséről, illetve özvegyi ellátásokat szavazott meg, többek között özv. Iványi Istvánné szül. Váli Mariskának évi 1000 korona magasságában. A törvényhatósági bizottság határozata alapján a Zeneiskolában sor került az új, ötödik tanári

¹⁷ Az emléktáblán a következő szöveg szerepelt: Ebben a házban lakott 1912. évtől 1914-ik évig GYÓNI GÉZA újságíró és innen indult Przemysl küzdésein Krasznójárszok mátyirkoságán át a költői halhatatlanságba. – Ezt az emléktáblát Szabadka város szerető kegyelele állította a világháború negyedik esztendejében 1917. november 29-én.

¹⁸ A mai Széchenyi István utca.

állás megnyitására és döntött arról is, hogy a Bajai temető kibővítése miatt, a város magántulajdonban lévő területeket sajátít ki.

1917. évi október hó 31. napján tartott rendkívüli közgyűlés¹⁹

A törvényhatósági bizottság évi kilencedik közgyűlését dr. Biró Károly polgármester nyitotta meg, több

Korabeli plakát – dr. Biró Károly polgármester felhívása, hogy a lakosság szolgáltatson be fehérneműt és alsóruhát a hadsereg számára

főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

E rendkívüli közgyűlés egyetlen napirendi pontja a m. kir. belügyminiszternek a városi közigazgatási alkalmazottak háborús segélyének folyósításáról szóló rendelkezésnek tudomásul vétele volt.

Elfogadva az elnöklő polgármester indítványát, a közgyűlés nyomban hitelesítette az ülés jegyzőkönyvét.

1917. évi november hó 29. napján tartott rendes közgyűlés²⁰

A törvényhatósági bizottság évi tizedik közgyűlését dr. Balogh Ernő főispán nyitotta meg, több főtisztviselő,

illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Jelentésében dr. Biró Károly polgármester tájékoztatta a közgyűlést,²¹ hogy a közigazgatás állapota és a közegészségügyi viszonyok a negyedik háborús év súlyos viszonyaihoz mérten kielégítőnek mondhatók. Mint elmondta, a közéletmezés komoly nehézségekkel küzdöködik, mivel a kapás növények, mint a burgonya, káposzta, hagyma, ezen a vidéken rosszul teremtek. A legnagyobb nehézség, mint az egész országban, a lakosság zsírszükségletének kielégítése terén mutatkozik. Dr. Biró Károly arról is tájékoztatta a közgyűlést, hogy a város nevében a főispánnal együtt a következő szövegű táviratot küldték, abból az alkalomból, hogy az uralkodó, IV. Károly, az olasz hadszíntéren életveszélyes helyzetből szerencsésen megmenekült:

„Ő császári és apostoli királyi Felseje kabinet irodájának

WIEN

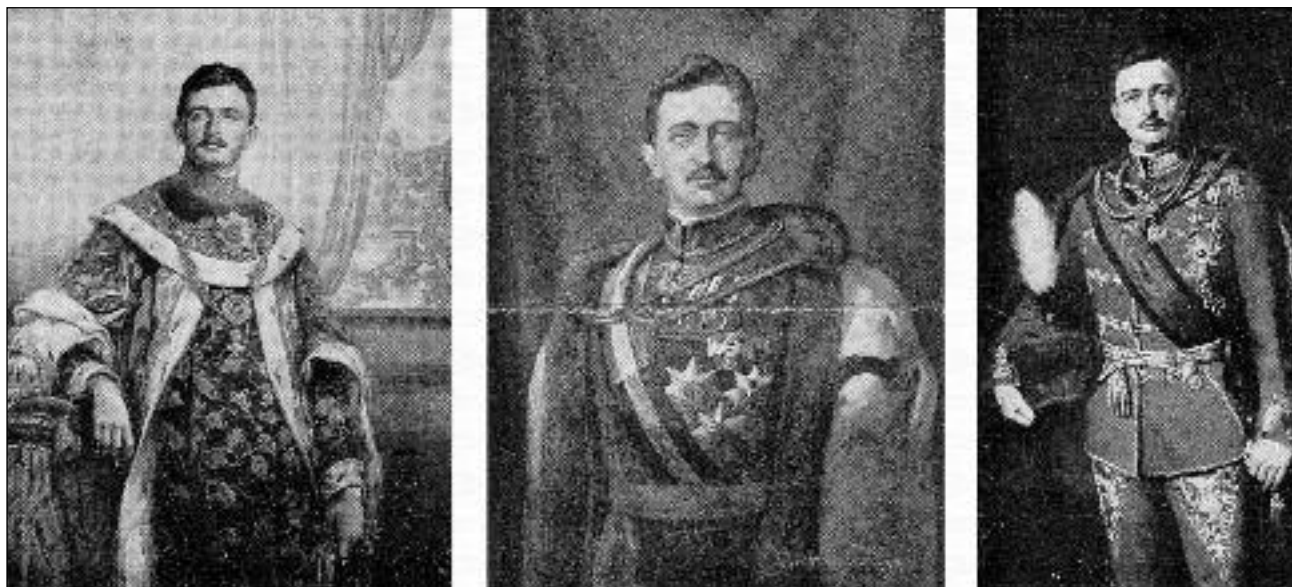
„Szabadka szabad királyi város közönsége nevében alattvalói hódolatunkat juttatjuk a trón számolyához abból az alkalomból, hogy hön szeretett királyunk, akit a város közönsége állandóan imáiba foglal, azon életvesze-

15. A Délvidék 1917. november 29-i száma

¹⁹ SzTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 256.

²⁰ SzTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 258.

²¹ A polgármester jelentése az F.2, I 1/1917. jelzetű ügyiratban található. A közgyűlési jegyzőkönyv csak a határozatot tartalmazza, hogy a törvényhatósági bizottság jóváhagyólag tudomásul vette a polgármester jelentését.

IV. Károly császár és apostoli király korabeli ábrázolásai festményeken

delemből amelyben hősiességében közösen az olasz harctéren forgott, Isten segédelmével szerencsésen megmenekült.

A város közönsége nevében:
Balogy Ernő főispán
Dr. Biró Károly polgármester”

A napirendi pontok tárgyalása során a közgyűlés megszavazta, hogy Szabadka város is részt fog venni a VII. hadikölcsön jegyzésében és 1 millió korona névértékben vásárol kötvényt. Továbbá, úgy döntött, hogy konyhakertészet létesítése céljából bérbead a cs. és kir. 86. gyalogezred pótzászlóaljának 150 holdnyi területet, illetve a radanováci lőtér kibővítése céljából további ingatlanokat ad át a hadseregnek. A továbbiak során a közgyűlés elfogadta a főgimnázium tan- és szolgazemélyzetének javadalmazásáról szóló szabályrendeletet, 75.000 korona kölcsönt biztosított a Mária Valéria kórház részére, az alkalmazottak számára különböző pótlékokat és segélyeket szavazott meg.

Figyelembe véve a belügyminiszter körrendeletét, a közgyűlés úgy döntött, hogy Szabadka városa is részt vesz a katonák karácsonyi szeretetadományokkal való megajándékozásában, meghozva a következő határozatot: „A törvényhatósági bizottság szeretettel és hálával gondol vitéz katonáinkra, kik az immár 4. éve huzódó világháború idegőző rettenetes megpróbáltatásaitól meg nem törve nemcsak diadalmasan tartották vissza ellenségeink túlnyomó hadait, de a saját földjünkön a haza határaitól mind messzebb és messzebb űzik azokat. Ezen érzéskéntől áthatva, szeretete és hálája jeléül a törvényhatósági bizottság a Vöröskereszt Egylet részéről a harctéren lévő katonáknak karácsonyi szeretetadományokkal való megajándékozása céljából indított gyűjtéshez 10.000 kor. szóval Tízezer koronát megszavaz.”

A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, december 2-án került sor a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

1917. évi december hó 22. napján tartott rendkívüli közgyűlés²²

A törvényhatósági bizottság évi utolsó, tizenegyedik közgyűlését dr. Biró Károly polgármester nyitotta meg, több főtisztviselő, illetve az 1886. évi XXI. t. c. értelmében meghívott és egybegyűlt törvényhatósági bizottsági tagok jelenlétében.

Elfogadva dr. Biró Károly polgármester előterjesztését, a közgyűlés kitzúzte a választásokat az időközben elhunyt vagy lemondott törvényhatósági bizottsági tagok helyeinek betöltésére. A határozat értelmében a választások december 29-én lesznek megtartva mind a 12 választókerületben. Egyben a közgyűlés kijelölte a szavazóhelyeket, illetve kerületenként a választást lebonyolító bizottságok elnökeit és azok helyetteseit.

A közgyűlés arról is döntött, hogy a város részére megvásárolja dr. Milkó Izidor könyvtárát, határozatában kimondva, hogy „a törvényhatósági bizottság átértve és átértve egy a kor igényeinek megfelelő közkönyvtár létesítésének rendkívüli fontosságát a város kulturális fejlődésének szempontjából, – a város polgármesterének dr. Milkó Izidor neves írónk ország szerte ismert, egy hosszú életem át szaktudással összegyűjtött nagy értékű könyvtára megvételére irányuló előterjesztését magáévá teszi és elhatározza, hogy a megvételre felajánlott mintegy 12000 kötetből álló könyvtárát 80.000 kor. vételárért megveszi s ezzel egy modern közkönyvtár alapját lefekteti”. A törvényhatósági bizottság egyben utasította a városi tanácsot, hogy dr. Milkó Izidor által rendelkezésre bocsájtott könyvjegyzék alapján szakértők közreműködésével haladéktalanul becsültesse fel a könyvtár értékét.

Ezen a közgyűlésen került sor a különböző városi szakbizottságok tagjainak megválasztására is.

A jegyzőkönyv felolvasására, majd annak hitelesítésére néhány nappal később, december 28-án került sor a városi tanács és a hitelesítő bizottság tagjainak jelenlétében.

²² SzTL, F. 2, 101. Az 1917. évi közgyűlési jegyzőkönyv. Fol. 282.

Sažetak

Subotica 1917. godine u svetlu skupštinskih zapisnika

U četvrtoj godini Prvog svetskog rata skupština slobodnog kraljevskog grada Subotice zasedala je ukupno jedanaest puta. Iz skupštinskih zapisnika se može zaključiti da su se tadašnji gradski oci uglavnom morali baviti problemima vezanim za ratno stanje.

Donete su važne odluke o snabdevanju stanovništva namirnicama, o dodeli raznih pomoći, o upisu ratnih zajmova. Te godine skupština grada Subotice se oprostila od svog dotadašnjeg velikog

župana dr Šandora Purglija u okviru svečane sednice ustoličila novog velikog župana dr Ernea Balogija, izglasala je novi organizacioni statut grada, ožalila smrt čuvenog subotičkog historičara Ištvana Ivanjija, donela odluku da Subotica otkupi gradsku plinaru, a takođe i biblioteku dr Izidora Milkoa od 12 hiljada knjiga. U okviru predavljanja ovih zapisnika, akcentat je stavljen na govore velikog župana, odnosno na izveštaje gradonačelnika dr Karolja Biroa skupštini.

Summary

Subotica in 1917 through the City Assembly protocols

During the 4th year of the World War I, the Assembly of the Free Royal Town of Subotica was in session eleven times. The Assembly had to deal with the issues related to the war, according to the assembly protocols. Important decisions were made about the food supply for the population, providing various means of aid and registration of war loans. The Assembly said its farewell to the grand prince (veliki župan) Dr Purgly Sándor, and appointed Dr

Baloghy Ernő as the new grand prince. New organizational Statute was agreed upon and decisions to buy out the town gasworks and Milkó Izidor's 12 000 book library were made. The year was also marked by the death of the famous historian of Subotica Iványi István. In the presentation of the Assembly protocols the emphasis was put on the speeches of grand prince and the town mayor's reports to the Assembly.

Dejan Mrkić,
Istorijski arhiv Subotica

Prve subotičke fontane

Sažetak: Prva subotička fontana u javnom prostoru trajala je svega dvanaest godina. Drugi pokušaj da se u centar grada koji nema reku dovede žuboreća voda bio je znatno ambiciozniji ali ni ovaj vodoskok nije potrajao kao neki evropski i svetski uzori sa kojima je neumereno poreden u vreme njegovog nastanka.

Ključne reči: fontane, vodoskok, Žolnai keramika.

Uvod

Čak pet fontana i spomen česma¹ izgrađeni su 1912. i 1913. godine² na Paliću. Materijali od kojih su sazdane (kamen i železo) obezbedili su im dug vek a njihov izgled simpatije Subotičana i turista. Spomen česma na obali ispred Velike terase ima status spomenika kulture³ i važi za jedan od simbola ovog izletišta. S druge strane, pokušaji da se gradsko jezgro Subotice oplemeni jednim vodoskokom, došli su u vreme modernih tendencija u arhitekturi kada se hrabrije nego pre odlučivalo za drugačije forme i materijale. Prve subotičke fontane nisu odolele zubu vremena, što zbog nedostatka graditeljske umešnosti, što zbog neodgovarajućeg održavanja. Stoga su trajale mnogo kraće nego što se to očekivalo. Prva je uklonjena nakon 12 godina, dok je druga radila dvostruko duže pre nego što je zatvorena, uz obrazloženje da je oštećenje na njoj nepopravljivo.

Fontana ispred Jadrana

Bioskop Jadran ili *Dom društva za telesno vaspitanje Partizan*, te 1959. godine bilo je naziv za bivši Sokolski dom. Zgrada okrenuta korzou imala je ispred sebe prostor koji je i tada kao i danas predstavljao značajno gradsko čvorište. Plato koji je mesto sastanaka onih koji se

Fontana ispred bioskopa Jadran, IASu, F.180, Zbirka fotografija

spremaju da krenu u grad šetalištem ili onih koji su dolazili u bioskop, u pozorište, na igranku ili nešto drugo što se odigravalo u ovom zdanju.

Upravo taj plac u podnožju širokih stepenica najvećeg gradskog bioskopa, dočekao je kraj pedesetih bez odgovarajućeg pločnika. *Subotičke novine* pišu: „Dosađajući javni zahod i teren vrlo podložan za stvaranje baruština predstavljali su u sred grada ruglo koje se dosta dugo trpelo. Konačno, ovih dana započeli su radovi na uređenju tog prostora.”⁴

¹ Dve fontane od livenog gvožđa (Park kod Velike terase, Palić, oko 1912); Fontana pored *Riblje čarde* (Obala Lajoša Vermeša, Palić, oko 1913); Spomen česma (Obala Palića, ispred Velike terase, Palić, 15.09.1912. Projektanti Deže Jakab i Marcel Komor, arhitekti iz Budimpešte); Fontana Ptice (Park ispred hotela *Park* Palić, 1913. autor Bela Našić, vajar); Fontana Mali ribar (autor fontane je Bela Našić, oko 1912, a skulpturu je vajao Ferenc Kalmar 1949).

² Bela Duranci, Vera Gabrić Počuča, *Javni spomenici opštine Subotica*, Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Subotica 2001, str. 51, 52, 57 i 60.

³ Odluka o utvrđivanju Spomen česme na Paliću za spomenik kulture br.953, Sl. glasnik Republike Srbije br. 37/08.08.1997.

⁴ *Uskoro će prostor pred bioskopom Jadran biti moderno uređen*, u: *Subotičke novine*, br. 32, 7. avgust 1959.

Ispred Jadrana, šezdesetih, IASu, F.180, Zbirka fotografija

Fontana u bašti Doma JNA, šezdesetih, IASu, F.180, Zbirka fotografija

Prema projektima odeljenja za komunalne poslove opštine Stari grad, predviđeno je da se na tom mestu parter uredi granitnim pločama i ukrasi žardinjerama a na centralnom delu izgradi fontana. „Pred ulazom u zgradu Doma postaviće se i dva električna stuba visoka deset metara sa po četiri neon svetiljke. Prema ugovoru sklopljenom između Narodnog odbora Stari Grad i preduzeća *Granit*, radovi su trebali da budu završeni 15. avgusta.”⁵

Izgradnju vodoskoka su građani posmatrali sa zanimanjem. Ponekad i stotinu njih pratilo je radove koji su kasnili u odnosu na zadati rok. Kada je u oktobru konačno potekla voda iz cevi, mlaz je prskao na sve strane. Subotičke novine pišu kako voda pada na ivicu bazena a odatle curi na zemlju i pravi blato. Razočaranje je bilo veće time što ni sijalice nisu radile. Ipak, graditelji su obećali da će nastaviti sa radovima i da će fontana biti dovedena u red.⁶

Tako je i bilo. U kratkoj vesti 23. oktobra kaže se kako su montirane nove crvene i plave sijalice, i kako su mlazevi podešeni da ne prskaju van korita.⁷

Tada je počeo vek prve gradske fontane⁸ koji se završio nakon nešto više od jedne decenije. Mišljenja o njoj su bila oprečna a vremenom je prevladala ravnodušnost. Bela Duranci, istoričar umetnosti i likovni kritičar, pamti da su je zvali „sto za pranje leševa”, po pravougaonoj ploči koja je zauzimala centralni prostor unutar zidova fontane.

Tokom svog veka prečesto je bila bez vode. U prisećanju na njeno postojanje *Subotičke* 1980. godine navode da su joj presudili mraz, sunce, kiša i nebriga. Tako ruinirana služila je kao koš za zgužvane bioskopske karte.⁹ Njeno uklanjanje prošlo je nezapaženo možda i zato što je u pripremi bila nova, veća i do tada neviđena

fontana. Oči su bile uprte u sam centar grada gde se u parku nalazio betonski vatrogasni bazen koji je trebala da zameni FONTANA SA MUZIKOM.

„Zelena fontana” od Žolnai keramike

Nešto novo i zanimljivo trebalo je da se pojavi u centru grada, na mestu koje je u to vreme bilo zaposednuto mladim svetom, mestu poznatom kao „majmun plac”, ustvari parku sa severne strane Gradske kuće na čijoj je ogradi i klupama dane i noći provodila subotička omladina. Umesto betonskog vatrogasnog bazena iz vremena rata, iz koga se širio neprijatan miris žabokrečine i ustajale vode, projektovan je vodoskok kakav još nije viđen. *Subotičke novine* u junu 1972. godine pod naslovom *Fontana – subotičko čudo*, donose vest da će idućeg leta biti postavljena velelepna fontana. U Mađarskoj, u pečujskoj fabrici keramike *Žolnai* bili su pri kraju radovi na keramičkim elementima od kojih će biti sastavljena „po idejnom projektu koji je 1968. godine¹⁰ izradio Svetislav Ličina, arhitekta iz Beograda, inače dobro poznat po nekoliko izvanredno uspehlih arhitektonskih rešenja.”¹¹

Na istom mestu kustos muzeja i istoričar umetnosti Bela Duranci objašnjava: „Nije uobičajeno da se ovakvi objekti grade od keramike ali samo taj materijal može da se uklopi u već postojeći ambijent.”

Kako je u to vreme popravlján krov Gradske kuće a crepovi naručeni iz fabrike *Žolnai*, smatralo se da bi oplata za novu fontanu mogla biti izrađena u istoj fabrici, što su stručnjaci iz Mađarske rado prihvatili. Procena da keramika izložena na prometnom javnom mestu može imati vek kao i ona na krovu, pokazaće se pogrešnom. Osim toga, ni sa izgradnjom nije išlo glatko. Do njenog

⁵ Isto.

⁶ *Da li je prva fontana razočarala Subotičane*, u: *Subotičke novine*, br. 42, 16. oktobar 1959.

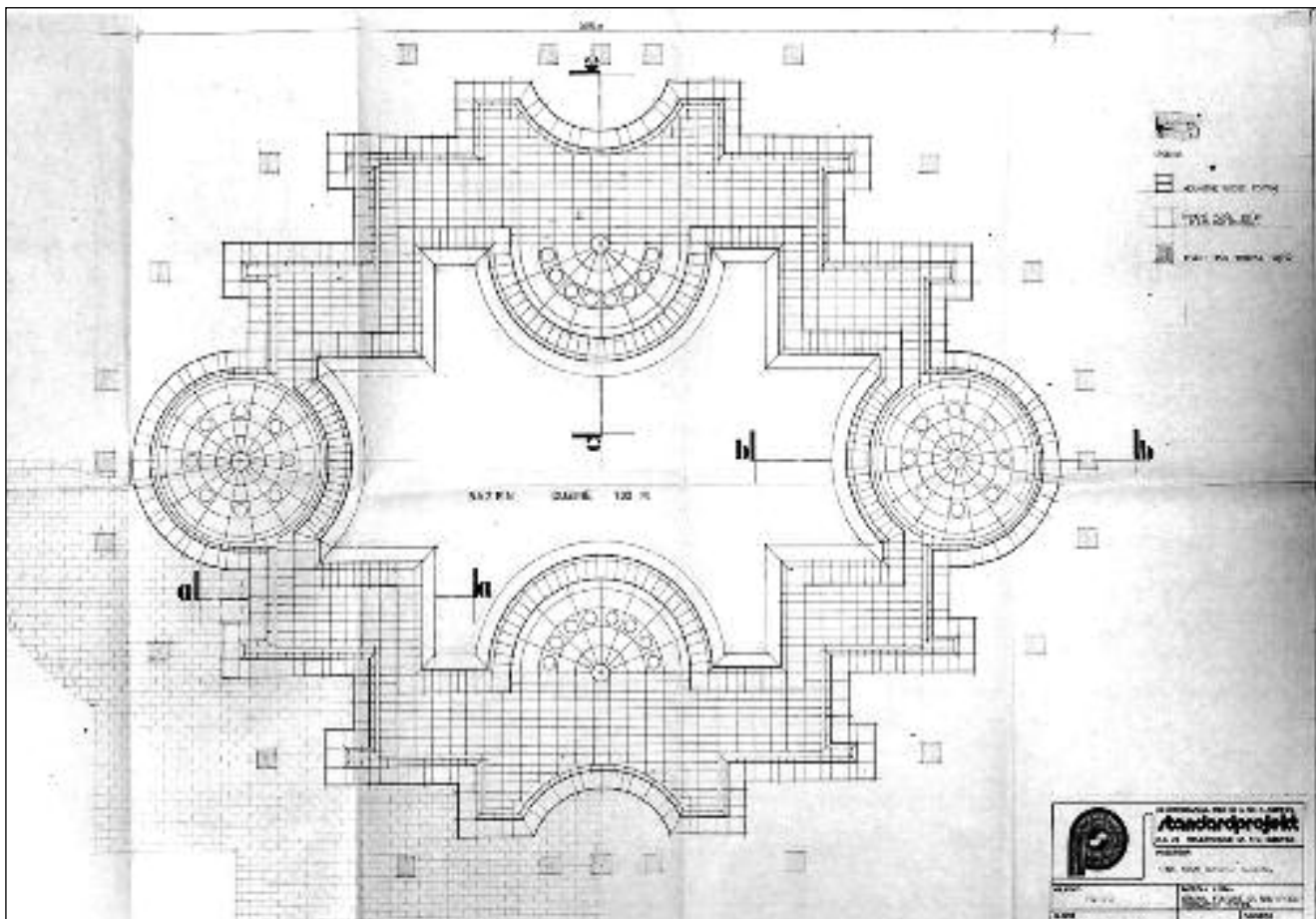
⁷ *Fontana je završena*, u: *Subotičke novine*, br. 43, 23. oktobar 1959.

⁸ *Autor projekta fontane je Radivoj Terzin, tadašnji načelnik stambeno-komunalnog odeljenja*, Arh. Goran Martinović, *U prolazu, ili teško breme slatke prošlosti*, u: *Klasje naših ravni*, br. 5-6, 2011, str. 6.

⁹ *Grad bez fontane*, u: *Subotičke novine*, br. 31, 8. avgust 1980.

¹⁰ Glavni projekat je rađen na osnovu idejnog rešenja dipl. ing. arh. Svetislava Ličine iz Beograda od 1968. godine. IASu, F. 468, 04-351-1037/1985, *Fontana*, glavni projekat građevinskog dela, 1984. godina.

¹¹ Boško Krstić, *Fontana – subotičko čudo*, u: *Subotičke novine*, br. 24, 16. jun 1972.

Osnova fontane sa rasporedom keramičkih pločica
IAS, F: 468, 04-351-1037/1985, Fontana, glavni projekat građevinskog dela, 1984. godina

Izgradnja zelene fontane od Žolnai keramike na Trgu Slobode, IASu, F.180, Zbirka fotografija

postavljanja prošlo je neplanirano dugo vremena. Zbog nedostatka sredstava ili odlučnosti da se dovrši posao,

gotovi delovi fontane čekali su u raznim magacinima i brojali godine sve do 1985.

Preporod

Prilika da gotovo zaboravljena fontana izađe na svetlost dana, ukazala se polovinom osamdesetih. Veliko preuređenje centra Subotice učinilo je leto '85 nezaboravnim. Sivi asfalt i automobili uklonjeni su iz gradskog jezgra da ga prepuste pešacima. Novi pločnik, stilski kandelabri i kao kruna svega – velika fontana na Trgu Slobode.¹²

Od prvobitno zamišljenog mesta u parku se odustalo jer je novouređeni trg sada nudio svoje neiskorišćeno prostranstvo¹³. Renesansa Subotice dogodila se u godinama kada je svako novo leto donosilo nove slobode za koje se verovalo da nužno nose napredak. Nošen takvim optimizmom, grad je doživeo procvat a u kolektivno pamćenje će se urezati simbol tog vremena – Zelena fontana. U sveopštem oduševljenju niko se nije ljutio što nema svih najavljenih atrakcija kao što su svetlosni efekti i muzika, i što mlazovi vode ne prskaju ravnomerno...Građani su opsedali ovaj vodoskok koji im je, osim žubora, pružao i taj komfor da na njegovom zidu može da

¹² Fontana na Trgu Slobode, u: Subotičke novine, broj 6, 10. februar 1984.

¹³ Fontana sa muzikom, u: Subotičke novine, broj 7, 17. februar 1984.

se sedi. Svaki segment ruba fontane je jedno sedište od keramike koja je čuvala toplinu i noću.

Propadanje

Svako kritičko mišljenje o izgledu i materijalu bilo je ravno jeresi. Može biti da je to jedan od razloga što niko nije smeo da prizna, ono što je bilo očigledno, da je glazura vrlo brzo počela da se oštećuje. Uveravanja da svaki deo može biti zamenjen, nisu bila uteha onome kome je bilo jasno da svi segmenti propadaju ravnomerno. Posle četvrt veka zelenu fontanu ipak nije zaustavila potrošena Žolnai keramika nego propali mehanizam ispod nje koji nije bio vidljiv posmatračima. Ispostavljena cena popravke bila je gotovo ravna vrednosti nove fontane. U godini kada su paličke fontane

slavile stoti rođendan, ona koja je bila najdraža građanima, bila je mrtva.

Zaključak

Upravo ta sentimentalna vezanost Subotičana za Zelenu fontanu, predstavlja i kočnicu da se donese racionalna odluka o njenoj budućnosti. Do leta 2017. još nije rešeno da li je zameniti istovetnom koja će opet imati ograničeni vek, ili graditi neku sasvim novu i tako sahraniti uspomene generacija. Šta god se na tom mestu bude radilo, biće to operacija „na otvorenom srcu”. Onaj ko bi se usudio da napravi drastičnu promenu, rizikovao bi da sebi pribavi „prokletstvo” onih koji su ukinuli subotički tramvaj. Zelena fontana je, osim u uspomene, ušla u monografije, na razglednice i fotografije zajedno sa Gradskom kućom u pozadini. Postala je deo subotičkog identiteta.

Összefoglaló

Az első szabadkai szökőkutak

Az első szabadkai szökőkút mindössze 12 évig üzemelt.

A másik kísérlet sokkal ambiciózusabb volt. Távolról akartak a város központjába, amelynek

nincs folyója, zubogó vizet vezetni. Az ötlet ambiciózusabb volt, de ez a szökőkút marad meg olyan sokáig, mint azok a példák, amelyekhez szerénytelenül hasonlították.

Summary

First fountains in Subotica

The first public fountain in Subotica was in function for only 12 years.

The second try to bring burbling water to the center of a town without a river, was more am-

bitious, however not long lasting, as this fountain also did not stand against time like some European and world examples to which it was relentlessly compared.

Fábián Borbála

Az iskolán kívüli népművelés Szabadkán 1941 és 1944 között

A Szabadkai Iskolánkívüli Népművelési Bizottság iratai alapján

Összefoglaló: Az 1922 és 1944 közötti időszakban többféleképpen fogalmazták meg az Iskolán kívüli népművelés célját, az alap gondolat mégis az volt, hogy a tanulás nem fejeződik be az iskolával, egy életen át tartó folyamat, mely az egyéni és az állami boldogulás szempontjából is szükséges. Ezekből most hármat idézek. Kramer Gyula¹, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség elnöke szerint: „a felnőttek és az iskolaköteles koron túllévő ifjúság művelődési törekvéseit ébren tartani és megadni mindenki számára a műveltség megszerzésének és fejlesztésének lehetőségeit s odahatni, hogy a művelendő tömeg lelkét az ismeretek mellett elsősorban nemes eszmékkel töltsék meg.”²

Ruszték Károly³ kir. tanfelügyelő az iskolánkívüli népművelés célját gyakorlatiasabban fogalmazta meg: „a tankötelezettségi kort meghaladott állampolgárok testi és lelki továbbképzését azon célból, hogy a népiskolában szerzett javak megtartásával és kiegészítésével testileg ép és edzett, lelkileg értelmes és tudatos, erkölcsileg tiszta és jellemes polgárokat neveljünk a haza, a nemzet, a társadalom és a család számára.”⁴

Antalfia Antal⁵ népművelésügyi osztálytanácsos szerint: „Az iskolánkívüli népművelés célja, hogy minden embert ellásson azzal a kultúrával, amellyel hivatását teljesíteni tudja és el kell látnia általános műveltséggel, hogy egy egységben, nemzeti gondolatban, a nemzet tagjának tartsa magát.”⁶

Kulcsszavak: iskolán kívüli népművelés, Szabadka, 1941–44, népkönyvtárak, szórványgondozás, egyesületek, tanfolyamok, DMKSZ (Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség), Kezes Péter, Szabadka Iskolánkívüli Népművelési Bizottság.

Iskolán kívüli népművelés rövid története Magyarországon

Magyarországon az iskolán kívüli népművelés kezdeti a reformkorba nyúlnak vissza. Vezető politikusok, pl. Wesselényi Miklós már akkor felvette, hogy a nép művelésére is gondot kell fordítani. Első intézményes megnyilvánulása Eötvös Józsefhez és Türr Istvánhoz köthető. Eötvös 1867-ben adta ki körlevelét a népművelési egyletek alakításáról, melyet a Néptanítók Lapja is közölt. Türr István 1868-ban egy bácskai városban, Baján adta ki szövegét a felnőttek oktatásáról, és a népművelési körök alakítására buzdított.⁷ Pauler Tivadar 1871-es törvényjavaslata, melyben a népművelést állami és társadalmi feladatként határozta meg. Költségvetésileg támogatták az analfabetizmus felszámolására a tanítók felnőttoktatási munkáját, melyet a következő miniszter Trefort Ágoston szüntetett meg. A 19. század végén több egyesület is foglalkozott a felnőttek oktatásával, például Szabad Lyceum, Uránia Tudományos Egyesület, EMKE, Magyar Gazda Szövetség, Erzsébet Népakadémia, Buda-

¹ Krámer Gyula (Kula, 1883 – Újvidék, 1945) gyáros, az újvidéki Polgári Magyar Kaszinó elnöke, az újvidéki Magyar Kulturális és Jótékonyági Egyesület vezetőségi tagja. 1941-ben a magyar Országgyűlés felsőházának tagja lett. 1945-ben kivégezték. (Matuska Márton, *Az elhallgatott razzia. Vérengzés Újvidéken (1944-45)*, Budapest 2015, 148–149.)

² Kramer Gyula, *A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség feladatai és munkája*, In: Csuka Zoltán (szerk.): *A visszatért Délvidék*, Budapest 1941. 50.

³ Ruszték Károly (Kiszombor, 1880–?) tanfelügyelő, hírlapíró, szakíró. 1917-től Maros-Torda, 1919-től Heves vármegye tanfelügyelője, 1929-től Baján. (A magyar társadalom lexikonja, Budapest 1930. 483)

⁴ Ruszték Károly, *Népnevelésügyi közigazgatás*. Eger, 1928. 183.

⁵ Dr. Antalfia Antal min. osztálytanácsos, a népművelési ügyosztály vezetője az 1930-as évek végén, valamint a Magyar Népművelők Társaságának elnöke. (Tasi József (szerk.), *Móricz Zsigmond a Kelet Népe szerkesztője. Levelek II.*, Budapest 1999. 138.)

⁶ Antalfia Antal, *A magyar népművelés története, szervezete, célkitűzései*. In: Békés vármegye törvényhatósági iskolánkívüli népművelési bizottságának III. évkönyve, összea.: Tantó József, 1939. 41.

⁷ Türr István, *Első szöveg a népoktatási körök érdekében: Baja, 1868. szept. 30.* (BKML XII. 15. A Türr család iratai – Türr István iratai) - megjelent: Gyulay Béla, *A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története*. Budapest [1896], 3-8. és Kovács M. (összea.): *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében, 1849-től 1945-ig*. Budapest, 1970. 216-218.

A Bácsország gyűjteményéből

A szerző gyűjteményéből

pesti Népszerű Főiskolai tanfolyam. 1907-ben Pécsen tartották meg a szabad tanítás első magyarországi kongresszusát.⁸ Ez vezetett ahhoz, hogy Apponyi Albert rendelkezésére 1911-ben megalakították a Szabadoktatási Tanácsot, melynek működését az első világháború félbeszakította. A háború után újragondolták a felnőttek oktatását, részben azért, mert pótolni kellett a háborús iskoláztatás hiányosságait. 1920-ban a közoktatásügyi miniszter elrendelte a vármegyei és thj. szabadoktatási tanácsok megalakítását, melynek munkájában fontos szerep jutott a népművelési titkároknak, akiket először neveztek ki. 1922-ben Klebelsberg Kunó újjászervezte a magyar felnőttoktatást. Az átszervezés fő szempontja az volt, hogy az írástudatlanok oktatása, ifjúsági egyesületek, népkönyvtárak, népházak ... és a szabadoktatás egy központi irányítás alá kerüljenek. Az Országos Szabadoktatási Tanács megszüntetése után az Iskolán kívüli Népművelési Országos Bizottságot hozta létre ekkor.⁹ A 132.238/1922. sz. rendeletével létrehozta az „Iskolán kívüli Népművelés Központ”-ját, melyből később 1930-as években Hóman Bálint miniszter külön ügyosztályt hozott létre a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon belül.¹⁰

A 132.243/1922 sz. Vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet szerint „törvényhatóságokként Iskolán kívüli Népművelési Bizottságok alakítandók”. A rendeletben bizottság tagjait is meghatározták:

„a) az illetékes kir. Tanfelügyelő és helyettes, továbbá a népművelési titkár;

b) a bizottság működési területén népműveléssel foglalkozó vagy e munkába bevonható társadalmi szervezeteknek, intézményeknek két-két kiküldöttje;

c) a népművelésügy körében érdekelt helyi közigazgatási hatóságok, állami intézmények képviselői és a minisztériumoknak megfelelő vidéki szakközegei;

d) a népművelés terén irodalmilag és gyakorlatilag kiváló eredménnyel működő egyének, akiket a m. Kir. Vallás- és közoktatásügyi miniszter öt-öt évre kinevez. Számuk bizottságonként legfeljebb öt lehet,

e) az iskolán kívüli népművelés iránt érdeklődő s azt erkölcsileg vagy anyagilag támogató egyének, akiket a bizottság tagokul megválaszt.

A bizottság elnöke az alispán, illetve a polgármester; ügyvezető elnöke pedig a kir. tanfelügyelő, a bizottság a helyi viszonyoknak megfelelően társelnököket illetve alelnököket választhat.¹¹ A népművelési titkárok hivatala a vármegyeházán (a kir. tanfelügyelői hivatal mellett), illetve a városházán volt.¹²

Az 1921-es években jelent meg a népművelés, illetve a szabadoktatás, szabadtanítás fogalmak helyett az „iskolán kívüli népművelés” és az „iskolán kívüli népoktatás”, valamint a nemzetnevelés elnevezés.¹³

A Szabadkai Iskolán kívüli Népművelési Bizottság megalakulása

A magyar hadsereg 1941. április 12-én vonult be Szabadkára. A katonai közigazgatás hónapjai alatt is elkezdődött a város magyar kulturális életének feléléde, mivel a korábban betiltott egyesületek, pl. a Népkör újra elkezdte a működését, valamint számos új egyesület is megkezdte működését. A Délvidéki Közművelődési Egyesülethez már 1941. február 18-án csatlakozott a Magyar Olvasókör (volt Népkör) Kertvárosi Fiókja.¹⁴ A vallás és közoktatásügyi miniszter 60047/1941. sz. rendeletével 1941. december 19-én Kezes Péter¹⁵ áll. népiszkolai tanítót nevezte ki ideiglenesen népművelési titkárrá. A népművelési bizottság 1942. február 13-án alakult meg. A népművelő bizottság elnöke – más városokhoz hasonlóan, illetve ahogy a Délvidéki Magyar Közmű-

⁸ Vörösváry Ferenc (szerk.), *Az 1907. évi Szabadtanítási Kongresszus naplója*. Budapest 1908.

⁹ Rusztek, *Népnevelésügyi közigazgatás*. 195-196.

¹⁰ T. Kiss Tamás, *A magyarországi kulturális minisztériumokról*. Budapest 1994. 88.

¹¹ Rusztek, *Népnevelésügyi közigazgatás*. 196-197.

¹² Katona Géza, *Az iskolán kívüli népművelés vezérfonala*. Budapest 1941. 9.

¹³ T. Kiss Tamás, *Felnőttoktatás-történet Magyarországon*. Educatio. 8. évf. (1999.) 1. sz. 3. p.

¹⁴ Gerhardt Rudolf, *Fragmentumok Szabadka kronológiájához 1941-1944*. In: *Bácsország* 2004/30. sz. 24-31.

¹⁵ Kezes Péter (Torontálvásárhely, 1899. júl. 14. - ?) ref. vallású tanító, kántor.

velődési Szövetség is előírta – a polgármester dr. Völgyi János¹⁶, ügyvezető dr. Juhász János, titkár Kezes Péter lett. Négy alelnököt választottak: dr. Veréb Gyulát¹⁷ (kir. közjegyző, a DMKSZ Szabadkai Fiókjának elnöke), Richter Nándort¹⁸ (leánygimnázium igazgatója, tanügyi főtanácsos), dr. Mojzes Pétert (hittanár) és bajsai Vojnits Aladárt kulturatanácsnokot. Mojzes Péter még 1942-ban lemondott, mert a továbbiakban ő nem szerepel az iratok közt és a DMKSZ évkönyvbe se került bele. A Bizottságnak 63 tagja lett a társadalmi szervezetek, intézmények és az egyházak két-két kiküldöttjéből, az állandó választmányának 37¹⁹ tagja volt. Ekkor három albizottság is megalakult a Kertvárosban, Palicson és Nagyfényen. A bizottság feladatát a következőképpen határozták meg: „A feladat tisztán áll előttünk s ez lényegében egy mondatban összefoglalva nem volt más mint a város lakosságának s különösen azoknak akik magasabb iskolákat nem végezhettek a magyar szellemi közösségbe való bekapcsolása.”²⁰

A népművelés 1941-ben Szabadkán

A Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesülethez (DMKE) köthető, hiszen a Bácska és a Bánát területén a művelődés irányítója összefogó szervezete volt. Tolnay János a DMKSZ népművelési osztályának vezetője így fogalmazta meg a népművelés célját: „felszabadulásunk után fokozottabb tevékenység vár a népművelésre, mivel a magyar népünk az idegen impérium járma alól megfogyva anyagiakban, megfogyatkozva szellemi felkészültségében került elő és ezt sürgősen kell pótolni, másrészt, hogy az anyaország két évtized alatt kulturális, egészségügyi, szociális és gazdasági élet terén létesített intézményeibe teljes erővel bekapcsolódjunk.”²¹

1940. november 24-én tartotta alakuló gyűlését Újvidéken a Jugoszláviai Magyar Közművelődési Szövetség, 1941. február 2-án kapott működési engedélyt. Rövid idő alatt nagyon sokan csatlakoztak a szövetséghez, 1941. április 1-jén már 150.000 tagja volt.²² A szervezet neve 1941 áprilisában Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség (DMKSZ) lett, és továbbra is a magyar kulturális élet összefogása és irányítása maradt a feladata, mert a bányászati szervezete is fennmaradt, 1941 őszétől mint Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség működött. Ehhez a minisztériumi támogatást is kaptak. A polgári közigazgatás megindulásával a bácskai területeken is megszervezték azokat az intézményeket, mint Magyarországon, tehát 1941 végén a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter kinevezte a népművelési titkárokat és a törvényhatóságokat pedig kötelezte az iskolán kívüli népművelési bizottságok alakítására.²³ A titkároknak és a bizottságoknak munkájukat a DMKSZ-szel kellett összehangolni, ők hagyták jóvá például a munkaterveket. Bács-Bodrog vármegyében 1941 decemberében alakult meg a Vármegyei Népművelési Bizottság.²⁴

A Szabadkai Iskolán kívüli Népművelési Bizottság első irata nem maradt fenn,²⁵ a 2. irat 1942. január 15-ről való, melyben a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség jelzi, hogy hova küldött szét tanfolyam bejelentő íveket,²⁶ s ezeknek az összegyűjtése a népművelési titkár feladata, tehát a népművelési titkár már a bizottság megalakulása előtt megkezdte munkáját, valószínűleg 1942 januárjában. A harmadik irat a DMKSZ levele, melyben segítséget kér a nagyfényi népművelési bizottság részére, hogy 25 olvasókönyvet küldjön. A kérést a titkár nem tudja teljesíteni, mert még nem alakult meg a bizottság és így ő „anyagiakkal nem rendelkezik”. A tanfolyamok egyes helyeken megindultak.²⁷

¹⁶ Dr. Völgyi János (Szabadka, 1880 – Szabadka 1944) Szabadka város aljegyzője 1905-22, Bácskai Napló szerkesztője, a Szent Gellért Társaság előadója, 1941-ben a katonai közigazgatás idején közigazgatási előadó, 1941. aug. 16. és 1943. aug. 31. között, nyugdíjazásáig, Szabadka polgármestere. (Halász Tibor, *Dr. Völgyi János, Szabadka egykori polgármestere*. In: *Ex Pannonia* 15-16. sz. (2012.) 18-24.)

¹⁷ Dr. Veréb Gyula 1943. október 4-én lemondott alelnöki tisztségéről (SZTL, F. 22, 472/1943.)

¹⁸ Richter Nándor (Szabadka, 1881 – Szabadka, 1944?) magyar-latin tanár, 1906-tól a szabadkai főgimnázium tanára, író, kritikus.

¹⁹ Az első tagok névsorát megőrizte az alakuló gyűlés jegyzőkönyve. E szerint: „Dr. Völgyi János, dr. Juhász István, Kezes Péter, dr. bajsai Vojnits Aladár, dr. Veréb Gyula, Richter Nándor, dr. Mojzes Péter, dr. Ijjas József, Polyakovics Viktoria, Némédi Kovács Vince (katolikus plébános Palics?), Keck J. Zsigmond (református lelkész), Sostarecz Ferenc (evangélikus lelkész), dr. Mérey Béla, Resch Béla, dr. Frankl István, bajsai Vojnits Aladárné, dr. Mócsy István (főjegyző), dr. Tarnói Buócz Béla, dr. Várady Sándor, dr. Tiller Timár Ferenc (újságíró), Bán Péter, Grósz Károly, Kovács Kornél, Kanyó Béla, Papp Gyula, Dudás Lajos, Rómics Félix, Pálffy János, Nagy Károly, Szegő Mihály, Tomcsányi Mihály, Kiss Mihály, Kladek Jenő, Horvátszky Péter, Hegedűs Sándor és Létmányi István.” (Szabadkai Történelmi Levéltár (SZTL) F: 60. Szabadka thj. Város Polgármesteri Hivatala -Szabadka (1941-1944) 32752/1942.)

²⁰ Uo. dr. Hegedűs László (szerk.), *Délvidéki magyar közművelődési szövetség évkönyve*. 1942/43., Újvidék 1943. 111.

²¹ Tolnay János, *A népművelés nemzetnevelés, népművelési titkári értekezlet Balatonkenesén*. Kalangya 1942/5. 209.

Szinte szószertint ugyanez olvasható a Magyar Lélek, 1942. november (IV. évf. 11. sz.) 507.

²² Nemcsak a felnőtteket, hanem a családtagokat is beleszámították a taglétszámba. (A. Sajti Enikő, *Bűntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarokról*. Szeged 2010. 100.)

²³ Kramer, *A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség feladatai és munkája*. 44–45.

²⁴ Tolnay János (írta és összeállította), *Jelentés a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség és a népművelési titkárságok 1941-42. tanévben végzett népművelési munkájáról*. Újvidék, [1942] 30.

²⁵ A Szabadkai Iskolán kívüli Népművelési Bizottság iratanyagából 3 doboz maradt fenn a Szabadkai Történelmi Levéltár iratai közt az F. 22-es fondban (Szabadkai Tanfelügyelőség (1869-től Községi Iskolaszék, 1898-tól Szabadka, Baja és Újvidék Tanfelügyelősége) (1869-1945); 1869-1946). Az iratokhoz nincs segédlet.

²⁶ Lásd az 1. sz. mellékletben.

²⁷ SZTL, F. 22, 3/1942.

1941 októberében kezdték az első „nemzetnevelési tanfolyamokat”,²⁸ vagyis a magyar hon ismeretére tanító tanfolyamokat tartani Szabadkán, melynek helyszíne a leánygimnázium volt. Az előadói: Richter Nándor, Keresztes M. Magda, dr. Stöklné Szatmári Rozália, dr. Erdélyi László, Tegzes Erzsébet, Papp Gyula, Kezes Péter. A DMKSZ az előadók díját, a takarítást, és a világítás költségeit fedezte.²⁹

Az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság munkájának finanszírozása

A Szabadkai Iskolánkívüli Népművelési Bizottság munkateve alapján összeállított költségvetését nem fedezte a várostól kapott összeg, ezért anyagi támogatásért a DMKSZ-hez fordultak, illetve államsegélyért.³⁰ 1943-ban javult a helyzet, hiszen a várostól 2000 pengővel nagyobb támogatást kaptak, összesen 12000 pengőt. Így csak 31% államsegélyért kellett folyamodniuk. A Szabadkai Iskolánkívüli Népművelési Bizottságnak házbért nem kellett fizetnie, mivel a városháza épületében a harmadik emeleten ingyen biztosították a hivatalos helyiségként egy szobát, csak a fűtésért és a világításért kellett fizetniük a költségvetés szerint 120 pengőt. A helyiség berendezésére 1943-ban terveztek egy íróasztalt, egy szekrényt, egy kisebb asztalt és négy széket vásárolni (írógépet 1942-ben már beszerettek). Ebben az évben a kézikönyvtár fejlesztését is célul tűzték ki, valamint négy folyóiratára fizettek elő (Néptanítók Lapja, Hivatalos Közlöny, Láthatár, Magyar Lélek³¹ 25 példányban) és a legnagyobb összeget, 1100 pengőt a „népkönyvtári könyvek beszerzésére és bekötetésére”-re irányozták elő.³²

1943-ban dr. Bisztray Gyula miniszteri osztálytanácsos, a népművelési ügyek országos vezetője Borbély József számv. főtanácsossal felülvizsgálta a Szabadkai Iskolánkívüli Népművelési Bizottság működését, s úgy találták, hogy nem megfelelő, nem méltó az irodahelyiség a Bizottsághoz, ezért a titkár kérte a polgármesteri hivataltól, hogy a városháza második emeletén utaljanak ki egy 4x4 méteres irodahelyiséget. Másik indoka az volt, hogy „több fővárosi magasabb személyiség” is meg fog ebben az irodában jelenni, mert a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium egy népművelési vezetőképző tanfolyamot fog Szabadkán rendezni.³³ Ez a kérése nem teljesült, mert az iroda maradt a III. emeleten 1944-ben is, de átköltözhetek egy nagyobb helyiségbe.

Szabadka az első évben tűzifa biztosításával járult még hozzá a népművelési munkához.³⁴ A következő

A szerző gyűjteményéből

években az Iskolánkívüli Népművelési Bizottság költségvetésének része volt a tűzifa beszerzése, mert az egyes tanfolyamokat csak így tudták megtartani. 1943 végén például ezért kért a minisztertől póttámogatást, mert a 44 alapismereteket kiegészítő tanfolyamot és a szörvány magyarok alapismereteket kiegészítő tanfolyamait úgy tudták folytatni, ha akár magas áron is fát vagy tengeri csutkát vásárolnak.³⁵ A költségvetésben fontos tétel volt a vetítógépek beszerzése, melyek száma folyamatosan emelkedett. 1944-ben például 5 új vetítőt sikerült beszerezni. A különböző tanfolyamokra, összejövetelekre a Bizottság rádióit is sokszor kérték kölcsön. Az 1942/43-as beszámolóban szerepel, hogy az iskolánál kihelyezett 3 rádió közül kettő tanyai iskolánál volt, és ott „igen eredményesen használják fel a vasárnap délutáni mezőgazdasági előadások közvetítésére és általában ismeretek terjesztésére.”³⁶

Könyvek, könyvtárak, népkönyvtárak

A népművelési munka egyik legfontosabb segítője a könyvek voltak a 20. század közepén is. Ahogy már említettem, a Szabadkai Iskolánkívüli Népművelési Bizottság 3. számú irata is könyvekkel kapcsolatos, az olvasókönyvek küldéséről akkor még nem tudta teljesíteni a népművelési titkár. A Népművelési Bizottság megalakulása után már Kezes Péter is rendelt könyveket, például a helyi könyvkereskedőtől, Krécsi A. Nándornétól „Kiss-

²⁸ A nemzetnevelő tanfolyam tananyaga a magyar történelem, alkotmánytan, magyar nyelv és irodalom, honismeret volt, hogy pótolják a jugoszláv iskola hiányait. A 40 órás tanfolyamok célja a nemzeti öntudat felkeltése is volt. A tantárgyai: Szülőföld és honismeret, Allampolgári ismeretek, nemzeti történelem, nemzeti irodalom, fogalmazás. (Tolnay: Jelentés., 28-29.)

A Szabadkai Iskolánkívüli Népművelési Bizottság így határozta meg: „anyaga a történelem, földrajz, számolás, helyesírás stb. köréből veendő. Az ismeret terjesztő előadásoktól abban különbözik, hogy a magyar történelmet, földrajzot stb. főbb vonásokban tárgyalja. Inkább a szélesebb népréteg számára való. Óraszámja minden tantárgy körében 12–15.” (SZTL, F. 22, 199/1942.)

²⁹ SZTL, F. 22, 26/1942.

³⁰ SZTL, F. 22, 26/1942. Az 1941 októberében indult tanfolyamok előadójának díját 355 P a DMKSZ fedezte.

³¹ A magyar népművelők országos folyóirata volt.

³² SZTL, F. 22, 49/1943. - az 1943. évi költségvetés

³³ SZTL, F. 22, 192/1943.

³⁴ SZTL, F. 22, 6/1942., 7/1942 és 12/1942.

³⁵ SZTL, F. 22, 619/1943.

³⁶ SZTL, F. 22, 410/1943.

féle tanyai népiskolai tankönyvet Nagyfényre (febr. 3.),³⁷ és Drózdya Gyula Olvasás és írás felnőttek számára Szabadka-Andrásföldje³⁸ tanítójának.

A Szabadkai Magyar Olvasókör fiókjainak magyar könyvvel való ellátásának kérvényét a Szabadkai Iskolánkívüli Népművelési Bizottság támogatta, mert ahogy Kezes Péter írta: a magyar Olvasókör /Népkör/ a Délvidék egyik legnagyobb kulturegyesülete, és a jugoszláv megszállás alatt is bizonyította éltrevalóságát, a bizottság nem tud könyvet adni, mert „saját költségvetése terhére ez évben a székely telepese községekbe fog könyveket vinni”. 60-80 könyvet ajánl és hogy ezek 40 % -ban gazdasági könyvek legyenek, főként szőlőtermeléssel és gyümölcsfajtaesztéssel foglalkozók.³⁹

Az első félévi beszámolójában Kezes Péter az egyik legnagyobb eredménynek tartotta, hogy 1466 darab könyvet kaptak és ezeket 15 iskolai népkönyvtárban szétosztották, ezekből 5 a városban működik. Az új népkönyvtárak: Központi Népiskola, Széchenyi-téri Népiskola, Bajai-úti Népiskola, Homoki-úti Népiskola, Forrás utcai Népiskola. A külterületen működők: Andrásföldjei Népiskola, Andrásfalvi Népiskola, Andrásnépei Népiskola, Belsőludasi Népiskola, Alsóludasi Népiskola, Ludasnoszai Népiskola, Palicsi Népiskola, Kelebiai Népiskola, Szegedi szőlők Népiskola és Nagyfényi Népiskola. A helybeli DMKSZ elnökségétől 150 db „kisebbség nagyobb füzetet és könyvet” kaptak, amit szintén szétosztottak a népkönyvtárak között. A 30000 kötetes Városi Könyvtár 1941 áprilisa óta még nem működött, a Népkör 2918 kötetes könyvtárát 1942-ben 2135 látogató használta, a Nemzeti Kaszinó 8400 kötetes könyvtárának 100 olvasója volt.⁴⁰

1943-ban 30 népkönyvtár 3032 könyv, a másik 15 bekötés és rendezés alatt állt. „A könyvtárakat a lakosság szívesen használja. Egyesületeknél 3 népkönyvtár van 41318 kötetel.”⁴¹

A Szabadkai Olvasókörökben kevés volt a magyar könyv (ugyanis a legtöbb iskolai könyvtár megsemmisült a két világháború közötti időben) és a kiszállásai alkalmával tett tapasztalatai alapján Kezes Péter népművelési titkár különösen fontosnak tartotta, hogy a tanyavilágban fiókkönyvtárak létesüljenek és ezekben a mezőgazdasággal kapcsolatos szakkönyvek is legyenek. 1942-ben a tanügyi igazgatóság kirendeltségétől kért könyveket a fiókkönyvtárak számára, mert a 10 tanyai fiókkönyvtárnak 3660 tagja volt, de összesen csak 460 könyve. A kért 60-80 könyvből úgy gondolta, hogy hasznos lenne ha 40 százaléka szakkönyv lenne.

1943-ban a minisztériumtól újabb 15 népkönyvtár kiutalását kérték, mert kevés a népkönyvtár. „A megszáll-

lás alatt az iskolák mellett lévő könyvtárak tönkrementek, megszűntek, s a felszabadulásakor a 63 külterületi iskola közül egynek sem volt egyetlen egy könyve sem. A külterületi tanyakörzetek – amelyek a várostól 20–25–30 km. távolságra fekszenek – nagyban érzik hiányát a könyvtáraknak, s a népművelésnek nagy segítségére lenne a további népkönyvtárak elhelyezése. Szabadkának egyik-másik külterületi körzetében a kompaktabb egységben levő bunyevácság közé sok helyen ékelődött be két-három magyar család, akikre a tizenkettedik órában virradt fel a felszabadulás napja. Több magyar nevű – akiknek szüleik bunyevác családba nőültek be – egyáltalában nem, vagy csak igen törve beszélnek szüleiknek anyanyelvét. Ezeket kell visszahozni, újra magyarrá tenni. Ezeknek kell jó magyar könyvet kezükbe adni. Ezeket kell megmenteni, amíg be nem olvadnak teljesen a bunyevácság köz[t]. a mindennapi iskolákban és a levante-egyesületekben nagyon szépen dolgozik a magyar tanítóság, de támogatásra van szüksége. A könyvtár pedig egyik leghathatósabb eszköz és segítség nehéz nemzetnevelő munkájában.”⁴² 1943 szeptemberében nyitott ki a Városi Könyvtár is, melynek kb. 32000 kötetes állományának egy harmada volt magyar nyelvű kötet.⁴³

A könyvtáraknál lévő könyveket is ellenőrizte a népművelési titkár. 1942 őszén a titkár végigjárta a könyveladással foglalkozó üzleteket és utcai árusokat, zsigvársárt is a detektívregényeket és más ponyva füzeteket eltávolította (két esetben rendőri segédlettel). Az újabb ellenőrzéskor mindent rendben talált, ahogy 1944-ben Szabadka Kulturügyosztályának jelentette a ponyva elleni küzdelemről: „Szabadkán ha van még régi ponyva, az csak elenyésző csekély magán forgalomban van, vagy esetleg a magánosok által vezetett kölcsönkönyvtárak pultjai alatt.”⁴⁴

Szórványgondozás

„Magyar szórvány alatt értjük azokat a nemzetiségek között szétszórtan élő magyar családokat és egyedeket, amelyek és akik a magyar nemzetestől elszigetelten élnek, velünk az összeköttetést alig tartják fenn, a nemzetiségi környezet folytán nemzeti öntudatuk lassan elhomályosodik és a nemzetiségekkel való kényszer érintkezés folytán többnyire azok nyelvét használják és így közöttük a magyar nyelv használata is elveszőben van.”⁴⁵

1943 őszén megalakult a DMKSZ Szórvány Osztálya. Az egyetemi és főiskolások a nyáron kutatták, hogy hol vannak szórványok. Szabadka környékén Györgyén, Nagyfény és Tavankút térségében találtak.⁴⁶

³⁷ SZTL, F. 22, 11/1942.

³⁸ 1918 előtt Zobnatica része, mai neve Mali Beograd.

³⁹ SZT, F. 22, 93/1942.

⁴⁰ SZTL, F. 22, 364/1942?

⁴¹ SZTL, F. 22, 410/1943.

⁴² SZTL, F. 22, 109/1943.

⁴³ *Szabadka és Palicsfürdő útmutatója*. Szabadka, 1943. 47.

⁴⁴ SZTL, F. 22, 35/1944.

⁴⁵ Dr. Hegedűs László (összeá.): *Terveink és feladataink, az 1943-44. munkaévre gyakorlati útmutatásokkal*. Újvidék, 1943. 21.

⁴⁶ Szövetségi értesítő, a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség közleménye, 1943. okt. 1. (6. sz.) 1. és 4-5.

A DMKSZ 1943. október 2-i leveléből kiderül, hogy a szórvány gondozásról személyesen is egyeztettek Kezes Péterrel. A levélben azt ajánlották, hogy az alpműveltséget kiegészítő 120 órás tanfolyamot szórványban fele idő alatt is el lehet végezni úgy, hogy az egy óra helyett fél órát vesznek fel az órarendbe. A Polácsi könyv helyett pedig a Kilár könyvet használják, amit ingyen kapnak a DMKSZ népművelési osztályától. Kezes Péter válaszában 200-ra becsülte azok számát, akik a tanfolyamon részt fognak venni.⁴⁷

Kezes Péter 1944 elején a vallás- és közoktatásügyi minisztertől egy segéderőt kért segítségül a nagy „közel 150.000 kat. hold“-nyi határra való tekintettel, ahol 63 külterületi iskola működik, melyek közül néhány 30–36 kilométerre van a várostól. A másik indoka az volt, hogy a város déli és délnyugati, valamint délkeleti részén a magyarok a bunyevácok között szétszórva élnek, vagy béresek a bunyevác gazdáknál. Sokuk már csak a nevében magyar és szükségük lenne a magyar oktatásra és öntudatra ébresztésre, mely munka önmagában egy teljes embert kíván. Már eddig is nagy segítsége volt a 24 éve tanító Nagy-Pál István, a Levente Egyesület kulturális szakosztályának vezetője, népművelési tanfolyamokon előadó, a Damjanich-utcai áll. Népiskola gyermekdel-tánjainak egyik vezetője.⁴⁸

Az 1943/44. évi beszámolójában is megjegyezte, hogy a bizottság „nem nézheti tétlenül, hogyan szívja fel a bunyevácok a tavankuti, györgyéni és más körzetekben az ott meglepedett magyarságot. A tanfolyamok ellenőrzése alkalmával tapasztalta a titkár, hogy a leventesorban levő fiúk – akiknek tisztja magyar nevük van – alig tudnak magyarul. Ami magyar szót tudnak is, azt is leventefoglalkozáson tanulták meg. De hol vannak a magyar leányok, a jövő anyák, akiknek nincs alkalmuk hallani és megtudni azt, hogy ők magyarok. Van közöttük olyan is, aki magyar neve ellenére már bunyevácoknak vallja magát. A DMKSZ ezirányban tett nagyfokú tevékenysége még mindig kevés e roppant fontos és sür-gős teendők elvégzésére.“⁴⁹

Egyesületek és a Bizottság

A Szabadkai Iskolánkülső Népművelési Bizottság és a népművelési titkár munkáját kezdetektől a DMKSZ segítette. Az első évben, pontosabban tanévben a nemzet-nevelő tanfolyam fenntartója a DMKSZ volt és a leány-gimnáziumban tartottak 4 tanfolyamot, a fiúgimnáziumban csak egyet.⁵⁰

A népművelési munkába Kezes Péter beszámolója szerint bekapcsolódott a DMKSZ Központi Fiókja, a DMKSZ Kertvárosi Fiókja, a Magyar Olvasókör, a Római Katolikus kör.⁵¹ A DMKSZ 1942–43-as munkaterve szerint a népművelés fő szempontjának a megszállás alatti hiányok pótlásának kell lennie. A DMKSZ elsősorban

együttműködik a helyi népművelési bizottságokkal, s mivel a bizottságok tagjait a helyi népműveléssel is foglalkozó egyesületek, ezért arra kell törekedniük, hogy tagjai legyenek a bizottságnak. Ez Szabadkán már az alakulás-kor 1942-ben megvalósult, hiszen az egyik alelnök, dr. Veréb Gyula a DMKSZ Szabadkai Fiókjának volt az elnöke, dr. Mérey Béla a DMKSZ Kertvárosi Fiókjának, Resch Béla (földrajz-vegytan szakos tanár, felső kereskedelmi iskolai tanár, a szabadkai néprajzi múzeum öre, 1942-től tanügyi főtanácsos, 1941–43 között a Szabadkai m. kir. áll. kereskedelmi középiskola mb. igazgatója, Szabadka sz. kir. thj. város szakirányú iparos-kereskedőtanonciskolájának igazgatója.) a DMKSZ Palicsi Fiókjának volt az elnöke, Létmányi István a DMKSZ Nagyfényi Fióknak volt a titkára. A másik feladat, hogy ősszel a népművelési bizottságok munkatervének kidolgozásában vegyenek részt, javaslatot tegyenek arra, hogy milyen tanfolyamokat indítsanak. A DMKSZ tankönyvek kiadásával is segítette ezeket a tanfolyamokat, pl. Ilyen volt Polácsi János A népiszkolai ismereteket és alpműveltséget kiegészítő tanfolyamok című segédkönyve.

A DMKSZ mint ernyőszervezet más egyesületek munkáját is segítette, illetve összefogta. Ennek eredményeképpen, illetve ennek a munkának a segítésére a „Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség könyvsorozatában“ jelent meg dr. Hegedüs László Munka a közért, gyakorlati útmutató társadalmi vezetők részére című könyve.⁵² A 205 oldalas kötet 9 fejezetben mutatja be az egyesületek alapításának és működtetésének elméleti és gyakorlati módjait, a függelékben a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség szervezetét mutatja be. Az „Egyesületi feladatok és kezdeményezések“ fejezetben szól a népművelésről. Fontos, hogy az egyesületek adatgyűjtéssel és megfigyeléssel feltárják, hogy milyen hiányok vannak a helyi társadalom műveltségében.⁵³

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség szabadkai tagegyesületei voltak: Magyar Olvasókör, Magyar Olvasókör Kertvárosi Fiókja, Magyar Olvasókör Szalatornya, Magyar Olvasókör Nona, Magyar Olvasókör – Kelebia – Csávoly, Magyar Olvasókör Hajdukovó, Iparos Dalárda, Iparos Dalárda Kugli Klubja, Szabadkai Sport Klub, „Szeretet“ Nőegylet, Ferencendi Cecilia Dalárda, Haladás Kugli Klub, Katolikus Kör Magyar Tagozata, Table Tenisz Klub, Olvasókör – Palics, Magyar Olvasókör – Radanovác.⁵⁴

Az 1941/42. évi tanévről szóló beszámolója szerint 203 ismeretterjesztő előadás volt Szabadkán, melyeket nagyobb részben a DMKSZ, kisebb részben az egyesületek szerveztek. Ezek az egyesületek a DMKSZ Központi Fiókja (104), a DMKSZ Kertvárosi Fiókja (8), a Magyar Olvasókör (19) és a Római Katolikus kör (19) voltak.⁵⁵ Az 1942/43-as beszámolójában Kezes Péter három egyesületet emelt ki. A Levente Egyesületet, a Népkört

⁴⁷ SZTL, F. 22, 474/1943.

⁴⁸ SZTL, F. 22, 63/1944.

⁴⁹ SZTL, F. 22, 575/1944.

⁵⁰ Tolnay: *Jelentés...*, 37.

⁵¹ SZTL, F. 22, 181/1942.

⁵² Dr. Hegedüs László, *Munka a közért, gyakorlati útmutató társadalmi vezetők részére*. Újvidék 1942.

⁵³ Hegedüs: *Munka a közért*, 81.

⁵⁴ *Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség Évkönyve*, 1942/43. 46.

⁵⁵ SZTL, F. 22, 181/1942.

és a DMKSZ Kertvárosi Fiókját. A Levente Egyesület által rendezett „Szellem és kard” kiállítás nagyon népszerű volt. A Népkör ismeretterjesztő előadásain nemesak „illusztris” előadók voltak, hanem nagyszámú közönség is, tehát fontos nemzetnevelő munkát végzett. A DMKSZ Kertvárosi Fiókjának lelkes szervező gárdája volt.⁵⁶

A népművelési munkában részt vett egyesületek, akik a titkári beszámolóban szerepelnek: Magyar Olvasókör (Népkör), Katolikus Kör, DMKSZ Központi, DMKSZ Kertvárosifiókja, Baross Szövetség, Nemzeti Munka Központ, Dolgozó Leányok Egyesülete, „Turul” Bajtársi Szövetség, Palicsi „Kalász” Leánykör, Palicsi Kalot Népfőiskola, Ifjú Leányok Egyesülete, Levente Egyesület.⁵⁷

A Szent Zita kör 1944-ben kérte a népművelési bizottság támogatását, hogy vetítőgépet vagy rádiót kölcsönözzenek nekik, mert hallgatóik „legnagyobb részt cseléd és munkás lányok, akik nehéz munkájuk után a vasárnap délutánjokat csak úgy töltik szívesen nálunk ha szórakozhatnak is.” Kérésüket ezzel zárták: „Nagy eredményt jelentene ez itt Bácskában a magyar művelődés terén.”⁵⁸

Az első beszámoló szerint az 1941/42-es tanévben 182-en vettek részt a népművelési munkában és 37.822 hallgató volt.⁵⁹

A népművelői munka legnagyobb részét a tanítók végezték, az egyik 1944-es jelentés 203 tanítót sorol fel, akik tanfolyam vezetőkként vagy a népkönyvtár igazgatójaként részt vettek az iskolán kívüli népművelés munkájában.⁶⁰

Az egyesületek egy része nem a munkatársat, a segítséget látta a Bizottságban, „hanem alapszabályaikban biztosított jogaiknak csonkítóját vélik tudni. Azonban több egyesület tapasztalta már ennek az ellenkezőjét is ma is, holnap is közeledést keresnek egyes vezetők a közös munka sikeresebb elvégzése érdekében.”⁶¹

A Szabadka és Palics 1943 végén készült útmutatója szerint 110 egyesület működött Szabadkán, ezek közül 12 szerepel a népművelési titkár beszámolójában. A bu-

nyevác és horvát egyesületek közül egy sem vett részt a magyar népművelésben. Érhető okokból kimaradtak a nagy taglétszámú különböző temetkezési egyletek és a néhány fős vadásztársaságok is. Szabadka legnagyobb – ismert taglétszámú – egyesülete a Népkör (4371 fő), a népművelési munka egyik központja volt, csakúgy mint a DMKSZ többi tagegyesülete.

A tanfolyamokról

A Szabadkai Iskolánkívüli Népművelési Bizottság azokat a tanfolyamokat indította, melyeket a DMKSZ-szel egyeztetett, ugyanakkor a minisztérium is ezeket írta elő:

I. Népiskolai ismereteket és alpműveltséget kiegészítő tanfolyam magyar anyanyelvűeknek

„e tanfolyamnak az elmúlt évben végeztek igen nagy hasznát vették már eddig is, mert egyrészt választójogot, másrészt pedig többen a bizonyítvány alapján a városnál, rendőrségnél és egyéb hivatalok mellett altiszti minőségben elhelyezést nyertek.

II. Magyar írás-olvasási – akik szláv tagozatba jártak, meg kell tanítani őket a magyar betűkre, másrészt magyar beszélgetésre

III. Nemzetnevelő tanfolyam – A tanfolyam felozlik magyar honismeretre, helyesírásra, gazdasági, egészségügyi részre. E tanfolyam tulajdonképpen az alsó népréteg részére szól az ismeretterjesztő előadások helyett.

IV. Magyar nóta (nép- és katonadalok), slágerek és műdalok visszaszorítása; ifjúságnevelés

V. Gyermekdélutánok

VI. Ipari könyvelés és kalkuláció”⁶²

„A tanfolyam hallgatók túlnyomó részben magyarok, habár a tanév elején a nemzetiségek részéről való jelentkezésekre is számított a Bizottság. Azonban a tavanküti, györgyeni, verusicsi, békovai bunyevátság visszahozott a tanfolyamok látogatásától. Eben nem kis része van a suttogó, aknamunkát folytató bujtogatóknak. Ismeret-

A Bácsország gyűjteményéből

A szerző gyűjteményéből

⁵⁶ SZTL, F. 22, 410/1943.

⁵⁷ Uo. Az egyesületek alakulását, taglétszámát lásd a mellékletben.

⁵⁸ SZTL, F. 22, 511/1944.

⁵⁹ SZTL, F. 22, 154/1942.

⁶⁰ SZTL, F. 22, 508/1944.

⁶¹ SZTL, F. 22, 621/1943.

⁶² SZTL, F. 22,329/1942.

terjesztő előadások folynak a székely telepeken, Nagyfényen, Ludason, és a város belterületén. Az előadások rendezésében részt vesznek a lelkészek, közigazgatási tisztviselők, orvosok, tanárok de legfőképpen a tanítói kar. A Bizottság titkára a külterületi látogatásait úgy intézi, hogy arra az alkalomra nagyobb számú hallgatókat⁶³ hivat össze, amikor is azok előtt külön előadást tart. Legutóbbi vasárnapon a Tavankuton folyó gyermekdelután meglátogatása után a mintegy kettőszáz összegyűlt hallgatóság előtt tartott előadást. A külterületi ismeretterjesztő előadások inkább látogatottabbak, mint a belterületiek, mert a városban több szórakozási lehetőség akad mint a tanyai körzetekben. E külterületi előadásokon a nemzetnevelői témák mellett gazdasági, szociális és egészségügyi dolgokról is folyik tanítás. "Vasárnap gyermekdelutánok 21 helyen „igen látogatottak“.⁶⁴

Analfabéta: „sajnos az irni-olvasni nemtudók még mindig szégyenlik tudatlanságukat és kevesen jelentkeznek tanfolyamra, sőt a még megtaláltak is elmaradnak a tanfolyamról.⁶⁵

Az alpműveltséget kiegészítő... tehát a népiskola VI. osztályát nem végeztek számára a Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium az 1943/44-es tanévben engedélyezte utoljára, hogy 120 órás tanfolyamon elvégezhetik. A DMKSZ munkaterve szerint az volt a szövetség tagjainak a feladata, hogy a tanfolyamokra a jelentkezést népszerűsítse.⁶⁶

A Szabadka sz. Kir. Thj. Város Iskolánkivüli Népművelési Bizottság 1943/44-es munkaterve szerint az analfabéta tanfolyamok résztvevőinek felkutatását a Levente Egyesület segítette. Az alapismereteket kiegészítő tanfolyamok később indultak, mert az emberek a jó időjárás miatt a földeken dolgoztak. A tanyasi gyermekek számára a vetítőképes előadásokat tartotta fontosnak a Bizottság. A sebesült és beteg katonáknak a Vöröskeleszt hadi kórházában, a szeretetházban, a börtönök lakóinak vetítőképes előadásokat terveztek. Utóbbi két helyen a Szociális Missziótársulat segítette az előadások megtartását. A háztartási alkalmazottak (cselédek) részére névelési tanfolyamot szerveztek a Szent Zita körrel közösen. A háziipari tanfolyamok közül a kukoricaháncs tanfolyamot kívánták újra megrendezni, illetve folytatni, mert az önellátást szolgálja.⁶⁷

Az 1942/43-as tanévben a Turul Egyesület honismereti és történelmi tanfolyamot szeretett volna indítani, de nem kaptak rá engedélyt, hanem Molnár Leó tanító

kapott az egyik népiskolában.⁶⁸ A Római Katolikus Olvasókör 15 előadásból álló magyar történelmi és földrajzi tanfolyamot indított.⁶⁹

A DMKSZ 1944/45. évi munkatervében szerepelt a szabadegyetem, tehát már nemcsak a nép alsó rétegei számára kínáltak művelődési lehetőséget. Az előző tanévben volt Szabadkán először.

Az is előfordult, hogy az érdeklődés hiánya és a tanulók késése miatt a tanfolyam elmaradt, pl. 1942 februárjában Andrásföldjéről jelentették a DMKSZ-nek.⁷⁰ Az egyesületek a beszámoló jelentéseken javaslatot tehettek a népművelői munkára is. Harag Izabella, a Mélykúti úti 34. sz. Áll. Iskola tanítónője ezt írta az 1943/44-es tanévről: „...a tanfolyamok hallgatóin, illetve munkájukon észre lehetett venni a kényszert.“ A jövő tanévre javasolta: „népművelődési előadás, háziipar [tanfolyam] folytatása, műkedvelői előadások, rádiószabadegyetemi előadások tartása.“⁷¹

A népművelési előadók száma 1942-ben 182 fő volt, közülük 53 tanító és 32 tanítónő, valamint 24 katolikus lelkész. Az 1943-ban már kevesebb előadó volt: 152 fő, közülük 31 tanító, 55 tanítónő és 17 tanár. Az értelmiség széles rétege vett részt a népművelésben. Az előadók közt volt még jegyző, orvos, ügyvéd, bíró, közigazgatási tisztviselő, földbirtokos, gazdatiszt, iparos és kereskedő is.⁷²

A szabadkai népművelési bizottság munkája jobban megérhető, ha a többi 1941 előtt az SHS királyság részét képező bácskai települések tanfolyamaival összehasonlítjuk. A vármegyét két körzetre osztották fel az újvidékre és a zomborira, valamint a két nagyvárosban, Szabadkán és Újvidéken külön népművelési bizottság alakult. A levéltári iratok közt található Tolnay János által összeállított jelentés a DMKSZ és a népművelési titkárságok népművelési munkájáról az 1941-42. tanévben.

E szerint a legkevesebb tanfolyamot Szabadkán indították csak 34-et, míg Újvidéken 68, a zomboriban⁷³ 68-at, az újvidéki körzetben⁷⁴ 152-öt. A legtöbb hallgató az újvidéki körzetben 15998 volt, Újvidéken 3248, zomboriban 2396, Szabadkán 1034. A leglátogatottabb tanfolyam Szabadkán, az újvidéki (12482 fő) és a zombori (1262 fő) körzetben is a népiskolai ism. és alpműveltséget kiegészítő volt, míg Újvidéken a nemzetnevelési. A tanfolyamon részt vevők többsége római katolikus vallású volt. Érdekeség, hogy Újvidéken 1002 görögkeleti is részt vett a tanfolyamokon. A tanfolyamokat többségük-

⁶³ Gépelési hiba, helyesen. hallgatóságot.

⁶⁴ SZTL, F. 22, 138/1943.

⁶⁵ SZTL, F. 22, 410/1943.

⁶⁶ Dr. Hegedűs László (összeá.), *Terveink és feladataink, az 1943-44. munkaévre gyakorlati útmutatásokkal*, Újvidék 1943, old. 17.

⁶⁷ SZTL, F. 22, 621/1943.

⁶⁸ SZTL, F. 22, 340/1942.

⁶⁹ SZTL, F. 22, 364/1942

⁷⁰ SZTL, F. 22,22/1942.

⁷¹ SZTL, F. 22, 122/1944.

⁷² *Szabadka és Palicsfürdő útmutatója*. 47.

⁷³ Zombor városa nem volt különálló népművelési körzet, hanem az apatini, hódsgái, külai, topolyai és zombori járásokból állt. (Tolnay: *Jelentés...*, 33.)

⁷⁴ Az újvidéki I. fokú tanügyigazgatási kirendeltség népművelési körzete: az újvidéki, palánkai, titeli, zsabylai, óbecsei és zen-tai járásokból állt. (Tolnay. *Jelentés*, 30.)

A szerző gyűjteményéből

A Bácsország gyűjteményéből

ben férfiak látogatták és az elemei iskola IV. osztályát végezték el.⁷⁵ A további kutatások feladata, hogy miért alakult így a tanfolyamok látogatottsága, milyen társadalmi folyamatok húzódtak meg ennek hátterében.

A Szabadkai Iskolánkívüli Népművelési Bizottság utolsó irata az 596/1944-es számú a minisztériumtól érkezett október 9-én, ebben a minisztérium „állókép-ve-títógépek kiosztása tárgyában adatgyűjtés“-t kéri.⁷⁶ Az utolsó iratokból a bizottság megszűnése, illetve Kezes Péter 1944. október 10-e, a partizánok és a szovjet hadsereg bevonulása utáni sorsa nem rekonstruálható. Az utolsó iratok némelyikében felfedezhető utalás az utolsó hetek háborús helyzetére, mivel az újabb tanév népművelési munkájának megindítására vonatkozó körlevelét Kezes Péter így kezdi: „A mai rendkívüli viszonyok és állapotok mellett, amikor az emberekben oly nagy mértékben erőt vett a kétségbeesés és csüggedés ...“⁷⁷ A városi Iskolánkívüli Népművelési Bizottságok iratai csak kevés helyen maradtak fenn, ez a vármegyei bizottságokra is érvényes. A szabadkai iratok a népművelés szempontjából egy fontos korszak működésében engednek bepillantást, hiszen a II. világháború alatt éppen a hazafias nevelés fontosságára tekintettel a népművelés ügye

komoly állami támogatást kapott, de nem érték egyet Kosztyó Gyulával, hogy „minden anyagi támogatást” megkapott volna,⁷⁸ hiszen csak az 1944-es évre emelték meg az iskolánkívüli népművelés dotációját 1 millió pengővel.⁷⁹ A szabadkai iratok arra is ráirányítják a figyelmet, hogy a magyar nemzetiség beolvadásának elkerülése végett a szórványgondozás Szabadka környékén is kiemelt feladat volt. A népművelés munkáját elsősorban Szabadkán is a tanítók végezték. A sikeres népművelési munkához Szabadkán is széleskörű társadalmi összefogásra volt szükség, melyhez az egyesületek, a DMKSZ munkája is fontos volt, bár az egyesületek nem mindig ismerték fel, hogy a népművelés központi irányítása az ő munkájukat is segíti. A bizottság munkájának mérlegét további kutatások után lehet meg vonni, de az 1941 októberi népszámlálás szerint 100834 fő lakott Szabadkán, a népművelési és közműveltségi előadásokon 1942-ben 37822, 1943-ban 29160 hallgató vett részt.⁸⁰

Melléklet

Az első tanfolyamok Szabadkán 1942-ben, melyeket még a DMKSZ kezdett szervezni⁸¹

<i>tanfolyamvezető</i>	<i>Hol?</i>	<i>Milyen tanfolyam?</i>
Dinnyés Ferenc	Ludas	alpműveltség
Tary Péter	Ludas	alpműveltség
Kiss Erzsébet	Ludas-Nosza	alpműveltség
Kiss Irénke	Ludas-Nosza	magyar írás és olvasás
Békés Imre	Alsóludas	alpműveltség
Szegedi Margit	Alsóludas	magyar írás és olvasás
Ladocki Gábor	Palics	alpműveltség
Marjanovich Ödön	Szabadka	magyar írás és olvasás
Tóth Erzszi	Szabadka	magyar írás és olvasás
Lencse Mátyás	Andrásfalva	magyar írás és olvasás
Burján Pál	Szabadka	magyar írás és olvasás
Egyed Sándor	Andrásfalva	magyar írás és olvasás

⁷⁵ Tolnay: *Jelentés...*, 30-42.

⁷⁶ SZTL, F. 22, 596/1944.

⁷⁷ SZTL, F. 22, 584/1944. - A népművelési munka folytatásában bízva még azt írta, hogy “nem annyira tudományos, inkább nemzetnevelő előadások tartására vállalkozzanak”.

⁷⁸ Kosztyó Gyula, *Iskolán kívüli népművelés Kárpátalján 1940-1944 között*. Ungvár 2014. 8.

⁷⁹ *Képviseelőházi napló*, 1939. XVII. kötet, Budapest, 1944.390.

⁸⁰ *Szabadka és Palicsfürdő útmutatója*. 21, 46.

⁸¹ SZTL, F. 22, 2/1942.

Egyed Sándor	Andrásfalva	magyar írás és olvasás
Balaton Béláné	Szabadka	magyar írás és olvasás
Balaton Béla	Szabadka	alpműveltség
Horog Gizella	Szabadka	magyar írás és olvasás
Zainor János	Ludas-Bibichát	alpműveltség
Szabó Ilona	Mérges	magyar írás és olvasás
Kalamis [?]	Nagyfény	alpműveltség

Szabadkai egyesületek, amelyek részt vettek a népművelési munkában⁸²

Az egyesület neve	Alapításának éve	Tagjainak száma
Nemzeti Kaszinó	1840	360
Népkör	1872	4371
Katolikus Legényegylet	1885	221
Szabadkai Iparos Dalárda	1898	-
Ferencendi Templom Szent Cecilia Énekkara	1934	110
Katolikus Kör	1939	950
Turul	1941	500
DMKSZ Kertvárosi Fiók	1941	631
DMKSZ Szabadkai Fiók	1941	3500
Turáni Vadászok Országos Egyesületének Szabadkai Szervezete	1942	-
MANSZ	1942	750
Szabadkai Levente Egyesület	1942	-
Baross-Szövetség	1942	1089
Nemzeti Munkaközpont, helyi szervezete		3654
Katolikus Dolgozó Nők és Leányok o. sz. Boldog Margit Csoportja - szentgyörgyi csoport		132 200

Terveink, feladataink... című könyvből vett térkép

Sažetak

Prosveta van škola u Subotici između 1941. i 1944. godine – na osnovu spisa Odbora za prosvetu naroda van škole

Tema ove studije je rad komisije za vanškolsko prosvetavanje.

Vanškolsko prosvetavanje je u Mađarskoj bila zakonska obaveza od 1922. godine. U Subotici je 13. februara 1942. godine formirana komisija za vanškolsko prosvetavanje, mada je sekretar za prosvetavanje, Peter Kezeš, već 19. decembra

1941. godine imenovan na tu funkciju. (Vanškolsko prosvetavanje je samo 1941. godine spadalo u neposrednu nadležnost Mađarskog prosvetnog udruženja za Južne krajeve).

Od jeseni 1941. godine u Banatu je delovala posebna organizacija za vanškolsko prosvetavanje, Mađarsko prosvetno udruženje za Banat.

Summary

Extracurricular Education in Subotica between 1941 and 1944 – according to the records of the Extracurricular Public Education Board

The subject of this study is the work of Extracurricular Public Education Board.

Extracurricular Education was legally mandatory in Hungary from 1922. On February 13, 1942 Extracurricular Public Education Board was formed in Subotica, although the public education secretary Peter Kezes was appointed on that position on

December 19, 1941 (extracurricular education was under the direct jurisdiction of Hungarian Educational Association for the Southern region only in 1941).

From fall 1941, a special organisation for extracurricular education was active in Banat – the Hungarian Educational Association for Banat.

⁸² Szabadka és Palicsfürdő útmutatója. Szabadka 1943, 88–92.

Matijević Zolna,

levéltári tanácsos, Szabadkai Történelmi Levéltár

A Szabadkai Ügyvédi Kamara története 1875–1920

Összefoglaló: Az ügyvédi hivatás előmozdítása és szabályozása érdekében az ügyvédek ügyvédi egyletekbe szervezkedtek. Budapesten 1865-ben alakult meg a Budapesti Ügyvédi Egylet, Szabadkán pedig 1873-ban a Szabadkai Ügyvédegylet. Vajdaság területén 1875-ben, az 1874. évi 34. tc. értelmében, megalakult az első Ügyvédi Kamara dr. Guln György elnöklete alatt. Munkássága 1920-ban megszűnik, jogutódja pedig az 1921-ben megalakult Újvidéken székelő Vajdasági Ügyvédi Kamara lett.

Kulcsszavak: ügyvédek, ügyvédi egyletek, ügyvédi kamara, bírósági szervezet.

Az ügyvédség gyökerei régmúlt századok feljegyzéseiben keresendők, melyek arról tanúskodnak, hogy azokban a perekben, amelyekben nem a félnek kellett személyesen eljárnia, prókátort (procuratort) lehetett fogadni. Ezt a tisztelet kezdetben jegyzők vagy egyházi személyek töltötték be, a lényeg az írni-olvasni tudás volt. Ügyvéd lehetett bárki, aki ehhez megfelelő képességgel bírt, egyházi vagy világi állással rendelkezett, és családi vagy rokoni kapcsolatai nem akadályozták az állás elfogadásában. Ügyvédi megbízást az ügynevezett hiteles pecsét segítségével vagy hiteles helyen történő meghatalmazás által lehetett megvalósítani.

Az 1723-ban megjelent ügyvédi rendtartás a pálya gyakorlásának feltételül előírta az ügyvédi vizsga és az eskü letételét. 1769-től az új rendtartás már a jogi ismeretek szigorú vizsga alapján történő ellenőrzését és erkölcsi bizonyítvány beszerzését látta elő. A vizsga sikeres letételéről a vizsgázók biznyságlevelet kaptak, mely alapján törzskönyvbe vették őket és szabadon praktizálhattak. Az ügyvédségnek ezen történeti fejlődésen alapuló szervezete fennállt egész az abszolútizmus korszakáig, az 1852. júl. 24-i ügyvédi rendtartás életbeléptetéséig Magyarország, Horvátország és a Temesi bánóság területén. Ausztriában (ennek államaiban), Németországban (a német államok egyesülése előtt) és Magyarországon az

ügyvédség közép-európai típusa honosodott meg. Innen kerül Balkánra majd Oroszországba is. Az 1852. évi rendtartással bevezették az ügyvédi képesség új feltételeit: osztrák állampolgárság, nagykorúság, feddhetetlen előélet, jogtudományi jártasság és ügyvédi vizsga. Az ügyvédeket az igazságügyi miniszter nevezte ki a megfelelő bírósági székhelyre.¹

Jogaik, tekintélyük, tudományos képzettségük előmozdítása érdekében az ügyvédek ügyvédi egyletekbe szervezkedtek. Budapesten 1865-ben alakult meg a Budapesti Ügyvédi Egylet, Szabadkán pedig 1873-ban a Szabadkai Ügyvédegylet dr. Guln György elnöklete alatt.

Az Egylet célja: „**Az ügyvédi testület erkölcsi hitelességének emelése, tudományos képzettségének előmozdítása, jog- és államtani ismereteinek terjesztése, a törvénykezés terén feltűnő hiányok távolítására célzó törekvés, a szerencsétlenség által sújtott és megszorult egyleti tagoknak, ezek özvegyeinek és árváinak segítése, szóval az ügyvédi testület társadalmi összérdekeinek előmozdítása.**”² Az Egylet Alapszabályai már magukban hordozzák az ügyvédi rendtartásról szóló törvénytervezet, majd a törvény és ennek keretein belül pedig az ügyvédi kamarák szabályozásának csiráit.

A köztörvényhatóság rendezéséről alkotott 1870. évi 42. törvénycikk kimondta, hogy a városok önkormányzattal rendelkeznek, és hogy a közigazgatási tevékenység szempontjából ők az állami adminisztráció közvetítő szervei. A polgári büntetőjogi igazságszolgáltatás jogát elvették a városoktól.³ A városi hatóságoktól elkülönített első folyamodású Királyi Törvényszék fölött mint másodfokú szerv a Királyi Itélőtábla, és mint legfelső bíróság, a Magyar Kúria állt.

Az országgyűlés 1871 első felében megalkotta az első folyamodású bíróságok rendezéséről szóló 31. és ezek életbeléptetéséről szóló 32. törvénycikkeket. Az 1871. évi július hó 10-én kelt királyi minisztériumi rendelet megállapítja az első folyamodású királyi törvényszékek és járásbíróságok székhelyeit, valamint a járások tör-

¹ Magyar Jogi Lexikon VI., Budapest 1907.

² SzTL, F. 172, 8, 274, A Szabadkai Ügyvédi Egylet Alapszabályai.

³ SzTL, F. 2, Közigazgatási jegyzőkönyv 1870/189.

vényszéki kerületekbe való beosztását. Az igazságügyminiszter 1872. január 1-jén hatályba léptette a szervezeti törvényeket, így az új állami bíróságok és ügyészségek megkezdték működésüket.

A törvényszék működésével szoros összefüggésben áll a közjegyzők és ügyvédek tevékenysége. Új korszak nyílt meg az ügyvédség történetében az Országgyűlés által meghozott 1874. évi 34. törvénycikkben foglalt első ügyvédi rendtartással. Ezt a rendtartást a következő alapelvekre fektették: az ügyvédség a kormánytól és közigazgatási hatóságoktól független, önálló és szabad hivatás⁴, ügyvéd lehet minden magyar ügyvédi oklevéllel rendelkező, valamely ügyvédi kamarába felvett állampolgár. Az ügyvédi hivatás magába foglalja úgy a jogi tanácsadást és védelmet, úgy a felek képviseletét is. Aki nem ügyvéd, annak tilos a bíróságok és hatóságok előtt feleket üzletszerűen képviselni (zugírászat). A törvény az ügyvédi hivatás gyakorlásához a kötelező kamarai tagságot követelte meg, a kamarák pedig az ügyvédség legfőbb önkormányzati testületeivé váltak.

Az 1874. évi 34. tc. értelmében a kamarák száma és székhelye az ügyvédek létszámától függött, mégpedig úgy, hogy minden kamara legalább 30 ügyvédet foglaljon magába és egy vagy több törvényszék területére terjedjen ki. Az ügyvédi kamara a területén élő, az ügyvédek lajstromába bejegyzett ügyvédekből áll.

1875 folyamán országszerte alakultak meg az ügyvédi kamarák. Az alakuló gyűlésre a királyi törvényszék elnöke hívta össze a hatáskörébe tartozó kerület ügyvédeit akiknek igazolniuk kellett tagsági jogosultságukat. Ezzel egyidőben a helyi ügyvédegyletek feloszlottak, fennmaradó vagyonuk pedig alapítvány formájában a kamarához került a helyi ügyvédek, illetve családjaik segélyezésére. A kamarák tisztségviselői posztjára többnyire az egyletek korábbi vezetői kerültek.⁵

Az alakulásról szóló jelentést az Igazságügyi Minisztériumhoz kellett benyújtani. Az Igazságügyi Minisztériumhoz kellett felterjeszteni minden év elején a kamarai lajstromokat is, külön minden egyes esetben be kellett jelenteni az ügyvédkedés megszűntét, annak okával együtt, különösen, ha fegyelmi eljárás következtében mozdították el, vagy akár függesztették fel az ügyvédet. Ügyszintén bejelentendők voltak a kamarai választások eredményei, és fel kellett terjeszteni a közgyűlési jegyzőkönyvek másolatait is. A kamarák kötelezettsége volt az évi jelentések elkészítése is a miniszter részére, melyekben a fegyelmi eljárások lényeges mozzanatairól, valamint a karnak az ügyvédség és jogszolgáltatás terén nyert tapasztalatairól kellett beszámolni.

E jelentéstételi kötelezettség lehetővé tette a kamarák véleményezési jogkörének megvalósítását, ugyanis az ügyvédi rendtartás által az ügyvédi kamarák indítványozási és véleményalkotási jogot kaptak. Lehetőségek nyíltak meg arra, hogy a jogszolgáltatással kapcsolatos, vagy kifejezetten az ügyvédséget érintő kérdésekben

véleményt mondjanak, javaslatokat tegyenek. Az igazságszolgáltatás ezúton történő előmozdítása egyúttal nem csak joga, hanem, bizonyos értelemben, kötelessége is volt az ügyvédi kamarának.⁶ Ennek következtében a kamarák hatáskörébe tartozott a kormányzat által elkészített törvényjavaslatok véleményezése is. Nem utolsósorban, fel kellett terjeszteni a közgyűlés által elfogadott ügyrendet is.

1875. január 1-től Bácska és Bánát területén az 1874. évi 34. törvénycikk alapján a következő ügyvédi kamarák alakultak meg: a Szabadkai, Szegedi és Temesvári Ügyvédi Kamarák. **A Szabadkai Ügyvédi Kamara** a szabadkai, zombori, újvidéki és bajai törvényszékek területére, a **Szegedi Ügyvédi Kamara** a szegedi, makói, hódmezővásárhelyi, nagyikindai törvényszékek területére, a **Temesvári Ügyvédi Kamara** pedig a temesvári, nagybecskereki, lugasi, oravica, verseci, fehértemplomi, pancsovai és karánsebesi törvényszékek területére terjedt ki. A legtöbb vajdasági ügyvéd a Szabadkai és Temesvári Ügyvédi Kamara tagja volt, mert a Szegedihez csak Nagyikinda tartozott.

A kamarák autonómiája többek között abban nyilvánult meg, hogy saját szabályzataikat a törvény értelmében önállóan szervezték meg. Ennek a rendtartásban előírt keretek közt kellett megtörténnie.

1875. augusztus 11-én ült össze a Szabadkai Királyi Törvényszék területén székelő ügyvédi kamara alakuló közgyűlése. Az ülést az igazságügyi miniszter megbízásából, a törvényi rendelkezéseknek megfelelően a törvényszéki elnök, nevezetesen dr. Guln György nyitotta meg. A közgyűlésen elfogadták a Kamara Ügyrendjét⁷, melynek fő feladata a Kamara belső igazgatása volt. Az ügyrendet az Igazságügyi Minisztérium 1875. augusztus 19-én a 23806. számú rendeletével hagyta jóvá, az igazságügyminiszter helyett pedig Csemegi Károly államtitkár írta alá.

A Szabadkai Ügyvédi Kamara ügyrendje VIII fejezetet tartalmaz:

- I. A Kamara tagjai
- II. Ügyvédjelöltek
- III. A Kamara választmánya
- IV. Közgyűlési tanácskozási szabályok
- V. Választmányi tanácskozási rendszabályok
- VI. Pártfogóügyvédek s gondnokok kirendelése
- VII. Ügykezelés
- VIII. Fegyelmi eljárás

Az alakulás évében a **Szabadkai Ügyvédi Kamara** lajstromába 185 ügyvédet vettek fel: Ada 3, Apatin 6, Palánka 4, Topolya 4, Kúla 6, Verbász 1, Újvidék 24, Hódság 2, Regőce 1, Zenta 11, Zombor 32, Szenttamás 4, Ó-Becse 7, Szivác 1, Szabadka 38, Martonos 1, Ó-Kanizsa 3, Baja 21, Halas 10. Ebből 8 főt töröltek: egyet önkéntes lemondása, egyet lakhely változtatás és hatot összeférhetetlenség miatt, így 1875–76 fordulóján a

⁴ Egész 1875-ig az ügyvédek a fellebbviteli bíróságoknak voltak alárendelve, az ügyvédi lajstromokat az Igazságügyi Minisztériumban vezették.

⁵ Horváth Sándor Domonkos, *A Győri Ügyvédi Kamara története 1875-2000*, Győr 2000, old. 20.

⁶ Reiner Ignác, *A magyar ügyvédség*, Budapest 1888, old. 4.

⁷ SzTL, F. 172, 502, ÜGYREND a Szabadkai Ügyvédi Kamara részére, Szabadka 1913.

működő ügyvédek száma a kamarában 177 volt. Ügyvédjelölt 69 fő volt, közülük kilencet kellett törölni a lajstromból, mert időközben ügyvédi oklevelet nyertek vagy elköltöztek. A Kamara vezetőségi tagjai:

Elnök: dr. Guln György, tudor
Alelnök: Szutrélyi György
Titkár: Paukovits Andor
Ügyész: Parcsetics Félix
Pénztárnok: Krahl Lipót, tudor⁸

A Szabadkai Ügyvédi Kamara 1875. évi ügyvédi lajstromába⁹ bejegyzett ügyvédek névsora a következő volt:

1. Ágoston István, Topolya
2. Alföldi József, Apatin
3. Athanaczkovits Trifon, Zombor
4. Dr. Alföldi Gedeon, Zombor
5. Allaga Ottó, Baja
6. Dr. Ambrozovits Károly, Zombor
7. Ambruszt Péter, Kula
8. André Frigyes, Zombor
9. Arany Károly, Zombor
10. Barthal József, Zombor
11. Barasits Josef, Baja
12. Brestyánszki Kálmán, Zenta
13. Buchwald Lázár, Szabadka
14. Buchwald Simon, Topolya
15. Balla Pál, Ujvidék
16. Bibó György, Halas
17. Béritys Sándor, Ujvidék
18. Biliczki György, Szabadka
19. Baki József, Szabadka
20. Borovszky Dániel, Uj Verbász
21. Bóbits János, Szabadka
22. Czeisz Máté, Szabadka
23. Czedler János, Zombor
24. Császár Péter, Baja
25. Csóvits Fábián, Szabadka
26. Csukás László, Baja
27. Dömötör Zuárd, Baja
28. Dekker Péter, Zombor
29. Deák Péter, Halas
30. Dömötör Pál, Baja
31. Drakulits Miklós, Ujvidék
32. Dimitrievits János, Szabadka
33. Dudvarszki Gábor, Ada
34. Ettvel Gyula, Majsza
35. Friedrich Alajos, Halas
36. Gregorovits Mladen, Szent-Tamás
37. Gosztovits Pál, Ujvidék
38. Dr. Guln György, Szabadka (1894. április 15, 120-as iktatószám alatt- elhalálózása folytán töröltetett)
39. Gajcsinovits Gábor, Ujvidék
40. Geiger Mór, Ó-Becse
41. Gálfi Zsigmond, Szabadka (Topolya)
42. Gyurinovits Kálmán, Baja

43. Hipp Miklós, Német Palánka
44. Hail Márton, Ó-Becse
45. Hoffmann Josef, Szabadka
46. Jóczits Mladen, Szent-Tamás
47. Kármán János, Ujvidék
48. Kereszturi György, Zenta
49. Károlyi Josef, Ó-Becse
50. Koczik Pál, Zombor
51. Kuthy Mihály, Szabadka
52. Kósa Ádám, Baja
53. Kováts Josef, Horti-rigicza
54. Kovacsits Károly, Szabadka
55. Dr. Kráhl Lipót, Szabadka
56. Keresztes Josef, Kula
57. Krób Károly, Kula
58. Koczkár Mihály, Zombor
59. Kocsis Lajos, Zombor
60. Karvázy Zsigmond, Zombor
61. Kovacsits Ágoston, Szabadka
62. Kosztits Mihály, Zombor
63. Kulunsits Viktor, Borsod
64. Latinovits János, Baja
65. Leovics Gedeon, Zombor
66. Latinovits Gyula, B. Almás
67. Lausevits Péter, Ó-Kanizsa
68. Landauer Adolf, Szabadka
69. Lalosevits Miklós, Zombor
70. Lukits Vincze, Hódság
71. Mezei Károly, Palánka
72. Mitták Gusztáv, Ujvidék
73. Milassin Zsigmond, Baja
74. Mihelits Sándor, Zombor
75. Mamuzsits Ágoston, Szabadka
76. Matits János, Ujvidék
77. Manojlovits Demeter, Zombor
78. Malesevits István, Zenta
79. Miloszávlyevits Milán, Szabadka
80. Milodánovits István, Szabadka
81. Manojlovits György, Szabadka
82. Merényi Dezső, Zenta
83. Mánits Péter, Szabadka
84. Marczikits Illés, Szabadka
85. Moricz Josef, Kula
86. Magyar Imre, Szabadka
87. Márk Pál, Majsza
88. Nikolits Arkádia, Palánka
89. Nemes Károly, Baja
90. Noll János, B. Almás
91. Németh Mátyás, Szabadka
92. Nikolits Endre, Zenta
93. Oláh Károly, Szabadka
94. Petrovits Márk, Baja
95. Pertits Josef, Szabadka
96. Papik Josef, Ujvidék
97. Popovits Döme, Ujvidék

⁸ Magyarországi tisztí cím- és névtár, Budapest 1875, old. 251.

⁹ Szabadkai ügyvédi Kamara iratai, Ügyvédek lajstroma I., 1875–1890.

98. *Pressburger Károly, Ujvidék*
99. *Purczmann Béla, Zombor*
100. *Parcsetits Félix, Szabadka*
101. *Paukovits Andor, Szabadka (1907.dec.22-én történt elhalálózása folytán töröltetett)*
102. *Pavkovits György, Szabadka*
103. *Polákovits Mátyás, Ujvidék*
104. *Pintér Ferenc, Zenta*
105. *Pázsit Antal, Halas*
106. *Pavlovits István, Ujvidék*
107. *Petrovits András, Ujvidék*
108. *Papp Richard, Halas*
109. *Kirjakovits Czviin, Zombor*
110. *Keményfi Pál, Ujvidék*
111. *Jurai Antal, Baja*
112. *Kozma László, Kula*
113. *Nikolits Vazul, Ujvidék*
114. *Olay Lajos, Baja*
115. *Radánovits Döme, Ó-Becse*
116. *Raisz Sándor, Zombor*
117. *Reiter Nándor, Zombor*
118. *Risztits István, Palánka*
119. *Rudits Mihály, Apatin*
120. *Rezsnyi János, Zombor*
121. *Rodits Jakab, Szabadka*
122. *Ravaszi Mihály, Baja*
123. *Skultéti István, Baja*
124. *Schuller Simon, Zombor*
125. *Simon Mihály, Ó-Kanizsa*
126. *Dr. Schäffer Mór, Szabadka*
127. *Stojácskovits Miklós, Zombor*
128. *Szabados János, Szabadka*
129. *Szabó László, Zenta*
130. *Száríts Bertalan, Zenta*
131. *Schilling Ede, Halas*
132. *Szabó Alajos, Baja*
133. *Schmausz Endre, Apatin*
134. *Szűts Mihály, Apatin*
135. *Skenderovits János, Szabadka*
136. *Springer Lajos, B.Almás*
137. *Szutréli Lipót, Baja*
138. *Skultéti János, Apatin*
139. *Scultéti Ede, Hódság*
140. *Szávits János, Ó-Becse*
141. *Strósz Ignátz, Ada*
142. *Sziládi Mór, Halas*
143. *Schick Mátyás, Kula*
144. *Silits Mihály, Ujvidék*
145. *Szarvasi Ede, Szabadka*
146. *Tury Mátyás, Baja*
147. *Ternovszki Béla, Zombor*
148. *Thuroczi Zsigmond, Halas*
149. *Tetsényi Albert, Apatin*
150. *Va(o)jnovits Áhron, Ó-Becse*
151. *Vuits Svetozár, Ada*

152. *Vári Szabó István, Halas*
153. *Vuits János, Zombor*
154. *Vukicsevits György, Ujvidék*
155. *Vujevits Zakár, Zombor*
156. *Dr. Vucsevits Illés, Ujvidék*
157. *Virter (később Vértesi) Károly, Zombor*
158. *Tokalits Dávid Antal, Szent Tamás*
159. *Zomborcsevits Ferencz, Szabadka*
160. *Zombori László, Zombor*
161. *Keller István, Ujvidék*
162. *Strilich Mihály, Ó-Szivác*
163. *Hóós Ferencz, Martonos*
164. *Csupov Gyula, Ó-Becse*
165. *Milassin Lajos, Szabadka*
166. *Piukovits Ferencz, Szabadka*
167. *Hideg Árpád, Szabadka*
168. *Dömötör Pál, Szántova*
169. *Kondorosi György, Ujvidék*
170. *Dr. Polit Mihály, Ujvidék*
171. *Ivánovits Sándor, Ujvidék*
172. *Dobák Béla, Zenta*
173. *Popovits Milos, Szt. Tamás*
174. *Koczkár Zsiga, Zombor*
175. *Keresztes István, Szabadka*
176. *Karvály Domonkos, Zombor*
177. *Radovánovics György, Ujvidék*
178. *Tóth István, Majsza*
179. *Csordár György, Zombor*
180. *Koós István, Ó-Kanizsa*
181. *Szűcs József, Baja*
182. *iff. Vojnics Máté, Szabadka*
183. *Papp Antal, Zenta*
184. *Gyelmis Gerő, Szabadka*
185. *Matkovics József, Zenta*

Az első ügyvédi rendtartással kapcsolatban persze voltak kifogások. Ennek a következménye néhány új tervezet létrehozása volt (1879-, 1880-, 1887-, 1892-ben) azonban ezek hiábavalónak bizonyultak. Központi akarat hiányában a kari törekvések a századfordulóig nem hoztak komoly változást. Magyarországon a kamarák továbbra is az 1874. évi törvény alapján működtek egészen 1937-ig.

A Szabadkai Ügyvédi Kamara 1920 novemberéig vezette az ügyvédek és gyakornokok lajstromát, tehát legalább formálisan megtartotta kontinuitását, a Szegedi és Temesvári Kamara viszont a provizórium idején szinte minden tevékenységgel felhagyott.

A Szabadkai Ügyvédi Kamara hivatali helyiségei a Szabadkai Királyi Törvényszék épületében, az ún. Magyar-féle házban helyezkedtek el. A bérpalota a város központjában feküdt, I. kör, Eötvös utca (mai Strossmayer utca) 61. szám alatt.¹⁰

Az egyemeletes épületet 1847-ben Magyar Imre építtette, a helyiségeket pedig kiadta. A XIX. század nyolcvanas éveiben a városi hatóság megvásárolta a palotát, amely egészen 1891-ig a bíróság épületeként szol-

¹⁰ Malusev Sándor, *Szabadka sz. Kir. Város cím- és lakjegyzéke*, Szabadka 1906, old. 93–94.

A szabadkai Zenede épülete

gált.¹¹ Ma a palota a Zenedének ad otthont.¹² 1891 után a Kamara a bírósággal együtt új törvényszéki palotába költözik, a mai Boško Vujić utca és Palicsi út (néhai Láng utca és Szegedi út) sarkán. Az épület Wagner Gyula építész 1889-ben készült tervrajzai alapján épült.¹³

A Szabadkai Királyi Törvényszék elnöke ennek kapcsán a Városi Tanácshoz fordult:

„...folyó hó 26-án kelt 1546/eln. sz. átiratom kapcsán tisztelettel értesítem, hogy a kir. Törvényszék az új törvénykezési épületbe való költözködést befejezte, minélfogva az eddig használt, régi helyiségeknek a város közönségével 1889. évi február hó 12-én kötött szerződés 8. pontja értelmében leendő átadását holnap f. hó 4-én délelőtt 10 órakor óhajtom eszközölni és ennek foganatosításával elfoglaltságom miatt Róth Nándor kir. törvényszéki bírót bízom meg.”¹⁴

A helyiségek átvételéről illetve átadásáról készült jegyzőkönyv szerint:

„Jelen voltak

A városi hatóság részéről: Mamusich Lázár polgármester, Szalay Mátyás tnök és Váli Gyula mérnök.

A Kir. Törvényszék részéről: Róth Nándor kir. tszéki bíró.

Lelet

Alulírt bizottság a helyszínén megjelenvén a törvényszék által ezen épületben használt összes helyiséget bejárta és tüzetesen megsejmlélte. Ez alkalommal megállapított, miszerint az összes helyiségek – csekélyebb hiányoktól eltekintve – használható állapotban vannak. Ennélfogva az épületet a város alulírt képviselője a kir. törvényszék használatából átveszi.”¹⁵

Az Osztrák-magyar Monarchia megbukása után a Törvényszék de iure a Magyar Köztársaság kebelébe tartozott még, de facto viszont 1918. november 16-tól a Szerb Királyság megszállása alá. A Törvényszék nem ismerte el Vajdaság területének Szerbiához, illetve a Szerb, Horvát és Szlovén Királysághoz való csatolását, így továbbra is a Magyar Köztársaság Igazságügyi Minisztérium rendeleteit tartotta érvényesnek. Ez a helyzet 1919. február 19-ig áll fenn, miután a Szerb, Horvát és Szlovén Királyság új törvényszéki személyezete veszi át a karhatalmat az intézmény felett. Ezzel kezdetet vesz a Szabadkai Kerületi Bíróság tevékenysége.¹⁶ Az 1920. december 8-i Újvidéki Fellebbviteli Bíróság területén élő ügyvédek és ügyvédjelöltekről szóló törvényi rendelet¹⁷ átmenetileg szabályozza az ügyvédség viszonyait ezen a területen. Ennek kapcsán a Szabadkai Kerületi Bíróság elnöke felkéri a Kamara titkárárt, hogy írja össze a Szabadkai Ügyvédi Kamara iratait és leltárát. Az 1921. február 4-én készített lel-

Az új törvényszéki palota

¹¹ Iványi István, *Szabadka szabad királyi város története II.*, Szabadka 1892, old. 622.

¹² Gordana Prčić Vujnović, Viktorija Aladžić, Mirko Grlica: *Gradotvorci–Városteremtők II.*, Subotica/Szabadka, 2006, old. 32–33.

¹³ SzTL, F.275, 38, A szabadkai új törvényszék tervrajzai 1889.; F. 2, 8980/tan. 1891.

¹⁴ SzTL, F.2, 8980/tan. 1891. Jegyzőkönyv a szabadkai kir. törvényszék régi helyiségeinek átvétele illetve átadása tárgyában.

¹⁵ U.o.

¹⁶ SzTL, F.23, 1918–1921, évi törvényszéki letéti napló 213.

¹⁷ Službene novine SHS, br. 6/1921.

tár¹⁸ összeírása némi nehézségekbe ütközött. 1920 folyamán ugyanis, a Szabadkai Ügyvédi Kamara az egykori Bercsényi utca 72. szám (ma Sime Matavulja) alatti címre¹⁹ költözött, így az iratok egy része az új címen kapott helyet, ami pedig megnehezítette azok átadásához szükséges összeírásukat. Megszűnésének pillanatában a Szabadkai Ügyvédi Kamara tisztikarát a következő kamarai tagok képezték: elnök: /, alelnök: dr. Brenner József, titkár: dr. Vécsei Samu, pénztárnok: dr. Majoros Adolf.²⁰

1921-ben megalakul az Újvidéki Ügyvédi Kamara, az 1874. évi 34. törvénycikk továbbra is érvényben maradt. Ezentúl a Szabadkai Ügyvédi Kamara tagsága a Vajdasági Ügyvédi Kamara tagjaiként folytatta tevékenységét, iratai pedig Újvidéken, a Vajdasági Ügyvédi Kamara irattárában találtak otthont.

1922. június 23-án meghozzák az Újvidéki Felbbiteli Bíróság területén élő ügyvédekről és ügyvédjelöltekről szóló törvényváltoztatására és módosítására vonatkozó határozatot, amely értelmében végérvényesen sor kerül a Bácska, Bánát és Baranya területén lakó ügyvédség szabályozására.²¹ Az egész országra kiterjedő 1929. évi Ügyvédekről szóló törvény pedig már az egész SzHSz Királyság területén rendezi az ügyvédség viszonyait.²²

2015-ben a Vajdaság területén megalakult első ügyvédi kamara fennállásának 140. évfordulóját ünnepelték. A jubileum tiszteletére a városi ügyvédség és közigaz-

gatás jóvoltából Szabadkán négynyelvű emléktáblát avattak fel a néhai Szabadkai Ügyvédi Kamara első helyisége épületének falán (mai Zenede épülete). Az emléktábla leleplezése ünnepi keretek között történt, vajdasági, temesvári és szegedi ügyvédek jelenlétében zajlott.

Sažetak

Istorijat advokatske komore u Subotici 1875–1920.

U cilju ostvarivanja svojih prava, unapređivanja advokatske struke i njenog zakonskog regulisanja advokati se prvo udružuju u advokatska udruženja. Prvo Advokatsko udruženje u Subotici osnovano je 1873. godine pod predsedništvom dr Đerđa Gulna. Na zemaljskoj skupštini 1871. godine donet je Zakon o uređivanju sudova na teritoriji Austro-ugarske, a 1874. godine 34. zakonski član koji se odnosi na osnivanje advokatskih komora. Tako je

1875. godine i u Subotici osnovana prva Advokatska komora na teritoriji Vojvodine. Njen rad se proteže sve do 1920. godine kada prestaje sa radom na osnovu Uredbe o dopuni Zakona o advokatima i advokatskim pripravnicima na teritoriji Bačke, Baranje i Banata. Vojvođanska advokatska komora je osnovana 1921. godine, advokati ukinute Subotičke advokatske komore ubuduće nastavljaju rad kao članovi Vojvođanske advokatske komore u Novom Sadu.

Summary

History of the Bar association in Subotica 1875–1920

Attorneys unite in bar societies in order to exercise their rights, improve the attorney profession and its Law Regulations. The first Bar Society was established in 1873 and its president was Dr Guln György. The Law about Court organization on Austro-Hungarian territory was passed by the go-

vernment in 1873 and in 1874 the article about the establishment of bar associations. The first Bar Association was established in 1875 and ended in 1920. The Vojvodina Bar Association was established in 1921 in Novi Sad which now included the members from the former Subotica Bar association.

¹⁹ SzTL, F.45, 6, Elnöki mutató 1920–1921.

²⁰ SzTL, F.45, 46, br. Pr.I.B.8./1921.

²¹ Službene novine SHS, br. 294/1922.

²² Službene novine SHS, br. 65/1929.

Tatjana Segedinčev,
arhivski savetnik, Istorijski arhiv Subotica

Jedan običan dan na Paliću

(istorija Palića kroz dokumente:
Palički park – gosti Palića – Palički kućni red)

Sažetak: Kao banjsko mesto Palić je svoj intenzitet u razvoju doživeo krajem XIX i početkom XX veka. Zbog dobre uređenosti i lekovite vode dolazili su gosti iz raznih mesta srednje Evrope. Uprava kupališta se starala o njegovoj dobroj uređenosti koja je doprinosila prijatnom boravku i dobroj usluzi.

Ključne reči: gosti, Palički park, klima i temperatura, lekovitost, kućni red.

Kao kupalište i lekovita banja, jezero Palić je poznato odavno. O postanku jezera ne postoje dokumentovani podaci. Postoje dokazi koji ukazuju da su građani Subotice krajem 17. i početkom 18. veka dolazili na izlete do jezera Palić, radi kupanja i zabave.

Saznanja o lekovitosti jezera potiču od stanovništva koje je živelo u okolini jezera. Od vremena 1780. godine potiču prvi predlozi od strane članova gradskog veća o korišćenju vode u lekovite svrhe. Lekovitost vode više puta je opisivana. U izveštajima gradskog inženjera i gradskih lekara nailazimo kod kojih bolesti je ona lekovita i delotvorna.¹ Lekovitost vode se pominje i u knjizi Franje Tereka (Ferencz Török) *Lekoviti izvori kupališta* koja je iz štampe izašla 1848. godine. Monografija o Palić kupatilu je izašla i 1882. godine pod nazivom *Kupalište Palić (A Palics fürdő, Szabadka, 1882)*.

U kasnijoj epohi nakon Prvog svetskog rata, inženjer Kosta Petrović² u knjizi *Subotica i kupalište Palić* (1928), daje niz podataka o jezeru, mestu kao kupalištu i o lekovitosti vode. Po podacima koje on navodi, kao početak rada kupališta Palić uzima se 1862. godina. Za dalji razvitak kupališta važna je 1897. godina kada je izgrađena tramvajaska električna pruga u dužini od osam kilometara pa je tako stvorena dobra veza grada sa jezerom.

Počeci turizma na Paliću povezani su kako sa saznanjima o lekovitosti vode, tako i sa uređenjem okoline jezera. Kupalište se ulepšavalo pošumljavanjem i sadnjom parka na severnoj strani jezera. Već 1840. zasade no je 12 lanaca bagrema i kanadske topole i time su položeni osnovi današnjem Velikom parku.³

Najstarija karta Paličkog parka iz 1842. godine

Najstarija sačuvana karta parka oko jezera Palić datira iz januara 1842. godine.⁴ Te zime se na sednicama Senata grada Subotice raspravljalo o budućem izgledu okoline Palića koji će dati pečat kasnijoj vrlo poznatoj i omiljenoj banji. Gradski inženjer Šandor Tot (Tóth Sándor) i tadašnji gradski baštovan uvideli su koliko je bitna lepa uređenost okoline jezera Palić za njegovu popularizaciju.

U predmetu iz Ekonomskog odeljenja Gradskog magistrata koji datira iz 1842. godine, čuva se dokument koji se tiče uređenja parka. Predmet je upućen od strane poslanika Ištvana Kulunčića na razmatranje Gradskom magistratu. Njemu je bilo povereno nadgledanje i organizacija oko uređenja Paličkog parka odlukom Senata br. 1610 od 30. oktobra 1841. godine. Ištvan Kulunčić tada obaveštava Gradski senat o nastavku započetih radova tokom zime i o potrošenom novcu. Navodi da je potrošeno:

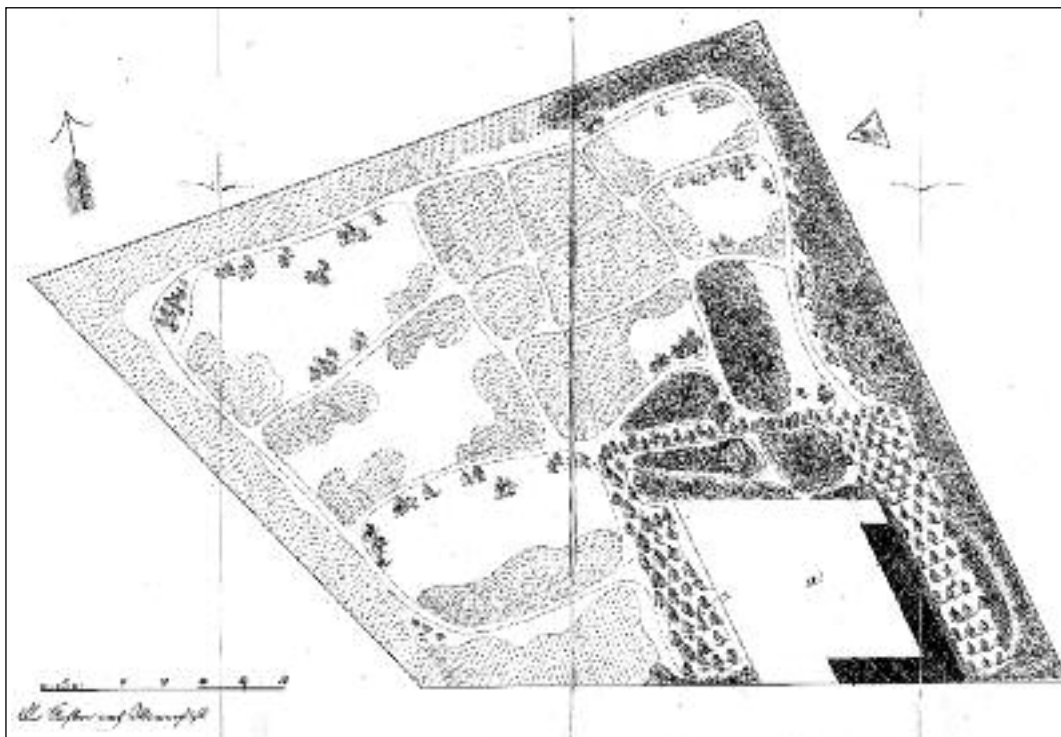
1. za nadničare ukupno 161 forinti,
2. za kopače kanala i rovova 68 forinti,
3. za kočijaše 20 forinti,
4. dnevnice za baštovana 16 forinti,
5. za žandara 11 forinti,

¹ Đula Seleši, *Jezero Palić odumiranje i sanacija*, Fond za sanaciju jezera Palić, 1973, str. 96.

² Konstantin Kosta Petrović (1891–1965) završio je Tehnički fakultet. Nakon završetka Prvog svetskog rata dolazi u Suboticu gde se 1920. godine zapošljava u gradskoj službi. Postaje šef gradskog Građevinskog odeljenja, čiji će rad obeležiti u vremenu između dva svetska rata. Kao glavni gradski arhitekta radio je na uređenju i izgradnji Subotice i okoline, radio je sa nesebičnim entuzijazmom u *Sokolskom društvu* i bio član masonske lože. Pokazao se kao plodonosan pisac i naučni radnik. Napisao je više knjiga.

³ Đula Seleši, *Jezero Palić odumiranje i sanacija*, Fond za sanaciju jezera Palić, 1973, str. 99.

⁴ IASu, F. 272, Magistrat slobodnog kraljevskog grada Maria Teresiopel 1779-1849, pred. br. 20. A.16/aec. 1842.

što znači da je potrošeno ukupna suma od 270 forinti i 30 kruna koje su bile isplaćene u srebru.⁵ Uz ovaj predmet je priključen i plan Palićkog parka na kome je ucrtano da je zasađeno 6000 stabala i to je iznosilo $\frac{1}{4}$ od ukupnog novca. Zbog toga potpisnik ovoga dokumenta predlaže da se za izradu finansijskog okvira troškova oko sadnje drveća kao i za izgradnju budućih planiranih zgrada i objekta u parku konsultuju Šandor Tot (inženjer) i gradski baštovan. Na karti su pod tačkama a, b, c, d, e, f, g i h ucrtani delovi Palićkog parka sa drvećem i rastinjem koje bi trebalo zasađiti. Tako se spominje topola kao drvo koje bi trebalo zasađiti duž šetališta oko jezera. U sam park bi trebalo zasađiti jorgovan, bagrem, bršljan i razne ukrasne pruzavice. Ovaj plan⁶ zajedno sa njegovim finansijskim proračunom, trebalo bi što pre dostaviti Ministarstvu finansija kako bi se uzeo na razmatranje. Još se navodi kako je u protekloj (1841) godini dodeljeno za baštovanske poslove samo 229 forinti što nije bilo dovoljno. Osim toga poslanik Ištvan Kulunčić ukazuje da bi zbog nadolazeće sezone kupanja a u cilju lepog izgleda prirodne sredine Palića, trebalo tražiti dodatna finansijska sredstva za izgradnju kabina na štrandu.

Ovaj predmet sa planom Palićkog parka i finansijskom molbom, upućen je tadašnjem Gradskom senatu 21. januara 1842. godine. Šta je od ovoga ostvareno u 1842. godini i narednim godinama ne možemo tačno da utvrdimo. Međutim, 1852. nastao je park koji se proširivao vremenom, pa je tako 1870. godine zahvatao površinu od oko 70–80 jutara.⁷ Posađeni su javor, jasen, brest, bagrem, hrast, lipa, divlji kesten, platan, crni bor.

Posađeno je šareno cveće (aspidistra, kaktus, muškatile, dalije, iris, agava, begonija).⁸

Po ovome možemo zaključiti da su naši preci itekako vodili računa o uređenju i izgledu jezera Palić koje će za koje desetleće kasnije postati omiljena i popularna banja subotičana pa i šire.

Gosti Palića

Sa uređivanjem i izgradnjom Palića, pojavio se i prvi gosti. Lekovitost vode privukla je posetioce radi lečenja i poboljšanja zdravlja. Razvojem zabavnog života gosti će dolaziti i radi zabave i odmora. Zabeleženo je da je od 1853. godine svirala promenadna muzika nedeljom popodne. Pedesetogodišnjim razvojem, Palić se pretvorio u poznato banjsko lečilište sa povoljnom klimom i temperaturom vode koja se za vreme sezone kretala između 18 i 25 stepeni. Gosti su imali mogućnost smeštaja u privatnim vilama i u hotelima. Moglo se jedriti i veslati na jezeru. Lepe palićke vile, uređeno kupalište sa štrandom, Letnja pozornica, palićke gostione i dobra saobraćajna povezanost sa gradom putem pruge i tramvaja privlačili su goste.

U sačuvanom dokumentu koji datira iz 1871. godine vidimo broj gostiju palićkog kupališta. Tabela prikazuje:

1.	Broj muškaraca	žena	ukupno
	114	240	354

za period od 15 maja do 30. septembra 1871. godine i

⁵ Isto.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸IASu, F. 2, Gradsko veće slobodnog kraljevskog grada Subotice, pred. br. XII 448/1912.

⁹IASu, F. 2, Gradsko veće slobodnog kraljevskog grada Subotice, pred. br. 7919/polg. 1871.

tičana, tu su boravili gosti iz: Beča, Budimpešte, Sente, Bačalmaša, Segedina, Kiškunhalaša, Novog Sada, Topole, Mitrovica, Koložvara, Meljkuta, Velike Kikinde, Halaša, Debrecena, Pečuja, Šoprona, Zrenjanina, Turske Kanjiže, Pančeva, Miškolca, Crvenke, Kaloča, Kečkemet, kao i iz udaljenih krajeva: Belforda, Požuna, Sarajeva, Zagreba, Rijeke, Temišvara, Hamburga pa čak i iz Njujorka.

Tokom kupališne sezone 1913. godine, u periodu od 1. maja do 3. septembra, Palić je posetilo 1915 gostiju. U brošurama koje su štampane dati su podaci o gostima, podaci o terminima kada su boravili na Paliću. Zbog interesantnosti navodimo podatke o gostima koji su ovde boravili u sezoni 1913. godine od 1. do 10. maja.

Termin	Naziv i zanimanje	Mesto stalnog boravka	Gde je odseo	Broj osoba
1. maj	Dr Temunović Zoltan advokat, žena, čerka i posluga	Subotica	Kramer vila	6
1. maj	Lakoš Istvan pripravnik u Sreskom sudu	Subotica	Demidor	1
1. maj	Juhas Antal zemljoposjednik	Čantavir	Nad. 5	2
1. maj	Dr Vajda Feliks doktor, žena i čerka	Subotica	Rem. 5	3
1. maj	Dr Manojlović Jovan advokat	Subotica	Rem. 6	1
1. maj	Dr Manojlović Vladislav	Subotica	Rem. 6	1
1. maj	Rimer Istvan husarski kapetan, žena, majka i posluga	Pečuj	Kun vila	6
1. maj	Traunhofer Janoš nadzornik na železnici, žena i tri sina	Palić	Gupanović vila	5
1. maj	Dr Gal Lajoš sreski sudija, sin i četiri čerke	Subotica	Zemko vila	7
1. maj	Borodi Peter privatnik sa ženom	Hodmozvašarhelj	Hofman I vila	2
1. maj	Šteler Jene nadzornik na železnici	Palić	Željeznička stanica	1
1. maj	Udovica Ostrogonac Jenea učiteljica, sin i tri čerke	Subotica	Perl vila	5
1. maj	Dr Maša Janoš geodeta, žena, majka i posluga	Segedin	Šajat vila	4
2. maj	Dr Voldi Janoš gradski i podbeležnik, žena i posluga	Subotica	Eržebet vila	3
2. maj	Dr Erenji Laslo advokat	Temišvar	Nova em. 11	1
2. maj	Lovi Oskar trgovackožom, žena, sin, čerka i posluga	Subotica	Demidor v.	5
6. maj	Kaufman Ede privatnik	Budimpešta	Fold s. 16	1
6. maj	Žena Rado Imreta privatnik, čerka i posluga	Subotica	Vali vila	3

Ukupno gostiju 57

Cena ove brošure je bila šest kuna. Brošura je štampana zbog informisanja i u reklamne svrhe. Zbog izuzetne šarolikosti popisa koji nam pruža, predstavlja nezamenjiv i autentičan izvor prilikom izučavanja prošlosti Palića. U predvečerje velikog svetskog rata koji će odneti milione života, Palić je tokom sezone živeo u svom punom sjaju. Brošura koja se štampala oslikava i stepen urednosti na kome se nalazilo ovo turističko mesto.

„Palićki kućni red“

Imidž poznate i lekovite banje kao i mesta za odmor, Palić je trebalo da očuva u vremenu nakon završetka Prvog svetskog rata. Trebalo je zadržati nivo iz vremena procvata, koje je mesto imalo na razmeđu vekova. U omiljeno izletišta subotičani su stizali zahvaljujući tome što su imali dobru saobraćajnu povezanost od grada putem tramvaja i željezničke pruge. Palić je bio posećen

tokom cele godine a naročito u letnjoj kupališnoj sezoni.

Gradske vlasti ondašnje Subotice su se starale da očuvaju „dobar glas“ koji je Palić uživao. Tako u zapisima sa sednica Gradske uprave nailazimo na pitanja koja su razmatrana a ticala su se uređenja Palića. Primer je sačuvani dokument *Naredba* iz 1925. godine, doneta u cilju što boljeg uređenja života na Paliću. Ona se odnosila na održavanje reda i čistoće, ponašanje gostiju dok su u banji ali i onih koji su tamo živeli, kao i na održavanje postojećih objekata, vila i hotela, jezera i parka.

Naredbu je proglasio Veliki kapetan grada Subotice kao komesar banje na Paliću, u cilju regulisanja odnosa u banji 29. juna 1925. godine. Ona je ujedno i bila zapovest koja se morala poštovati i prema kojoj se trebalo ponašati, jer se njeno prekršavanje kažnjavalo prema propisima statuta br. 94367 – VI iz 1894. godine. *Naredba* se sastojala iz VI delova:

- I Prijavljanje
- II Stanovi, kuće, dvorišta i ulice
- III Park
- IV Jezero
- V Saobraćajna sredstva
- VI Mir i red.

Potpisao ju je Veliki kapetan grada Subotice Dragoslav Obradović. Njen tekst je sledeći:

I DEO

PRIJAVLJIVANJE

A) Svi stalni stanovnici Palića kao i gosti, koji se do sada nalaze na Paliću, imaju se prijaviti komesarijatu Banje do (5) petog jula tekuće godine zaključno.

B) Svi novodošavši gosti Banje, kao i oni koji u Banji imaju svoje sopstvene vile, pa dođu u Banju posle današnjeg dana, imaju se prijaviti komesarijatu u roku od 24 časa po prestanku.

C) Podanici Kraljevine SHS mogu se prijaviti i preko svoje posluge, portira i dr. Ali strani podanici moraju se prijaviti lično.

D) Svaki gost Banje, bilo da je celo leto, bilo da je samo izvestan deo leta na Paliću proveo, mora se pri izlasku iz Banje odjaviti na 24 časa pred polazak. Odjava se vrši predavanjem prijavnog reversa u kancelariji komesarijata.

E) Svi hotelijeri, kafedžije, kao i prodavci svih potreba imaju svoje osoblje prijaviti u roku od (3) tri dana od danas.

To se odnosi isto i na sopstvenike kola, automobila i ostalih prevoznih sredstava.

II DEO

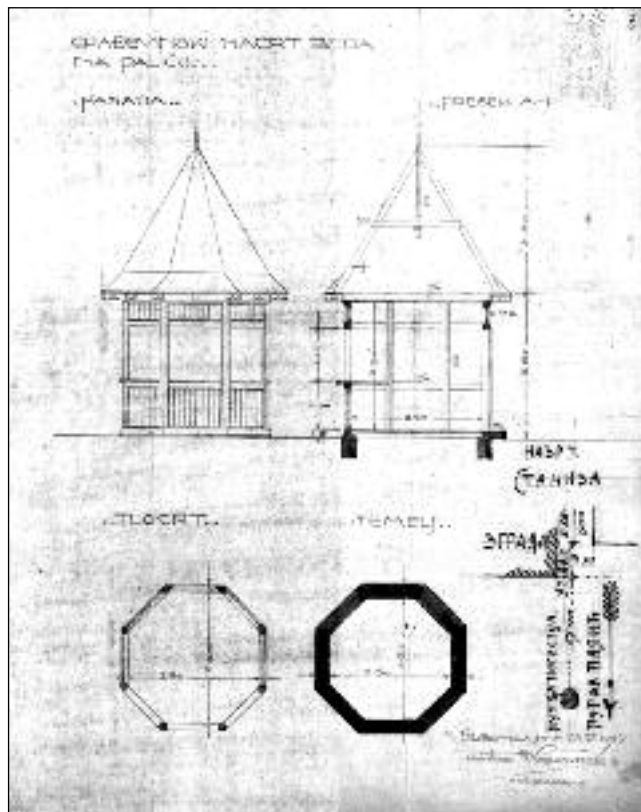
STANOVI, KUĆE, DVORIŠTA I ULICE

A) Po stanovima, kućama i dvorištima čistoća se ima najpedantnije održavati.

B) Najstrože je zabranjeno za vreme sezone na Paliću držati svinje ili drugu stoku, koja kuži vazduh.

C) Pernata živina može se samo kao zatvorena držati. Živina nađena u slobodi uništiće se.

D) Ulice–trotoar kao i dvorište imaju se dva puta dnevno polivati vodom i čistiti i to: izjutra do 7, a po

podne posle 20 časova. U pogledu ulice svaki sopstvenik odgovara za čistoću trotoara pred njegovim placem.

E) Životinje, koje ujedaju, bodu ili nogom biju, imaju se uvek u kući pod dovoljnim osiguranjem držati. Ako se ulicom vode ili teraju, to se mora činiti sa najvećom pažnjom ili osiguranjem.

Psi se na ulicu ne smeju puštati bez korpe na glavi ili voditi bez lančića.

III DEO

PARK

A) Zabranjeno je uopšte uvoditi pse u park.

B) Niko ne sme van određene staze ili ići ili stazu ma čime kvariti.

C) Branje cveća, kidanje trave i ma kakvog drveća najstrože je zabranjeno.

D) Rezanje klupa i drvenarije u parku, ispisivanje imena po zidovima ili drvenim ili papirnim podlogama, zarezivanje drveta u opšte kao i svi oni postupci, koji bi rušili lepotu i upotrebljivost ma čega, što u parku stoji, zabranjeno je.

E) Bezrazložna jurnjava kao i larma po parku zabranjena je.

IV DEO

JEZERO

A) Po jezeru se može čamcem voziti ili kupati.

B) Čamac može terati samo onaj, koji je za to sposoban.

Ako čamdžija ili organ vlasti primeti, da neko ne ume veslati ili krmariti, ima pravo da mu čamac odmah

oduzme. Svako protivljenje u ovom smislu najstrože je zabranjeno.

C) Niko ne sme uzeti sam čamac, dok mu to čamdžija ne dozvoli.

D) Svaka jurnjava, gurnjava i larma na platou, doku pristaništa, kao i po pristanišnim stepenicama najstrože je zabranjena.

E) Utrkivanje na čamcima, kao i prelazak iz čamca u čamac, a isto tako i zapljuskivanje kao i nepotrebna larma na jezerskoj širini najstrože je zabranjena.

F) U jezeru se može kupati i to ili u hladnom kupatilu ili kod Štranda ili na slobodnom kupalištu ali tako, da taj, koji se kupava, skine i svoje odelo ostavi u kabini kupatila ili Štranda ili na slobodnom kupalištu. Mesto za slobodno kupalište biće naknadno obeleženo i određeno.

G) Svlačenje van pomenutih mesta zabranjeno je.

H) Na jezerskoj širini sme se kupati samo onaj, koji je dobar plivač, ali je ipak najstrože zabranjeno pojedinačno kupanje na jezerskoj širini.

Na jezersku širinu plivači mogu polaziti samo ako ih je najmanje trojica u društvu i ako povrh toga imaju čamac ili sandolinu uza se.

Onome, ko se ogreši o ovu naredbu, pored toga, što će biti kažnjen, zabraniće se i dalje kupanje u jezeru.

I) Međusobno gušenje, rvanje, kao i pljuskanje vodom za vreme boravka u vodi najstrože je zabranjeno.

J) Deca ispod 10 godina ne smeju se kupati van korpe pa i to pod nadzorom familije u hladnom kupatilu; a od 18 do 21 godine ne smeju se udaljavati od Štranda dalje od 50 metara.

Sopstvenik Štranda kao i Uprava Palića imaju odrediti jednu stalnu jezersku stražu za pomoć, koja će dežurati stalno i naizmenično počevši od početka pa do svršetka kupanja. Naknadnom naredbom ovo će se precizirati.

K) Kretanje čamcima po jezeru dozvoljeno je od izlaska sunca pa do prvog sumraka. Za kretanje van ovoga vremena potrebna je specijalna dozvola.

Čim se pojavi sumrak motorni čamci moraju na svom prednjem delu imati dve signalne lampe bele boje na jednoj katarci, jedna na drugom, a u razmaku 30 cm. Jedna od druge, s tim, da je donja visoka od ivice ograde za 60 cm.

L) Kupanje je dozvoljeno po gornjim propisima u vremenu od 7 časova izjutra, pa do prvog sumraka. Van tog vremena kupanje je najstrože zabranjeno.

V DEO

SAOBRAĆAJNA SREDSTVA

A) Na liniji od drvare Velickog pa do kafane *Abbacia* automobili se imaju kretati brzinom od 10 km na sat, a kola sitnim kasom: bicikli i motori brzinom od 6 km na sat.

B) Na svim savijutcima sva saobraćajna sredstva imaju svoju vožnju ulaganiti tako, da imaju brzinu najobičnijeg čovečijeg hoda. Pri tom moraju davati znak svojim signalnim sredstvom.

C) Automobili ili kola, koji na Paliću čekaju svoje goste, mogu ih čekati ili na prostoru između male kafane, preko od kafane *Abbacia* ili preko puta glavnog ulaza van puta, između drveća i ograde.

Na ovim mestima saobraćajna sredstva moraju stajati u potrebnom redu ne smetajući ni jedan drugome ni prolazećim saobraćajnim sredstvima.

D) Najstrože je zabranjeno, da se saobraćajna sredstva zadržavaju na putu, a na liniji određenoj u tački A.

Saobraćajno sredstvo na određenoj liniji može zastati samo dok putnik ne izađe ili uđe, a odmah po tome ima produžiti put ili dalje otići na mesto određeno za čekanje.

E) Zabranjeno je kretati se ili stajati na tramvajskoj pruži.

F) Zakonskom naredbom organa, koji saobraćaj ma na koji način budu regulisali, ima se svaki bezuslovno pokvariti.

G) Najstrože je zabranjeno skakati ili ulaziti u ma koje saobraćajno sredstvo, dok isto ne stane.

H) Na peronu željezničke stanice, van linije, koja se odredi, niko ne sme izaći pre nego željeznički organi to dopuste.

VI DEO

MIR I RED

A) Svaka nepotrebna larma zabranjena je.

B) Kafanski lokali mogu biti otvoreni do 1 časa a to: do 23 časa sa svirkom, pesmom, ali bez larme, a posle toga do jednog časa bez svirke pesme i larme.

C) Uopšte svirka i pesma dozvoljena je samo do 23 sata. Izuzetne dozvole davaće se samo po potrebi a po potrebnoj ceni.

Ko se ogreši o gornju naredbu biće kažnjen prema propisima statuta Br. 94367 – VI iz 1894. godine.

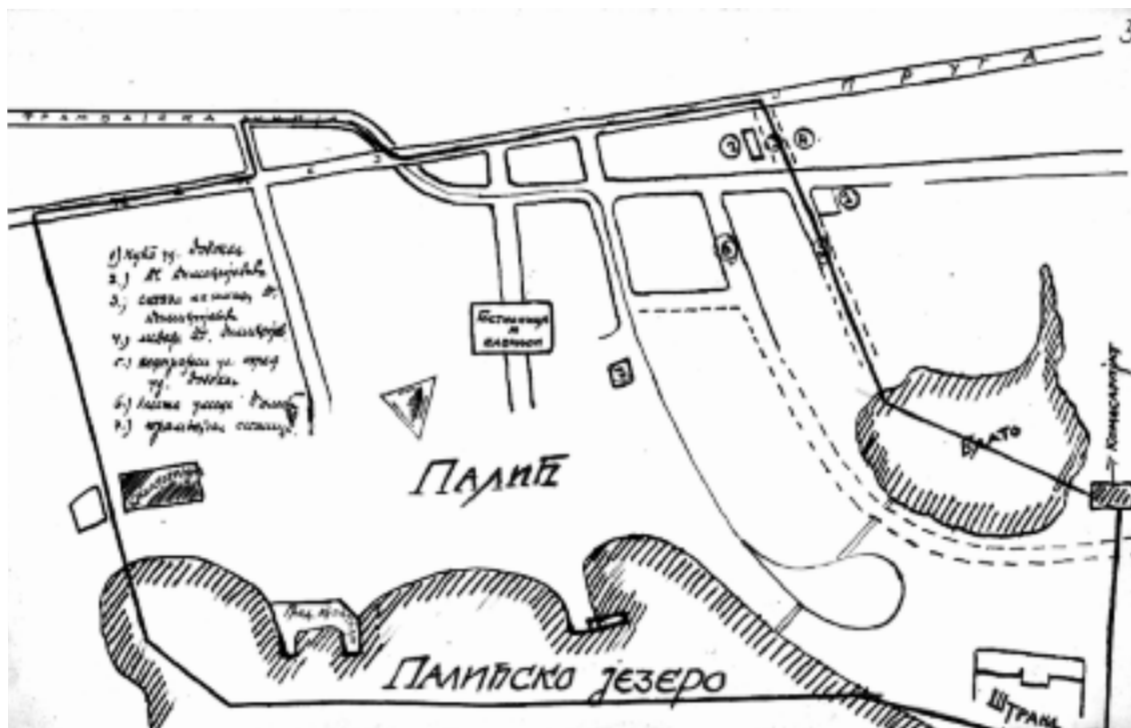
Veliki kapetan grada Subotice
DRAGOSLAV OBRADOVIĆ s.r.¹¹

Podaci o tome u kojoj meri se poštovala ova Naredba nisu sačuvani.

Pravila ponašanja su se određivala i za ponašanje u hotelima. Gradski senat je 1925. godine predložio kućni red za hotele na Paliću. Ovaj kućni red je odštampan i u svim sobama za izdavanje izložen. Po njemu:

„1) Svaki gost je dužan paziti na čistoću, a inventar sobe pri odlasku u ispravnom stanju predati staratelju. 2) U pojedinim sobama može onoliko osoba stanovati za koliko je soba iznajmljena. 3) U sobi je zabranjeno kuhanje kao i pranje rublja. Kuhanje čaja i mleka, kao i pranje

¹¹ Tatjana Petković, *Palički kućni red iz 1925. godine*, u: Palics és környéke, 1999, str. 17.

posuda dozvoljeno je samo na mestu, koje je određeno u ovu svrhu. 4) Ne sme se praviti u sobama i hodnicima graja, koja bi ostalim gostima smetala. 5) Sobarice se ne smeju upotrebiti za privatnu posluđu van hotela. 6) Električna struja se može upotrebljavati samo u svrhu osvetljenja. 7) Deca se mogu igrati samo na mestima udaljenim sa 100 metara od hotela do 9 sati pre podne i od 12 do 4 sata posle podne. 8) Upravitelj kupatila je dužan da prekršitelja kućnog reda kao i svakoga koji bi na koji način smetao ostalim gostima, smesta odstraniti iz hotela.

9) Gosti se umoljavaju da svaku tužbu prijave u kancelariji uprave kupatila. Subotica, 20. maja 1925. g.¹²

Donošenje ovih Naredbi je uticalo na poboljšanje i regulisanje ponašanja na jezeru Palić, njegovoj okolini i na javnim mestima.

Početakom XX veka Palić je bio poznata i priznata banja. Donošenje ovih Naredbi o ponašanju upravo to i potvrđuje. Posmatrajući danas Palić, često se pitamo zašto i zbog čega je Palić izgubio svoj primat poznatog i omiljenog mesta sa dobrim manirima.

Összefoglaló

Egy szokványos nap Palićson

(Palićs története történelmi források alapján – A Palićsi park – Palićs Vendégei – A Palićsi házirend)

Fürdőként Palićs a leggyorsabban a XIX. század végén és a XX. század elején fejlődött. Palićs tetszetős kiépítettsége, valamint a gyógyvíz miatt

Közép-Európa szerte keresett hely volt. Az igazgatóság gondot viselt a rendre, hogy még kellemesebb legyen az itt tartózkodás és kiszolgálás.

Summary

An ordinary day at Palić

Palić as a spa center reached its pinnacle at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. There were visitors from various parts of Central Europe due to good organization and Palić's healing

waters. The management of the swimming areas took good care of the organization which contributed to a pleasant visit and good service.

¹² IASu, F. 047, Senat grad Subotice 1918–1941, XVIII 31/1925.

Patenti i inovacije u vinogradarstvu i voćarstvu Subotičko-horgoške pešćare

Sažetak: Procvat vinogradarstva, veoma stare grane poljoprivrede, vezuje se za period posle filoksere. Podižu se novi savremeni vinogradi i menja se tehnologija gajenja. U radu su predstavljeni vinogradari sa ovih prostora koji su svojim radom, aktivnostima i proizvodnjom doprineli razvoju i modernizaciji vinogradarstva, kao i njihovi patenti.

Ključne reči: vinogradarstvo, subotičko-horgoška pešćara, patent, tehnologija.

Vinogradarstvo je veoma stara grana poljoprivrede na Subotičko-horgoškoj pešćari. Najstariji arheološki nalazi (kosir, dvozuba motika) datiraju iz 11. i 12. veka. Kontinuirani razvoj vinogradarstva možemo pratiti od perioda posle proterivanja Turaka, odnosno od kraja 17. veka. Procvat vinogradarstva se vezuje za period posle filoksere. Novi vinogradi se podižu po savremenim principima, menja se sortiment i tehnologija gajenja.

Uprkos tome što je većina zasada bila male površine i služila za potrebe domaćinstva, u regionu su postojali i proizvodni zasadi, živeli i radili brojni vični i obrazovani proizvođači. Među njima nalazimo one koji su ne žaleći rad i trud radili na rešavanju aktuelnih problema. To su uglavnom bila nova tehničko-tehnološka rešenja, koja potvrđuju da je Subotičko-horgoška pešćara raspolagala sa velikim intelektualnim kapitalom.

Uređaj za prevoz voća Bertalana Sobonje

Posle filoksere, današnji Bački Vinogradi (Királyhalom) postaju najrazvijeniji vinogradarski i voćarski region Subotičko-horgoške pešćare. Tu su se nalazili prvenstveno proizvodni zasadi u kojima su, zahvaljujući železnici koja je tuda prolazila, u velikom procentu bile zastupljene stonog sorte grožđa, breskve i jabuke. Pošto u početku vlasnici nisu imali iskustva u sortiranju i pakovanju stonog grožđa, dovodili su radnike iz Tirola, od kojih su naučili finese sortiranja i pakovanja u korpice od 4–5 kg. Zahvaljujući savremenoj tehnologiji koja je davala grožđe odličnog kvaliteta i vrhunskom pakovanju, stono grožđe je pored okolnih mesta dospelo do

Budimpešte i na inostrano tržište. Kako se grožđe prevozilo železnicom, ove male korpice su zauzimale mnogo prostora te su visoki troškovi prevoza u velikoj meri umanjivali dobit proizvođača.

Pored državne železnice (MÁV) više pojedinaca (npr. veleposednik Gedeon Rohonci – Rohonczy Gedeon iz Bečeja) je pokušalo da reši ovaj problem. Uvedeni su vagoni sa pregradama, koji su umanjili, ali nisu do kraja rešili problem prevoza stonog grožđa u korpicama.

Bertalan Sobonja (Szobonya Bertalan) direktor-osnivač poljoprivredne škole u Adi, napredni vinogradar iz Bačkih Vinograda, takođe se bavio problematikom prevoza grožđa. Bertalan Sobonja rođen je 3. septembra 1853. godine u Nađkati (Nagykáta). Maturirao je u Kečkemetu a privrednu akademiju je završio u Debrecinu. Nakon službovanja u više mesta, Ukazom ministra poljoprivrede imenovan je za direktora-osnivača poljoprivredne škole u Adi. Na tom mestu je ostao 18 godina. Znalacki se spremio za poziv vinogradara na imunom pesku. Kada je 1890. godine osnovano *Udruženje vinogradara na pesku iz Segedina i okoline* (Szeged vidéki homoki szőlőtermelők egyesülete), i na Bačkim Vinogradima podigao zasad površine 200 jutara, postaje njihov član sa oko 12 kat. jutara. Godine 1894. kupuje 40 jutara imunog peska na kojem podiže savremeni vinograd. Među prvima se počeo baviti rasadničkom proizvodnjom, prvenstveno proizvodnjom prporaka vinove loze. Nakon nekoliko godina odlazi u prevremenu penziju i od 1897. godine živi na imanju u Bačkim Vinogradima, koje je kasnije povećao na 150 jutara. Kuća u kojoj je živio postoji i danas.

Na svom uzornom imanju se posvećuje pozivu vinogradara-vinara-voćara. Član je brojnih stručnih organizacija, društava, žirija i sl. Drži brojna stručna predavanja i stavove izlaže na savetovanjima. Zapažanja i iskustva objavljuje u najeminentnijim novinama. Doživeo je duboku starost. Umro je 20. februara 1941. godine u Kraljev Bregu (Bački Vinogradi, p.p.) gde je i sahranjen. Jedan je od pionira savremenog vinogradarstva Subotičko-horgoške pešćare.

Sobonja je nakon višegodišnjeg rada izradio jednu jednostavnu, ali praktičnu opremu za prevoz voća i

grožđa. Mađarskom kraljevskom patentnom uredu sa sedištem u Budimpešti podneo je zahtev 16. februara 1903. godine, za patentiranje jedne opreme za prevoz voća u železničkim vagonima (Egy waggon-berendezés gyümölcs szállítására). Patentni ured je 29. decembra iste godine pod brojem 29011, klasa /V/b odobrio zahtev. Nosilac patentnog prava je Bertalan Sobonja, penzionisani direktor poljoprivredne škole u Adi. Patent je u stvari jedan mobilni-rasklopiv drveni uređaj sa rešetkama, koji se nakon upotrebe sklapa i pri povratu zauzima malo mesta. Značaj mu se može uporediti sa današnjim rasklapajućim boks paletama.

Opis patenta *Uređaj za prevoz voća* (Berendezés gyümölcs szállítására) Bertalana Sobonje iz Bačkih Vinograda penzionisanog direktora poljoprivredne škole:

„Predmet pronalaska je jedna vagon-oprema za prevoz voća, koja se može primeniti kod žel. vagona, brodova i svih drugih prevoznih sredstava. Prednost opreme je u tome što rešava nedostatke dosadašnjih oprema-uređaja, odnosno boljim iskorištavanjem prostora u znatnoj meri povećava nosivost prevoznog sredstva, jednostavno se sklapa i rasklapa što olakšava i pojeftinjuje povrat, i isključuje mogućnost oštećenja prevožene robe. Sklapanje i rasklapanje dosadašnjih uređaja-opreme je bilo složeno, pošto su se sastojali iz više različitih delova, bili su kabasti usled čega je povrat bio skup, a bili su skloni i oštećenju.

Uređaj, predmet patenta, je jedan stalak koji se sastoji iz delova istih dimenzija, bez posebnih veznih delova. Jednostavno i lako se sklapa na datom prostoru, unatoč tome je izuzetno stabilan a pri povratku rasklopljen zauzima veoma malo prostora.

Na priloženom crtežu – Figura 1 – u vidu aksonometrijske slike je prikazan patent u upotrebnom obliku.

Kao što se na crtežima vidi uređaj se sastoji isključivo od rešetki istih dimenzija, prikazani aksonometrijskom crtežu – Figura 2. Svaka rešetka se pak sastoji iz više uzdužnih greda (aaa), koje povezuju poprečne grede (bbb). Kao što se i na Figuri 2 vidi poprečne grede (bb) su kraće nego širina čitave rešetke. Poprečne grede (bb...) su prema uzdužnim gredama (aa...) tako raspoređene da se jedan njihov kraj poklapa po dužini sa krajnjom uzdužnom gredom (aa...), a da na drugoj krajnjoj gredi ostane na određenom rastojanju. Najbolje je ako je ovo rastojanje jednako sa debljinom greda (b). Tada spomenuta uzdužna greda (a) čini jedan žleb koji se uklapa u kućište žleba neke od dve poprečne grede (bb).

Uređaj od spomenutih rešetki sastavljamo na sledeći način: Dve rešetke na podu prevoznog sredstva sastavljamo tako da poprečne grede (bb...) postavljamo uspravno, a uzdužne grede (aa...) pak vodoravno. Obe rešetke postavljamo paralelno i na takvom rastojanju tako da se žleb stvoren od jedne uzdužne grede (a) vezuje sa drugim vodoravno položenim žlebovima naspram dve uspravno postavljene rešetke (bb).

Na priloženom crtežu –Fig. 1 se jasno vidi da iznad dve uspravno postavljene rešetke leže dve vodoravne

rešetke koje na već objašnjen način, usled veze između žleba i kućišta žleba sa sigurnošću pričvršćuje dve uspravne rešetke u datom položaju.

Iznad ovako postavljene rešetke sa četiri nove rešetke sastavljamo nov stalak i tako dalje. Postavljeni stalci se već mogu koristiti za korpe za voće ili postavljanje drugih predmeta koji složeni jedni na druge lako mogu oštetiti tokom prevoza.

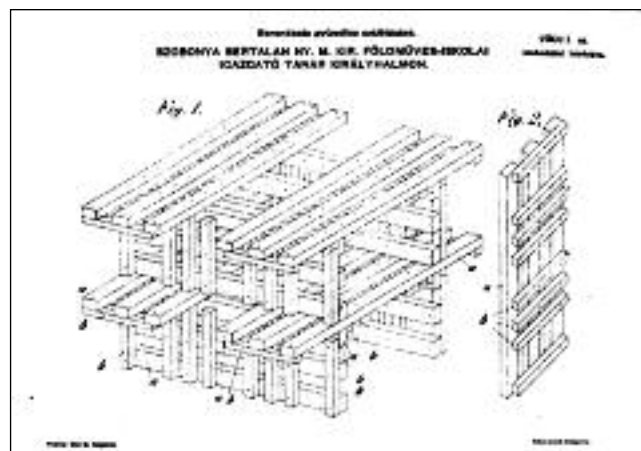
Kao što se iz rečenog vidi stalci se brzo postavljaju, težina im je mala u odnosu na teret, a rasklopljene rešetke slagajući se jedna na drugu zauzimaju mali prostor i jeftino transportuju natrag.

Patentni zahtev.

Uređaj za prevoz voća se sastoji od rasklopljivog stalka koji se sklapa pre upotrebe i rasklapa nakon korišćenja i povrata. Obezbeđuje prevoz velike količine robe na malom prostoru, a pri povratu zauzima malo mesta. Za sastavljanje stalka služe rešetke koje su izrađene po istoj meri, i čije poprečne grede (bb) čine jedno jedno kućište fuge, a uzdužne grede (a) pak sa njima zajedno čine fuge, tako da se postavljanjem rešetki jedne na druge svi delovi stalka bivaju stabilno povezane.”¹ (p.p.)

Zaglavlje patenta Bertalana Sobonje (Mađarski patentni ured)

Crtež patenta (Mađarski patentni ured)

Prednost patenta je njegova jednostavna izvedba, stabilnost i mogućnost velike opterećenosti prevoznog

¹ Mađarski patentni ured, Budimpešta.

prostora. Umesto 3000 kg grožđa u jedan železnički vagon se moglo utovariti 10000 kg.

Patent je u celosti objavio i najprestižniji mađarski list za vinogradarstvo, u broju od 26.4.1903. godine.² Sobonja je predložio upravnom odboru državnih železnica (MAV) da se testiranje patenta obavi u Bačkim Vinogradima.³

Proizvođači i trgovci su smatrali da je konačno rešen višegodišnji problem prevoza stonog grožđa. Emil Korósi, subotički evangelistički sveštenik-vinogradar je izrazio bojazan da će železnica trošak patenta prevaliti na proizvođače.⁴

Uprkos odličnim karakteristikama, primena patenta se odložila. Državna železnica je prvo tražila i dobila pravo za korišćenje uređaja Sobonje za samo dva vagona. Ta dva vagona su saobraćala između Novog Sada i Budimpešte, odnosno Beča. Nakon što se uređaj dokazao u praksi, železnica je otkupila pravo patenta prvo za 90, kasnije za još 10, i najzad za ukupno 200 vagona.⁵ Železnica je sklopila ugovor sa pronalazačem 1911. godine i otkupila patentno pravo.⁶

Uređaj za drobljenje, odnosno cepanje kukuruzovine i pruća vinove loze Lajoša Ašvanjija

Lajoš Ašvanji od Joke (Jókai Ásványi Lajos) je rođen 2.7.1844. godine u Đeru (Győr) u Mađarskoj. Osnivač je i prvi direktor Poljoprivredne škole na Paliću. Odluku o osnivanju škole je doneo Senat grada Subotice na sednici održane 18.4.1895. godine. Osnovni cilj škole je intenziviranje poljoprivredne proizvodnje, odnosno školovanje kadrova koji su sposobni da uz primenu najnovije tehnologije ekonomično vode manja gazdinstva. Ašvanji je ukazom ministra poljoprivrede imenovan za direktora škole 1.9.1896. godine. Škola je zvanično otvorena 2.4.1898. godine. Imala je i vlastitu ekonomiju gde je Ašvanji provodio najveći deo svog slobodnog vremena radeći na svom pronalasku. Tema je bila veoma interesantna, pošto tada nije bilo pogodnih uređajamašina velikog kapaciteta za usitnjavanje stabljika poljoprivrednih proizvoda, posebno kukuruzovine za potrebe silaže. Usitnjavanje pruća vinove loze takođe nije bilo od manjeg značaja pošto se kao sekundarna sirovina mogla koristiti za kompost, odnosno za đubrenje vinograda i vezivanje peska u mladim nerodnim višegodišnjim zasadima.

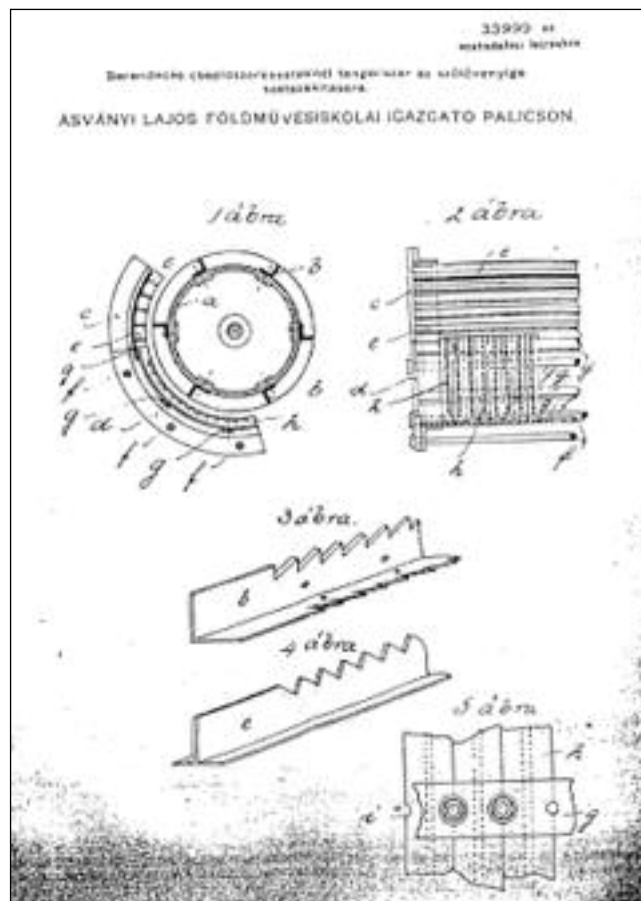
Nakon višegodišnjeg rada, 3.3.1905. godine Lajoš Ašvanji podnosi zahtev Mađarskom Kraljevskom Patentnom Uredu za patentiranje svog izuma pod imenom *Uređaj za cepanje-drobljenje kukuruzovine i pruća vinove loze* (Berendezés cséplőszerkezeteknél tengeri szár és szőlővenyige szétszakítására, illetve összetörésére). Patentni Ured 3. oktobra iste godine pod brojem 33999, klasa X/a. odobrava njegov zahtev. No-

silac patentnog prava je Lajoš Ašvanji, direktor Poljoprivredne škole na Paliću. Nažalost Ašvanji nije doživeo priznanje. U međuvremenu se razboleo i preminuo u Budimpešti 24.4.1905. godine, gde je i sahranjen.

Opis patenta *Uređaj za cepanje-drobljenje kukuruzovine i pruća vinove loze* (Berendezés cséplőszerkezeteknél tengeri szár és szőlővenyige szétszakítására, illetve összetörésére) Lajoša Ašvanjija, direktora Poljoprivredne škole na Paliću:

„Predmet pronalaska je jedan uređaj za cepanje kukuruzovine i pruća vinove loze, koji je sačinjen tako što se doboš i korpa bilo koje vršalice može preurediti ovakvim uređajem, ali se naravno može koristiti i kao samostalna mašina.

Jedan primenljiv oblik ovog uređaja se vidi na priloženom crtežu, odnosno

Slika br. 1. Poprečni presek preuređenog doboša jedne vršalice,

Slika br. 2. Unutrašnji izgled jednog dela korpe i Slike 3-5. Detaljni crteži.

Kao što se na slici br. 1. priloženog crteža vidi, sa doboša vršalice (a) umesto skinutih mlatila (b) su pričvršćeni noževi, (vidi sliku 3.) koji su napravljeni od uglastog gvožđa i nazubljeni. Ovakav način izvedbe omogućava da kada jedna oštrica noža otupi, okrenemo

² Borászati Lapok, 26. april 1903, str. 310–311.

³ Isto.

⁴ Borászati Lapok, 13. decembar 1903, str. 900.

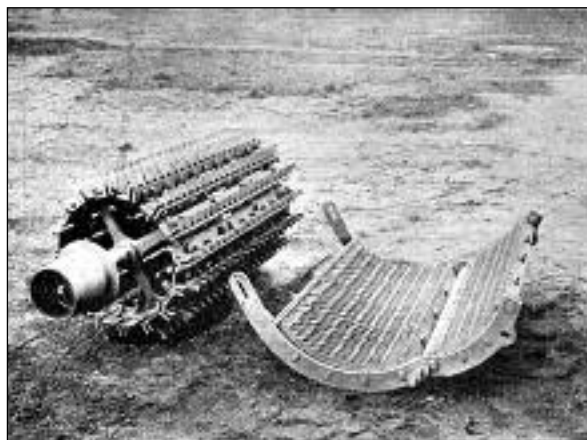
⁵ Borászati Lapok, 17. april 1910, str. 285.

⁶ Borászati Lapok, 17. decembar 1911, str. 880.

nož, i koristimo oštricu dela koji je služio da bi se pričvrstio. Nazubljenje noževa (b) je efikasnije ako je izvedeno naizmenično, bar nije neophodno.

Ovako izvedeni doboš se povezuje sa korpom vršalice, čiji se gornji delovi (c) razlikuju od korpe vršalice samo po tome što se umesto mlatila nalaze noževi prikazani na slici br. 4. Donji deo korpe (d) je izveden tako da su na obod korpe – koje drže tri vezivne gvozdene pritke (f) – ugrađene tri uzdužne letve (g). Vezivne pritke (f) se sastoje iz po dva dela, koje su povezane sa kućištem suprotnog navoja. Na uzdužnim letvama (g) su raspoređeni kružno savijeni nazubljeni noževi napravljeni od gvožđa T-oblika, koji za uzdužne letve (g) pričvršćeni pomoću šrafova (i), tako da svaki šraf prolazi između dva-dva susedna noža (h) tako da mu jedan kraj ulazi u jedan, a drugi deo u drugi nož (slika 5.). Noževi se na ovaj način pošto otupe lako mogu ponovo naoštriti.

Opisani uređaj ne zahteva detaljnije obrazloženje. Pomoću noževa na dobošu, i onih koji se nalaze na

Doboš i korpa mašine 1906. godine (Köztelek, 1906. december 22. 2234)

gornjem delu korpe se izvodi drobljenje u prvoj fazi a noževi koji se nalaze u drugom delu u potpunosti cepaju, odnosno drobe materijal unet u mašinu.

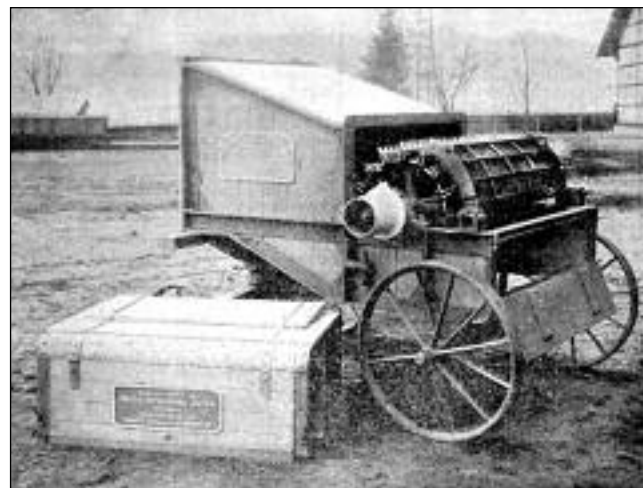
Patentni zahtev.

Uređaj za cepanje, odnosno drobljenje kukuruzovine i pruča vinove loze karakteriše jedan doboš vršalice sa nazubljenim noževima, sa kojim je povezana jedna korpa koja u svom gornjem delu ima nazubljene noževe paralelno sa noževima doboša, a u svom donjem delu ima polukružno savijene testerasto nazubljene noževe koji su okomito pričvršćeni na uzdužne letve.”⁷ (p.p.)

Iz opisa se vidi da se Ašvanjijev uređaj mogao koristiti kao samostalna mašina ili montirati na bilo koji tip vršalice. Pogon je rešen preko kaiševa sa bilo kojeg lokomobila ili benzinskog motora snage 4 KS.

Uređaji-mašine za drobljenje odnosno cepanje poljoprivrednih proizvoda, pre svega kukuruzovine, početkom 20. veka su bili veoma traženi. Koristili su se uglavnom za pripremu silaže. Među mašinama su američke važile kao najbolje.

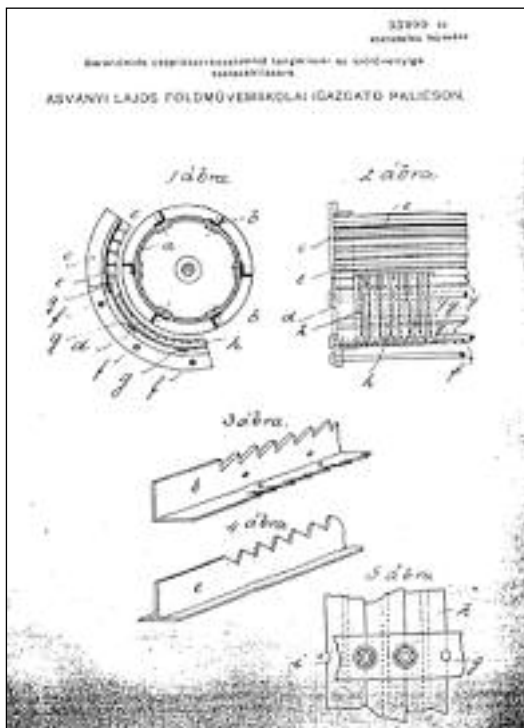
U novembru 1904. godine je u poljoprivrednoj školi u Adi prikazana jedna mašina za sitnjenje kukuruzovine, koju je publika ocenila veoma korisnom.⁸ Nažalost

Unutrašnji izgled mašine sa ugrađenim dobošom i korpom 1906. godine (Köztelek, 1906. december 22. 2235)

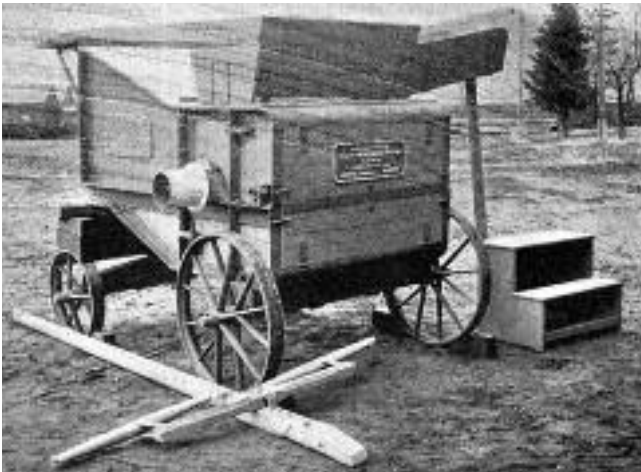
Zaglavlje patenta Lajoša Ašvanjija (Patentni ured, Budimpešta)

Grafički prikaz patenta (Patentni ured, Budimpešta)

⁷ Madarski Patentni ured, Budimpešta.

⁸ www.gazdakor.info, preuzeto 10. oktobra 2010.

Mašina spremna za rad 1906. godine (Köztelek, 1906. december 22. 2235)

nemamo podatak o tome da je to bio prototip Ašvanjijeve mašine.

Kako je Ašvanji naprasno preminuo, a mašina se zbog svoje jednostavnosti i funkcionalnosti pokazala interesantnom za masovnu proizvodnju, patentno pravo je, verovatno od naslednika, otkupila budimpeštanska firma *Nikolson AD* (Nicholson Rt.) i usavršila je. Distributer je bila firma *Agrarija* (Agrária magyargépforgalmi Rt.).

Reklamni oglas najnovije Nikolsonove mašine iz 1909. godine (Köztelek, 1909. július 24. 1826)

Mašina je prvi put prikazana u radu 11.6.1905. godine u Budimpešti. Kao sirovina je korištena kukuruzovina roda 1904. godine i mešani zeleniš. Rezultat je bio odličan. Poneki su ipak bili skeptični. Nisu bili uvereni da će mašina isto tako efikasno usitnjavati i vlažnu kukuruzovinu. U jesen iste godine prikazan je rad mašine sa nakvašenom kukuruzovinom. Rezultat je takođe bio odličan.⁹ Od tada se mašina prikazuje širom države i raste tražnja za njom. Mašina je prikazana u Poljoprivrednoj školi u Adi28. novembra 1905. godine.¹⁰ Iz jednog opisa Ašvanjijeve mašine iz decembra 1906. godine, dozna-

jemo da je bolja i od američke mašine *Šreder* (Shredder).¹¹

U predmetnom inventaru o primopredaji Poljoprivredne škole na Paliću 1919. godine, pored ostalog nalazimo sledeće: Ašvanjijeva korpa za drobljenje, 1 komad,¹² što potvrđuje da je prototip urađen na školskoj ekonomiji.

Stručna literatura¹³ patent pripisuje Jeneu Ašvanjiju (1870–?) direktoru Poljoprivredne škole na Paliću. Novija istraživanja su dokazala da je *Uređaj za drobljenje odnosno cepanje kukuruzovine i pruča vinove loze* patent ne Jenea, nego Lajoša Ašvanjija direktora, Poljoprivredne škole na Paliću.¹⁴

Vajda¹⁵ spominje nekoliko interesantnih podataka o mašini. Piše da je doboš širine 1050 mm, ima 48 lako zamenljivih noževa i 392 zubaca.

Ručni zaprašivač Emila Tarija

Plamenjača i pepelnica su bolesti koje i danas zadaju veliki problem vinogradarima. Ako je napad jačeg intenziteta stradaju i grozdovi. Radi efikasne zaštite sve do 60-tih godina 20. veka su se koristili tzv. leđni zaprašivači raznih proizvođača pomoću kojih su, u cilju zaštite, zaprašivali grozdove jednim od fungicida, u početku bakarno-sumpornim prahom pošto mu je spravljanje bilo jednostavno.

Emil Tari (Tary Emil) advokat-pripravnik, vinogradar iz Subotice je 1910. godine konstruisao jednu ručnu mašinu za zaprašivanje koju je nazvao *Üstökös* (Kometa, p. p.). Mašinu je opisao Bertalan Sobonja 1911. godine u prestižnom stručnom listu *Borászati Lapok*.¹⁶ Iz opisa saznajemo da se mašina praktično sastoji iz platnenog „rezervoara“ sa metalnim poklopcem, meha, izduvne cevi i priključnih delova. U „rezervoar“ koji se pomoću kaiša kači oko vrata može da stane 4–4,5 kg bakarno-sumpornog praha, i ta količina je dovoljna za zaprašivanje 0,5 kat. jutara vinograda. Pošto potpuno napunjen zaprašivač teži svega 5,5–6 kg, njome mogu da rukuju i starija deca (13–15 godina), i devojke čiji je rad manje plaćen od odraslih, njegova primena na većim površinama donosi veću uštedu. U radu mašina raspršuje prah i do 3 metra u visinu, čime pruža adekvatnu zaštitu celog čokota. Preporučuje njegovu upotrebu, jer se retko kvare, eventualni kvarovi lako popravljaju i zbog niske cene (10 kruna po komadu) brzo isplate.

Kao prednost zaprašivača, u reklamnom opisu se navodi da je radniku pri radu zauzeta samo desna ruka, te sa slobodnom levom rukom lako može razgrnuti čokot

⁹ Köztelek, 29. novembar 1905, str. 1953.

¹⁰ Bácska, 8. decembar 1905, str. 4.

¹¹ Köztelek, 22. decembar 1906, str. 2235.

¹² Istorijiski arhiv Subotica, F. 47, XVII 12/1919, str. 210.

¹³ Kenyeres Ágnes, szerk., *Magyar Életrajzi Lexikon I.*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1967, str. 58–59; Dr. Vajda Pál, *Nagy magyar feltalálók*, Budapest 1958, str. 215.

¹⁴ Szlávics Károly-Vitéz Károly, *A palicsi Földműves Iskola – Poljoprivredna škola na Paliću*, Palics helyi közösség, Subotica 2011, str. 45–46.

¹⁵ Dr Vajda Pál, *Nagy magyar feltalálók*, Zrínyi Honvéd Kiadó, Budapest 1958, str. 215.

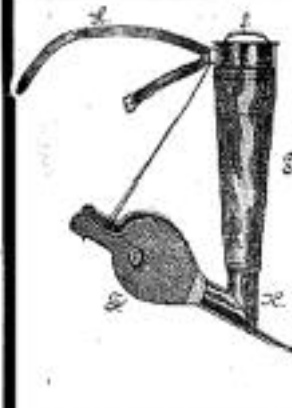
¹⁶ Borászati Lapok, 9. april 1911, str. 267–268.

kako bi olakšao zaštitnom sredstvu da pokrije grozdove. U opisu stoji da je ovo izvodljivo samo pomoću ovog zprašivača, kao i da se zaštitno sredstvo, odnosno bakarno-sumporni prah, raspršuje u vidu magle.

Zprašivač je bio zaštićen pošto je izum bio prijavljen patentnom uredu, što se vidi na reklamnom oglasu iz 1911. godine. Nemamo podatak o tome da je pronalazak patentiran. Uprkos svim prednostima i reklami, zprašivač nije našao masovnu primenu u praksi.

Szab. bejelentve! Törv. védve!

„ÜSTÖKÖS“ szőlőporozó!

Az „Üstökös“ szőlőporozó az összes forgalomban levő kéaporozókészülékek között a legolcsóbb és legtekéletesebb, rozszakarat nélkül el nem rontható, anyagban és munkaidőben 65% megtakarítást biztosít.

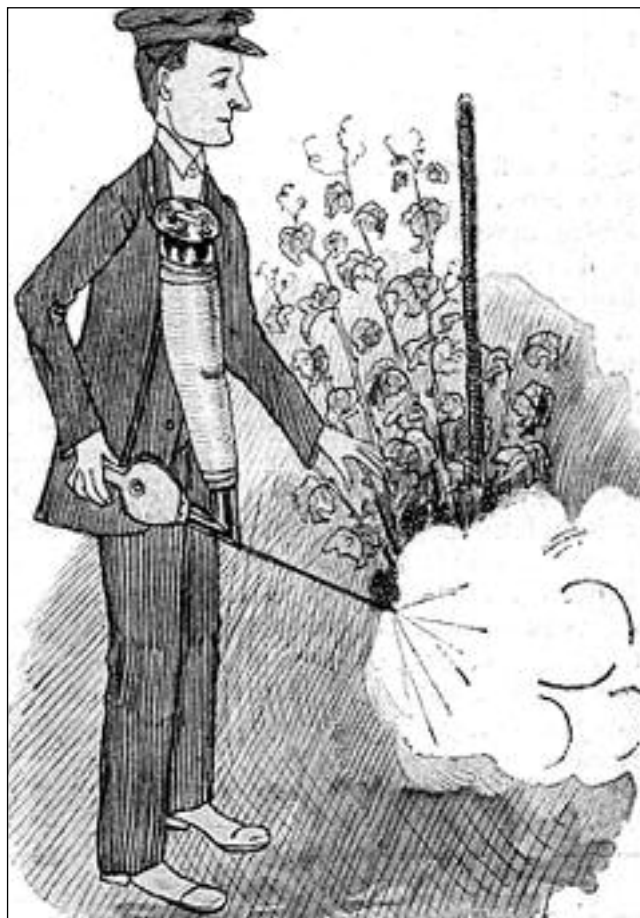
Az „Üstökös“ munkájában a munkásnak csak a jobbkezét veszi igénybe, míg a balkezét teljesen szabadon marad és alkalmas arra, hogy a szőlő lombkorát félretoljuk, hogy a rézkénper közvetlenül a fűtőket legje. Ezt egyúttel más porozóval sem érhetjük el, miért is az „Üstökös“ porozóval a legtekéletesebb és legolcsóbb munka végezhető. Amellett az „Üstökös“ köddé porítja a rézkénport s így az köd alakban a tőke legrejtettebb helyeire is lerakódik, miáltal a legeszményibb védekezést érhetjük el. Minden szőlőgazda önmaga ellen vét, ha az „Üstökös“ szőlőporozót meg nem rendelí! 15110

Megrendelhető TARY EMIL szőlőbirtokosnál,
SZABADKA, CZORDA-BÓDOG-UTCZA 19. SZ.
Ára darabonként 10 korona.

Reklamni oglas zprašivača Üstökös (Borászati Lapok, 1911. május 21. 387)

Zaprežni špartač za međurednu obradu vinograda mašiniste ekonomije Poljoprivredne škole na Paliću

Mađarsko udruženje vinogradara (Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesülete) je 16. juna 1907. godine organizovalo prvi sajam mašina za vinogradarstvo van Budimpešte i to na Paliću. Mašine su izložene na ekonomiji poljoprivredne škole. Radi pripreme sajma, ministar poljoprivrede je na Palić izaslao Karla Fenda (Fend Károly), kome su svesrdno pomogli Istvan Cajlik (Cájlik István) direktor i Elek Nađ (Nagy Elek) nastavnik voćarstva. Pošto su izlagale domaće i inostrane firme, interesovanje vinogradara je bilo veliko. Od poznatijih firmi izdvajamo: Clayton és Shuttleworth, Kühne, Pétré fils, a od mašina lokomobile, plugove, zaprežne špartače

Zprašivač u radu (Borászati Lapok, 1911. április 9. 268)

za međurednu obradu, zaprežne plugove za zagrtanje i odgrtanje vinograda, kao i ručne i zaprežne prskalice.

Sajam je bio otvoren od 9 do 11 i od 13 do 15 časova. Izloženo je ukupno 30 mašina koje su dva puta prikazane u radu. Sajam su od viđenijih vinogradara Subotičko-horgoške peščare posetili, pored ostalih, Bela Ormodi (Ormódy Béla) vinogradar-bankar, Šagi Laslo (Saághy László) poslovođa plantaže na Bačkim Vinogradima, Bertalan Sobonja (Szobonya Bertalan) vinogradar, Lajos Halasi (Halászy Lajos) inspektor vinogradarstva subotičkog rejona, Imre Vaš (Vass Imre) vinogradar iz Horgoša, Rihard Cauner (Zauner Richárd) direktor plantaže na Bačkim Vinogradima i drugi.

Na sajmu se dobro pokazao zaprežni špartač za međurednu obradu vinograda mašiniste ekonomije poljoprivredne škole na Paliću.¹⁷

Nažalost nismo našli prikaz špartača, ni više podataka o samoj inovaciji. Nismo sigurni ni u ime mašiniste. Znamo samo da je 1898. godine na toj funkciji bio dipl. mašinista Mihajlo Huber (Húber Mihály).¹⁸

Inovacija (patent) dr Matije Bruka

Matija Bruk (Bruck Mátyás) je rođen u Bačalmašu 1890. godine. Posle završene gimnazije u Subotici

¹⁷ Borászati Lapok, 23. jun 1907, str. 417.

¹⁸ Szlávics Károly-Vitéz Károly, *A palicsi Földműves Iskola – Poljoprivredna škola na Paliću*, Palics helyi közösség, Szabadka 2011, str. 26.

studira hemiju na prestižnom univerzitetu u Šarlotenburgu (Charlottenburg) pored Berlina. Nakon studija na istom univerzitetu brani doktorsku disertaciju sa temom iz oblasti proizvodnje plavog kamena.

Prema izjavama potomaka, nakon radnog vremena je vršio eksperimente iz oblasti zaštite bilja u više laboratorija. Pošto nakon završenih ispitivanja nije imao sredstava da patentira svoj izum, finansijski ga je pomogao jedan prijatelj. Prodali su izum i podelili dobijeni novac. Koliki je to bio iznos svedoči podatak da je Matija Bruk kupio jednu najamnu kuću u Beogradu, vilu na Paliću i 30 kat. jutara peska u Bačkim Vinogradima gde je zasadio vinovu lozu. Na imanju je podigao salaš i podrum.¹⁹

Dr Matija Bruk u vinogradu (Vlasništvo Igora Halasevića)

Mačković²⁰ piše da je za firmu Zorka Subotica patentirao izum – *Kosan* (Cosan), namenjen zaštiti vinove loze. Nadalje da je imao dve kuće u Subotici, zgradu sa 9 stanova u Beogradu i vinograd sa zgradom i podrumom u Bačkim Vinogradima.

Kao jevrej tokom rata je deportovan u jedan od logora smrti. Preživljava sve nedaće i vraća se kući. Posle 1945.

Reklamni oglas za Cosan (Kertészeti, június 1944.)

godine celokupna imovina, pošto mu nije priznato pravo zemljoradnika, pada pod udar Zakona o agrarnoj reformi i Zakona o nacionalizaciji. Zapošljava se kao nastavnik hemije u Tehničkoj srednjoj školi u Subotici. Za zasluge na polju zaštite bilja, nagrađuje ga prestižnom Oktobarskom nagradom grada Subotica. Umro je u Subotici 1961. godine.

Zaštitno sredstvo *Cosan* se i danas koristi u zaštiti vinove loze, jabuke, breskve, ruže, hmelja i u ratarskim kulturama protiv pepelnice. Formulacija: prah za suspenziju. Aktivna materija: 80% sumpora. Proizvodi je firma *Riedel de Haen A.G.* iz Hanovera.²¹ Pošto na reklamnom oglasu za *Cosan* iz 1944. godine piše da je proizvođač ista firma, pretpostavljam da je ona otkupila izum.

Zastupnik i kooperant preparata *Cosan* je 1992. godine bila *Zorka Šabac*. Pored toga, proizvodila je i preparat istog hemijskog sastava pod imenom *Kolosul*. Kvašljivi sumpor, preparat istog hemijskog sastava, proizvodila je i *Župa Kruševac*,²² što samo potvrđuje značaj izuma dr Matije Bruka.

¹⁹ <http://www.centropa.org/photo/bruck-and-nemenyi-family-graves-suboticas-jewish-cemetery>, preuzeto 5.juna 2014.

²⁰ Stevan Mačković, *Industrijalci Subotice 1918–1941*, Subotica 2004, str. 198.

²¹ Novica Mitić, *Pesticidi u poljoprivredi i šumarstvu u Jugoslaviji 1992*, u: Privredni pregled, Savezni sekretarijat za poljoprivredu, Beograd 1992, str. 562.

²² Isto, str. 195–196.

Összefoglaló

Találmányok és újítások a szőlészetben és gyümölcsstermesztésben a horgosi homokpusztán

A szőlészet és borászat, mint a mezőgazdaság ősi ágának felvirágzása a filoxéra utáni időszakhoz köthető. A tanulmány azokat a szőlészeket-borá-

szokat mutatja be, akik munkájukkal és tevékenységükkel részt vettek az ágazat modernizálásában, ezen kívül találmányaikat is bemutatja.

Summary

Patents and innovations in viticulture and fruit growing in Subotica Sands

Progress of viticulture, a very old branch of agriculture, reaches its highlight after the appearance of phylloxera. New vineyards are planted and the technologies of cultivation are applied. The paper pres-

ents viticulturists from this region which contributed to the development of viticulture and its modernisation with their activities and grape growing, as well as their patents.

Dijana Borenović.
arhivista, Istorijski arhiv Subotica

Osnivanje i početak rada Saveza Štefania u Subotici – iz arhivske građe IASu

(prevod građe na mađarskom jeziku: Tibor Halas)

Sažetak: Nakon rata najaktuelnija tema socijalne politike su najugroženiji, između ostalih i trudnice i novorođenčad. Prvih godina nakon Prvog svetskog rata u Subotici vladale su nestašice, siromaštvo, zarazne bolesti, opšti loši higijenski uslovi. U takvim prilikama na predlog dr Antala Barte, gradskog fizikusa Subotice, javila se ideja o otvaranju ispostave humanitarnog društva Štefania iz Budimpešte, koje se bavilo zbrinjavanjem i pružanjem pomoći trudnicama, porodiljama i novorođenčadi i čiji cilj je briga o bezbednom porođaju i zdravstvena zaštita majke i deteta.

Ključne reči: Savez Štefania, međuratni period u Subotici, zaštita trudnica i novorođenčadi.

Uvod – prilike

Subotica nakon 13. novembra 1918. godine, kao drugi gradovi zahvaćeni ratom, prolazi kroz promene i izazove u posleratnom periodu, koji zahvataju sve sfere ljudskog života. Ratni sukobi Prvog svetskog rata završili su se krajem 1918. godine a mirovni ugovori potpisivali su se tokom 1919. i 1920. Događaji koji su usledili nakon toga, odluke o otepljenju i pristupanju Kraljevini Srbiji, i nastanak Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, uticali su i određivali razvoj i izgled Subotice. Nastanak južno-slovenske države doneće političko-pravne promene nove političke struje koja je odredila delovanja na svim poljima, preko uprave, kulture i socijalne politike.

Nakon svakog rata, aktuelna je tema najugroženijih socijalnih kategorija: invalida, ratnih udovica i siročadi, nezaposlenih, sirotinje, trudnica i novorođenčadi. Prvih posleratnih godina u zemlji, pa i u Subotici vladale su nestašice hrane, uglja i ogrevnog drveta i robe široke potrošnje. Snabdevanje je bilo racionalizovano, najsiromašniji slojevi su od, u tu svrhu formiranih gradskih tela, dobijali minimalna sledovanja brašna. Problemi u snab-

devanju mlekom su veliki. Količine mleka sa gradskih ekonomija su dovoljne tek da zadovolje potrebe gradske bolnice i ranjenih i bolesnih vojnika, koji se leče u vojnoj bolnici. Po zakonskim propisima koji su važili u periodu Monarhije, Subotica je morala da se stara o svim siromasima na ovoj teritoriji, i u čitavom međuratnom razdoblju Grad je preduzimao niz akcija na suzbijanju problema siromaštva.¹ Staranjem o najosetljivijim siromašnim kategorijama bavila se kroz gradske mere i aktivnosti, medicinska inteligencija i dobrotvorna društva.²

U Subotici je 1905/6. bilo 34 lekara, 1907. godine njih 38, koliko ih je i 1915. godine. Po ulasku u novu državu, u skladu sa potpisanim međunarodnim ugovorima, stanovništvu je ostavljena mogućnost prijema državljanstva u novonastalim državama na temeljima Monarhije, koju i koriste neki lekari napuštajući Suboticu i odlazeći većinom u Mađarsku. Sa druge strane, teče proces doseljavanja u grad, u kome pristiže i niz lekara iz drugih delova zemlje.³ Oni koji su se zatekli u Subotici u ovom poratnom period, radili su na tome da se najugroženiji zbrinu uprkos mnogobrojnim drugim problemima pored siromaštva i nemaštine, kao što su zarazne bolesti, opšti loši higijenski uslovi, manjak sredstava svakog oblika i visok mortalitet stanovništva.

U takvim prilikama se javila ideja o otvaranju subotičke ispostave humanitarnog društva Štefania iz Budimpešte, koje se bavilo zbrinjavanjem i pružanjem pomoći trudnicama, porodiljama i novorođenčadi i čiji cilj je briga o bezbednom porođaju i zdravstvena zaštita majke i deteta kao i briga o daljem socijalnom i moralnom razvoju deteta.

Osnivanje ovakve ustanove je deo mera pomoći stanovništvu u ratnom stanju, koje su počele da se uvode i sprovede još ranije:

„Rat je doveo do toga da se zdravstvena situacija umnogome pogoršala i dovela do drastičnog smanjenja stanovništva, kao i do velikog broja obolelih od tuber-

¹ Stevan Mačković, *Crveni krst u Subotici (1886–1946)*, Subotica 2006.

² Kosta Petrović, *Subotica i kupalište Palić*, Prosvetna i dobrotvorna udruženja, Subotica 1928, str. 86–97.

³ Stevan Mačković, *Subotički lekari između dva rata (1918–1941) angažovani u drugim javnim delatnostima*, u: Vek naučnih pregnuća. Sto godina od prvog naučnog sastanka lekara i prirodoslovaca u Subotici 1899–1999, Subotica 2000, str. 125–139.

kuloze i polnih bolesti. Gradska skupština smatra da su gradske vlasti na vreme reagovale na ove probleme i preduzete su potrebne mere. Činjenica je da se nisu mogle sprovesti sve mere zbog ratne situacije, kao i manjka finansijskih sredstava, radne snage, a i vrlo veliki problem je nedostatak lekara. Za vreme rata donete su sledeće mere:

1. 1915. godine počela je sa radom moderno opremljena bolnica za zarazne bolesti sa ukupno 160 kreveta;

2. Istovremeno je osnovan i počeo sa radom zavod za dezinfekciju. Upravo zahvaljujući ovim ustanovama 1915. godine brzo je suzbijena epidemija boginja i tifusa, od druge polovine 1916. godine broj obolelih od zaraznih bolesti je vrlo mali;

3. 1917. godine formirana je komisija za socijalnu politiku i higijenske uslove sa ciljem da predlaže mere za zaštitu majki, novorođenčadi i dece, kao i mere u borbi protiv tuberkuloze i polnih bolesti. U maju 1918. godine osnovan je Savez Štefania u Subotici za zaštitu majki i novorođene dece. Svoj humanitarni rad Savez Štefania će ubrzo otpočeti otvaranjem svog dispanzera, gde će lekarski pregledi i lečenje biti besplatno, a po mogućnosti i lekovi. Plan je da se pored dispanzera ubrzo osnuje i porodilište, odnosno škola za obuku babica. Komisija je predložila osnivanje jedne poliklinike, gde bi se lečili oboleli od tuberkuloze i okviru koje bi radila i ambulanta za obolele od polnih bolesti. U sadašnjim ratnim uslovima nije moguće osnovati ovu polikliniku, a o obolelima od tuberkuloze brinu se u domu pod upravom Udruženja žena *Ljubav*.

4. Jedna od predloženih mera u borbi protiv tuberkuloze je i osnivanje sanatorijuma u okviru gradske bolnice *Marija Valerija*. Bolnica je već dobila jednu zgradu čije opremanje je u toku.

5. U budućnosti najhitniji zadatak je proširenje gradske bolnice, što je sad nemoguće zbog ratne situacije.

6. O ostalim problemima vezanim za opštu zdravstvenu situaciju, Gradska skupština je već ranije donela odluke (izgradnja vodovoda i kanalizacije, razvoj kupališta Palić, izgradnja gradske klanice).⁴

Osnivanje i početak rada

Godine 1917. Okružnicom ministra unutrašnjih poslova broj 135840/1917 naređuje se osnivanje ustanova za zaštitu majki i novorođenčadi u celoj zemlji. Na sednici održanoj 29. novembra iste godine, Gradska skupština donosi odluku o osnivanju takve ustanove za zaštitu:⁵

„Ovaj dugotrajni rat uzrokovao je značajno smanjenje broja stanovnika i u našem gradu. Pored velikog broja poginulih na bojnopolju, značajno je povećana smrtnost i kod civilnog stanovništva, a broj novorođene dece u ovim ratnim godinama je prepolovljen. Da bi se barem ublažili gubici u ljudskim životima, potrebno je smanjiti smrtnost novorođenčadi. Iz ovih razloga Gradska skupština sa velikim zadovoljstvom prima k znanju odluku ministra unutrašnjih poslova o osnivanju ustanova za zaštitu majki i novorođenčadi u celoj zemlji. Gradska skupština donosi odluku o osnivanju ustanove za zaštitu majki i novorođenčadi na teritoriji grada Subotice i nalaže Gradskom veću da izvrši pripreme za osnivanje udruženja za zaštitu majki i novorođenčadi u gradu Subotici.“⁶

IASu, F. 2, I-82/1918, fol. 19, Dopis dr Antala Barte Gradskom veću, da je u ime Saveza Štefania vratio na račun grada pozajmicu od 5000 kruna.

Na predlog dr Antala Barte,⁷ gradskog fizikusa, u maju 1918. osnovana je ispostava Saveza Štefania iz Budimpešte u Subotici. Samom konkretnom osnivanju prethodili su predlozi i sastanci. Kako su novine *Bácsmegeyi Napló* izveštavale, u sali skupštine 14. aprila u nedelju prepodne bio je održan sastanak u vezi sa temom zaštite majke i dece i bilo je govora o subotičkoj ispostavi društva Štefania. Na sastanku će biti prisutan i izaslanik iz Štefanie iz Budimpešte.⁸ Sastanak društva je održan u

⁴ IASu, F. 2, Gradsko veće slobodnog kraljevskog grada – Subotica 1861–1918, I-82/1918, fol. 3, 4 i 5, Odluka gradske skupštine u vezi sa podneskom Đerđa Galfija Mlađeg, broj 15462/1918, doneta 13. jula 1918. godine; I-82/1918, fol. 1, Podnesak Đerđa Galfija Mlađeg, apotekara i člana gradske skupštine. Predlaže hitne mere zbog loše zdravstvene situacije.

⁵ IASu, F. 2, fol. 278, Odluka broj 275/1917 u vezi sa predmetom br. 30870/1917. – Okružnica ministra unutrašnjih poslova broj 135840/1917. B.M. primljena 21. novembra 1917.

⁶ IASu, F. 2, knjiga br. 101 – Skupštinski zapisnik iz 1917. godine (sednica je održana 29. novembra 1917).

⁷ Emil Libman, *Dr Antal Barta, – jedan od osnivača i prvi upravnik Službe za hitnu medicinsku pomoć u Subotici*, Deveti kongres historičara medicine „800 godina srpske medicine“ održan 9. juna 2017. Dr Antal Barta (dr. Bartha Antal) (1860–1935), lekar opšte medicine, po potrebi ispomažući (sekundarni) lekar Opšte bolnice, glavni gradski fizikus, sportski i sudski lekar, lekar Vatrogasnog društva i prvi upavnik Službe za hitnu medicinsku pomoć. Godine 1914. preuzeo je dužnost glavnog fizikusa grada Subotice.

⁸ Bácsmegeyi Napló, br. 88, 12. april 1918.

svečanoj sali Gradske kuće pod predsedništvom dr Karolja Biroa, gradonačelnika, a ciljeve društva iznosio je dr Barta,⁹ koji je u svom izlaganju naglasio koliko je bila važna briga o deci i organizovanje pomoći za njih. U svom predavanju o zaštiti dece i potrebi da se osnuje ustanova koja bi zaštitila porodilje i novorođenčad da ne bi zbog siromaštva došao njihov život u opasnost, ukazao je na potrebu doma za roditelje sa odgovarajućom dečjom bolnicom i za finansijsku pomoći majkama. U tom cilju svi dobronamerni ljudi treba da se solidarišu.¹⁰ Novine su i 1. maja izveštavale o tome šta je dr Barta u svom izveštaju o zdravstvenim prilikama izneo: veoma je velik broj dece koja trebaju pomoć u svratištu, i u Subotici i okolnim mestima ima 3990 dece od kojih je samo 34 umrlo, što je dobar podatak. Većina umrlih je ispod godine starosti. Smrtni slučajevi su se desili u Subotici u centralnom svratištu.

Dr Barta, vršilac dužnosti direktora Saveza Štefania, dopisom gradskom veću navodi da Savez Štefania namerava da otpočne svoju delatnost otvaranjem jedne dečje ambulante, gde će lekarski pregledi biti besplatni, a po mogućnosti i lekovi za bolesnu decu. Pošto je delatnost saveza humanitarnog karaktera, a u cilju smanjenja smrtnosti kod dece, moli gradsko veće da Savezu dodeli dve prostorije u prizemlju tzv. Mađareve kuće. Pošto te dve prostorije pripadaju Zanatskoj školi, predlaže da škola u zamenu dobije dve prostorije na prvom spratu te zgrade.¹¹ Na sednici 31. jula, Gradsko veće je donelo odluku da će ipak privremeno dodeliti te dve prizemne prostorije Savezu Štefania za potrebe dečje ambulante, koje će moći koristiti najkasnije do početka školske 1918/1919. godine.¹²

Savez upućuje molbu za novčanu pomoć,¹³ na koju Gradska skupština reaguje pozitivno. Gradska skupština ceni i smatra vrlo važnim rad i plemenitu delatnost Saveza Štefania za zaštitu majki i novorođenčadi. Skupština donosi odluku na sednici održanoj 14. jula 1918. da se Savezu Štefania dodeli novčana pomoć za tekuću 1918. godinu, počev od 1. avgusta, i to:

- Za opremanje dečje ambulante 5000 kruna,
- Za plate četiri babice 7200 kruna,

- Za platu jednog lekara 2400 kruna,
- Za novčanu pomoć siromašnim majkama 6000 kruna.¹⁴

Iste godine 22. jula, svečano je otvorena ambulanta uz prisustvo gradskih otaca i doktora iako u nedovoljnom broju. *Bácsmegyei Napló* dosta piše na ovu temu i objavljuje u svom članku kako izgleda ambulanta: dve sobe okrečene u belo, orman, pisaći sto, mali sto, lavabo, a u drugoj sobi bele klupe. Jednostavnost ratnih uslova ogroman je izazov u ovakvim vremenima. Dr Barta je održao govor o značaju ovakve ambulante i kazuje da je do 18. avgusta bilo 73 pacijenta.¹⁵ Predviđeno je da ambulantu vodi dr Elek Rajs (Reisz Elek, 1887–?), pedijatar.¹⁶

U štampi su prenete vesti o ovim aktivnostima. U članku govore o sastanku Upravnog odbora društva Štefania gde se obraćaju Gradskom veću da im se osigura odgovarajući smeštaj za odojčad i dečju ambulantu gde će lekarske usluge biti besplatne a korisnici će dobiti besplatne lekove iz fonda za negu bolesnika a oni koji nemaju na to pravo a siromašni su, dobiće besplatne lekove takođe iz nekog drugog društvenog fonda. Vođenje ove institucije preuzeo je na sebe dr Elek Rajs a pored njega će raditi obučena babica. Doneta je i odluka da se porodicama pomaže uaturi – mleko, mast, brašno, krompir... Posebnu pomoć dobiće članovi porodice trudnica i porodilja čiji su članovi u ratu i oni će mesečno dobijati 1800 kruna državne pomoći. Uprava škole časnih sestara će tražiti iz centra za proizvodnju lana da se isporuči 250 m tankog i 200 m debelog platna. Poslaće molbu municipalnoj komisiji da materijalno pomaže društvo i o trošku grada obezbedi deset babica.¹⁷

Pored dečjeg dispanzera, Savez Štefania još planira da osnuje i porodilište i školu za obuku babica. Dopis gradskom veću dr Barte, pozivajući se na odluku gradske skupštine br. 148/1918, predlaže gradskom veću da se tzv. Bezeredi-kuća¹⁸ preda na upravu ovom Savezu u tu svrhu. Opremanje porodilišta i škole za babice koštalo bi 95000 kruna, a ta sredstva je sada moguće dobiti od Ministarstva za unutrašnje poslove. Reč je o vrlo važnim institucijama, čiji zadatak je da

⁹ *Bácsmegyei Napló*, br. 90, 14. april 1918.

¹⁰ *Bácsmegyei Napló*, br. 91, 16. april 1918.

¹¹ IASu, F. 2, XII-156/1917, fol. 4, Dopis je primljen 4. jula 1918. godine pod brojem 17123.

¹² IASu, F. 2, XII-156/1917, fol. 5, Odluka Gradskog veća doneta na sednici 31. jula 1918. godine. Po toj odluci, Gradsko veće smatra da prostorije na prvom spratu tzv. Mađareve kuće nisu pogodne za učionice, jer su previše blizu Muzičkoj školi.

¹³ IASu, F. 2, predmetbr. 17229/1918. – Molba Saveza Štefania u Subotici za novčanu pomoć (primljena 5. jula 1918).

¹⁴ IASu, F. 2, knjiga broj 102. – Skupštinski zapisnik iz 1918. godine, fol. 70, Odluka broj 157/1918. u vezi sa predmetom broj 17229/1918.

¹⁵ *Otvoravanje ambulante za decu i odojčad u Subotici*, u: *Bácsmegyei Napló*, br. 165, XVI godište, 23. jul 1918.

¹⁶ Emil Libman, *Др Антал Барта, – један од оснивача и први управник Службе за хитну медицинску помоћ у Суботици*, Девети конгрес историчара медицине „800 година српске медицине“ održan 9. juna 2017. Elek Rajs (Reisz Elek), lekar opšte medicine, pedijatar, diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Budimpešti 1910, radio je na klinikama u Budimpešti a posebno na Klinici za dečje bolesti kod prof. Janoša Bokaija (Bokay János, 1858–1937), osnivača i upravnika Odeljenja Štefania. Od 1. VII 1918. do 1. II 1919. i od 1. XI 1923. bio je upravnik Državnog doma za odojčad i malu decu u Subotici. Kao specijalista za dečje bolesti radio je u ambulanti Direkcije državnih železnica u Subotici od 1922. godine.

¹⁷ *Porodilište i škola za patronažne sestre u Subotici*, u: *Bácsmegyei Napló*, br. 147, 2. jul 1918.

¹⁸ Gordana Prčić Vujnović, Viktorija Aladžić, Mirko Grlica, *Gradotvorci II*, Subotica 2006, str. 82–85. Istvan Bezeredi (Bezeredi István) (1861–1909) školovao se u Pečuju i Budimpešti. Bavio se politikom, bio je poslanik staro-kanjiškog sreza u Ugarskom saboru na listi Slobodoumne stranke, od 1906. do 1909. je subotički Veliki župan. Kupio je kuću na uglu današnje Harambašićeve ulice i Trga Žrtava Fašizma. Godine 1911. zgrada je postala vlasništvo grada, u njoj je bila oficirska škola a 1921. smeštena je Besplatna državna ambulanta.

pomažu stanovništvu baš u najtežim trenucima, a u perspektivi Subotica bi mogla imati višu školu za babice. Trenutno se u Bezeredi-kući privremeno nalazi škola pod upravom kaluđerica samostana *Naša Gospa*, jer se u njihovoj školskoj zgradi na Trgu Sečenji smestila vojna bolnica. Nada se da će se vojna bolnica iseliti iz te zgrade, pa će se u Bezeredi-kući moći osnovati porodilište i škola za babice. Uz dopis dr Barta je priložio i predračun troškova za opremanje porodilišta.¹⁹

Gradsko veće na sednici 7. avgusta 1918. godine usvaja odluku da se u gradu osnuje porodilište i donosi odluku da se pošalje molba ministarstvu unutrašnjih poslova, da se gradu dodeli 95000 kruna za potrebe opremanja porodilišta:

„Poštovani ministre unutrašnjih poslova!

Sa velikim bolom gledamo ogromne žrtve koje je naš narod podneo u ovom ratu, koji traje već petu godinu. Prema našim skromnim mogućnostima trudimo se da makar delimično ublažimo ove žrtve, koje već dovode u pitanje opstanak i budućnost naše nacije.

Skupština slobodnog kraljevskog grada Subotice je na svojoj vanrednoj sednici 14. jula 1918. godine pod brojem 148/1918. donela odluku o osnivanju novih zdravstvenih ustanova. U Subotici je osnovan ogranak Saveza Štefania i počela je sa radom njena dečja ambulanta. U ambulanti radi jedan lekar, a deca se besplatno leče. Cilj nam je da u okviru Zemaljskog saveza Štefania osnujemo i jedno porodilište, gde bi se primale sve trudnice i bila bi im osigurana sva potrebna nega i stručna lekarska pomoć. Pored toga bila bi im osigurana i novčana sredstva, sve dok se porodilja potpuno ne bi oporavila i bila sposobna da se sama brine o svom detetu. U okviru ove ustanove bili bi organizovani i kursevi za obuku babica.

Gradsko veće je donelo odluku da se za potrebe porodilišta preda zgrada u vlasništvu grada, tzv. Bezeredi-kuća, uz uslov da vojna bolnica napusti zgradu škole na Trgu Sečenji. U vezi ove molbe već je poslat dopis vojnoj komandi grada Subotice, a konačnu odluku bi trebala doneti Komanda carsko-kraljevske vojske u Budimpešti.

Za potrebe ovog uzvišenog cilja molimo Vas da vaše ministarstvo dodeli 95000 kruna novčane pomoći za

opremanje ovog porodilišta. U prilogu šaljem predračun troškova.

S dubokim poštovanjem,
Gradonačelnik²⁰

Gradsko veće donosi odluku da se Bezeredi-kuća dodeli Savezu Štefania, uz uslov da vojna bolnica napusti školsku zgradu na Trgu Sečenji, pa se škola kaluđerica samostana *Naša Gospa* može iseliti iz Bezeredi-kuće.²¹

Epilog

Rad ovog udruženja, kao i svih ostalih ustanova u ratnom i međuratnom periodu, bio je težak uz mnoge poteškoće, najviše finansijske. Samo godinu dana nakon početka rada, ozbiljni finansijski problemi počinju da se stvaraju. Dr Barta obaveštava gradsko veće da se imovina Saveza Štefania nalazi na računima u Mađarskoj opštoj kreditnoj banci a po odluci vlade u Beogradu, banci je zabranjeno izdavanje gotovine sa računa. Bez finansijskih sredstava Savez Štefania nije u mogućnosti da nastavi svoju delatnost, a ona je vrlo značajna zdravstvena institucija i ima vrlo važnu ulogu kad je reč o brizi novorođene dece. Moli gradsko veće da mu hitno dodeli 5000 kruna za potrebe dečje ambulante, s tim da će taj novac biti vraćen, čim njeni računi budu odblokirani. Predlaže i drugu mogućnost, da veće donese odluku da grad preuzima ambulantu u svoje vlasništvo, pošto i onako ova ustanova radi prvenstveno zahvaljujući donacijama iz gradske kase.²² Takođe se zbog finansijskih poteškoća nikad nisu ostvarili planovi Saveza za otvaranje porodilišta. U tzv. Bezeredi-kući gde je trebalo biti porodilište, otvorena je 1921. godine *Besplatna državna ambulanta* za lečenje siromašnih koji boluju od grubolje i veneričnih bolesti a imaju sirotinjsko uverenje kao i onih koje Gradska uprava uputi na lečenje.²³

Opšti uslovi u kojima se tada radilo nisu bili laki, posleratno siromaštvo ogromno, a manjak svih sredstava osetan. U takvim prilikama, nije čudo što je budućnost i opstanak ovakvih humanitarnih udruženja bio neizvestan. Svakako, svaki dobroćinski rad i čin pomoći ne treba da bude zaboravljen i uvek treba da je cenjen.

¹⁹ IASu, F. 2, XII-156/1917, fol. 8.

²⁰ IASu, F. 2, XII-156/1917, fol. 13.

²¹ IASu, F. 2, XII-156/1917, fol. 11. i 12, Odluka Gradskog veća doneta na sednici 7. avgusta 1918. godine, u vezi sa dopisom dr Barte o potrebi da se u gradu osnuje porodilište.

²² IASu, F. 2, I-82/1918, fol. 15 Dopis gradskom veću dr Antala Barte, glavnog gradskog lekara i vršioca dužnosti direktora Saveza Štefania, poslat 17. maja 1919. godine.

²³ Tatjana Petković, *Osnivanje Besplatne državne ambulante u Subotici*, u: Vek naučnih preguća. Sto godina od prvog naučnog sastanka lekara i prirodoslovaca u Subotici 1899–1999, Subotica 2000, str. 115–139.

Összefoglaló

A Szabadkai Stefánia Szövetség működésének kezdete Szabadkán – A SZTL levéltári iratai alapján

(A magyar részeket Halász Tibor fordította le.)

Minden háború után a szociálpolitika legaktuálisabb kérdése a sok szempontból legveszélyeztetebbek a terhesek és az újszülöttek.

A háborús évek után Szabadkát a hiányok, a szegénység, fertőző betegségek, és általában véve a tisztaság hiányának kérdése is jellemezte. Ebben a helyzetben dr. Barta Antal a város főorvosának az

az ötlete támadt, hogy miért nem Hozhatnák meg a Budapesti Stefánia Szövetség kirendeltségét.

Ez a terhes gondozással foglalkozott, szülés előtti asszonyokkal, az újszülöttekkel, és csecsemőkkel.

Céljük az volt, hogy biztonságosan szüljenek és, hogy óvják az anyákat és újszülötteiket.

Summary

The establishment of Association Stefania in Subotica – from archival material in the Historical Archives of Subotica

(Translation from Hungarian by Tibor Halas)

The most current issues after a war are the ones concerning the most threatened social category among which are pregnant women and newborn babies. During the between two World Wars period, Subotica was stricken by poverty, infectious diseases, general bad hygiene. These were the condi-

tions under which the branch of the humanitarian association Stefania from Budapest was established in Subotica on the proposal of Dr Antal Barta. This association helped pregnant women, new mothers and newborns and their goal was enabling safe delivery and medical care for mothers and children.

Dr. Csúszó Dezső

Második évtized a szabadkai mentőszolgálaton

(A második évtized: 1907 – 1918)

Összefoglaló: A második évtizedben is dr. Bartha Antal vezetésével végzi a mentőszolgálat ügyes-bajos dolgait. Tovább is megvan a nagyfokú közösség a központi mentőszolgálattal, Budapesttel - úgyhogy fölszaporodnak a mentő témájú előadások, a háború okozta ügyes-bajos közös ügyek... Az elszegényedés továbbra is tart, úgyhogy előbb-utóbb ott kell hagyni az ÖTT-et (Önkéntes Tűzoltó Testület) és más megoldást találni.

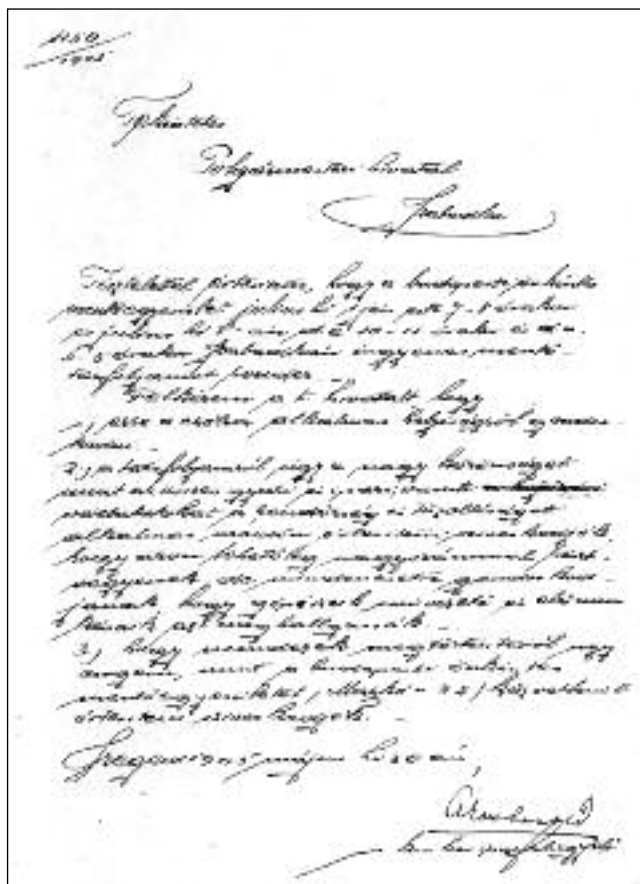
Kulcsszavak: Dr. Bartha Antal, mentőszolgálat, Szabadka, tűzoltók, I. világháború, elszegényedés.

A szabadkai mentőszolgálat 1907-ben „lépett be” a második évtizedébe és sikerekben gazdag volt, a későbbi sikertelenség első jelei azonban lassan már derengeni kezdtek. Dr. Bartha Antal, a szolgálat megalapítója már észlelte a változást a tárgyalt időszak közepétől és riadót fűjt, amit a városi vezetők figyelmen kívül hagytak.

Dr. Bartha Antal (1860 - 1935). A kép a szabadkai Mentőszolgálat tulajdona

1907-ben a második évtizedébe lépő, felszerelésében mind gazdagabb szolgálat munkájára már rányomta bélyegét az elkövetkező években jelentkező gondok elő-

A budapestiek levele - 1905

revetített árnyéka. A bevetések és szolgáltatások számának meredek növekedése, az alacsony fizetések, a költözöködések, majd végül a világháborús évek az országváltással a végén oda vezettek, hogy új szervezési formát kellett keresni az akkor már nélkülözhetetlen szolgálatnak.

A város által biztosított silány mentős fizetések már a nagyközönség érdeklődését is felkeltették. A helyi újsá-

Felhívás az értekezlet látogatására - 1905

gokban a tízezredik bevetésről megjelent cikkekben rendre megemlítik a mentők mind nyilvánosabb elégedetlenségét is. **A 10.000-dik mentés¹** címen a következőket írja az újság: „Derék mentőink, akikkel oly mostohán bánik el a város, mert becsületesen, nyomorogva teljesítik kötelességeiket, tegnap teljesítették a 10.000. mentést. Grcki Bogdan, szerb legény volt az a szerencsétlen 10.000-dik, akinek a humanizmus derék szolgálói a segílyt nyújtották. Grckit duhaj pajtásai a Lozán-féle korcsma körül a bal lapockáján megszürték, a fejét meg bevették. Milyen régen kéri ezek a derék, igénytelen, éjjel-nappal kötelességvégző emberek, hogy legalább nyugdíjat adjanak nekik. Megtehetnék a városi háztartás egyensúlyának megzavarása nélkül, de hát szegény ember sorsát a nem szegények a boldog Istenre bízzák. Hej, pedig az Isten nem csak a kötelességüket teljesítő szegényekre, hanem a szívnélkül számító gazdagokra is gondoltam.”

Az 1908-as év második felében ki kellett költözniük a lebontásra kerülő városháza helyiségeiből, ám a város vezetősége nem talált megfelelő, huzamosabb időn át használható épületet a szabadkai Önkéntes Tűzoltó Testület (ÖTT), illetve a Mentőosztály részére. Ideiglenes megoldásként átköltöztek egy szomszédos házba, az ún. Márkus-félébe a korabeli Teleki téren (a mai Jovan Nenad cár tere). Ebben, a város tulajdonában lévő házban sem maradhattak azonban sokáig, mert az új városháza építésével egy időben végzett központi térrendezésben ez is lebontásra volt ítélve. Legalább egy évig azonban a

városközpontban maradtak, de feltehetően két részre osztva, mert egy helyiséget a Csokonai téren levő épületben (a mai Zenede helyén) még 1909 márciusában is használtak – itt tartották a hathetes mentőtanfolyamot.

Habár csak 1910 júniusában kellett elhagyniuk a Márkus-féle házat, már 1909. november 27-én a Tanácshoz fordult a testület parancsnoka: „Tekintetes városi Tanács! Hivatalosan nyert értesülésünk szerint 1910 június hó 15-én, a Teleki téren birtokolt laktanya helyiségeinkből ki kell költözni. Miután testületünk 22 évi fennállása alatt mindég a várostól ingyen kapott laktanya részére istálló, és szertár részére megfelelő helyiségeket, azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk a tek. Tanácshoz, hogy ezen emberbaráti egyesületünknek a jövőben is természetben hajlékot adni, – illetve a már mintegy szerzett jogunkat továbbra is csorbíthatatlanul fentartani sziveskedjék. Tekintve, hogy a közönség által évente 1500–1600 esetben igénybe vett mentőszolgálatunk oly központi elhelyezést kíván, hogy azzal külső, meszebb fekvő városrészbe, – nem a magunk, hanem gyors segély nyújtást igénylő, szenvedő embertársaink szempontjából, – nem mehetünk. A Parancsnokság azon kérelemmel járul a tek. Tanács elé, a mennyiben a városnak magának megfelelő e célra alkalmas helyisége a központban nem lenne, úgy részünkre illy helyiséget bérlet útján biztosítani sziveskedjék. A magunk részéről a Jókai (az előbbieken a Raktár – a mai Jovan Zmaj – utca) és Fűzfás utcák (a mai Lazar cár utca) sarkán álló Vermes-féle gabonarakta helyiségeit tartanánk e célra legalkalmasabbnak. Egyrészt mivel a központtól nem esik távol, a mentőszolgálatra megfelelő, – másrészt mivel az önkéntes tűzoltóság is ezzel a város északi felére helyeztetik, – míg a hivatásos tűzoltóság a déli felében van, város tűzbiztonságára is célszerű. E bérlet 1000–1200 koronával eszközölhető lenne, – természetesen a helyiségek némi átalakítást és javítást igényelnének. De parancsnokságunk több bérlet iránt is tudakozódott. Így 1. Báics Gergely féle ház /: Bezerédy István háza (a mai ATD – tüdőgondozó – épülete a Harambašić utca kezdetén) mellett:/ minden átalakítás nélkül 3000 korona. 2. Birkáss Lajos féle ház /: VI kör, Vukovics u. 34 sz:/ hol a magtár könnyen átalakítható szertárnak, megfelelő istállók vannak 2000 korona (a Birkáss István Rica-féle szülői ház a mai József Attila utca 6 alatt). 3. ifj. Birkáss Lajos féle ház /: VI kör, Petőfy u. 86 sz.:/ 1800 korona (a korábbiakban ifj. Birkáss Lajos apósának, dr. Schnier Györgynek a háza a Petőfy utca sarkán, a Népkör mai épülete mellett). 4. András Kálmán féle ház /: VI kör István u.:/ a hol szertárt és istállót kellene építeni 1000 korona (a mai Ž. Zrenjanin utcában). Mindezeket egybevetve kérjük a tek. Tanácsot, hogy részünkre helyiséget biztosítani és annak a tűzoltó és mentő szolgálatra való alkalmassá tételét is eszközölni sziveskedjék Szabados Béla szolg. vez. s. tiszt. Vermes Béla parancsnok”²

A levél keltezését követő harmadik napon, november 30-án megszületett a tárgyban a tanácsi döntés. A határozat indoklása: „Tekintettel arra, hogy a szabadkai Önkéntes és Mentő egyesülete fenállása óta a város közön-

¹ Báicskai Napló, 1907. október 27.

² SZTL, F. 2, XV 499/1909.

Az I. világháború előtt - a város központja

ségétől segély képen mindég ingyen helyiséget kapott és az u.n. Márkus-féle házban kap még ez idő szerint is, melyet azonban az új városháza építése folytán beállandó lerombolás és térrendezés következtében elhagyni lessz kénytelen. Tekintettel továbbá arra, hogy a város közönségének ez idő szerint nincs oly alkalmas helyisége ahol az önkéntes tűzoltó és mentő egyesületet megfelelő módon elhelyezhetné, elhatározza a törvényhatósági bizottság hogy a most nevezett egyesületnek a tűzoltás de különösen a mentési szolgálat terén kifejtett oda adó és buzgó tevékenységének elismeréséül, – addig is a míg a város közönsége megfelelő helyiségekről maga nem gondoskodhatik, – az eddig természetben adott helyiség megváltása címén 1910 évi május hó 1 napjától kezdve negyedévenként előre fizetendő 1200 kor. szóval Egyezerkettőszáz korona segélyt szavaz meg az előre nem láthatók számlájánál azon kikötéssel, hogy ennek ellenében megfelelő, de különösen a mentési szolgálat teljesítésére alkalmas helyiségekről gondoskodni az egyesület leendő kötelessége. Egyben utasítja a közgyűlés a városi tanácsot, miszerint ezen összeget az 1911-es jövő évi költségvetésbe szabályszerűleg vegye fel s annak fedezetéről jövőben költségvetésileg gondoskodjék.”

Amint a fentiekből látható, 1910 tavaszán újabb költözködés várt a szolgálatra. A jelzett forrásmunkában dr. Tóth Béla azt írja, hogy az Önkéntes Tűzoltó Testület a mentőkkel együtt a Petőfi utca végén levő katonai épületbe, a korabeli utászlaktanyába – Petőfi Sándor utca 25. alá, a Komval közvállalat mai épületébe – költözött.³ Ez azonban megkérdőjelezhető, mert a további években (1912–1918) a posta szabadkai kirendeltségében vezetett előfizetési jegyzéken, a város által fizetett telefonszámlák között található mentőtelefon helyét rendre a Jókai utcába lokalizálják.⁴

A november 27-i folyamodványban felsorolt lehetőségek közül, feltehetőleg a Fűzfás és a Jókai utcák találkozásánál levő Vermes-féle raktárépület, a korábbi

krumpliac közvetlen szomszédságában volt néhány évig a mentők további szálláshelye.⁵ Erre utal a későbbi évek működési költségvetéseibe beépített bérleti díj nagysága (1200 korona), valamint az említett postajegyzék. Az egyik esetleírás is a fentieket támasztja alá: „Leesett a háztetőről. A régi krumpli-piacra néző Krammer-féle földszintes ház teteje javításra szorult, aminek kijavítása egy családi tanácskozás közben el is határozatott. A határozatot Tumbász Loketics Péter 26 éves ácssegédnek kellett volna végrehajtani, aki már kora reggel kellő komolysággal serénykedett is a háztetőn. A végrehajtási munkálatok igen szépen haladtak s rohamosan közeledtek a végfelé, amelytől magát Tumbászt is ma délelőtt csak egy paraszthajszál választotta el, amidőn leesett a háztetőről. De nem azért hívnak valakit Tumbásznak, hogy még valami komolyabbja is történjék... így lett a mi emberünknel, akinek a szerencsés esés csupán az ujjait sértette meg. A szomszédságban levő mentők kötötték be sérüléseit és hazaszállították, ahonnan ismét eljött vigan foltozgatni, ujtigatni a sok eséstől tönkrement háztetőket.”⁶

Mindenesetre az ÖTE 1915-ben ebben az épület-együttesben működött, mert a telken kocsiszint akartak építeni (valószínűleg a mentőkocsik részére), melynek kapui az utcára nyíltak volna. Váczy István építész, 1915 januárjában a következő kérelemlevéllel fordult a Tanácshoz a tűzoltósági parancsnokság nevében: „Tekintetes Tanács Alulírott tisztelettel kérem a Tekintetes Tanácsot, hogy Eötvös és Fűzfás utcák sarkánlevő 5332 hsz. alatti telkünkön a csatolt terv szerinti négyállású kocsiszin építéséhez hozzájárulni és az építkezéshez a helyhatósági építési engedélyt megadni méltóztatásuk Szabadka, 1915. évi jan. 7.-én. Kiváló tisztelettel A Szabadkai Önkéntes Tűzoltó Egylet nevében Váczy István okl. építész.”⁷

A Tanács, a mérnöki és az építészeti hivatalának véleményezését követően elvetette a tűzoltóság kérelmét. Részlet az 1915. március 6-án tartott ülésen hozott határozat indoklásából: „A városi tanács a kérelmet elutasítja, mert: A tervezett építkezés szabályrendeletbe ütközik. – A kérdéses telek ugyanis az I. építési kerületbe tartozik, hol az utcai fronton csakis emeletes ház építése engedélyezhető, viszont fészker az utcára nem helyezhető. A mellett az építkezés az újonnan nyitandó sugárút folytán kisajátítandó telekrészre építtetnék, s részben város-területre is, amennyiben a telken végig folyó és beboltozott árok meder a város tulajdonát-képezi.”

Az Önkéntes Tűzoltó Testület megalakulásának (1888) huszadik évfordulóján tartott ünnepségen még nem beszéltek tragikus hangon a pénzügyi gondokról. Vermes Béla néhány hónappal később még így emlékezett a Tanácsot: „A mult évben, testületünk fennállásá-

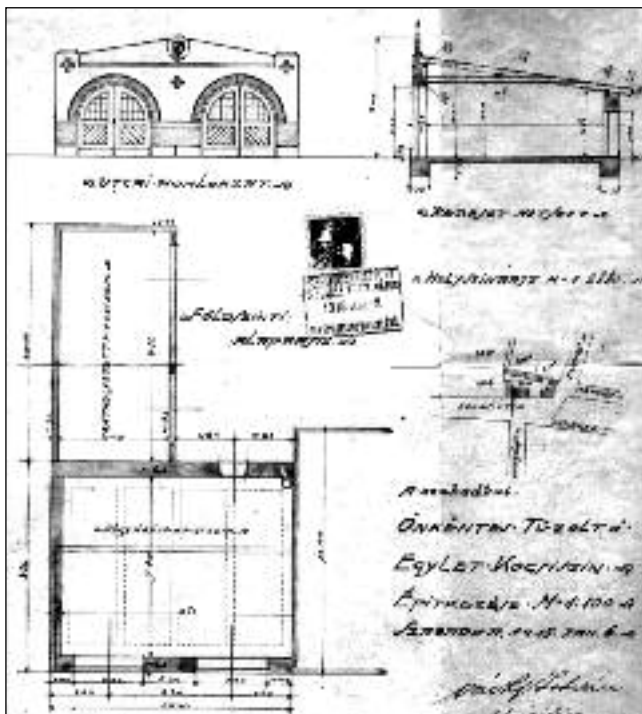
³ Društvo Lekara Vojvodine – Podružnica Subotica, 40 godina rada lekarskog društva u Subotici, Subotica 1985.

⁴ A Kimutatás a Szabadka szab. kir. város tanácsa részére felszerelt távbeszélő állomásokról, illetve az előfizetési díjakról megnevezéssel vezetett okiratokban a 127-es számú távbeszélő állomás volt a Jókai utcában lévő mentőké, akiknek 60 korona volt az évi előfizetési díja (SzTL, F. 2, XII 52/1912).

⁵ Ez a ház – gabonarakár – a mai Minerva épületének keleti oldalán állt és a Fűzfás utca nyugati oldalán levő telkekig terjedt, tehát gyakorlatilag egészében lezárta a későbbiekben megnyílt sugárút déli kezdetét. Szabadka közismert helytörténésze, Iványi István szerint ez a telek 1892-ben is Vermes Lajos tulajdonában volt.

⁶ Bácskai Napló, 1912. október 18.

⁷ SzTL, F. 2, III 1/1915.

Váczy István építész-mérnök munkája

nak 20-ik éve alkalmából tartott jubiláris ünnepélyünkön városunk feje, Dr. Bíró Károly kir. tanácsos, polgármester Úr (1902 és 1918 között volt a város polgármestere) és a kíséretében volt tanácsstagok a legnagyobb elismeréssel emlékeztek meg azon szolgálatokról, a melyeket testületünk eddigi fennállása alatt a város közönségének tett; mint oly intézményről emlékeztek meg egyesületünkről, a melyet a város közönsége ma már nem nélkülözhet.” Az anyagi gondokról azonban már nem lehetett hallgatni. Az 1908-as évet jelentős költségvetési hiánnyal zárta a tűzoltótestület és a városban szinte már a feloszlásáról kezdtek suttogni, majd hangosan vitázni. Vermes Béla parancsnok az 1908-as évi zárszámadás benyújtásakor (1909. április 1.) egy kísérőlevelet is átadott a városi iktatóban, amelyben vázolta a hiány okait. A levélben többek mellett a mentőosztály növekvő kiadásait is taglalta: „Minthogy a mentési esetek száma azutóbbi években annyira megszaporodott, hogy lóállományunkat 4 párra kellett kiegészítenünk, kérjük, hogy a város közönsége által 7 ló részére megszavazott széna illetményünk oly mennyiségre egészítsék ki, hogy az 8 ló részére elegendő legyen.”⁸

1909-ig a város rendre kifizette a szolgálatban elhasznált fogyóeszközöket (gyógy- és kötszerek), fertőtlenítőszeret, a felszerelés és helyiségek karbantartásának költségeit, de a továbbiakban, Vermes Béla sugallatára változtatni akart a pénzelési rendszeren. Erre utal a közgyűléshez 1909 júniusában beterjesztett tanácsi javaslat egyik tétele is, amelyben a fentiekben felsoroltak kifizetését ajánlották, azzal, hogy az új költségvetésben már nem szerepelhetnek egyes, addigi tételek: „Utastija to-

vábbá a törvényhatósági bizottság a városi Tanácsot arra, miszerint a folyó évi költségvetésben a mentő egyesület részére kötszerek és gyógyszerekre felvett és megszavazott 1000 kor. segélyt, a világításra felvett és ezenel 400 koronában megállapított költséget, a felszerelvények javítására felvett 400 korona összeget a közvetlenül kérvényező egyesület parancsnokságának utalja ki, mely intézkedés után jövőre az egyesület maga lesz köteles a saját költségén beszerezni a szükséges fertőtlenítő, gyógy és kötszereket, a saját költségén lesz köteles összes felszerelvényeit javíttatni és helyiségeit világíttatni.” A négy mentő fizetése és a mentőorparancsnok pótdíja, valamint a mentők által használt egy pár fogatnak a fenntartása (istállósolgák és kocsisok fizetése, lovak élelmezése) a továbbiakban is az ÖTT a város által elfogadott költségvetését terhelte, ahogyan a legénység ruházatának a biztosítása és a közös helyiségek fűtésének költségei is.

A fentiek szellemében elkészített 1910-es, jelentősen megnövelt költségvetés, melyet a Belügyminisztérium is jóváhagyott, csupán néhány évre oldotta meg a mentőszolgálat zavartalan működését. Az 1912-es, nagyfokú drágulási hullámok pl. újra hiányt okoztak a költségvetésben, amelynek következtében már nem jutott pénz a mentők fizetésének az általános drágulás mértékéhez való felzárkóztatására.

Az állandó jellegű pénzhiánnyal küszködő szolgálat tárcáját, különböző módon próbálgatta feltölteni a vezetőség. Részen számítottak a polgárok jóindulatára is, illetve a tőlük begyűjthető önkéntes adományokra. Szem előtt tartva, hogy a polgárság zöme elégedett a munkájukkal, amit a helyi sajtó is szinte naponta hangoztatott, 1909 őszén elhatározták, hogy az év végén mentőnapot szerveznek. A rendezvénynek azonban nem a szórakozás, a játékos bemutatkozás volt a célja, mint napjainkban, hanem kizárólag az önkéntes adományozás serkentése. A Szilveszter napjára tervezett manifesztációt az újságok már néhány hónappal előbb beharangozták, így a *Bácsmezei Napló* is már az október 17-i számában közölte **A mentők napja** című cikket: „A mentők ismeretes jelszava: „Mindnyájunkat érhet baleset” sehol sem igazolódik be oly fényesen mint Szabadkán. A bicskás városban rendkívül könnyen érheti a gyanutlan embert az a baleset, hogy leszurják vagy legalább is eret vágnak rajta. Derék mentőink nap-nap mellett emberfeletti munkát végeznek és mindenki előtt ismeretes, hogy a humán intézmény mily kifogástalanul működik. A szerencsétlenül járt embertársaink fájdalmait már az enyhíti, ha tudják, hogy gyros segélyben részesülnek. Az év utolsó napját a mentőegyesület már előre lefoglalja magának, hogy ezen a napon a közönségtől kérje a tartozását, amelyet a fontos szolgálataiért joggal megkövetelhet. A mentő nap intéző bizottsága számos szabadkai urihölgyet fölker arra, hogy Szilveszter napján gyűjtést rendezzenek a mentők javára. A jótékony célú gyűjtés útján előreláthatólag megérdemelt jutalomban részesülnek mentőink.” Amint az újjév első napjaiban beszámoltak az újságírók, a mentőnap abból állt, hogy a városzerte rendezett szil-

⁸ Már akkor is gond volt, hogy a város időnként elrendelte az amúgy is túlterhelt mentőfogatok célszerűtlen igénybevitelét – pl. a tanácsnokok terepi fuvaroztatása. Vermes Béla a levélben erre is felhívja a figyelmet és kéri, hogy a továbbiakban a mentő és tűzoltó fogatokat kizárólag a rendeltetésüknek megfelelően használják.

veszteri ünnepségeken (Nemzeti Kaszinó, Loyd-estély) rendre megjelentek az önkéntes gyűjtők, de számos szórakozóhelyen (Bárány Szálló) gyűjtőperselyt is elhelyeztek a mentők. Nem tudni, hogy mennyi pénzre számítottak, de a begyűlt 309 koronát a mentőparancsnok illedelmesen megköszönte az újságokban.

Nincs tudomásunk róla, hogy a további években megszervezték volna a szilveszteri mentőnapot – bizonyos azonban, hogy minden lehetőséget kihasználtak a zavartalan működéshez szükséges pénz megszerzéséhez. Egy újsághirdetés utáni „hőbörgés”:*„A mentők hirdetése. A mentők közhírré teszik, hogy a múlt évben összegyűjelt trágját vasárnap 11 órakor adják el a mentők helyiségében nyilvános árverésen. Hiszen jólván, adják el drágán, de mért éppen vasárnap árvereznek?”*⁹

A tanács megkeresése - 1912

Érdeemes elemezni egy 1912-ben kitöltött kérdőív adatait, melyekből korrekét képet formálhatunk arról, hogy ezekben az években mennyibe is került a városnak a mentőszolgálat fenntartása. A nyíregyháziak kérésére Milassin Andor, a városi tűzoltók parancsnoka 1912. november 5-én kitöltött egy kérdőívet a mentőosztályról (szervezés, alapszabály, káderek, pénzelés stb.). A felvett kérdésekre adott válaszokból kitűnik, hogy a szabadkai mentőosztály az önkéntes tűzoltóság kereteiben szerveződik. A tűzoltók közül 4-en mentőként vannak alkalmazásban és a város fizeti őket (60 korona havonként), azonban a mentésben a további 40 tűzoltó is részt vesz, akik mentőszolgálati kiképzésben is részesültek – az utóbbiak közül 3–4 van beosztva egy váltásba (naponta). A mentők kiképzését dr. Bartha Antal tisztifőorvos végzi évi 400 korona különdíjért. A 9420 koronát érő felszereléssel, 1000 koronát érő gyógy- és kötszerraktárral rendelkező mentőket kizárólag az elsősegélynyújtást igénylő esetekhez riasztják, de a hulla- és betegszállításra is kötelezhetőek. Mindezt több kocsival és két pár lóval végzi a szolgálat. Megalakulásuk első évében négy hónap alatt csak 27 alkalommal kerültek bevetésre, azóta azonban gyökeresen változott a helyzet: 1911 folyamán már 1186 alkalommal intézkedtek. A kérdőív egyik kérdése a szolgáltatások megfizetésére vonatkozott – a válasz szerint kizárólag a betegszállítást fizették meg (6 korona), de azt is csak abban az esetben, ha a vasútállomásról a kórházba, illetve a kórházból a vasútállomásra kellett szállítani a beteget (a kórházból más településekre – más településekről a kórházba).

A mentőosztály évi „üzemeltetése” a kérdőívet kitöltő parancsnok szerint 8526 koronába került 1911-ben, amely összeget évente beépítették a város költségvetésébe. Összehasonlításként, ugyanekkor a tűzoltóintézmény évi fenntartása 61000 koronába került a városnak.¹⁰ Ha nem volt más jövedelmi forrása a polgárnak (mentőnek), a hatvan koronás havi fizetésből csak szűkösen tellett családfenntartásra. Az állandó fizetésemelési kérelmekkel egyetértett a testület parancsnoka – ezt tükrözi az 1912 novemberében a Tanácshoz benyújtott folyamódványa is: *„Tekintetes Tanács! A szabadkai önkéntes tűzoltó és mentő Parancsnokságának határozata alapján azon kérelemmel járulok a tekintetes Tanács elé, hogy az egyesület 4 hivatásos mentőjét a városi tűzoltóság őrpáncsnoki rangsorába beosztva számukra azok javadalmazását megállapítani és azt 1912 évi január hó 1-től visszamenőleg folyósítani kegyeskedjék. A hivatásos mentők a fertőtlenítésért eddig a várostól havi 60 korona díjazást kaptak. Ez a mai drága élet viszonyok között a megélhetésre elégtelen; de mostani viszonyok között a szaktudás nélküli közönséges napszamos is megkeres naponta minimálisan 3 koronát. – Ha figyelembe vesszük hogy mentőink napról napra fokozottabban vannak igénybe véve, évi 1500–1600 mentési esetenél, 7–800 fertőtlenítésnél, 60–70 tüzesetenél, 2–300 színházi és más ügyeleti szolgáltatásnál működnek közre; hogy csak minden 4-ik nap éjjelre jutnak családjuk körébe, és az állandó, éjjel nappali*

⁹ Bácskai Napló, 1912. január 6.

¹⁰ SzTL, F. 2, I 221/912.

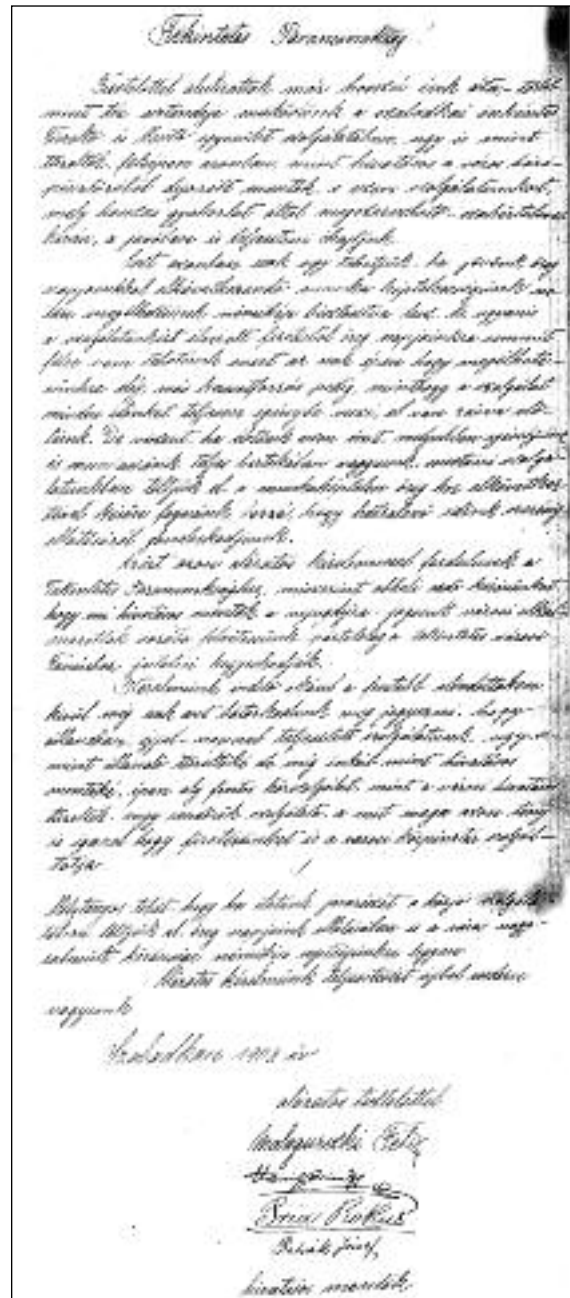
készenlét és segélynyújtás oly farsztó és kimerítő, hogy az eddigi 60 korona dotációval munkájuk megfizetve nincsen; Emberbaráti kötelességet teljesít akkor a tekintetes Tanács a mikor a 4 hivatásos mentő fizetését felemelve, nekik a megélhetést és becsülettel és szaktudással végzett munkájuk ellenértékét, a fenti irányba kért felemeléssel méltányolja. – Kérelmünk ismétlése mellett a Parancsnokság megbízásából: Szabados Béla szolgálat vezető tiszt [aláírás] Vermes Béla parancsnok, Szabadkán, 1912 évi június hó”¹¹

A folyamodványban felvetett tények (angazsáltság, szaktudás) nem hatották meg a városvezetőséget, és az október 12-én meghozott, 20198/1912-es számú tanácsi határozattal elutasították a kérelmet. Az indoklásban többek mellett közlik, hogy „...a Városi hivatásos tűzoltó őrpáncsnok évi fizetése 800 kor., természetbeni lakás, 40 kor. évi csizmapéncz; természetbeni ruhaátalány, 8 köb. m. tűzifa. Ezzel szemben a mentők is megkeresnek havi 60 koronát, évi 720-at, ami alig kevesebb az őrpáncsnoki fizetéstől...” Nem adtak azonban magyarázatot arra, hogy az ingyen lakás, az évi tüzelőfa és a ruházati kiegészítő pénz milyen mértékben tehermentesítette az őrpáncsnok családi költségvetését.

1913 folyamán sem javult a mentők anyagi helyzete, habár a parancsnok saját felelősségére 10 koronával megemelte a fizetésüket. Május folyamán újabb kérelemmel fordult Vermes Béla a Tanácshoz: „Tekintetes Tanács! Miután a nagy drágaság és nehéz megélhetési viszonyok folytán fizetési mentőink díjazását, már a mult évben havi 10 koronával kénytelenek voltunk felemelni, ami a 4 mentőévi fizetésénél 400 korona kiadási többletet jelent, s éppen ennek következtében 1912 évi zárszámadásunk is mintegy 400 korona hiányt mutat, azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk a tekintetes Tanács elé, hogy évi segély díjunkt 500 koronával felemelni, s azt a folyó évre is már folyosítani sziveskedjék, jövőben pedig ezen felemelt segélydíjat, mint az eddigi segélyt is, január 1. ével előre, kiutalni sziveskedjék. Egyben a mult évi hiányunk fedezésére, 400 korona rendkívüli segélyt kiutalni kegyeskedjék. Szabadka 1913 évi április hó 27-én. – A szabadkai önkéntes testület és mentő osztálya parancsnoksága nevében Szabados Béla, szolgálatvezető tiszt [aláírás] Vermes Béla, parancsnok”¹²

A kérvényezett, közel húsz százalékos fizetésemelést az 1913. május 29-én tartott ülésén fogadta el a közgyűlés (a Belügyminisztérium novemberben hagyta jóvá). A közgyűlési határozat indoklása: „Miután a szabadkai önkéntes tűzoltó- és mentőegyesület a legutóbbi évi zárszámadása szerint is az általános drágaság következtében nagy mértékben emelkedő kiadásait jövedelméből fedezni nem volt képes, a th. bizottság azon indokból, hogy ezen humanus célokat szolgáló egyesület a város közönsége érdekében kifejtett áldásos működését továbbra is folytathassa, – elhatározza, – hogy az egyesület négy mentőjének fizetésére eddig adott évi 2880 kor. segélyt f. 1913. évi január hó 1. től kezdődőleg a további intézkedésig évi 500 kor. azaz ötszáz koronával feleme-

li.” A város költségvetésének terhére esedékes nyugdíjaztatásról a városatyák továbbra sem tárgyaltak, de a helyi lapokban még december folyamán is téma volt a mentők anyagi helyzete. A Bácskai Napló¹³ a következőket írja: „A szabadkai kulturmunka igazi robotosai az annyszor emlegetett és annyszor igénybe vett mentők. Éjjel-nappal talpon vannak, hogy a nagy emberbaráti kötelességnek, a szerencsétlenség és baleset folytán előálló segélynyújtás szükségességének a gyakorlatban is érvényt szerezzenek. Mindezért a munkáért 60, mond hatvan korona jár nekik havonta. Ezen összeg annál égbekiáltóbban jellemzi a mi kulturtalanságunkat, mert hiszen sem a város, sem pedig a nagy társadalom nem akar

A parancsnokszághoz intézett folyamodvány

¹¹ SzTL, F. 2, XII 512/1912.

¹² SzTL, F. 2, XV 499/1909.

¹³ Bácskai Napló, 1913. december 12.

tudni, nem akar gondoskodni „javadalmazásuk” emeléséről. A város az önkéntes tűzoltó egyesületekre hárítja rá a saját kötelességét. A közönség pedig, amely holmi apró-cseprő dolgokkal is molesztálja, sajnálja a filléreit a koronáit a mentők automobiljától. Hogy mindezek után mégis fennáll az intézmény, az csakis az Önkéntes Tűzoltó Testületnek köszönhető, amely fuvarmunkájával fedezi annak egy részét, amire égető szüksége volna. Ezeknek a szomorú igazságoknak a mentők mult havi jelentésének a kézhez vétele adja meg az aktualitást. Ezt a derék testületet a mult hónapban összesen 106 esetben vették igényben. A folyó esztendő 11 hónapja alatt összesen 1062 esetben asszisztáltak s ezen szám hozzáadásával fennállásuk óta (1896. szeptember hó 12.) 16012 esetben működtek közre.”

A napi 3–5 eset időnként csak a sérültek ellátásból állott, ilyen volt 1912-ben egy októberi vasárnap is, amelyről a *Bácskai Napló*¹⁴ az alábbi cikkben számolt be: „Véres vasárnap Ujra kezdődnek a bicskázások Ilyenkor ősszel, mikor a dologtalanság karcosra csábit, megkezdődik a szomorú vasárnapi krónika bizonyosságul annak, hogy a vasárnapi korcsmaszünetet haladéktalanul be kellene hozni. Igaz, hogy a bíróság a bicskásokat nagyon méltón, most már erősebben bünteti, de ennél hathatósabb óvszer lenne a kocsmaszünet. Tegnap egész csomó bicskázás történt. Délben, a város forgalmas helyén, a Zombori-uton, a Szarvas vendéglő előtt szurkálták meg Kasziba Pál 22 éves napszámost és Lábadi Károly 23 éves cserépfedőt. Gyanútlanul haladtak, mikor hátulról, orozva támadtak rájuk bicskások és mindkettőjüket hátukon több helyen megszurkálták. Ezzel nem ért véget a Zombori-uti bicskázás, mert ebből az elsőből kifolyólag néhány perccel később Margetics István, 16 éves napszámost sebesítették meg súlyosan a bal combon. Az éjszaka sem mult el vérontás nélkül. Ennek első áldozata Vas Dániel, 25 éves ácssegéd volt. Ez valamelyik korcsmában összeveszett egyik részeg kompániával. A vendéglős valószínűleg kitessekelte őket a helyiségeiből, hogy megakadályozza a vérengzést. A veszekedők ki is mentek de a hűvös éjszakai levegő sem csillapította le duhajságukat. Egymást keresve a Deák utcában találkoztak, ahol azután Vas Dánielnek bicskakkal estek neki és több szurással megsebesítették. A negyedik meglékel, ez a gazemberek műkifejezése, Kompa István volt, akit a Kazinczy-utcában szurtak le. Valamennyinek a mentők nyújtottak segílyt. Még egy izben vették igénybe derék mentőinket. Ez már football baleset volt. Az áldozat Maksó Antal, 10 éves IV. elemi osztályos tanuló volt, aki footballozás közben a lábszárcsontját törte el. A mentők a kórházba szállították.”

Az országos szinten is elismert eredményesség és példaértékű szervezethez ellenére, az anyagiak hiánya már érezhető lemaradást eredményezett az országos ranglétrán. A rangsorolásban a kocsi száma, valamint a milyensége is kritérium volt. Amíg a mostmár sorozatban

megalakuló mentőosztályoknak rendre automobilt vásároltak a városok, a szabadkai eljárók minden további indoklás nélkül elutasították a Magyar BENZ Automobilgyárnak az 1910-ben a Tanácshoz eljuttatott, ezirányú ajánlatát. A december 10-én megtartott tanácsülésen a következő határozat született: „Miatán a városnak nincsen szándékában a városi mentők részére automobilt beszerezni, ezen ajánlatot irattárba tétetni rendeli.”¹⁵ Tehát nem is válaszoltak az ajánlattevő részvénytársaságnak.¹⁶

Mentségükre megjegyezzük, hogy a jelzett év, 1910 tavaszától már folyamatban volt az önkéntes pénzadományok gyűjtése egy mentőautóra. Tanácsi engedéllyel május óta számos önkéntes járta a várost a célirányos gyűjtőivekkel, ám a pénz igen vékonyan csordogált a mentők kasszájába. Hat hónap elteltével panaszkodtak is a *Bácskai Napló* november 24-i számában: „Lassan, ólamlással gyülik a pénz a mentők automobiljára. Szabadka értelmes közönségének fölösleges magyarázni, hogy micsoda humán célt szolgálnak mentőink és mennyivel meg volna könnyítve munkájuk, ha automobiljuk volna. Csaknem egy fél éve gyülik a pénz erre a humánus célra. „Illusztrációként leközljük két gyűjtőív névanyagát. Tábornszky István és Fierst Etelka önkéntesek, fél év alatt az alábbi polgároktól, illetve intézménytől kértek és kaptak adományt a nemes célra: dr Kiss József 25 K (Korona), Piukovics István 25 K, Baron József 10 K, Hartman József 10 K, dr Halmi Miklós 10 K, dr Török Béla 10 K, Biró Henrik 20 K, dr Pletikoszics András 5 K, dr Fischer Jákó 10 K, Scheffer Adolf 10 K, Osztrák Magyar Bank 100 K, dr. Krisztóber Gyula 5 K, Bachrach N. 5 K, dr Weisz Aladár 10 K, Szabadka vidéki és Kereskedelmi Bank 30 K, Szabadkai Takarékpénztár és Népbank 40 K, Manojlovics Dusán 10 K, Peics István 10 K, Szabadka vidéki Önségélyező Szövetkezet 10 K, Steiner Éva 1 K, György Mór 5 K, Füredi Jákó 5 K, Geiger Gy. fiai 1 K, dr Lengyel 1 K, dr Popovics 1 K, Moutolion J. 5 K, Krausz M. fiai 1 K, Nagy Ferencz és Kladek Lukács 100 K, Sztipics Márk 2 K, dr Békeffy Gyula 10 K, Kalmár Jenő 10 K, dr Klein Adolf 10 K, Spitzer Ignác 2 K, Kőfaragó és Márványipar RT 20 K, Földes Samu 1 K, Löwy Testvérek 2 K, Vujkovits Péter 1 K, Dulics Márkné 2 K, Dulics Márkné 2 K, Manojlovics Sz. 1 K, Kormányos Simonné 1 K, dr. Dekler Gyula 5 K, Központi Bank és Váltó üzlet 20 K, Szerb Takarékpénztár 20 K, Goldgruber és Fia 2 K, Pollák Sándor 2 K, Molnár M. Lukács 2 K, Lányi Béla 5 K, Palócz és Társa 2 K, Laczky Lajos 2 K, Abrasics Mihály 2 K, Csajkás Mihály 2 K, Tumbász Lázár 2 K, Kladek István 2 K, Csajkás István 1 K, Keiner Vilmos 10 K, Schubert Arnold 20 K, Kunez Mór 20 K, Kosáripár RT 20 K, Biro Henrik 20 K, Grósz Adolf 5 K, Singer Ernő 5 K, Weinhut A. és Fiai 10 K, dr Horváth Mór 10 K és Hercog Miksa Vágújhelyről 20 Koronát küldött.

A hat hónapra tervezett akcióban végül is nem jött össze a remélt pénzmennyiség – az összeget, szebb idők

¹⁴ Bácskai Napló, október 15.

¹⁵ SzTL, F. 2, XXIII 70/1910.

¹⁶ A Magyar BENZ Automobilgyár Részvénytársaság ajánlatában többek mellett megjegyzik: „Czégünk spezialista mentő-automobilok gyártása terén is hivatkozunk arra, hogy Manheimben lévő törzsházunk a nagyobb német városokat ellátta ily automobilokkal, amely a legnagyobb kényelemmel és czélszerűen van berendezve” (SzTL, F. 2, XXIII 70/1910).

reményében lekötötték és időnként újrazekdték a gyógytést, mint pl. 1914 nyarának elején. A háború éveiben is folytatták, de még 1918 őszén sem volt elegendő pénz az autó megvásárlására. A korabeli értékviszonyok könnyebb megértéséhez két példát említünk – egy nyájbeli juh 20 koronátért kelt el, míg egy egyszerű hegedűért 30 koronát fizetett a vásárló.

Pedig a kocsik felújítása már igencsak létszükségletté vált. Az orvosi bevetéseknél használt két, előregedő kocsival olyan „balesetek” is megtörténtek, melyek mentőt, mentettet egyaránt veszélyeztettek. A *Bácskai Napló*¹⁷ **Vér az aszfalton** cím alatt írt a mentők beavatkozásáról, miután megtámadták Szalai Ferenc V. körű lakost – rálöttek és késsel is megsebesítették. Részlet a tudósításból: „A támadás a Petőfi-utcán történt úgy déltájban és a gyilkos szerszámok előszólitása után a provokálók a nagy zürzavarban sikeresen kereket is oldottak. A földön fekvő áldozathoz azután kihívták a mentőket, akiket ezuttal az a baleset ért, hogy egyik kocsikerejük kiesett. Hja! mindenkét érhet baleset! Az incidens után magukhoz vették a műszereket és gyalog közelítették meg a szerencsétlenség színhelyét s mire készen voltak az első segélynyújtással akkora már megérkezett a másik kocsi, amely a kórházba szállította a legény harc sebesültjét.” A korabeli újságírók azonban „sebes vágatású” mentőkocsikról is írnak – csak remélni merjük, hogy minden gúny nélkül vetették papírra az alábbi cikket: „Maró lugot ivott. Tegnap este nyolc óra tájban a Kazinczy-utcában levő Horváth-féle péküzlet előtt állott meg a sebesvágatásu mentőkocsi. A mentők megérkezése egy csoport kíváncsit vert össze, akik buzgón találgatták, hogy ugyan melyik péklegénynek származhatott baja. Annál nagyobb lett a meglepetés, amidőn kitudódott, hogy az üzlettulajdonos nő öngyilkossági kísérlete miatt jelentek meg a mentők.”¹⁸

Az anyagi hiánya ellenére, ha továbbképzésről volt szó, sohasem garaszkodtak. Így jutott el dr. Bartha Antal 1913-ban a város költségén (napidíj, úti- és szállásköltségek) a bécsi, II. Nemzetközi Mentő kongresszusra (az elsőt Párizsban tartották 1900-ban). Ha másért nem is, de az ízes, zamatos nyelvezetért, fogalmazásért érdemes lejegyezni az ÖTT parancsnokának a Tanácshoz címzett ezirányú levelét: „Tekintetes Tanács! A II. ik nemzetközi mentő congressus folyó évi szeptember 9–13. ik napjain Wienbentartja meg üléseit. Hazafias kötelessége a csekély számú magyar mentő egyesületeknek, hogy ezen, minél nagyobb számmal, szakavatott kiküldöttekkel, képviselve legyenek. A mentési ügy terén Magyarország eddig vezető szerepet vitt, – s városunk az elsők között volt, a hol „mentő egyesület” alakult, így kettős kötelességnek tartjuk, hogy ezen nemzetközi congressuson testületünk méltóan képviselve legyen. De tekintve a congressus munka-programjába, a részt vétel oly tanuságosnak és hasznosnak ígérkezik, hogy abból, kiküldöttünk tapasztalatai alapján, ügyünk fejlődésére, előre haladására, a tökéletesebbedésére van remény, – a mely vég-

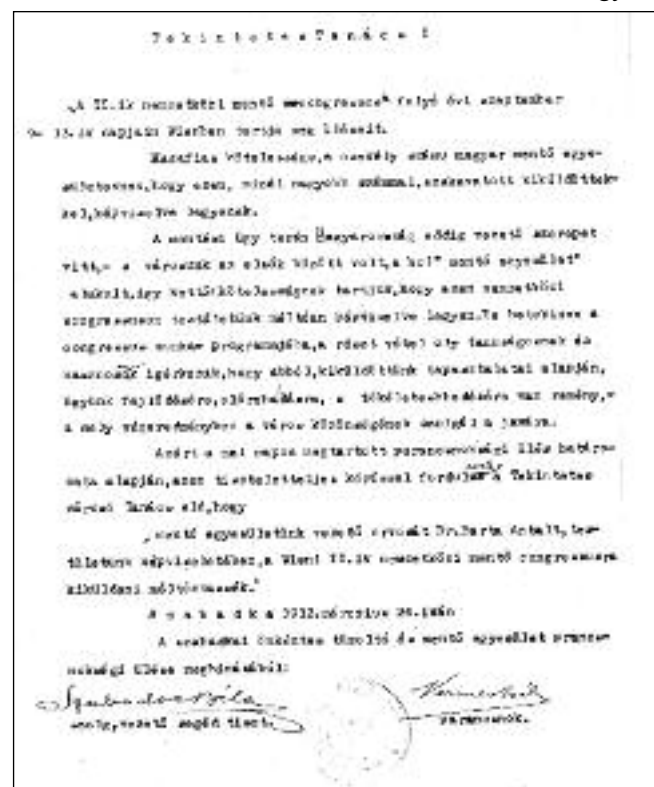
eredményben a város közönségének szolgál a javára. Azért a mai napon megtartott parancsnoksági ülés határozata alapján, azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk a Tekintetes városi Tanács elé, hogy „mentő egyesületünk vezető orvosát Dr. Barta Antalt, testületünk képviselőjében, a Wiener II. ik nemzetközi mentő congressusra kiküldeni méltóztassék.”¹⁹

Szabadka 1913. március 26-ikán

A szabadkai önkéntes tűzoltó és mentő egyesület parancsnoksági ülése megbízásából: Szabados Béla szolg. vezető segéd tiszt. Vermes Béla Parancsnok”

Az indoklásban megemlített tény, miszerint Magyarország világviszonylatban is vezető szerepet játszik a mentésügy fejlesztésében, nem csupán hazafias, üres szólam, hanem tényszerű valóság. Mindez annak köszönhető, hogy a századfordulón a Belügyminisztérium egészségében a magáévá tette a mentésügy országos megszervezését és továbbfejlesztését. Nem csupán fővárosi viszonylatban gondolkodtak és cselekedtek e hivatalban, hanem a vidéki mentőszolgálatok kialakításában és a mindennapi, szervezési gondok megoldásában is segítő szándékkal tevékenyen vettek részt.

A mentés továbbfejlesztésének alappilléreit is korán felismerték. Az ipari, közúti és vízi balesetek éber követése mellett, állandó jelleggel helyt adtak a mentésben aktívan résztvevő szakemberek véleményének is. Az egyik sarkalatos kérdés (napjainkban is időszerű) a mentők helyszínre érkezésének ideje volt. Szabadka esetében nem maradtak fenn adatok arra vonatkozóan, hogy a

Parancsoki kérelem - 1913

¹⁷ Bácskai Napló, 1913. február 25.

¹⁸ Bácskai Napló, 1912. október 12.

¹⁹ SzTL, F. 2, II 68/1913.

különböző távolságokra lévő helyszínekre, hány perc (óra) alatt érkeztek a mentők, mindenesetre a legsürgősebb eseteknél (újraélesztés, erős vérzések), bármennyire is igyekeztek, az eredményes mentést illetően rendre elkéstek. Már akkoriban is világossá vált, hogy a mentők érkezését megelőzően is tenni kell valamit a balesetes érdekében – ezt pedig csakis a jelenlevő polgárok, munkatársak, művezetők tehetik. A népiskolákban (állami iskolák) tanított elsősegély nyújtás tartalma gyakran elégtelennek bizonyult a sikeres helyszíni mentéshez, így valamilyen formában, legalábbis az ipari központokban, célszerűvé vált a felnőttképzés is.

Boncasztal a városi Zsidótemetőben - valószínűleg használhatta dr. Bartha Antal is (2006)

Szabadka a századfordulón az ipari fejlettség terén vezető településsé lépett elő a Délvidék térségében és így nem meglepő, hogy a Belügyminisztérium szükségesnek tartotta egy mentőtanfolyam megszervezését a városban. A többnyire az iparban dolgozók részére tartandó ingyenes tanfolyam lebonyolításának felügyeletével a Szegeden székelő Körzeti Iparfelügyelőséget bízta meg a minisztérium. A felügyelő 1905. május 30-án levélben fordult Szabadka polgármesteréhez: „Tisztelettel értesítem, hogy a budapesti önkéntes mentőegyesület július hó 1-jén este 7–8 órakor és július hó 2-án d.e. 10–11 órakor és d.u. 4–5 órakor Szabadkán ingyenes mentőtanfolyamot rendez, – Felkérem a t.(polgármesteri) hivatalt, hogy 1.) erre a célraalkalmas helyiségről gondoskodni, – 2.) a tanfolyamról úgy a nagy közönséget mint az összesgyári és ipari; vasuti vállalatokat és rendőrség és tűzoltóságot alkalmas módon értesíteni szíveskedjék, hogy azon lehetőleg nagyszámmal résztvegyenek, de mindenesetre gondoskodjanak, hogy gépészeik, művezető és előmunkásaik azt meghallgassák, – 3.) hogy mindezek megtörténtéről úgy engem, mint a budapesti önkéntes mentőegyesületet, Markó u 22, közvetlenül értesíteni szíveskedjék.”²⁰

A város néhány hét alatt megtette a szükséges intézkedéseket, többek mellett megszerkesztették az általános felhívás szövegét: „Felhívás A budapesti mentő egyesület az első segély nyújtás és mentés mikénti fogantatásá-

ának ismertetése céljából f. évi július hó 1-én esti 7 órakor, továbbá július hó 2-án d.e. 10–11 órakor és d.u. 4–5 órakor ingyenes tanfolyamot tart a beltéri elemi központi népiskola (vörös ökör) helyiségeiben. Felkérem a t. címet, miszerint azon megjelenni; – a szükséges tudnivalók elsajátítása végett munka vezetőjét oda kiküldeni szíveskedjék, hogy a balesetek alkalmával szükséges szakszerű segélynyújtás modját eltanulhassák. Szabadkán 1905. június 30.”

Az általános felhívás érdekessége, hogy a rendőrkapitányság a Földműves Iskola igazgatójának külön is elküldte a meghívót, melyben kihangsúlyozza, hogy az iskola tanulóit mindenféleképpen elvárják az előadásokra: „Felkérem T. címet, hogy azon növendékeivel megjelenni szíveskedjék.” A tanfolyamot a mai Nagyposta épülete mellett napjainkban is fenálló iskolaépületben (I.G. Kovacic Általános Iskola) tartották meg, amely a korábbiakban ebben a házban működő Vörös Ökör vendéglőről (kocsma) kapta a nevét. A szabadkaiak ezúttal is mindent megtettek, hogy a fővárosiak jól érezzék magukat. Tehát alaptalan volt a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület aggodalma, ami kitűnik a tanfolyam előtt 5 nappal keltezett levelükből: „Mindnyájunkat érhet baleset! BUDAPESTI ÖNKÉNTES MENTŐ EGYESÜLET Központi állomás: V., Markó utca 22.460/1905 A nagyszámos polgármester urnak Szabadka A Szegeden székelő iparfelügyelő urnak folyó hó 22-én hozzánk intézett 1150 sz. Átirataértelmében tisztelettel kérjük Nagyságodat méltoztassék velünk tudatni, hogy a gyári és ipari alkalmazottak számára tervezett mentő tanfolyamnak július hó 1. és 2. napjain való megtartása céljából szükséges összes intézkedések megtörténtek – e? Budapest 1905 június 26 Kiváló tisztelettel Dr Kovách Aladár kir. tm., ágazati főorvos”²¹

A levéltári anyagban nem említik, hogy ki vezette a budapestieket a szabadkai kiküldetésben, feltehetőleg azonban az egyesület főorvosa, dr. Kovách Aladár is velük tartott, hiszen többször és számos helyen hangoztatta a szabadkaiak vendégszeretétét. Arról sincs értesülésünk, hogy a mentőink milyen számban és minőségben vettek részt a tanfolyamon, de a jelenlétükhöz bizonyosan nem fér semmi kétség. A kutatásaink szerint a következő, a minisztérium által elrendelt és szervezett mentőtanfolyamot 1912-ben (augusztus 26 és 28 között) tartották Szabadkán – szintén a Vörös Ökör iskola helyiségeiben.

A házon belüli továbbképzés a már bejáródott mederben zajlott – az új tűzoltókat rendre kiképezték az elsősegélyre is, majd a megszerzett ismeretekből nyilvánosan le is vizsgáztatták őket. Az 1908-as év elején tartott testületi közgyűlésről a következő tudósítás jelent meg a: „Az önkéntes tűzoltó testület tegnap tartotta meg évi rendes közgyűlését. Az évi pénztári kimutatás szerint az évi bevétel 8188 kor. 51 fillér, a kiadás 7976 kor. 54 fillér volt, a pénztári maradvány tehát 211 kor. 44 fillér. A testület összes vagyona 28458 korona. A mentő perselyekbe bejött sajnálatra méltóan kis összeg 63 kor. 97 fill. A jelen-

²⁰ SzTL, F. 2, XIX 111/1905.

²¹ SzTL, F. 2, XIX 111/1905.

téseket egyhangulag tudomásul vették. A tisztí karban a következő változás történt. Parancsnoknak Vermes Gyula drt, pénztárnoknak Petonszky Ferencet, ellenőrnek Szárics Jánost választották meg. A parancsnokságba beválasztották: dr. Biró Károly polgármestert, Szojtkovics Dusánt, Decsy Dezsőt, Szigeti Józsefet és Sántha György drt. A közgyűlésen száz önkéntes tűzoltótestületi tag jelent meg. Szóval ily népes közgyűlése derék önkéntes tűzoltóinknak még nem volt. A közgyűlés után az új mentők tettek gyakorlati és elméleti vizsgát. Képesítést nyertek: Vágó György, Vetró Béla, Varga Pál, Takács Mátyás, Leiko Béla, Haják István, Sümegi András, Bodnár Ágoston, Kovács István. A közgyűlés és mentővizsga után a testület helyiségeiben jókedvű lakomán vettek részt a testület tagjai.”²² A következő évben, 1909-ben a mentőorvos által vezetett tanfolyamot kötelezővé tették több vállalat előmunkása számára is: „Mentőtanfolyam Szabadkán. Dr. Barta Antal főorvos vezetése alatt szombaton mentőtanfolyam vette kezdetét az önkéntes tűzoltótestület Csokonai-téri helyiségében. Eddig 27-en jelentkeztek. A tanfolyam hallgatóinak egyrésze önkéntes tűzoltó, a többiek pedig a Klotild műtrágyagyár, villanytelep, faipar és Weinhuftéle celluloidaru gyár előmunkásaiból kerülnek ki. A tanfolyam hetenként háromszor hétfőn, szerdán és péntek este 8 órakor tartatik meg és azon az első segély megadására tanítják meg a hallgatókat.”²³ A fenti lap a tanfolyamot követő ünnepélyes záróvizsgáról is beszámolt március 2-án: „A mentőtanfolyam vizsgája. Dr. Barta Antal főorvos vezetése mellett az önkéntes tűzoltó és mentő egyesület hat hétig tartó mentőtanfolyamot rendezett, amelynek bezárása vasárnap délelőtt történt meg ünnepélyes vizsga keretében. A vizsgán Biro Károly kir. tanácsos, polgármester, Vermes Gábor, Vermes Béla és sok más előkelő ember volt jelen, kik meglepedésüket és tetszésüket fejezték ki a mentőgyakorlatok felett. A tanfolyam hallgatói oklevelet kaptak.” Egy másik helyi lap,²⁴ név szerint említi a hallgatókat: „A vizsgázók az első segély nyújtás köréből vett elméleti kérdésekre oly szabályos s a tárgy alapos ismeretét tanúsító feleleteket adtak, s a gyakorlati részben is oly ügyességet tanúsítottak, hogy úgy az elnöklő polgármester, mint a bizottság tagjai a legteljesebb elismerésüket fejezték ki, nemcsak a tanfolyam hallgatóinak szorgalmáért, hanem főként a mentőcsapat érdemes parancsnokának, dr. Bartha Antal tisztí főorvosnak (ideiglenes megbízatás), a tanfolyam előadójának és vezetőjének, aki az ügy szeretetéből eredő fáradhatatlan buzgalmával egyszerű iparos embereknél ily fényes eredményt ért el. A vizsgázott hallgatók, kik a tanfolyam elvégzéséről bizonyítványt, s abban mindnyájan jeles minősítést kaptak, a következők: Budai Gábor, Gavlich János, Huszágh Sándor, Kovács Sándor, Kovács Mihály, Szancsánszki Illés, Macinger Jakab, Pálffy Balázs, Szeitz Lőrincz, Vojnits Vincze, az önkéntes tűzoltók közül: Fridmann Sándor, Graber András, Jude Henrik, Kuluncsics Károly,

Szandovics Jenő, Merkovics Ferencz és Vetró Lajos.” A további évek rendszeresített, többhetes tanfolyamairól is bő tudósításokat olvashatunk a helyi lapokban.

A folyamatos továbbképzés kézzelfogható sikereket eredményezett. 1910-ben a helyi lapok két olyan bevetésről tudósítottak, amelyek alkalmával a mentők a korabeli reanimációs technikákat alkalmazva, két személyt is sikeresen újraélesztettek. „Életunt öregasszony. Szép és gyors munkát végeztek tegnap a mentőink. Megmentettek az életnek egy öregasszonyt, akiben már csak egy szikrányi jele volt az életnek. Az öregasszony a temető egyik keresztjére fölakasztotta magát, de mentőink ügyessége folytán nem halt meg. Géza Pobe Andrásné 65 éves napszamos asszony az öngyilkos jelölt. Tegnap, vasárnap, délben kiment a Bajai temetőbe; a csöszház körül kiválasztott egy kőkeresztet, elővette a zsebkendőjét és ezzel fölakasztotta magát a keresztre. Olyankor déltájban, néptelen a temető. Futó Mihály temetőcsősz is egészen véletlenül vette észre, hogy a kereszten egy asszony lóg. Odarohant, levágta a zsebkendőt, de az öreg asszony már nem mozdult, úgy látszott, hogy megszűnt élni. Futó nyomban jelentette az esetet a mentőknek. Ezek azonnal ki is vonultak és ott a temetőben mesterséges lélegzési kísérleteket végeztek az öngyilkos jelölt asszonyon. Ez csodálatosképpen sikerült is. Az öregasszony fölnyitotta szemeit, élt! Ekkor beszállították a kórházba, ahol estére egészen jobban lett. Holnap már el is hagyhatja a kórházat.”²⁵ A másik eset, illetve tudósítás, a téli fűtés (tüzelés) következtében esetlegesen fellépő széngázmérgezésről szól a Bácskai Napló 1910. december 17-i számában: „Széngázmérgezés az ötödik körben. Ma délelőtt az ötödik kör egyik kis utcájának kicsi házikójában egy öreg embert széngázmérgezéstől holtan találtak meg a lakók. Vadházastársát, egy öreg 65 éves asszonyt pedig félholtan. Az egész mérgezési ügyben az a legérdekesebb, hogy sem a férfinak, sem a nőnek nevét még most sem tudja senki. Sőt még az öreg mostohafia és a mostohaleánya sem tudták öreg szüleik nevét. Az esetről a tudósításunk a következő: Ma délelőtt tíz óra tájban telefonon szolitotta a mentőket a hatodik körű rendőrség az ötödik kör Dér utca 619. számú házhoz, ahol széngázmérgezés történt. Mentőink azonnal kivonultak A kis, alacsony házikóban a szoba közepén találtak a szoba lakóját, egy 70 év körüli öreg napszamos embert holtan. A széngáz őt már megölte. Az ágyban pedig egy öreg asszony haldoklott: az öreg ember neje. Mentőink azonnal mesterséges lélegzést alkalmaztak és így sikerült életre hozni az öreg asszonyt. A férjében azonban már nem volt élet. Az öreg asszonyt a mentők a kórházba szállították, a férfi holttestét pedig beszállítják még ma délután folyamán a bajai temető hullaházába. „Természetesen nem lehetett minden újraélesztési kísérlet sikeres – azonban gyakran a kilátástalan helyzetekben is alkalmazták a fenti technikákat. Egy ilyen esetről számol be a Bácskai Napló²⁶ „A tél első halottja.”, „Mégfagyott asszony.”, „Hulla a vasut

²² Bácskai Hírlap, január 21.

²³ Bácsmezei Napló, 1909. január 14.

²⁴ Bácskai Napló, 1909. március 2.

²⁵ Bácskai Napló, 1910. december 6.

²⁶ Bácskai Napló, 1911. január 3.

mentén.” címek alatt: „A hirtelen bekövetkezett téli fagy-
nak is megvan az első halottja Szabadkán. Egy szegény
öreg asszony megfagyott a nagy hidegben. Gilicze Ilona
58 esztendő szabadjai lakost tegnap délután a Halasi
uton, a bajai vasut mentén, az első őrház mellett holtan,
megfagyva találta egy vasuti őr. Nyomban telefonált a
mentőkért, akik ki is vonultak, hogy esetleg még segítség-
gére legyenek a szegény, megfagyott nőnek. De minden
hiába volt már. Az élesztési kísérletek is hiába valók vol-
tak. Az öreg asszonyban nem volt már élet. Jó pár órája
már, hogy ott feketett a vasut mentén Gilicze Ilona meg-
fagyva. Valószínű, hogy elcsuszott, elesett és nem bírt
többet fölkelni. Azt is valószínűnek tartják azonban, hogy
Gilicze Ilona iszákos lévén, az alkoholtól kábult el és
esett el a csuszos uton. Berugott egyén pedig mindig ha-
marabb megfagy, mint a józan. A megfagyott asszony
hulláját a mentők a bajai temető hullaházába szállították.”

Az országos tanácskozások továbbra sem múlhattak el a szabadkaiak nélkül. Pl. az 1908 májusában tartott budapesti mentőkongresszuson a város költségén dr. Bartha Antal is részt vett. Az egyik levéltári okirat²⁷ szerint 1908. május 22-én a város költségvetéséből az említett orvosnak 102 koronát fizettek ki utazási költségek és rapidij címén. A kongresszus egyik sarkalatos témaköre a mentésügy országos szinten való egységesítése volt. Erre utalnak két év után, a *Mentők Lapjában* „**A mentésügy országos szervezéséről**” címen megjelent értekezésben is, amelyet a napjainkban is időszerű részletei miatt, majdnem egészében közlünk ezen a helyen.²⁸

„Két éve mult hogy a B. Ö. M. E. kezdeményezésére megtartott mentőkongresszuson kimondatott a szüksége annak – amit különben már mindenki érezett és kívánt, – hogy a mentésügy országosan szerveztessék. Ime ! az ige testet kezd ölteni! Gróf Karátsonyi Jenőnek a B. Ö. M. E. és az 1908. évi kongresszus lelkes elnökének felhívására dr Kovách Aladár, a mentőegyesület igazgatója, egy memorandumot szerkesztett ez ügyben, amelyet Karátsonyi Jenő gróf ő exellentája a napokban nyújtott át gr. Khuen-Héderváry m. k. belügyminiszter úr ő nagyméltóságának, aki is nemcsak hogy érdeklődéssel fordult a mentésügy felé, de bölcs előrelátással felismervén annak fontosságát, kilátásba helyezte, hogy eme kiválóan közérdekű tárgy legközelebb a minisztérium megfelelő osztályában tárgyalás alá kerül. A beadott memorandumot alábbiakban ismertetjük a “Mentők Lapja” olvasóival. “Az ember testi épsége közvagyon, amelyről gondoskodni kötelessége mindenkinek, úgy a társadalomnak, mint az államnak. Az emberi test épségét különösen a balesetek és hirtelen támadt megbetegedések kockáztatják, azért az önvédelmi harcot első sorban ezek ellen kell felvenni. Már a legrégebb klasszikus időkben is voltak olyan intézkedések, amelyek az első segítség nyújtásra vonatkoztak, ezen intézkedések azonban az idők folyamán elavultak. Újabban minden országban ismét foglalkoznak az első segítség nyújtásával és a mentésügy ma már égető, szociális kérdéssé alakult. Az ipar, kereskedelem

és technika rohamos haladásával új mederbe terelődött ez az ügy és a modern higiénia – illetőleg az orvostudomány – körültekintő szemével meglátta nagy horderejét azon újabb vívmányoknak, amelyeknek egyszerű igénybevételével megmenthetjük az egyén életét és visszaadhatjuk a polgárt az emberiségnek és az államnak, amely, ha kiterjeszti gondoskodását a balesetekben való segítségnyújtásra, olyan internacionális értékű működést teljesít, amelyre feltétlenül szükség van, nem csak humánus, hanem közgazdasági szempontból is. Ezen eszméknek helyességét belátja mindenki, aki komolyan gondolkodik. És dacára annak, hogy már törvények is hozattak, amelyek előírják azt, hogy annak, akit baleset ért, elsősegítség nyújtandó: nap-nap után találkozunk olyan tényekkel, amelyek azt bizonyítják, hogy a tételes törvény parancsainak nem engedelmeskednek és a törvény írott malaszt marad. Mertha nem így volna, hogy történhetnék meg az, hogy hazánkban még nagyobb helységeken is **a sérültek segítség nélkül óraszámra az utcákon fetrengenek?** Hogy a betegek, mint az igát húzó állatok, minden alkalmas berendezés nélkül szállíttatnak? **Hogy az elmebetegeket naphosszant, kötéllel megkötözve, felvérzett kézzel és lábbal kísérik a főváros felé?** **Hogy a sebekre földet, meszet, bagót, ganajat és vizeletet tesz a nép és kaput nyit entestén az elpusztulásnak?** Avagy meg szabad-e történni annak, hogy népes vizek partjain a körülállók szemeláttára – mentőeszközök és hozzáértők híján – belefuljon valaki a vízbe? És rendben van-e az, hogy **tömeges katasztrófák esetén a segélyre szorultak órák, sőt napokat várjanak arra, amíg a társadalom őket megszánja és úgy ahogy ellátja?** Erről – és még sok más dolgról – nem volnánk kénytelenek a szomorú valót vázolni, ha gondoskodás történnék arról, hogy hazánk törvényei, különösen pedig: legalább az 1876-ik évi XIV-ik törvényczik kelő írásai betartassanak. Különben hazánk törvényeinek más paragrafusai is gondoskodnának az első segítségnyújtásról, azonban jelezniük kell, hogy ha vannak törvényeink, azok nem hajtathatnak végre, mert megfelelően nem ellenőriztetnek. Távolság legyen tőlünk, hogy bárkit is vádoljunk, de tény az, **hogy az első segítségnyújtásról szóló törvények és rendeletek bajosan juthatnak érvényre, mert azok egy része elégtelen, másik része elavult, sőt egyes tételek még egymással ellenkezésbe is jönnek; a legnagyobb baj pedig az, hogy a törvénynek az első segítségnyújtásra vonatkozó pontjai nincsenek kellőképpen kimagyarázva és kétségben hagyják még azokat is, akik a törvény kívánságának eleget óhajtának tenni!** Az **útmutatások nem egyöntetűek, nem határozottak**, pedig ott, ahol az első segítségnyújtásról – tehát emberéletéről van szó – ott félremagyarázható utasításoknak helye nincs! Kézen fekvő dolog, hogy az államnak volna kötelessége eme bajokat megorvosolni, a meglevő törvények végrehajtásáról gondoskodni, újabb rendeletek, szabályok és utasítások megszerkesztésével módot nyújtani arra, hogy az első segítségnyújtás terén a társadalom megtehesse kötelességét! Más szóval a mentésügy országosan szervezendő volna olyan mederben és

²⁷ SzTL, F. 2, II 76/1908.

²⁸ A Budapesten megjelenő Mentők Lapja folyóirat VIII. évfolyamának 7. száma (1910 júliusa).

tervezet szerint, hogy az állam ne legyen kénytelen anyagiakban áldozatokat hozni, kihasználva a társadalom erejét, hogy a meglévő bajok és hiányok kiküszöböltesse nek.

Legyen szabad az alábbiakban, 23 évi tapasztalat alapján, reá mutatni a mentésügy azon fejezeteire, amelyek minden vonalon mostohán kezeltek, amelyekkel a legtöbb ember mit sem törődik és amelyek leginkább megkívánják az intézkedéseket. Szembe tűnő dolog, hogy amíg hazánk fővárosában a **Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület** működése teljesen színvonalon áll, sőt a külföldnek is mintaképül szolgál, addig hazánk többi részén kevesen törődnek a mentésüggyel. **Budapest és Kolozsvár** egyetemmel bíró városokon kívül, alig van hazánknak 10 olyan városa, ahol az első segítségnyújtásról gondoskodás történt. Hogy mi történik baleseteknél kisebb közösségekben, arról legjobb nem is beszélni, mert annak leírása élénken elűtne attól a képtől, amelyet a humanizmus és az emberi jogok követelményei festenek elénk! **Szóval az első segítségnyújtás ügye igen lassan, vagy sehogyse halad előre, dacára annak, hogy minden vonalon történtek az ügy érdekében lépések. Így a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület kezdeményezésére, a m. kir. belügyminisztérium támogatásával, 1899-ben „mentőnap”, 1908-ban pedig „országos mentő kongresszus” is tartott. S bár ezen tanácskozmányok sokat lendítettek az ország mentésügyén, de mind a mai napig távolról sem vezettek megfelelő eredményre és a jó szándékú tervelgetések nagyjából zátonyra kerülnek, mert hiányzik az az erő, amely a közreműködőket a vidéken támogassa, a csüggedőket lelkesítse, azokat pedig, akik kevés érdeklődést mutatnak az ügy iránt, legalább a legszükségesebbeknek végrehajtására kötelezze! Ugyan ennek az eredménye az is, hogy hazánknak alig van egynehány számba vehető mentő intézménye. Mi volna tehát a teendő, hogy mindezen bajokon segíthessünk? A modern eszközök igénybevételével gondoskodni kellene arról, hogy balesetek előfordultával mindenkinek és mindenhol, az egész országban egyaránt a lehetőleg gyorsabban első segítség nyújtassék. Ez pedig nemcsak az utcán és nyilvános helyeken, hanem mindenütt, éppen úgy a rögtön fellépő megbetegedéseknél, mint a közélet, a forgalom, az ipar és a gazdaság baleseteinél. **Olyan városokban és községekben, ahol a mentésügy rendezve nincs, mentőintézményeket kell teremteni, és azok működését folyamatosan ellenőrizni. Meg kell ismertetni minden egyes polgárt az első segítségnyújtás tudnivalóival, hogy az orvos megérkezéig mindenki tudja a kötelességét, hogy ne történhessenek, – amint az orvosoknak lépten-nyomon van alkalmuk tapasztalni – olyan ténykedések, amelyek a „balesetes”-nek feltétlenül ártanak s legjobb esetben is utját állják a felgyógyulásnak. Az első segítségnyújtás tanait hirdetni kell és pedig, nyilvános helyeken hozzáférhetően kifüggesztett jól látható és olvasható szemléltető táblákon, valamint megfelelő nyelven megírt népszerű iratok által. Tanítani kell az első segítségnyújtás ismereteit megfelelő keretben minden iskolában, de a felnőttek körében is. S különös súlyt kell fektetni azoknak a kiképzésére, akik, amint azt mára meglévő törvény is előírja, „gyakrabban juthatnak abba a helyzetbe, hogy tanui lehetnek a baleseteknek”. Rendszeresíteni kell az egész****

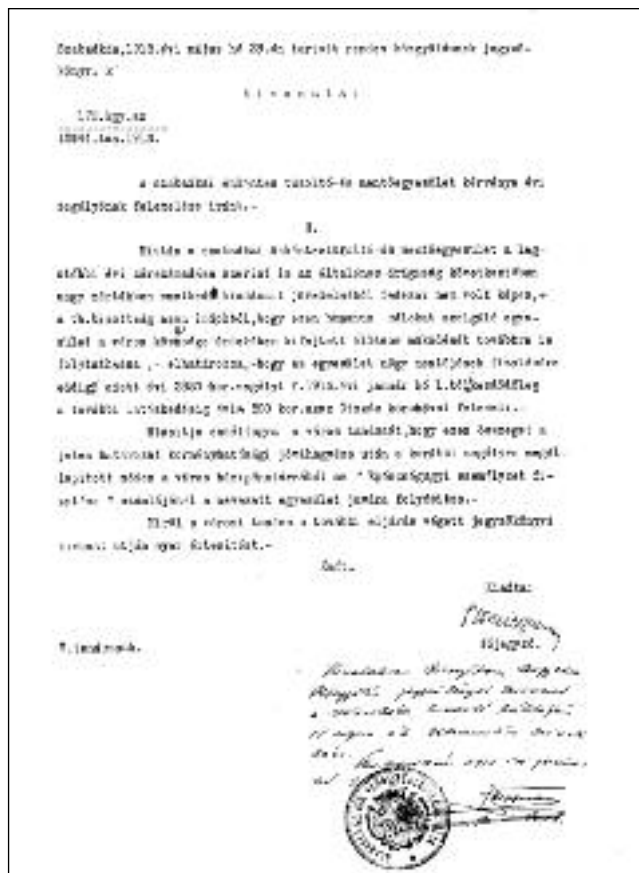
ország területén a betegek szállítását és pedig úgy, hogy a betegszállító eszközök mindenkor mindenkinek rendelkezésére álljanak. Különösen rendezni kellene az elméleti betegek és fertőző betegek szállítását. Módját kell adni annak, hogy vidéki betegek emberséges módon szállíttathassanak olyan központokba, ahol megfelelő ápolást nyerhetnek vagy megoperáltathatnak. Betegszállításokat vezető és kísérő személyeket kell nevelni és a teendőket kioktatni. A magyar államvasutal és a többi vasutakkal karöltve, egyöntetűen, minden vonalon, meg kell könnyíteni a betegek szállítását és átvételét. A betegszállító eszközöknek bizonyos központokon a közönségnek bizonyos díjazással szemben rendelkezésre kell állaniok. És pedig úgy, hogy a betegek nem több napi utánjárás után, hanem esetleg a legközelebbi vonattal továbbíttathassanak. Rendezni kell, vízparti vidékeken, az evezős egyletek, fürdősök és a rendőrség bevonásával a vízből mentést. A közel múltban lefolyt szomorú ököritői katasztrófa tanúságaként, gondoskodni kellene arról, hogy tömeges szerencsétlenségek előfordultakor, aminők pl. a tűzvész, vonat összeütközések, árvízveszedelmek, földrengés stb. a segítség megfelelő helyre összpontosíttassék és szükség esetén, egy parancsszóra, gyorsan mozgósíthatassék. Szóval: országos mentőközpontot – illetőleg mentőközpontokat – kell, hogy létesítsünk, szoros kapcsolatban a vasuti intézménnyel. Szervezni kellene a technikai mentést, valamint utasítások volnának szerkesztendő a preventív intézkedések megtételére, valamint mentő intézkedésekre katasztrófák esetében. Végül egyöntetűséget kellene teremteni az egész vonalon, egységesíteni a felszerelés és a betegápolási szereknek előírását. Pontosan elő kellene írni azt, hogy bizonyos lakosságú városban vagy községben milyen és mekkora mennyiségű mentőfelszerelésre, hány kocsi, hány mentőszekrényre, hány hordágyra stb. és mily nagy személyzetre van szükség. Nemkülönbön előírandó, hogy mit kell tartalmaznia a mentőszekrénynek, nehogy ennek az előírásnak hijján, a kereskedő hasznára, de a közönség kárára – sőt testi épségének veszélyeztetésére – kizsároltassanak azok, akiknek a törvény szerinti kötelességük mentőszekrényeket tartani – a mint az ma történik. Az eddig elmondottakból kiviláglik, hogy sok a teendő, ha azt akarjuk elérni, hogy országunkban a mentésügy rendeztessék. Természetes dolog az, hogy a követelmények teljesítésében nagy és sok erőnek kell közreműködnie. Meggyőződésünk, hogy ha a m. kir. belügyminisztérium intenzívebben venné kezébe a mentés ügyét, védnöksége alatt igen üdvös volna, egy „országos mentő-szövetség” megalakítása, amelynek keretében egyesülnének mindazon egyének, akik hivatvák arra, hogy a mentésügy szervezésébe bele avatkozzanak. A dolog természetében rejlik, hogy az első segítség ügye, mint a higiénia körébe vágó ügy, illetőleg annak a végrehajtása orvosokra kell, hogy bízassék, akik szigorú utasítások szerint határozzák azt, hogy hol és milyen esetben vétethetik a laikusok segedelme igénybe. A tulajdonképeni szervezés megtételére természetesen csakis a belügyminisztérium lehet illetékes. Szervezés közben a legszélesebb alapon bevonandó a működés körébe a társadalom. Éspedig a városi és megyei hatóságok, a hivatalos orvosok, a m. kir. államvasút és egyéb vasutak, kórházak, rendőrség, a vörös-

kereszt-egylet, a tűzoltóságok, magánosok és végül a katonaság, ezutóbbi annál is inkább, mert háború bekövetkezése esetén, a mentő szervezetek tekintélyes segítségére lehetnének a hadviselő kormánynak, amennyiben képzett ápolókkal rendelkeznének és a sebesült harcosok szállítása és üdítő állomások berendezése körül is sikeresen működhetnének. A mentésügy országos szervezése nagy munkát róna azokra, akik a m. kir. belügyminisztérium személyzetében ez ügyben közreműködni hivatva vannak. Azonban a mentésügy rendezése törvénybe iktatott hivatalos kötelesség, amelynek elvégzéséről még akkor sem volna szabad visszariadni, ha az tetemes áldozatokba kerülne, pedig ha helyesen vétetik kézbe az ügy akkor az alig kerül a minisztérium anyagi áldozatába, mert a költségek, amelyekre szükség lesz, megtérülnek. És pedig a következő módon: I. A városok és községek kell, hogy hozzájáruljanak a mentés szervezésének költségeihez. Ezek a költségek a város útján esetleg azoktól beszédhetők, akik jómódúak és első segítségre szorulnak. II. A társadalom hozzájárulhat a költségek beszerzéséhez: egyesületek alapítása, jótékony célú hagyatékok megszerzése és gyűjtések rendezése által. III. A betegsegélyező pénztárak a mentésügy szervezésre fordítják azt az összeget, amelybe az első segítség nyújtása nékül különben kerülne. (Lásd „Betegápolási alap”). IV. A biztosító-intézetek – különösen azok, amelyek egyéni biztosításokkal foglalkoznak – megfelelő módon köteleztessének, saját érdekükben, a mentésügy anyagi támogatására. V. Az állam, sorsjáték-rendezés, vagy egyéb módon ugyancsak hozzájárulhat mindezen összegyűlő pénzek gyarapításához. Ilyenformán megszületné az az „Országos mentőalap”, amelyből kikerülne a mentésügy szervezésének költsége és amelyből támogathatnának azon szegényebb községek, amelyek saját költségre a mentőfelszereléseket beszerezni nem képesek. Az esetleg fennmaradó összeg a már működő egyesületek anyagi támogatására fordíttassék, azok működésének arányában, nehogy az első segítség nyújtásának üzeme fennakadást szenvedjen. A szervezés technikai részében kiváló módon elősegíthetné a minisztérium működését a **Budapesti Önkéntes Mentő-Egyesület, amely eddig is kivette részét a mentés országos szervezéséből. Hiszen az országunkban fennálló mentő intézményeknek majdnem valamennyie az ő ösztönzésére, mintájára és támogatásával alakult, de különben is a mentésügy országos szervezésének szálai ez idő szerint ugys a főntnevezett egyesület kezében futnak össze. Mi sem áll utjában annak, hogy ez az egyesület a szervezés körül továbbbizsgálatait a nagyméltóságú m. kir. belügyminisztériumnak továbbra is legszívesebben rendelkezésére bocsássa.”**

A memorandum további részében pozitív példaként a tűzoltóságok országos szervezettségét hozta fel a szerző, míg elmarasztalóként a németországi mentők ezirányú kísérleteinek akadályozását taglalta: „**Németországban** a már megpendített országos német mentő központ létesítését megakadályozza a szamaritvereknek és a német

vöröskereszt-egyesületeknek illetékességi kérdése és civódása. Az ilyen körülmények csak arra alkalmassak, hogy személyesérdeket toljanak előtérbe, ne pedig a közös ügyet, amely mindannyiunknak nemcsak kívánsága, de szüksége is.”

Ha történetek is komolyabb lépések a fentiek értelmében, illetve a mentőszolgálatok egységes kritériumok alapján történő szervezésének érdekében – a kitörő háború mindent félbeszakított.²⁹

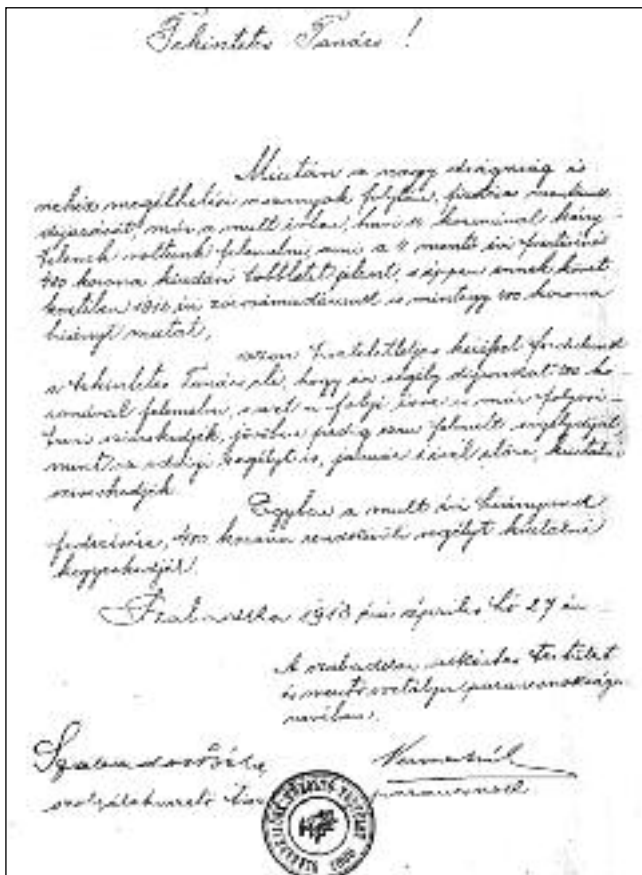
1913. május 29-i közgyűlés

Nincs tudomásunk arról, hogy az 1914-es háború kezdete mennyire érintette a szabadkai mentőosztály létszámát, de feltételezhető, hogy a behívások első hullámaiban kevés katonai behívót kézbesítettek a tűzoltóság tagjainak, hiszen egy fontos háttérorrszági szolgálatról volt szó. 1917-ben azonban a tűzoltóparancsnokság külön kérelme ellenére is bevonultattak két mentőt – Prix Rókust és Rehák Józsefet – így a szabadkai mentőosztályon a háború utolsó két évében csupán két hivatásos mentő maradt.³⁰ A megnehezült munkakörülményekről néhány későbbi okiratban vallanak a mentőosztály vezetői. Az időszerű elszegényedés 1917-ben már nagyon nyomasztotta a szolgálat dolgozóit, akik még akkor is az 1914-es fizetést kapták a többszörösen megnövekedett munka elvégzéséért. Ennek értelmében fordult dr. Bartha a Tanácsshoz 1917 júliusában:³¹

²⁹ A dr. Kovách által előrevetített módon Magyarországon is csak 1926-ban alakult meg az első, országos szintű intézmény, a Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesülete.

³⁰ SzTL, F. 2, V 360/1917.

³¹ SzTL, F. 2, XV 499/1909.

A parancsnokság intézkedése - 1913

„Tekintetes Tanács! A szabadkai önkéntes tűzoltó testület mentő csapata, mint mindenkor, úgy ezuttal is a legnagyobb odaadással és lelkiismeretességgel felel meghívásának, de a jelenlegi nehéz viszonyok között a megélhetés lehetősége oly súlyosan nehezedik fizetések mentőinkre és azok családtagjaira, hogy helyzetükön segíteni kell. Ez okból azzal a tiszteletteljes kérelemmel fordulunk a tek. Tanácshoz, hogy szíveskedjék a mentőink súlyos helyzetén segíteni, s a négy mentő részére egyenként havonkénti 40–50, összesen 160–200 korona háborús segélyt megállapítani. Szabadka, 1917. évi július hó 19-én. Tisztelettel Vermes Béla testületi parancsnok Dr Barta Antal mentőparancsnok.”

A közgyűlés szeptemberi ülésén mintegy ötvenszázalékos fizetésemelést hagyott jóvá a városvezetősége. A határozat indoklásában többek mellett a következőket hozzák fel: „A törvényhatósági bizottság arra való tekintettel, hogy a háború előidézte nehéz megélhetési viszonyok a szabadkai önkéntes tűzoltó és mentőegyesület négy mentőjét épügy sujtják, mint a többi meghatározott fizetésből élő alkalmazottakat, az egyesületnek a háború alatt kifejtett elismerésre méltó közegészségügyi munkálkodását is jutalmazni kívánja...”

A háttérországi működésük fontossága sem mentesítette azonban a mentőosztály dolgozóit egészében a katonai szolgálatról. Amint már említettem, a háború utolsó hónapjaiban már csak két hivatásos mentő végezte az évi, mintegy kétezer bevetésben a szakszerű mentést. Egy-

szzerű fizetésemeléssel már nem lehetett megoldani a felgyülemelő gondokat, melyek már-már a szolgálat létét veszélyeztették. Hiábavalónak bizonyultak az osztály vezetőinek sürgető levelei, a város törvényhatósági bizottságának közgyűlése nem tűzte napirendre a mentők ügyét. A helyi sajtó azonban nem volt hajlandó hallgatni az égető gondokról. A *Bácsmezei Napló* behatóan taglalja a szabadkai mentőválságot: „A szabadkai mentők válsága. Szabadka egyik leghumanusabb intézménye: az önkéntes mentőké került a válság elé. Eddig három mentő teljesített szolgálatot a legnagyobb buzgalommal. Éjjelt nappallá változtattak, hogy magukra vállalt emberbaráti kötelességeket teljesítsék s a hívás pillanatában mindenkinek haladéktalanul segítségére siethessenek. Ezért a nagy munkáért kaptak havi 140 korona, szemérmetlenül kevés havi fizetést, amit emelni csak nem akartak. Mintha nem éreznék át az intézők a mentők által teljesített nagy szolgálatok fontosságát. A három mentő száma kettőre apadt, mert a harmadik már nem bírta megélni 140 koronából. Jobb fizetést keresett és kapott is. Most ketten végzik a szolgálatot addig, amíg ki nem dőlnek, ami pedig hamarosan be fog következni. Hogy némileg türelhető legyen a helyzetük, most két mentőt keresnek havi 140 korona fizetéssel. Jelentkezhetnek 17–18 éves fiatal emberek is. Ezeket azonban a két régi mentőnek előbb be kell oktatni, ami csak a munkájukat szaporítja. A hatóság talán mégis elmélkedhetnék a mentők embertelenül sanyaru helyzete fölött s fizetésjavítást adhatna nekik.”³²

A júliusi közgyűlést követően ugyanez a lap még élesebb hangnemben bírálta a város vezetőségét. Továbbra is „A szabadkai mentők válsága” cím alatt ír az időszerű eseményekről: „Csak tegnapelőtt zajlott le Szabadka törvényhatósági bizottsági közgyűlése. A közgyűlés lefolyásáról legnagyobb elismeréssel beszélt Szabadka közönsége. Szabadkához méltó tervek, beszédek, határozatok jellemezték ezt a közgyűlést, amelyről szinte azt állapíthatták meg, hogy egy jobb kornak beköszöntője volt, amely korszakban nem lehet ezentúl megállás. Pedig, ebben a kaleidoszkopban is megállapíthatjuk, hogy a tükrök nem egészen szabályosan voltak beállítva ezért nem vehették észre bennük azt, hogy egyes részek nem kerültek a sugártörés körébe. Azt csak például még sem mondhatjuk, hogy a mentők ügye nem elsőrendű fontosságú kérdés. És ez a vajudó ügy mégis kikerülte mindenkinek a figyelmét. Senkinek eszébe sem jutott megkérdezni, miért nem veszi át a város a mentőket, ha már Szabadka társadalma nem siet ezen intézmény támogatására úgy, hogy az fen is maradhasson. Senki sem kérdezte meg, miért kell ott két mentőnek éjjel-nappal szolgálatot tenni havi 140 koronáért? Vajjon nem a humanizmus fontos kérdése-e az, hogyan eshetik meg Szabadkán, hogy a vasuton Szabadkára szállított, összezuzott, de még élő emberért mért kell egyetlen, a szolgálatban kifáradt mentőnek az állomásra mennie, mikor egyedül semmit sem végezhet? Miért kell ennek az egyetlen mentőnek kocsiskodni is, mert nincs már senki, aki éhbérért beállna a mentőkhöz kocsisnak? Nem érdeklődött senki aziránt, mi lesz augusztus elseje után ezen intézménnyel, – amikor egyetlen-

³² Bácsmezei Napló, 1918. június 4.

TISZELTÜNKÖZŐ TÁRSASÁGI

A szabadkai Tűzoltók Önkéntes Mentő Csapata, mint mentőcsapat, egy évvel az a legelsőjével összehasonlítva az ellátásukon álló feladat megnevezésére, és a jelenlegi mentő csapatok között a megjelölt feladatukra oly súlyosnak találták a feladatukat és az emberiségét, hogy helyzetük segítették ki.

Az okból azonnal a tisztelendő főtisztelendő főnöknek 4 tisztelettel, hogy megismerjék a mentők valójában helyzetét, és a négy mentő részre egyenlőtlen hozzájárulást 40-80, esetekben 100-200 kupa között megjelöljék megjelölésüket.

Szabadka, 1917. évi július hó 19-én.

Tisztelettel
mentő parancsnok

H. Bartha Antal
mentő parancsnok

Dr. Bartha Antal levele - 1917

len mentő sem marad meg, mert a 140 koronáért éjjelt és nappalt meg nem különböztető szolgálatot teljesíteni nem csak nem hajlandók, de nem is képesek. Mért nem tartja ezt az ügyet sürgősnek a hatóság, mikor ezekről az állapotokról tudomása van? Ha a harctéren egy sebesült véletlenül elhagynának, a humanizmus ellen elkövetett merényletnek mondanák. Pedig ott egy sebesült se nem oszt, se nem szoroz. Vajon ha itt Szabadkán egy sebesültet egyetlen mentő, ha menteni akarja, segítség hiányában meggyötörne, nem kiabálnának-e ellene? Vagy ha nem akadna ember, aki segítségére sietne, nem botránkoznék-e meg az egész társadalom? És méltán botránkoznék meg. Ugyan mért nem jutott eszébe senkinek az elmúlt közgyűlésen megkérdezni a hatóságot, nem érzi e, hogy ezekért a bekövetkező esetekért nemcsak Szabadka társadalma, de hatósága is felelős, mert egyetlen tollvonással változtathatna az állapotokon anélkül, hogy pénztárának legerényesebb fiókja is megérezné. Majd talán a következő közgyűlésen.”³³

A város sorozatos elutasítását követően a parancsnokság még 1918 nyarán a Belügyminisztériumba is eljuttatott egy kérelemlevelet. A budapesti minisztérium egészében magáévá tette a szabadkai mentősök gondjait és az 1918. augusztus 25-én, a császári és királyi katonai parancsnoksághoz továbbított feliratában már javaslatot is tett, amely szerint ajánlatos lenne, ha a katonaság egészségügyi személyzetéből, vagy a budapesti önkéntes mentőegyesületből négy embert szolgálattételre rendelne a szabadkai mentőcsapathoz. A miniszteri folyamodvány: „A szabadkai önkéntes tűzoltó testület kebelében 1896. évben megalakult önkéntes mentő csapat immár 22 éve fejt ki közhasznú és emberbaráti tevékenységét. Működése körébe tartozik az elsősegélynyújtás, a beteg szállítás és a hulla szállítása, teljesíti ezt a szolgálatot önzetlenül a napnak minden időszakában úgy a polgárságnál, mint a városban elhelyezett eléggé jelentékeny számú katonaságnál is. Évenként 1500–2000 esetenél működik. A mentők rendes létszáma négy hivatásos egyénből és több mentői szolgálatra képesített 10–12

<p>A szabadkai mentők válsága.</p> <p>1918. július 17.</p> <p>Dr. Bartha Antal levele...</p>	<p>A szabadkai önkéntes hivatásos és a statisztikai kimutatás.</p> <p>— Hivatásos és statisztikai kimutatás —</p> <p>1918. július 17.</p> <p>Dr. Bartha Antal levele...</p>
---	--

Bácsmezei Napló - 1918. július 17.

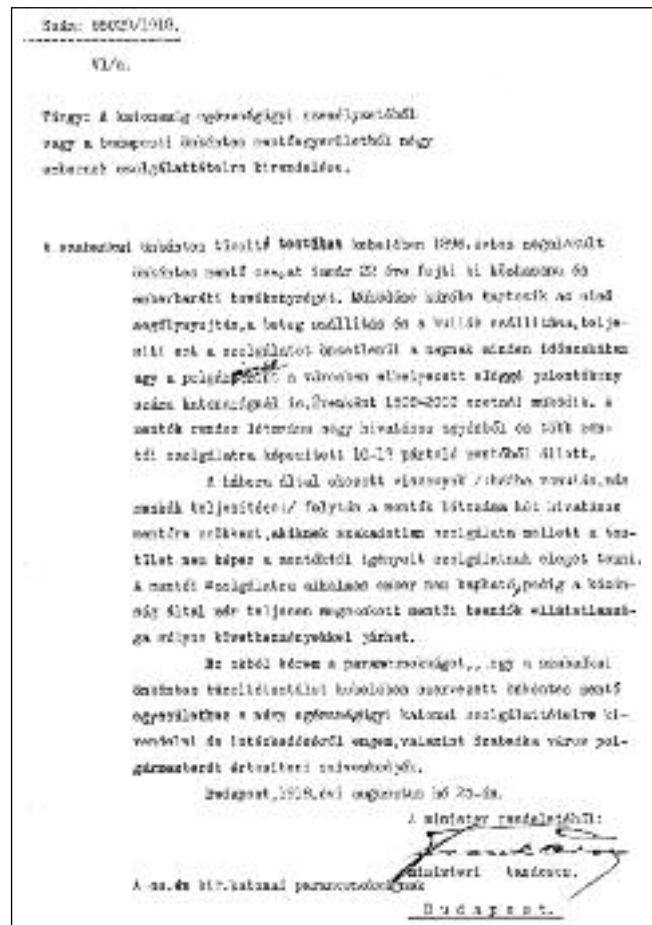
pártoló mentőből állott. A háború által okozott viszonyok /: hadba vonulás, más munkák teljesítése /: folytán a mentők létszáma két hivatásos mentőre csökkent, akiknek szakadatlan szolgálata mellett a testület nem képes a mentőktől igényelt szolgálatnak eleget tenni. A mentői szolgálatra alkalmas ember nem kapható; pedig a közönség által már teljesen megszokott mentői teendők ellátatlansága súlyos következményekkel járhat. Ez okból kérem a parancsnokságot, hogy a szabadkai önkéntes tűzoltótestület kebelében szervezett önkéntes mentő egyesülethez a négy egészségügyi katonát szolgálattételre kirendelni és intézkedéséről engem, valamint Szabadka város polgármesterét értesíteni szíveskedjék. Budapest, 1918. évi augusztus hó 25-én.”³⁴ A helyi újságok korabeli tudósításából kitűnik, hogy sem a polgárok, sem a mentők nem bíztak a minisztériumi intézkedések hatékonyságában – más megoldást sugáltak. Ki kellene emelni a szolgálatot

³³ Bácsmezei Napló, 1918. július 17.

³⁴ SzTL, F. 2, V 5728/1918.

a tűzoltóság kötelékéből és a városi költségvetés terhére kellene megoldani a pénzelését. A *Bácsmezei Napló* terjedelmes cikket közöl: „Ezer mentéshez vonultak ki az idén a szabadkai mentők. Nagyon sokszor szóvá tettük azt az óriási és nagy fontosságú munkát, amelyet a szabadkai mentők, különösen a háborus években kifejtettek. Alig-alig, hosszas huza után tudták csak ezzel az önfeláldozó munkával elérni azt, hogy díjazásukat fel-emelték, nem annyira ugyan, hogy a felemelt díjazás is fedezné életszükségeiteket s a folyton növekedő drágaság mellett ma már ez a fizetésemelés is illuziórússá vált. Hogy minő nagy munkát végeztek csak az idén a szabadkai mentők, azt a számok igazolják. Ez év aug. hó 31 ig bezárólag kerek egyezer esetben vették mentésnél segítségül a mentőket s ezt a munkát teljes három hónapon át csak két mentő végezte. Olyan munka, amelyért nemcsak erkölcsi elismerés, hanem anyagi jutalom is jár, nem pedig csak köszönetnyilvánítás, amely éppen, hogy az éhenhalás ellen biztosít. Egy tegnapi fővárosi eset bizonyítja azt is, hogy ezekben a háborus időkben olyan fontos intézményt, mint a mentés, nem szabad a hatóságoknak társadalmi (társasági) vezetésre bízni. Ma a mindennapiért való tülekedésben, a vezetők nem fordíthatják azt a gondot intézményükre, amely annak rendeltetéséhez megfelelő. De ezeknek nincsenek meg ma azok az eszközeik sem, amelyek ily intézménynek fenntartásához, akadálytalan működéséhez szükségesek. A lovaikon csak csont és bőr van, a felszerelésük használhatatlanná váltak (vált), embereikről lerongyolódik a ruha, szereik kifogynak és sokféle zár alá vétel miatt pótolhatatlanok. Ezek a körülmények aktuálissá teszik a kérdést, hogy ezen elsőrendű fontosságú intézményt a város a magáévé tegye, vegye városi, hogy úgy mondjuk kezelésbe. Ezzel minden bajon segíthetnének és Szabadka társadalmának ezen intézmény fennmaradását biztosítanák, a mi véleményünk szerint kötelessége is lenne a hatóságoknak. Ugy tudjuk, hogy ilyen irányú kérelmet néhány hónappal ezelőtt már intéztek a polgármesterhez a szabadkai mentők parancsnokai, kérelmükre eddig választ egyáltalán nem kaptak. Ma mikor a városok oly bő jövedelmi források fölött rendelkeznek, nem ártana a jövedelem egy részét e nélkülözhetetlen intézménynek közintézménnyé leendő tételére fordítani.”³⁵

A nyárutón kezdődő járvány (spanyolnátha) tovább nehezítette a mentők amúgy is kilátástalan helyzetét. Részlet a fenti újság október 15-i számában, a „**Hogyan terjesztik Szabadkán a spanyol betegséget. Mentők és bérkocsik szállítják a betegeket**” cím alatt közölt értekezésből: „A legveszedelmesebb ragály terjesztő azonban Szabadkán az a mód, ahogyan a betegeket szállítják. Szabadkán úgy, mint sok más, fertőtlenítő intézet sincsen. A fertőtlenítést a mentők végzik. Egészen szabadkai okoskodás, hogy a spanyol náthában megbetegedetteket is a mentők szállítják kórházba. Aki fertőtlenít, az járványos beteget is szállíthat. A mentőknek már csak egy betegszállító kocsijuk van, ezen szállítják a spanyol betegeket és mindazokat, akik a mentők segélyére rászorultak. Tegnap a mentők 13 beteget szállítottak, ezeknek több

A budapestiek felkínálják segítségüket - 1918

mint fele a spanyol járványban szenvedett. Eltekintve, hogy az agyondolgozott, derék mentőkre nem volna szabad ezt a súlyos munkát is rásózni, egyenesen felhaborító, hogy ilyenformán a mentők betegszállító kocsija a veszedelmes járvány fészke és terjesztője lett.”

Néhány nap múltán ismét időszertűvé vált az osztály státusa – ezúttal a város vezetőségének kezdeményezése váltotta ki az újságírók érdeklődését. „Szabadka átveszi a mentőket (Saját tud.) – október 18. A szabadkai mentők válsága még mindig tart ugyan, de amint értesülünk, nemsokára az egyetlen helyes megoldással véget fog érni. Ezzel teljesülni fog a mentők óhaja, de feltétlenül biztosítani is fogják ennek a nélkülözhetetlen intézménynek fennmaradását. Már a háború előtt sürgettük, hogy a mentőket a város vegye át. A mentők csak annyit kértek, hogy legalább nyugdíjukat biztosítsa valamiképpen a város. Sürgetés, kérelem nem használt. Az önkéntes tűzoltótestület is ambicionálta, hogy ez a kebelében fenálló intézmény a sajátja maradjon. A körülmények is lehetővé tették, hogy az intézmény mintaszerű fenntartására kellő gondot fordíthasson maga az önkéntes tűzoltótestület. A háborús viszonyok között az önkéntes mentők intézményének fenállása mindinkább kétségessé, a mentők megélhetése szinte lehetetlenné vált. A megszorított munka emberfeletti erőfeszítést követelt, de a testület anyagi viszonyai között nem emelhetette fizetésüket. A hatóság

³⁵ Bácsmezei Napló, 1918. szeptember 4.

szűkmarkuskodott. Ott állt az intézmény, hogy a mentők meg akartak válni a hivatásuktól. Ekkor azután a város mégis segítségükre jött, igaz, hogy csak nyomoruságos összeggel. A válságnak ez a stádiuma azonban gondolkodóba ejtette a hatóságot s mert most márminden oldalról sürgették, elhatározta, hogy a mentőket átveszi a város és beosztja a hivatásos tűzoltóság keretébe. Ugy értesülünk, hogy ez hamarosan meg is fog történni s most már csak az átvétel módozatait s a szükségessé vált új szervezési szabályzatot kell kidolgozni, ami azonban nagy munkát nem adhat. A viszonyok égetően szükségessé teszik, hogy a tanács ezt az ügyet a törvényhatósági bizottságnak már a legközelebbi közgyűlése elé terjeszti végleges elintézés végett.”³⁶

Az elhúzódó hivatali eljárás hónapokig tarthatott volna, de a háború befejezése véget vetett az ajánlott intézkedés sorozatnak. A háború négy éve alatt fokozatosan tönkrement az Önkéntes Tűzoltó Testület felszerelése, ahogyan a mentőosztályé is. Minderről Vermes Béla, testületi parancsnok is beszámolt az 1918 végén írt levelében,³⁷ melyet a mentőosztály kiválását előkészítő folyamat egyik mozzanatának tekinthetünk. A Tanácshoz eljuttatott okiratban többek mellett ez olvasható: „Testületünk a háború alatt rengeteg munkát végzett, minek következtében mentőkocsijaink javítása és jó karbantartása óriási összegeket emésztettek fel, – lovainkból pedig 6 drb. elpusztult, s új lovak drága áron történt vétele testületünk nemcsak minden készpénzét emésztette fel teljesen, hanem még deficitünk is támadt, amit fokozott ama körülmény is, hogy a kocsisok magas díjazása, valamint az abrak beszerzési nehézségei óriási károsodással jártak a testületre nézve. Megjegyzendő, hogy testületünk mentő osztálya a háború alatt nem csak mentési szolgálatot, hanem rengeteg beteg és hulla szállítást is végzett, amiért semmiféle ellenértéket nem kaptunk, ellenben lovaink és szereink tönkre mentek, illetve óriási új kiadásokra kényszerítettek bennünket, mert hivatásunknak minden áldozat árán is eleget óhajtottunk tenni, hogy a város közönségét és a hadsereg érdekeit kielégíthessük.”

Hogy milyen fokú lehetett az elszegényedés, arról a Bácsmezei Napló tudósítása vall: „A szabadkai mentők kérelme a gazdákhöz. A szabadkai önkéntes tűzoltó- és mentőegyesület kérelemmel fordul Szabadka gazdaközösségéhez. Zab- vagy buzaszalmát kérnek lovaik részére. Lehetetlennek tartjuk, hogy ezt a kérelmet Szabadka gazdái haladéktalanul ne teljesítenék. Élet és vagyonbiztonság függ attól, hogy a mentők lovaikat kellően táplálhassák, de ebben anyagi eszközeik nem elegendők. Azoknak a kötelessége a takarmányt adni, akiknek van, ha az önkéntes tűzoltók és mentők sikeres működését a veszé-

lyek közepette biztosítani akarják. Azoknak az érdeke is, de most érdekről nem beszélünk, mert olyan időket élünk, mikor meg kell érteni a kötelesség szavát is. Siessenek a gazdák adományaikkal.”³⁸ Ekkor már nem hittek sem a Belügyminisztérium, sem a város ígéreteiben – közvetlen a polgárokhoz, a gazdákhöz fordultak.

A város Zsidótemetője - dr. Bartha Antal sírja - 2006. A fotó Csúszó Dezső tulajdona

A szerb katonaság bevonulásának előestéjén, az egykori főparancsnok adománya feltehetőleg már el sem jutott a címzetthez. „Koszorú megváltás. Vermes Béla, ifj. Petonszky Ferenc halála alkalmából koszorú megváltás címén 100 koronát adományozott a szabadkai önkéntes tűzoltó és mentőegyesületnek.”³⁹ Pedig a háború végkifejletének közeledtével többszörösen is megterhelték a „néhányemberes” szolgálatot. A még mindig számos áldozatot követelő spanyolnátha, a gyakori utcai támadások katona-, illetve polgári áldozatai, a harcterekről a városba szállított nagyszámú sebesült, a fokozódó hullaszállítási igény annyira lefoglalta a mentőket, hogy pl. a számos sérülttel és halálos áldozattal járó bácstopolyai vonatszerencsétlenség helyszínére már el sem juthattak – az állomáson várták be a segédvonattal Szabadkára szállított, hiányosan ellátott sérülteket.⁴⁰

Ezekben a napokban külön megterhelést jelentett a szolgálatvezető főorvos azon döntése, hogy az éjjeli órákban a mentők helyiségeiben ügyeletet tartó körorvosokat az egész város területéről jelentkező, orvosi ellátást igénylő betegekhez is nekik kellett eljuttatni. A mindvégig posztján maradó dr. Bartha Antal a körorvosi ellátás szétbomlásának ellensúlyozására hozta a következő intézkedést, melyről a Bácsmezei Napló is beszámolt: „Szabadkai orvosok éjjeli szolgálata. A szabadkai orvosok elhatározták, hogy további intézkedés naponként

³⁶ Bácsmezei Napló, 1918. október 19.

³⁷ SzTL, F. 2, XXI 30/1918.

³⁸ Bácsmezei Napló, 1918. november 8.

³⁹ Ifj. Petonszky Ferenc önkéntes tűzoltó és kéményseprő volt – tragikus körülmények között hunyt el (Bácsmezei Napló, 1918. november 10.).

⁴⁰ Az október 25-én hajnalban történt szerencsétlenségről még aznap beszámolt a Bácsmezei Napló. Többek mellett ezt írja: „Tizenöt súlyosan sebesültet és két könnyű sebesültet a segédvonattal hozták be a szabadkai állomásra, ahol dr. Barta Antal tisztii főorvos vette őket át és a mentők szállították a tartalékkórházba. A súlyosan sebesültek tulnyomó többsége német katona. Csak három magyar katona és egy postás volt közöttük.”

d. u. 6 órától reggel 6 óráig felváltva ügyeletes orvosi szolgálatot teljesítenek. Aki a mondott időben orvosi segítséget igényel, az kérje az orvost a mentőknél, akik az ügyeletes orvost a beteghez fogják juttatni."⁴¹

Források

Szabadkai Történelmi Levéltár, F.2. Szabadka (THJ)
Szabad Királyi Város Tanácsa –Szabadka (1861–1918);
1838–1924

Bácskai Napló

Bácsmegyei Napló

Društvo Lekara Vojvodine – Podružnica Subotica, 40
godina rada lekarskog društva u Subotici, Subotica 1985.

Mentők Lapja folyóirat, Budapest

Dr. Csúszó Dezső, 2006.

A fotó Csúszó Dezső tulajdona

Sažetak

Druga decenija spasilačke službe

I u drugoj deceniji rukovodio je Hitnom pomoći dr Barta Antal, rešavajući sitnije i krupnije smetnje. I dalje je čvrsta veza sa službom hitne pomoći u Budimpešti.

Sve je više predavanja o tematici hitne pomoći, a

po prvi put je organizovan i Bečki skup, koji se bavi zajedničkim efektima rata. Siromaštvo se i dalje nastavlja, tako da se kao prvo moraju raspustiti dobrovoljni vatrogasci (ÖTT – Önkéntes Tűzoltó Testület) i naći drugo rešenje.

Summary

Second decade of the Rescue Service

The director of the Rescue Service was still dr Antal Barta in the second decade of its work, and he dealt with large issues as well as the smaller ones. A strong connection to the Emergency Service in Budapest was still maintained. There were more lectures about the Emergency department and the First

assembly in Vienna was organized at which the issues about the common effects of war were addressed.

Poverty was still strong and the volunteers' fire department had to be shut down and a different solution found...

⁴¹ Bácsmegyei Napló, 1918. november 9.

Dr Emil Libman, dr sc. med. Branka Milisavljević, dr Zorica Libman

Socijalno-zdravstvene brige Magistrata Subotice o deci u XVIII i XIX veku

Sažetak: U radu su izneti dostupni podaci o razvoju socijalne i zdravstvene brige o maloj deci u Subotici. Dete kao ličnost prvi put se spominje u Subotici u crkvenim službenim dokumentima kada su 1. decembra 1687. godine upisana imena prve krštene dece. U radu se govori o ostavljenoj, napuštenoj deci o kojima brine Gradska uprava, koja osniva „siročadski sto“. To bi bio početak socijalne brige o deci u našem gradu. U XVIII i XIX veku bilo je nekoliko epidemija velikih boginja, tifusa, dizenterije... Pronalazak seruma protiv velikih boginja (1789) je značajan datum u istoriji medicine. U Subotici je 1803. godine izvršeno prvo vakcinisanje dece. To je godina početka zdravstvene zaštite dece u Subotici. U XVIII veku osnivaju se mnoga dobrovoljna humanitarna društva koja primaju malu decu radi nege i odgoja. Krajem XIX veka podignut je u Subotici Dom za siromašnu i napuštenu decu.

Ključne reči: siročad, Siročadski sto, vakcinacija, humanitarna društva.

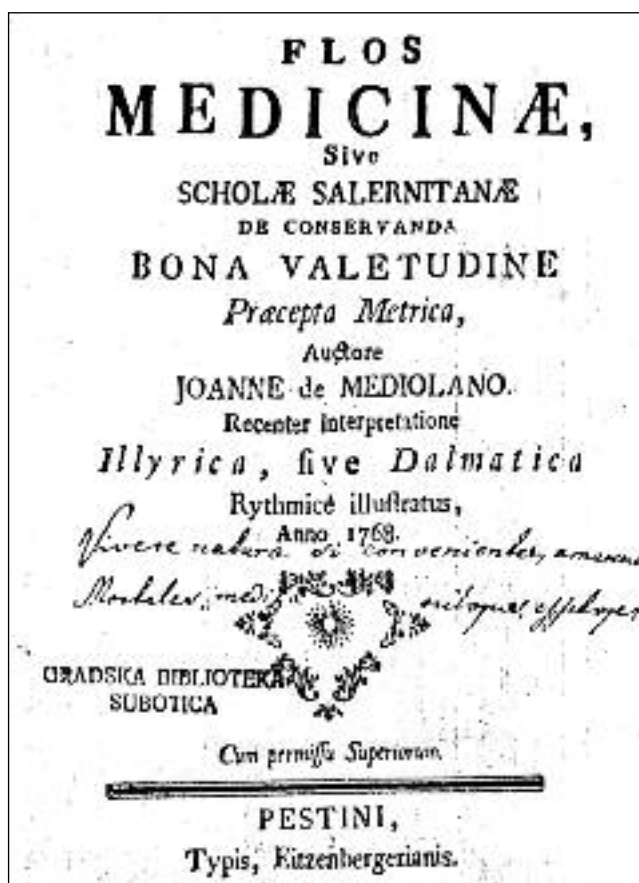
Kratak uvod

Brigu o deci i njihovom zdravlju vodili su u davnini članovi porodice, koristila se tradicionalna narodna medicina a u primitivnim zajednicama briga je prepuštena vaučima koji su lečili bolesne svojim ritualima i pesma-ma.

Pitanjima dečjeg zdravlja bavili su se, ali veoma malo, lekari starih kulturnih naroda – Egipta, Kine, Indije, lekari stare Grčke i Rimskog carstva. Hipokrat (Hipokrat, 460–370) ukratko spominje dečje bolesti u svojim *Aforizmima*, Galen (129–199) govori, takođe, o nekim dečjim bolestima dok se Soran (II vek naše ere) bavi nekim pitanjima nege novorođenčadi.

Nešto više pisali su arapski lekari: Razes (850–932) piše o velikim boginjama a Avicena (930–1037) o raznim bolestima kod dece.

U XV veku radovi posvećeni obolelom detetu uglav-

Naslovna strana knjige „Flos Medicinæ“

nom su kompilacije radova starih autora čije je mišljenje, na taj način, donekle sačuvano.¹

Knjiga Medicinske škole u Salernu (kraj Napulja) iz XI–XII veka – *Flos medicinae sive Scholæ salernitanæ de conservanda bona valetudinae* prevedena na mnoge jezike bila je dugo vremena jedina koja se koristila zbog uputstava o ishrani, čuvanju zdravlja i o ličnoj higijeni.²

¹ Lavoslav Glesinger, *Povijest medicine*, Med. enciklop., knj. 8, Zagreb 1963.

² Hrvoje Tartalja, *Pravila Salernske medicinske škole, Saopćenja*, sv. 11, br. 3, 1968, str. 119–126. Knjigu *Flos medicinae...* (Bit medicine ili Salernske škole o čuvanju dobrog zdravlja) preveo je na ilirski Emerik Pavič (Pavich Emericus, 1716–1780).

U XVIII i XIX veku susrećemo se sa opisima rahitisa (Francis Glisson, 1597–1677), horeje minor (Sydenham Thomas, 1624–1689), vrednim delom „A Treatise on the Diseases of Children“ (Michael Underwood, 1737–1820) i otkrivanjem vakcinacije protiv velikih boginja 1789. godine.³

Teške životne prilike u Bačkoj

Poraz kod Beča (1683) primorao je Osmanlije da se nakon 150 godina vladavine povuku sa teritorije današnje Vojvodine (1686) ostavljajući velike ekonomske, socijalne i zdravstvene probleme.

Na opusteljoj i neobrađenoj zemlji punoj močvara i ritova, uslovi života bili su veoma teški: nezdrava klima, zagađeni vazduh od isparavanja ovih vodenih površina, jaki vetrovi, vlažne male kuće od naboja, zemunice, slaba ishrana, lična i opšta higijena na niskom stupnju, česte pljačke turskih vojnika i sukobi kmetova i plemića – Rakocijeva buna (Rakoczy Ferencz II, 1676–1735), pogodovali su pojavi i širenju zaraznih bolesti (kuga, velike boginje, tifus...), bedi i siromaštvu.⁴

Duž austro-turske granice organizovana je *Vojno-pogranična (Potiska) krajina* da bi kao vojno-carinska i sanitarna zaštita (karantin, kontumac) sprečavala širenje zaraznih bolesti, u to vreme, kuge, iz turske carevine. U većim mestima Krajine osnovana je vojna zdravstvena služba i sanitetsko osoblje pružalo je zdravstvenu pomoć svima koji su je zatražili. Tako su i stanovnici naselja Subotica, kada je postala 1702. godine sastavni deo Krajine, mogli koristiti usluge vojnog saniteta.⁵

No, narod nije odlazio k njima zbog udaljenosti (Petrovaradin), loših prašnjavih ili blatnjavih puteva, zbog nepoverenja i siromaštva. Mnogi su smatrali da je za obolelog (pa i za bolesno dete) bolje da umre kod kuće nego da se nosi tako daleko, izlažući se neudobnosti putovanja kolskom zapregom, eventualno i napadima razbojnika i na kraju da se obrate nepoznatom lekaru koji ne razume njihov jezik. S toga su se obraćali susedima, travarima, „iskusnim ženama“, vidarima, prihvatili su etno-medicinu koja se „kao ljudska briga o zdravlju i

borbi protiv bolesti“ bazirala na iskustvima starih članova porodica.⁶ Često je bila prisutna i tzv. *manastirska medicina*: sveštenici i fratari su kao obrazovana lica imala izvesno medicinsko znanje pa su uz duhovno ohrabrenje i molitve pripremajući lekovita sredstva antičke medicine i pripravljavajući razne čajeve, napitke i meleme lekovitih biljaka iz manastirske bašte – pružali obolelima zdravstvenu pomoć.⁷ Inače, po odlasku Turaka, važili su i u ovim krajevima zakoni i akti za borbu protiv zaraznih bolesti izdatih u Beču tokom XVI i XVII veka (Infectionsordnung i dr.).

Siročad, napuštena deca

U zvaničnim crkvenim dokumentima, u Subotici se prvi put spominju imena dece krajem XVII veka, kada je fra Bariša-Bartolan Benjović (Benyovics Bartolomeus) počeo da vodi *Matičnu knjigu (Protokol) krštenih, vinčanih i umrlih (Matricula baptisatorum)* od 1. decembra 1687. godine. Upisivao je datum rođenja i krštenja, ime deteta, ime i prezime roditelja i kuma.⁸ Knjiga je uredno pisana do 1691. godine kada je prekinuto upisivanje podataka iz više razloga: novorođeno dete je rano umiralo zbog porođaja u lošim higijenskim uslovima (štala, tavanica), nestručnog vođenja porođaja, nedovoljne brige o nezi i ishrani novorođenčeta (prezaposlenost majke, nesavesnost osobe kojoj je dete povereno) ili zbog ratnih prilika i epidemija raznih bolesti (početkom XVIII veka epidemija kuge je odnela 325 ljudi „i još mnogo dice“ ne računajući umrle na salašima i pustarama, a Subotica je 1702. godine imala 1969 stanovnika).⁹

Nesređeni život, loši uslovi života, siromaštvo i ratno stanje uticali su često da su samohrane majke, ređe oba roditelja, ostavljali svoje novorođenčete tokom noći ispred nećijih vrata da bi ga noćni čuvar ili neki jutarnji prolaznik, odnosili vlastima ili ga sami ukućani uzimali k sebi, iz sažaljenja, radi odgoja i brige (napuštena, ostavljena, „izložena“ deca).¹⁰

Zbog ovakve situacije i ovakvog mišljenja naroda Kraljevsko namesničko veće Ugarske (Magyar Királyi

Rođen je u Budimu gde je završio osnovnu i srednju školu, na Teološkom fakultetu diplomirao teologiju i filozofiju. Radio je u tada poznatom mestu Baču (Bačka) i drugim mestima Vojvodine te u Budimu. Pisao je pobožna i prevodio književna dela. Za prevod *Flosmedicinae...* koristio je izdanje objavljeno u Hagu 1649. godine. Prevod je štampan u Pešti 1768. godine, sadrži 395 stihova. Pored saveta o čuvanju zdravlja, o higijeni i dijetetici, ima i nekoliko podataka iz anatomije, fiziologije, farmakologije i terapije.

³ Lavoslav Glesinger, *Sydenham Thomas*, Med. encikloped., knj. 9, Zagreb 1964.; Redakcija, *Pedijatrija*, Med. enciklop., knj. 7, Zagreb 1963.

⁴ Risto Jeremić, *Prilog istoriji zdravstvene kulture Vojvodstva Srbije*, SANU, Odeljenje medicinske nauka, knj. 3, Beograd 1974.

⁵ Mladen Grmek-Dražan, *Karantena*, Med. enciklop., knj. 5, Leksikografski zavod, Zagreb 1969.; Slavko Jovin, *Vojna Bolnica Petrovaradin*, Med. pregled, vol. 40, br. 3–4, 1987, str. 163–167.

⁶ Srebrica Knežević, *Neki oblici održavanja etnomedicinske tradicije na području Subotice*, u: Zbornik radova I Naučnog sastanka Društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije – Sekcije SAP Vojvodine, Subotica 1969, str. 45–60.

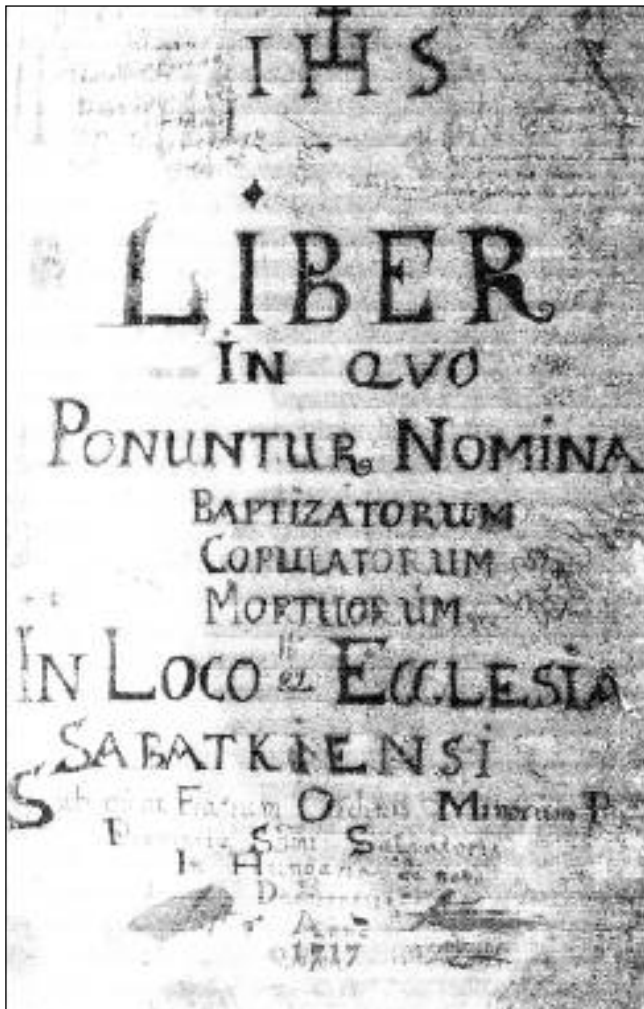
⁷ Balla Ferencz, Hegedüs Antal, *Az egészség szolgálatában*, Forum, Újvidek 1990.

⁸ Iványi István, *Szabadka szabad királyi város története, I rész. Szabadka, 1886*, str. 89–91.; Prva imena krštenih upisana 1. decembra 1687. su: Katalin, Angela, Anna, Mariana. Prema A. Sekuliću: „tačno 1. listopada (oktobra) 1687. počelo se bilježiti krštenike u Subotici... knjiga krštenika čuva Subotička biskupija, a provjeru podataka obavio sam u nazočnosti Matije Zvekanovića, biskupa, 18. siječnja 1968.“ (v. napomenu 9).

⁹ Ante Sekulić, *Tragom Franjevačkog ljetopisa u Subotici*, u: Zbornik Kačić, sv. 3, Split 1972, str. 34 (napomena 199) i str. 44.

¹⁰ Iványi István, *Szabadka szabad királyi város története, II rész.*, Szabadka 1892, str. 564.

Helytartó tanács – Consilium Regium Locumtenantiale) izdaje 1745. godine *Okružnicu* o zabrani nestručnim licima da u ma kojem obliku pružaju zdravstvenu pomoć, a 1782. godine i *Instrukciju* kojom se siromašnim porođiljama i deci ukazuje besplatna zdravstvena pomoć ako se obrate vojnom sanitetu.¹¹

Čistiji prepis Prve matične knjige (1687), sačinjen 1717. godine (naslovna strana)

Kraljevsko namesničko veće Ugarske 1743. godine obaveštava segedinsku vojnu vlast da je Vojno-granično naselje Subotica (Locus Militaris Szabadka) *Privilegijom* carice Marije Terezije (Theresia Mária, 1717–1780) postalo *Privilegovana kraljevska komorna varoš pod imenom Sent Marija* (Oppidum Cameralis Regio Pri-

vilegiatum Szent Mária) i dobilo civilnu vlast – Magistrat (unutrašnji senat) i Izabranu (Zakletu) opštinu (spoljni senat) i da u svojoj nadležnosti ima pravo upravljanja svim građanskim i ekonomskim poslovima kao i pravo suđenja i donošenja odluke o životu i smrti građana – „pravo mača“ (ius gladii).¹²

Sada, 1752. godine, javljaju se neškolorane babice¹³ koje svojim znanjem bolje pomažu porođiljama no „mudre žene“, te hirurzi–berberi 1746. koji leče tzv. spoljne bolesti (previjaju rane, daju klistire, puštaju krv pijavicama, vade zube i sl.).¹⁴ Ovi zdravstveni radnici imali su često i ulogu sudskog veštaka kada su na poziv Prizivnog krivičnog veća Gradske uprave trebali proceniti opasnost po život od zadobijene rane u nekoj tuči, utvrditi smrt kod ubistva i samoubistva i davati mišljenje zajedno sa bobicama o silovanju ili čedomorstvu, kako bi se pokrenuo sudski proces protiv okrivljenog.¹⁵

U dokumentu od 13. jula 1749. godine nalazimo da je hirurg–berber Stefan Lenard (Lenárd Stephanus) sa bobicom učestvovao u pregledu maloletne Magdalene (Magde) koju je silovao Ivan Mali (Máli Joannes), star 18 godina, sluga njenog oca Josipa Mamužića (Mámusics József). Pošto je defloracija utvrđena, počinitelj je osuđen na smrt odsecanjem glave mačem (ius gladii).¹⁶

Babice su 1766. godine pregledale i dale mišljenje da je trinaestogodišnja ćerka ovdašnjeg ratara Konstantina Bobesa bila nevinna jer se sumnjalo da ju je silovao Laurencije Benetić (Benetich Laurentino). Ustanovljeno je samo da se oko vagine nalazi poprskano muško seme. Okrivljeni je kažnjen da nekoliko dana tri puta po jedan sat stoji kraj stuba srama ispred Gradske kuće sa natpisom svog dela kao i da dobije 100 udaraca batinom.¹⁷

Trudnice su se i dalje same ili uz pomoć neke „mudre žene“ porađale pa je smrtnost novorođene dece bila prilično velika a zbog svog lošeg porodičnog ekonomskog stanja odlučivale su se i na pobačaj. Ova odluka je bila veoma rizična. S jedne strane, pobačaj su vršile nestručne žene prljavih ruku koristeći pripadaču, malo vreteno, koren rena ili neki drugi predmet sumnjive čistoće pa je dolazilo do infekcije i smrtnog ishoda trudnice i s druge strane, ako je žena ostala u životu a o pobačaju se u javnosti doznalo, bila je kažnjena smrtnom kaznom – „usmrtila je malo biće kojem je srce već počelo da kuca“.¹⁸

Tako je januara 1744. godine pokrenut krivični postupak protiv Ane Beštić (Bestics Anna), građanke Subotice, zbog pobačaja (ubistva svog deteta). Presuda (uzeti su u obzir njeni i raniji nedozvoljeni pobačaji):

¹¹ Olga Popov-Dragin, *Socijalno-medicinske reforme u Bačkoj i Baranji u 18. veku*, u: Zbornik radova II zajedničkog sastanka Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Vojvodine, Odbora naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Sombor i Znanstvenog društva za povijest zdravstvene kulture općine Osijek, Sombor–Beždan, 1983, str. 217–254.; Friedrich Ildikó, *Az egészségügyi kultúra hiánya okai a 18. századi Magyarországon*, Orvostörténeti közlemények, Budapest 1977, 23/4. str. 65–89.

¹² Emil Vojnović, *Organizacija mesne vlasti 1743–1918. u Subotici*, u: Koreni, svedočenje vekova, Subotica 1991, str. 113–125.

¹³ Emil Libman, *Babička služba u Subotici tokom XVIII i XIX veka*, u: Ex Pannonia, br. 19, Subotica 2015, str. 58–64.

¹⁴ Gašpar Ulmer, *Zanatstvo u Subotici 1868–1779*, Subotica 1995, str. 140–147.

¹⁵ Biserka Belitza, *Ranarnici u zdravstvenoj povijesti Hrvatske*, u: Saopćenja, vol. 16, br. 4, Zagreb 1979, str. 213–223.

¹⁶ IASu, F. 261, pred. br. 13/1749.

¹⁷ IASu, F. 261, pred. br. 86/1749.

¹⁸ St. Stajić, *Socijalna zaštita napuštene dece*, u: Srpski arhiv, god. 33, sv. 8, 1931, str. 684–690.

osuđena je januara 1746. godine na smrt odsecanjem glave mačem.¹⁹

Na zahtev Državnog tužioca ujedinjenih županija Pešt, Piliš i Šolt, Magistrat Subotice je morao da sasluša Ferencu Doru (Dora Ferencz), njegove ukućane, kaludere iz franjevačkog samostana i gradsku babicu pod kojim je okolnostima Pana Vilag (Vilagh Pana), stara 18 godina, stanovnik Estergoma (Esztergom), donela na svet nezakonito mrtvo dete (gyermeket halva szült) u kući spomenutog Dore Ferenc. Odgovor Magistrata: vanbračno, očinstvo nije utvrđeno, dete je mrtvo rođeno uz prisustvo babice.²⁰

Sredinom XVIII veka zabeležen je veliki pad nataliteta u celoj Bačko-bodroškoj županiji pa je uz veliki broj pobačaja i čedomorstva, razlog tome bio i povećan broj obolelih od veneričnih bolesti. Centralne vlasti traže zbog toga objašnjenje od županijskog fizika a 1786. godine Kraljevsko namesničkoveće izdaje *Naredbu* kojom se određuje redovno slanje izveštaja o stanju zdravlja stanovništva, posebno o broju trudnica, broju novorođenih i o broju obolelih sa veneričnim bolestima.²¹

Dokumenti iz 1768. godine, između ostalog, iznose da je na Generalnoj kongregaciji Bačke županije u Baji bilo rasprave o kažnjavanju bludnica (Meretrix) iz čega se može zaključiti da u Županiji postoji prostitucija: nelegalizovana, ona se nalazi u ugostiteljskim objektima.²² S toga je 1769. godine donet *Raspis* o nadzoru svih obolelih lica podrazumevajući tu i bludnice, a 1782. godine i *Zakon* o suzbijanju veneričnih bolesti.²³

Poveljom carice Marije Terezije, Subotica je 1779. godine proglašena *Slobodnim kraljevskim gradom* (Libera Regiaque Civitas Maria Theresiopolis) pa je gradska vlast dobila još veća ovlašćenja ali i veće obaveze. Tako je u domenu zdravstva morala da poštuje *Opšti normativ o zdravstvenoj organizaciji* (Normativum Generale in re Sanitatis) koji je 1770. godine napisao Gerhard van Switen (Swieten Gerhard van, 1700–1772), poznati bečki lekar i reformator bečkog Medicinskog fakulteta.²⁴ Normativ je važio na teritoriji cele Monarhije. U poglavlju IV govori se o organizaciji akušerske službe (Instructioobstetricum), između ostalog; „...babice moraju voditi računa da se novorođenče krsti, moraju obilaziti porodilju kroz 14 dana nakon porođaja, moraju brinuti o zdravlju porodilje i zdravlju novorođenog deteta, ne smeju davati lekove koji izazivaju

pobačaj, moraju prijaviti svaku osobu koja traži ili daje takve lekove, moraju imati položen ispit o babičluku na jednom od medicinskih fakulteta u zemlji ili kod gradskog fizikusa...“²⁵

I *Raspis* iz 1778. godine upozoravao je da samo one babice koje su ispitane mogu obavljati porođaj, da neguju novorođenče u prvim danima po rođenju, da upute majku kako da se ophodi sa detetom i da prijave gradskom fiziku svaku promenu na telu deteta ili u njegovom ponašanju.²⁶

Siročadski otac, Siročadski sto

U drugoj polovini XVIII veka, subotička vlast je počela razmišljati o osnivanju socijalnih i socijalno-zdravstvenih domova koji bi prihvatili siročad (árva-gyermek), napuštenu („izloženu“) i nađenu decu (lelencz). Ova razmišljanja mogu se shvatiti kao početak socijalne zaštite dece u Subotici. Zabeleženo je da su još u IV veku naše ere podizani ovakvi domovi (Orphan-hospital) i da je u Parizu u XVII veku bilo *Sklonište za napuštenu decu*. Osnivala su se i Udruženja materinskog milosrđa koja su brinula i siromašnim majkama sa malom decom.

Tako je 1775. godine izdat *Zakon* koji reguliše pitanja i izvore prihoda za održavanje bolnica, sirotinjskih domova, domova za smeštaj litalica i drugih nesrećnih lica (Politico Regulatio Erronos vagos Orphanos de Erigendo Lazareto et Hospitali). U Zakonu se govori o zaštiti dece, siročadi i nahočadi koja podpadaju pod brigu lokalnih vlasti onih mesta gde su nađena jer „...ona spadaju među najveće nevoljnike, lišene roditeljske ljubavi i drugih potreba za život... Potrebno je izgraditi domove za ovu decu ili u bolnicama i sirotinjskim domovima odvojiti posebne sobe za njih...“ Godine 1778. Kraljevsko namesničko veće Ugarske izdaje posebnu *Naredbu* po kojoj svi Magistrati slobodnih kraljevskih grado-va treba da otvore domove za siročad i nahočad.²⁷

Međutim, ni u prvoj polovini XIX veka ne nalazimo dokumente da u Subotici postoji Dom za ovu decu već samo *Predlog* da se siročad i nahočad ustupe rođacima (ako ih imaju) ili nekoj porodici bez dece koja ih rado prihvata. Istina, pokušaj da se reši pitanje ove dece bio je u Subotici poznat još 1740. godine osnivanjem jedne Dobrovoljne ustanove, ali ne nalazimo podatke da je ova

¹⁹ IASu, F. 261, pred. br. 1/1746.

²⁰ IASu, F. 261, pred. br. 75/1766.

²¹ Predrag Dević i sarad., *Prve babice i razvoj akušerske službe u Somboru u XVIII veku*, u: 250 godina akušerstva i ginekologije na tlu Vojvodine. Novi Sad 1983, str. 45–57.; Berislav Berić i sarad., *Pregled istorijskog razvoja akušerstva i ginekologije u Novom Sadu (1748–1963)*, u: Ibidem, str. 13–27.

²² IASu, F. 261, pred. br. 5/1768.

²³ Šandor Štajnfelđ, *Prostitucija u Subotici*, u: Zbornik radova I sastanka Sekcije SAP Vojvodine Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Subotica 1969, str. 69–75.

²⁴ Lavoslav Glesinger, *Gerhard van Swieten (1700–1772)*, Med. enciklop., knj. 9, Zagreb 1964.

²⁵ IASu, F. 261, pred. br. 23/1771.

²⁶ IASu, F. 261, pred. br. 108/1778.; Kosta Popov, *Higijenske prilike i zdravstveno zakonodavstvo XVIII veka u Bačkoj i Bodroškoj županiji*, u: Zbornik radova XIX sastanka Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Novi Sad 1968, str. 33–40. V. napomenu 11.

²⁷ Slavko Jovin, *Istorija medicine i zdravstvene kulture na tlu današnje Vojvodine, 1718–1848*, II tom, prvi deo, Novi Sad 1998, str. 53.

zamisao realizovana. Činjenica je da su odojčad dobrovoljno prihvatile mlade žene radi dojenja odnosno nešto stariju decu radi odgoja i nege: one su bile pod kontrolom gradskog policijskog kapetana i primale određene mesečne materijalne nadoknade. U jednom ranijem radu ovaj oblik brige o maloj deci nazivali smo *Dobrovoljnom socijalnom pomoći* koja, svakako, nije odgovarala današnjim ustanovama za čuvanje, negu i pomoć siromašnoj i nesrećnoj deci ali u malom naselju kao što je to tada bila Subotica, ovaj oblik brige bio je jedan vid socijalne zaštite.²⁸

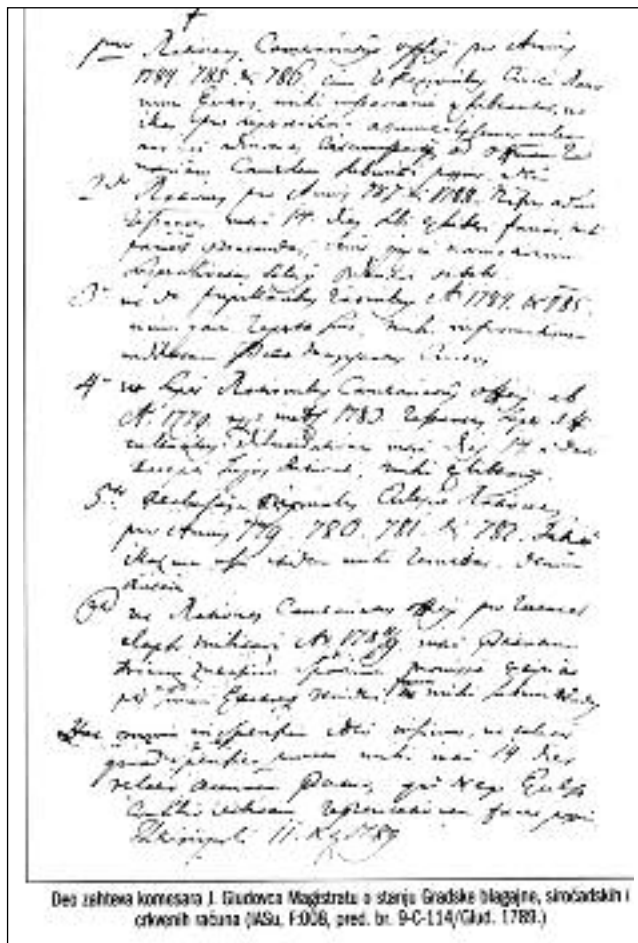
Prema podacima, 1780. godine Subotica ima 18730 stanovnika a među njima i 45 siročadi o kojima brine Magistrat.²⁹ No Magistrat je još 1743. godine, dobijajući *Večiti ugovorom* slobodnije vođenje administrativnih poslova, vodio i poslove (tač. 10) i brigu o ostavinskim i siročadskim pitanjima.³⁰ Za probleme siročadi, nahočadi i druge siromašne dece zadužen je bio jedan senator spoljnog senata nazvan *siročadski otac* (árvaagya, Curator Papillorum).

Siročadski otac je 1786. godine vodio brigu o 12 siročadi od 2 do 17 godina starosti,³¹ odnosno 29 siročadi čiji su roditelji umrli u periodu od 1780. do 1799. godine. Jožef Mitermiler (Mittermüller Jozsephus), drugi gradski fizik (Physicus Civitatis secundarius), u svom *Izveštaju* piše da u gradu živi petoro gluvoneme dece čiji su roditelji siromašni (četvoro je iz iste porodice) i ne spominje onu gluvu i nemu decu koja su zbrinuta kod svojih roditelja.³²

Iz ovog perioda spominje se *Siročadski sto*. Naime, u *Izveštaju* Jozefa Gludovca (Gludovacz József), komesara Kraljevskog namesničkog veća Ugarske, koji je bio u Subotici od 1788. do 1790. godine da bi sredio Gradsku blagajnu za 1787. i 1788. godinu pa će ujedno pregledati i srediti račune Siročadskog stola za 1784. i 1785. godinu (Rationes Pupillares pro Annis 1784. et 1785), jer se primetilo da postoje zloupotrebe siročadskog novca.³³

Prema postojećem *Uputstvu* (Instructio Orphanoram Curarotis), siročadski otac se brinuo i o pravilnom odgoju siročadi, o pravilnom evidentiranju imovine siročadi, o pravilnom rukovođenju staratelja te o svim drugim pitanjima u vezi sa siročićima.³⁴

Prilikom svog boravka u Subotici (1819–1823), komesar Ferenc Skulteti (Scultety Ferencz)³⁵ zatražio je

podatke o postavljanju staratelja maloletnom Jovanu Paniću; da li o siročetu brine siročadski otac, da li je izvršen prepis imovine pok. udove Irene Panić rođene Sabo i druge podatke, verovatno zbog ranije primećenog lošeg vođenja blagajne sa siročadskim novcem.³⁶

Sumnja o postojanju velikih boginja bila je još u staroj Kini, Egiptu, Indiji... Zbog nepoznavanja uzroka bolesti, vođene su kao i mnoga druga oboljenja sa smrtnim ishodom, pod imenom kuga. Epidemija tzv. Antoninove kuge (165–168) mogla bi, prema opisu, da bude epidemija velikih boginja ali prve sigurnije znake o varioli potiču iz šestog veka naše ere odnosno iz IX veka. Značajan pokušaj u borbi protiv ove bolesti bila je primena variolizacije početkom XVIII veka. Pošto se i

²⁸ IASu, F. 272, pred. br. 15-A-26/pol. 1783.

²⁹ IASu, F. 272, pred. br. 12-A-21/pol. 1801.

³⁰ Mirjana Dimitrijević, *Večiti ugovor Magistrata Subotice sa Ugarskom kraljevskom komorom iz 1743*, u: *Koreni – svedočenje vekova*, Subotica 1991, str. 61–72.

³¹ IASu, F. 272, pred. br. 18-A-22/pol. 1786.

³² IASu, F. 272, pred. br. 7-A-30/1800.

³³ IASu, F. 8, pred. br. 9-C-114/Glad. 1789.

³⁴ IASu, F. 13, pred. br. 24-A-8/Scult. 1820.

³⁵ Gašpar Ulmer, *Kraljevski komesar Mihalj Irmenji u Subotici (1782–1788)*, Istorijski arhiv Subotica 2000. Kraljevski komesar Mihalj Irmenji (Űrmenyi Mihály) bio je u Subotici od 1782. do 1788. godine; Jožef Gludovac (Gludovacz József) je boravio u Subotici od 1788. do 1790. godine; Ferenc Skulteti (Scultety Ferencz) je u Subotici od 1818. do 1823. godine a Pal Etvész (Eötvös Pál) od 1840. do 1843. godine. Ovi komesari su po nalogu Kraljevskog namesničkog veća Ugarske i Kraljevske komore Ugarske dolazili u Suboticu radi rešavanja raznih problema, usmeravanja i nadgledavanja rada municipalne gradske uprave, ukazivali su na greške u radu senatora donoseći sa sobom konkretne zadatke i uputstva. Bili su u nekom smislu savetnici i saradnici gradskoj upravi.

³⁶ IASu, F. 13, pred. br. 9-B-8/Scult. 1820.

pored njene primene bolest širila pa čak imala i letalni ishod, variolizacija nije mnogo korišćena.³⁷ Otkriće Edvarda Dženera (Jenner Edward, 1749–1823) godine 1798, bilo je revolucionarno i dobila se sigurna zaštita protiv velikih boginja, vakcinacija.³⁸

Edvard Džener (Edward Jenner)

Vakcinacija je početkom XIX veka bila prvi trag zdravstvene zaštite dece u Subotici. Tada je drugi gradski fizik dr Jožef Mitermiller zamolio 1801. godine Magistrat da službeno naredi obaveznu vakcinaciju dece protiv varirole ukazujući na loše posledice koje se mogu javiti ukoliko se vakcina ne primi. Magistrat je prihvatio molbu i vakcinaciju je prvi put u Subotici izvršio 1803. godine Eugen Sibenburger (Sziebenburger Eugenius), gradski hirurg koji je vršio zdravstveni nadzor i brigu o francuskim zarobljenicima čiji je logor bio u Subotici.³⁹

Skorbut se, iako nezarazna bolest, javila epidemično u Subotici 1823. godine⁴⁰ a 1835. godine u Bajmoku⁴¹ i Čantaviru⁴² kada je obolelo nekoliko stotina lica i dece. Bile su to epidemije zbog slabe i neadekvatne ishrane te zbog tih i prethodnih sušnih godina.

Magistrat je preko Siročadskog stola ozbiljno vodio brigu o siročadi i napuštenoj deci. Godine 1829. evidentirano je 20 napuštenih odojčadi a 1846. godine – 156.⁴³ Ukupno je Gradska vlast vodila brigu od 1829. do 1846. godine o 1209 novorođenčadi.⁴⁴ Zabeleženo je, takođe, da u Subotici do 1828. pored 241 siročeta ima i nekoliko duševno obolele dece čiji su roditelji umrli u periodu od 1801. do 1826. godine a za koju su bili određeni staratelji.⁴⁵

Pojavila se epidemija kolere u Subotici, u većem broju 1831. i 1873. godine i u manjem obimu 1855. i 1866. godine. Od 29000 stanovnika Subotice, 5000 ljudi i dece je 1831. godine obolelo a umrlo preko 3000.⁴⁶

Ponovo je primećena zloupotreba gradske pomoći Siročadskom stolu: dete je umrlo a smrt nije prijavljena pa je novčana pomoć za njegovo odgajanje i dalje isplaćivana ili ostavljeno odojče uzimale su žene koje po svojim godinama nisu za to sposobne i sl. Iz tih razloga formirana je jedna Komisija da:

- ispita socijalno stanje buduće negovateljice–dojilje;
- prikupi određene podatke o negovateljici–dojilji;
- utvrdi da li je negovateljica–dojilja uvedena u spisak negovateljica–dojilja Magistrata;
- zatraži krštenje nahočeta–siročeta;

³⁷ Lujo Thaller, *Edward Jenner i vakcinacija protiv velikih boginja*, Beograd–Zagreb 1949, str. 24, 32, 52, 72. Austrija uvodi već 1799. vakcinaciju, a Subotica 1803. godine. Prva Slavensko-serbska brošura o vakcinaciji štampana je u Budimpešti 1804. – „Nastavljenije o kravljih ospah radi istrebljenja prirodnih ospic“, pisac/prevodilac Jos. Putnik von Simand, vladika u Pakracu i Temišvaru.

³⁸ Mladen Grmek-Dražan, *Jenner, Edward (1749–1823)*, Med. enciklop., knj. 5, Zagreb 1961. Kao četrnaestogodišnji dečak radio je kod hirurga. Započeo je studije medicine 1770. u Londonu (St. George's Hospital). Radio je kao pomoćnik i učenik kod pozantog hirurga Johna Huntera. Nije imao doktorskih kvalifikacija ali je imao višegodišnju praksu što mu je omogućilo (prema tadašnjim engleskim običajima) da se bavi privatnom praksom. Doktorat medicine stekao je tek 1792. na škotskom univerzitetu u St. Andrews. Prva Jennerova opažanja o vakcinaciji potiču iz mladalačkog vremena ali je tek 1796. počeo eksperimentisati i proveravati svoja iskustva. Vakcinacija se pokazala veoma korisnim zaštitnim postupkom. Vakcinacija je umetno zaražavanje vakcinom ili kravljim boginjama da se stekne otpornost prema velikim boginjama.

³⁹ Vera Kovačić, *Istorija zdravstva Subotice*, u: Zbornik radova I sastanka Sekcije SAP Vojvodine Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Subotica 1969.

⁴⁰ IASu, F. 272, pred. br. 3-C-104/pol. 1823.

⁴¹ IASu, F. 272, pred. br. 12-D-149/pol. 1835.

⁴² IASu, F. 272, pred. br. 12-D-134/pol. 1835.

⁴³ IASu, F. 272, pred. br. 18-A-1/aec. 1847-II.

⁴⁴ IASu, F. 272, pred. br. 15-B-112/pol. 1828.

⁴⁵ IASu, F. 272, pred. br. 11-A-18/pol. 1848-II.

⁴⁶ Antun Liht, *Kolera u Subotici 1831. godine*, u: Glasnik Higijenskog Instituta Beograd, br. 3, 1956, str. 109–113.

- jedan član Komisije obilazi, iznenada, porodicu odnosno negovateljicu–dojilju gde je smešteno nahoče–siročić i dr.

Otvaranjem *banje i kupališta Palić* pedesetih godina XIX veka, Petar Stojković (1819–1892),⁴⁷ upravnik i lekar banje pisao je u svojim izveštajima o poseti i razvoju banja ali i o uspešnom lečenju odraslih sa reumatičnim tegobama kao i o lečenju dece koja boluju od škrofuloze. Koristeći kupke i kupanje u jezerskoj vodi, navodi u jednom *Izveštaju*, da je 27 dece od 40 obolelih od škrofuloze izlečeno a 13 oporavljeno i da su šetnje parkom i obalom jezera doprinosile poboljšanju zdravlju odraslima i deci sa smetnjama pri disanju.⁴⁸

Zapažen je krajem XIX veka povećan broj smrti novorođenčadi pa su gradske vlasti tražile od gradskog fizika da sačini spisak javnih žena u gradu (bilo ih je 148), koje će i redovno kontrolisati i pregledavati kako bi se smanjio broj eventualno obolelih žena od veneričnih bolesti.⁴⁹

Otkrićem infektivne prirode *babinje groznice* koja je izazivala veliki broj smrti novorođenčadi i porodilja, Ignác Philipp Semmelweis (1818–1865)⁵⁰ je tražio dezinfekciju ruku hlornim rastvorom svih koji su vršili preglede porodilja. To je znatno smanjilo broj smrti na bolničkim odeljenjima za porođaj. Osnovao je *Školu za babice* koja je tada bila veoma poznata. Školu su pohađale i devojke iz Vojvodine, tri iz Subotice.⁵¹

Propisi o radu zdravstvene službe iz 1884. godine ukazuju na dužnosti babica – između ostalog: one moraju obavezno pružati besplatnu pomoć siromašnim porodiljama; objašnjavati majci znake trahoma kod deteta ako se bolest pojavi (bila je u to vreme jako rasprostranjena zarazna bolest očiju) ili ako postoji sumnja na trahom odmah da prijavi kvartovnom lekaru; majku da nauči kako sa neguje novorođenče uopšte...⁵²

Na Savetovalištu o zdravstvenim prilikama u Subotici 1885. godine, bilo je reči o zakonskoj obavezi mrtvozorca da mora slati izveštaje gradskom policijskom kapetanu o umrloj deci ispod sedam godina za koje se ne zna da li su lečena. I sve dok se ne pokaže potvrda ordinirajućeg lekara da je dete lečeno, ne sme se izdati dozvola za sahranu.⁵³

I pored toga što je 1876. godine doneta *Naredba* o obaveznoj prijavi zaraznih bolesti i što su 1885. godine uvedene stroge mere evidencije, prevencije i lečenja

Slika doktora Semelvajsa prema originalnom radu Ištvana Boldžara, Budimpešta 1954.

obolelih od zaraznih bolesti – javlja se veliki broj obolelih od difterije i varirole 1883. i 1891. kao i porast broja obolelih od trahoma i tuberkuloze 1885. godine. Od 1889. do 1898. godine rođeno je 32978 a umrlo 24939 dece – od difterije 2032, od šarlaha 509, od dizenterije 446, od porođajne sepse 94, veći broj od tuberkuloze pluća, 367 od morbila i 113 od velikih boginja, dok broj obolelih nije prikazan. U periodu od 1889. do 1898. godine broj umrle dece od 0 do 1 godine starosti je bio 8098 a od 1 do 5 godina starosti 5343. Pojava obolelih od velikih boginja može se protumačiti činjenicom, da vakcinacija nije uvek temeljito izvršena.⁵⁴ Prema dostupnim dokumentima 1842. godine vakcinisano je 1239 od 1841 živorođenog deteta,⁵⁵ a 1844. godine 1454 od 1849 živorođene dece.⁵⁶

⁴⁷ Emil Libman, *Istaknuti lekari Subotica (1792–1992)*, Subotica 2003. Dr Petar Stojković (Subotica, 1817 – Sombor, 1892). Nakon mature odlazi na studije medicine u Pešti. Diplomirao je odbranom svoje disertacije *De Herniis in genere* (Rasprava o kilame uopšte) 1844. godine. Radio je u ambulancama opšte medicine i kao hirurg u Gradanskoj bolnici u Subotici. Godine 1851. izabran je za prvog banjskog lekara na Paliću. Svojim radom razvio je banju, uspešno lečio obolele od reumatičnih tegoba, škrofuloze te šetnjama kroz park i duž jezera i od smetnji pri disanju. Bio je aktivan u kuturnim i društvenim ustanovama u gradu. Odlazi u Sombor 1868. godine na dužnost glavnog fizikusa Bačko-bodroške županije. Umro i sahranjen u Somboru 1892. godine.

⁴⁸ IASu, F. 2, pred. br. 5252/polg. 1867.

⁴⁹ V. napomenu 23.

⁵⁰ Lajos Glesinger, *Semmelweis Ignác Philipp (1818–1865)*, Med. enciklop., knj. 8, Zagreb 1963.

⁵¹ E. Lengyelisrad., *Babice – učenice Ignaca Filepa Semelvajsa poreklom s područja Jugoslavije*, Med. pregled, god. 28, br. 5–6, 1975, str. 257–261.

⁵² Szabadka sz. kir. város Szabályrendelete, Szabadka 1884.

⁵³ Bácskai Ellenör, 1885.XI.8.

⁵⁴ István Frankl, Szabadka királyi város ismertetése, Szabadka 1899.

⁵⁵ IASu, F. 272, pred. br. 3-A-12/pol. 1842.

⁵⁶ IASu, F. 272, pred. br. 3-A-17/pol. 1844.

Emil von Behring

Dr Mikša Demeter (Dr. Dömötör Miksa)

Mikša Demeter (Dömötör Miksa, 1868–1944), lekar opšte medicine, posvetio se lečenju bolesne dece. Zalagao se, da se kod obolelih od difterije primeni serum protiv difterije u terapijske a kod sumnjivih i u profilaktične svrhe nakon što je upoznao radove Emila Beringa (Behring Emil, 1854–1917)⁵⁷ i Emila Rua (Roux Emile, 1853–1933). *Bio je prvi lekar u nas koji je primenio serum kao profilaksu u suzbijanju bolesti difterije.*⁵⁸

Tokom 1899. godine izdat je *Pravilnik* o zbrinjavanju napuštene dece ispod sedam godina starosti. Tu je objašnjenje koje se dete smatra napuštenim, kakav je postupak sa novorođenom napuštenom decom, objašnjava se odgovornost dojilja i negovateljica, zadatak zavičajne opštine u vezi sa decom, nagrada za negu deteta, govori

se o ustanovama za negu i odgoj dece dok se ne podignu objekti za zbrinjavanje siročadi...⁵⁹

U novopodignutoj bolnici paviljonskog tipa sa 160 bolesničkih kreveta u Subotici (1897) nije postojalo posebno Dečje odeljenje. U sklopu Odeljenja za hirurške bolesti bilo je Pododeljenje za ginekologiju i akušerstvo koje je vodio šef Hirurškog odeljenja i babica.

I pored savesne borbe proteklih godina na suzbijanju trahoma putem ambulatnog rada i rada u posebnoj Bolnici za očne bolesti sa 30 bolesničkih kreveta, nije se smanjio broj obolelih od trahoma. Među 73500 stanovnika, u gradu je 1895. godine bilo 16577 bolesnika sa oboljenjima očiju a od ovih 771 lice sa trahomom u uznapredovalom stadijumu i 163 sa početnim stadijomom bolesti.⁶⁰

⁵⁷ Mladen Grmek-Dražan, Behring Emil (1854–1917), *Med. enciklop.*, knj. 2, Zagreb 1958. Promovisan je na Vojno-medicinskoj Akademiji u Berlinu 1878. Služio je kao vojni liječnik u Pasenu, Bonnui Berlinu gde je 1889. postavljen za asistenta Roberta Kocha na Higijenskom Institutu. Tu je započeo istraživanja o imunizaciji. Godine 1893. dobio je naslov profesora, 1895. je na katedri higijene u Malle-u a 1896. u Marburgu kao profesor i direktor tamošnjeg Higijenskog Instituta. Dobio je 1901. Nobelovu nagradu za radove o serumskoj terapiji, njenoj primeni kod difterije. Pokazalo se da je pasivna imunizacija životinjskim serumom najuspešnija mjera za liječenje difterije. Godine 1913. pronašao je cijepivo za aktivnu imunizaciju protiv difterije. Njegovim radom uspjelo se smanjiti oboljevanje i smrtnost od difterije. Nazvan je „Spasitelj dece.”

⁵⁸ Emil Libman, *Dr Mikloš Demeter (Dömötör Miklos) – Istaknuti lekari Subotice (1792–1992)*, Subotica 2003, str. 56–60. Rođen je u Šiklošu (Siklós) 1868. godine. Osnovnu školu je završio u mestu rođenja a gimnaziju u Somboru. Diplomirao je na Medicinskom fakultetu u Budimpešti početkom 1894. godine. Radio je na Dečjoj klinici Medicinskog fakulteta u Budimpešti. U Subotici je bio privatni lekar i honorarni u Zavodu za osiguranje radnika. Bavio se lečenjem dečjih bolesti. Prvi je u ovom delu zemlje primenio serum protiv difterije u profilaktičke i terapijske svrhe. Preveo je sa nemačkog na mađarski rad prof. dr E. Beringa (A diphtheritis-ellenes új szer (serum) – Novi lek protiv difterije), napisao rad „O serumima” (A serumkról) i nekoliko radova o trahomu. U svome radu nije naišao na razumevanje gradske vlasti. Odlazi u Kanjižu 1914. godine. Umro je u deportaciji 1944. godine.

⁵⁹ Bácskai Ellenör, 1895, br. 55.

⁶⁰ István Iványi, *Szabadka szabad királyi város története. II rész, Szabadka 1892*, str. 568–571.

Hroničari beleže da u Subotici ni 1890. godine ne postoji Dom za siročad (Sirotište, Arvaház) niti Dom za nahočad (Lelenzház) pa Gradska vlast brine o 436 siročadi i o dva nahočeta.

U drugoj polovini XIX veka javljaju se humanitarna društva koja se, između ostalog, postavila sebi zadatak da prime i vode brigu o maloj nezbrinjutoj deci. Osnovano je Prvo jevrejsko žensko društvo za siročad i nahočad (1852) – prima decu jevrejskog porekla; Prvo subotičko žensko udruženje (1868) – prima žensku siročad; Žensko društvo „Ljubav“ (1870) – prima i brine o siročadi i nahočadi bez obzira na veru i nacionalnost; Srpsko žensko društvo (1878) – pomaže žensku siročad.⁶¹

U Budimpešti je sredinom XIX veka osnovano Zemaljsko udruženje za pomoć siročadi i napuštenoj deci „Beli krst“ (Feher kereszt). Uprava Udruženja upućuje 1881. godine Gradskoj vlasti u Subotici sugestiju da se osnuje *Ispostava* (Podružnica) „Belog krsta“ u Subotici. Osnivačka skupština Ispostave „Belog krsta“ održana je 1892. godine pod predsedništvom gradonačelnika Lazara Mamužića (1847–1916).⁶² No, i pored sakupljenog novca zgrada Sirotišta nije izgrađena. Uprava Sirotišta šalje 1900. godine dopis u Budimpeštu u kojem se kaže, da u Subotici postoji i radi sedam godina ured Ispostave „Belog krsta“, koji vodi brigu o 260 dece (siročadi) i kako u gradu nema Dom za siročad, to je za potrebe

Slika dečjeg doma podignutog 1903. godine

Sirotišta iznajmljena na pet godina korišćenja privatna kuća na Paralelnom putu (Párhuzamos út.).

Ministarstvo za unutrašnje poslove (kome je zdravstvo pripadalo) daje 1902. godine predlog o gradnji *Državnog dečjeg doma* na Segedinskom putu.⁶³ Dom je podignut i želja duga nekoliko decenija konačno se ostvarila.

*

(Zahvaljujemo Dijani Borenović, arhivistkinji i Dejanu Mrkiću arhivisti Istorijskog arhiva Subotica na zalaganju i pomoći pri obradi i sređivanju materijala našeg rada.)

Összefoglaló

A Szabadkai Magisztrátus szociális és egészségügyi törődése a gyerekekkel a XVIII. és a XIX. században

A tanulmányban azok az adatok válnak hozzáférhetővé, amelyek a kisgyerekek szociális és egészségügyi gondozásának fejlődését mutatják be. A gyermekeket, mint személyeket először az egyházi hivatalos iratokban említik 1687. december 1-én. Ebben az évben írták be az első megkeresztelt gyermekeket. A tanulmányban szó van, az elhagyott, magára hagyott gyerekekről, akikről a Város igazgatása visel gondot, amely létrehozza a Szabadka Város Árvaszékét.

A fekete himlő elleni szérum feltalálása (1789) jelentős dátum az orvoslás történetében. Szabadkán 1803-ban kaptak először oltást a gyerekek. Ez az év a gyerekek egészségügyi megóvásának első éve Szabadkán. A XVIII. században sok önkéntes emberbaráti szervezet jön létre, amelyek kisgyerekeket is fogadnak oltalom és nevelés céljából.

A XIX. század végén megépült Szabadkán az Árvaház (a szegény és elhagyott gyerekeknek).

Summary

Social and health care of children by the Magistracy of Subotica in 18th and 19th century

The paper shows available data about the social and health care of small children in Subotica. A child as a person is mentioned for the first time in Subotica in official documents of the Church when the names of baptized children were written down on December 1, 1678. The children mentioned in this paper are abandoned and taken care of by the City government which established the Town Court for the social welfare of orphans. The discovery of the

anti-small pox serum in 1789 is a very significant date in history of medicine.

The first vaccination of children in Subotica happened in 1803 which is also the beginning of health care of children in Subotica. Many humanitarian societies are established in the 18th century which take care of small children. Center for poor and abandoned children is established in Subotica in the 19th century.

⁶¹ IASu, F. 2, pred. br. XII-472/1900.

⁶² Bácskai Ellenör, 1902.V.16.

⁶³ Emil Libman, *Grad brine o deci. Kolevka ljulja srcem*, Subotica 2003, str. 9–20.

Tamara Petković.
arhivista, Istorijiski arhiv Subotica

Letopis Istorijiskog arhiva u 2016. godini

Uvod

Tokom 2016. godine članovi kolektiva Istorijiskog arhiva bili su organizatori stručnih sastanaka arhivista, izložbe, učestvovali su u aktivnostima koje su organizovali drugi arhivi u zemlji i inostranstvu. Najznačajniji događaj koji je održan u organizaciji našeg arhiva je međunarodna arhivska konferencija *Deveti subotički arhivski dan*, izdanje 20. broja časopisa *ExPannonia*, kao i organizovanje prve multimedijalne izložbe *115 godine FK Bačke*.

Kulturno-propagandna i obrazovna delatnost

14. mart

Studenti Građevinskog fakulteta iz Subotice posetili su naš arhiv sa profesorkom Viktorijom Aladžić. Sa ulogom ustanove i istorijom čuvanja dokumenata od starog

veka do danas, studente je upoznao viši arhivista Zoltan Mesaroš. Govoreći o arhivistici, proveo je goste kroz depoe, gde im je arhivista Tibor Halas pokazao neke od starih projekata, nacрта i karata koje se ovde čuvaju, a koji će nekima od njih biti zanimljivi u svom budućem naučnom radu.

22. mart

Dva odeljenja učenika četvrtih razreda Osnovne škole „Miloš Crnjanski” su u prostorijama Istorijiskog arhiva održali čas Istorije. Šetnju kroz arhiv, depoe i predavanja održala je Tatjana Segedinčev, arhivska savetnica.

21. maj

Povodom 115 godina od osnivanja Fudbalskog kluba *Bačka*, Istorijiski arhiv Subotica je u vestibulu Gradske kuće postavio prvu multimedijalnu izložbu koju su osmislili kolege Dejan Mrkić i Robert Šimon. Manifestacija *Noć muzeja* uvrstila je u svoj program ovu postavku, što je doprinelo da izložbu poseti više od 3000 posetilaca svih generacija, zaljubljenika u sport, te *Bačkinih* veterana i njihovih potomaka.

Izložba se sastojala od tri segmenta: štampani panoi, zatim arhivska građa sa monografijama, slikama i sportskih memorabilija izložena u staklenim vitrinama, te pri-

kazivanje filma Aleksandra Lifke iz 1926. godine, snimljenog na stadionu kraj „Somborske kapije”.

29. jun

Prva promocija knjige *Sliv jezera Palić* dr Lajoša Hovanjija održana je u velikoj većnici Gradske kuće u Subotici.

Izdavač knjige je Istorijiski arhiv Subotica.

15. septembar

Istorijiski arhiv je održao drugu promociju knjigu dr Lajoša Hovanjija *Sliv jezera Palić* u sali Velike terase na Paliću.

Knjiga se na dosad najkompletniji način bavi hidrologijom jezera Palić. Promocija je održana na dan velikog jubileja Palića – 104 godišnjica završetka „velike” izgradnje 15. septembra 1912. godine. O knjizi i o temi koju ona obrađuje govorili su Stevan Mačković, direktor Istorijiskog arhiva Subotica, Zvonimir Stantić, autor knjige dr Lajoš Hovanji i drugi.

22. septembar

Istorijiski arhiv je organizovao dvodnevni međunarodni arhivistički skup pod nazivom *Deveti subotički arhivski dan* sa temom Arhivi i njihova kulturna-prosvetna delatnost.

Prvog dana je održano stručno osposobljavanje za zaposlene u registraturama iz oblasti kancelarijskog i arhivskog poslovanja registratura – zaštita građe u nastajanju. Predavanje iz arhivistike uz praktične vežbe održali su predavači: Stevan Mačković, arhivski savetnik, dr Zoltan Mesaroš, viši arhivista, Zoran Veljanović, viši arhivista i Zoran Vukelić, viši arhivista.

23. septembar

Iz štampe izlazi časopis Istorijiskog arhiva Subotica *ExPannonia* broj 20, koji obrađuje tematiku zavičajne

istoriografije i podeljen je na sledeće tematske grupe: Studije; Iz arhivske građe; Istorija zdravstva; Iz rada arhiva; Prikazi. Časopis ima 98 stranica.

Drugog dana konferencije *Deveti subotički arhivski dan* prezentovano je 10 referata iz zemlje i inostranstva na temu skupa. Izlagači su bili:

- Tatjana Segedinčev – Istorijski arhiv Subotice;
- dr Kenzeres István – Arhiv grada Budimpešte;
- dr sc. Vlatka Lemić – Hrvatski državni arhiv iz Zagreba;
- Hlbocsányi Norbert – Arhiv županije Bač-Kiškun;
- Miljana Đorđević – Istorijski arhiv Niš;
- mr sc. Alma Hasukić i mr Jasmin Jajčević – Arhiv Tuzlanskog Kantona;
- Svetlana Đukić – Istorijskog arhiva Zrenjanina;
- mr sc. Danijel Jelaš – Državni arhiv Osijek;
- Petar Elez i Irena Milobara – Državni arhiv Vukovar;
- Vargháné Szantó Ágnes – Arhiva Baranjske županije iz Pečuja.

Na kraju skupa podeljeni su sertifikati učesnicima obuke iz oblasti kancelarijskog i arhivskog poslovanja registratura, nakon čega je usledio prigodan zajednički ručak uz nastavak diskusije.

28. septembar

Učenici prvih razreda srednje Hemijsko-tehnološke škole iz Subotice su bili u obilasku arhiva sa profesorkom Andreom Štraka. Predavanje, šetnju kroz depoe, upoznavanje sa načinom rada ustanove kao i značajem arhiva, održali su na mađarskom jeziku Zoltan Mesaroš i Tibor Halas.

07. oktobar

Arhivisti iz Arhiva grada Beograda su posetili naš arhiv. Tatjana Segedinčev i Zoltan Mesaroš su upoznali kolege sa radom našeg arhiva i sprovedi ih kroz depoe.

18. oktobar

Učenici srednje Muzičke škole raznih odeljenja su posetili arhiv. Predavanja su im održali kolege Zoltan Mesaroš i Tibor Halas.

19. oktobar

Učenici IIe odeljenja Gimnazije za talentovane učenike „Kostolanji Deže“ iz Subotice su posetili Arhiv.

Predavanje o značaju arhiva su im održali Zoltan Mesaroš i Tibor Halas.

14. novembar

U čitaonici Gradske biblioteke u Subotici, Istorijski arhiv Subotica je predstavio svoje nove publikacije: časopis *ExPannonia* broj 20; *Sliv jezera Palić*, dr Lajoš

Hovanji; *Vodič kroz arhivske fondove Istorijskog arhiva Subotica XVIII/1 i XVIII/2 i A Szabadkai Történelmi Levéltár Levéltári kalauza 1 kötet.*

Međuarhivska i institucionalna saradnja

28. januara

U Arhivu Srbije održan je drugi sastanak Odbora za pripremu međunarodnog arhivističkog savetovanja u 2016. godini. Sastanku je prisustvovao Stevan Mačković.

11–13. jul

Godišnjoj konferenciji Društva mađarskih arhivista koja se održala u Đeru, u Mađarskoj, prisustvovali su Mačković Stevan i Mesaroš Zoltan.

19–21. septembar

IV kurs arhivista verskih opština i mađarskih arhivista van granica Mađarske na temu Digitalizacija u arhivima, građenje baze podataka i zaštita arhivske građe, održan je u Budimpešti. Stručnom osposobljavanju su prisustvovali Stevan Mačković i Žolt Heže.

12–14. oktobra

U organizaciji Arhivističkog društva Srbije održano je trodnevno savetovanje na Tari. Radove su predstavili Tatjana Segedinčev (Valorizacija dokumenata u Istorijskom arhivu Subotica sa posebnim osvrtom na valorizaciju kod fonda Senat grada Subotice (Gradsko poglavarstvo) 1918–1941), Zoran Veljanović (Arhivska periodika u Vojvodini i valorizacija arhivske građe) i Zoran Vukelić (Stručno usavršavanje zaposlenih u registraturama – ključ valorizacije arhivske građe). Savetovanju je prisustvovao direktor Stevan Mačković.

25. oktobar

Stručni nadzor nad radom arhiva je obavila komisija iz Arhiva Vojvodine u sastavu Katarina Marković, Nada Berić, Vladimir Ivanišević i Branislav Pemac. Nadzor je izvršen nad svim oblastima rada koje arhiv obavlja.

17–19. oktobar

Arhiv grada Budimpešte, u suorganizaciji Državnog arhiva Mađarske, u okviru ICARUS mreže arhivista održao je drugi sastanak. Predstavnik našeg arhiva je bio Stevan Mačković.

24. novembar

U organizaciji Istorijskog arhiva iz Sente održan je jednodnevni kurs restauracije – Tehnička zaštita dokumenata i knjiga. Kurs se održao u Gradskoj kući u Senti u sali Andruško. Kursu su prisustvovali Zoran Vukelić i Zoran Veljanović.

25. novembar

Povodom 250 godina od rođenja Janoša Lipskog mađarskog kartografa i husarskog oficira, održana je izložba i konferencija u Arhivu baranjske županije u Pečuju. Izložbu i konferenciju su posetili Tatjana Segedinčev i Stevan Mačković.

09. decembar

Društvo arhivskih radnika Vojvodine organizovalo je stručnu radionicu u prostorijama Istorijskog arhiva grada Novog Sada pod nazivom Kategorizacija stvaralaca arhivske građe i problemi preuzimanja arhivske građe, za kolege i zaposlene na poslovima zaštite arhivske građe

van arhiva. U radu radionice učestvovali su Zoran Vukelić, Zoran Veljanović i Tatjana Segedinčev.

U 2016. godini stručni radnici arhiva su putem štampe, radio i TV emisija popularizovali arhivističku struku.

Davali su informacije povodom raznih jubileja ili događaja koji su se zbivali. Objavljivali su svoje radove, studije i prikaze u više stručnih časopisa iz arhivistike i zavičajne istoriografije.

Јелена Цветић,
дипломирани библиотекар, Градска библиотека Суботица

Библиотечки фонд Историјског архива Суботица

Сажетак: Библиотека Историјског архива Суботица спада у категорију специјалних библиотека, те је усмерена на развијање и унапређивање основних задатака и циљева Архива. Фонд библиотеке представља додатак архивском фонду и корисницима служи као допунски материјал при истраживању и изради научних и стручних радова. Књижна и некњижна грађа коју поседује библиотека Архива тематски је првенствено оријентисана на завичајну историју (друштвене и политичке прилике, школство, здравство, привреда, култура...) и област архивистике, али поседује и публикације које се односе на општу и националну историју.

Кључне речи: Историјски архив Суботица, специјална библиотека, библиотечка грађа.

На основу библиотечко-информационе грађе и профила корисника, Закон о библиотечко-информационој делатности¹ у нашој земљи препознаје неколико типова библиотека: националне, јавне, школске, високошколске, универзитетске, библиотеке научно-истраживачких института и установа, специјалне библиотеке, као и информационе центре при другим установама, организацијама и удружењима. Специјална библиотека, по својој природи намењена уском кругу корисника, остаје мање позната јавности у односу на друге типове библиотека.² Специфичност архивских библиотека у односу на друге огледа се у чињеници да обезбеђују детаљније информације из области архивистике, архивских регистратура и историје у свим њеним сегментима (национална, културна, војна, друштвена, историја уметности, религија, етнологија, историја просвете, права, привреде, економије...)³

Библиотека Историјског архива Суботица спада у категорију специјалних библиотека и, као таква, зна-

чајна је за остваривање задатака и циљева установе чији је саставни део. Послови на стварању архивске библиотеке започети су 1960. године инвентарисањем и печатењем књига и израдом предметног регистра. Све до 1995. књижни фонд је био смештен по канцеларијама. Тада је извршена ревизија библиотечког фонда и његов смештај у посебну просторију.⁴ У просторији површине 25 квадратних метара, према статистици за 2016. годину, налази се 6344 примерка монографских публикација из области научне и стручне литературе (5165 наслова) и 2146 примерака серијских публикација (периодике). Библиотечки фонд највећим делом чине публикације на српском, мађарском и хрватском језику, а постоје и дела на немачком и латинском језику. За све публикације на српском/хрватском и мађарском језику води се посебан именски регистар, а предметни каталог је заједнички за сва три језика. Индекс по наслову „од А до Ж“ сачињен је за периоду.

С обзиром да библиотека представља важан организациони део Архива, њен књижни фонд служи као додатак архивском фонду и допуњава се куповином нових књига, поклонима, разменом публикација са другим архивима и сродним установама. Осим размене са архивима из наше земље, размена се обавља и са архивима из иностранства, првенствено из Мађарске и Хрватске.

У погледу структуре, фонд библиотеке Историјског архива Суботица дели се на књижну и некњижну грађу.

Књижну грађу чине публикације из области опште и националне историје, као и архивистике, а деле се на:

И Монографске публикације – чине већину библиотечког фонда. Један део су књиге које се баве архивистиком и канцеларијским пословањем, првен-

¹ Закон о библиотечко-информационој делатности, Службени гласник РС бр. 52/11.

² Душица Рајчевић, *Улога библиотекара у специјалним библиотекама*, у: Гласник Народне библиотеке Србије, год. 3, бр. 1, 2001, стр. 159.

³ Татјана Кикић, Татјана Јовановић, *Архивска регистратура и библиотека – оглед заснован на пракси Архива Србије*, у: Библиотекар, год. 58, бр. 1–2, 2016, стр. 124.

⁴ Стеван Мачковић, ур., *60 година делатности Историјског архива Суботица*, Суботица 2007, стр. 33.

ствено на територији Војводине, али и Мађарске и Хрватске. У њима се могу пронаћи подаци о архивским службама у Новом Саду, Панчеву, Осијеку, Сегедину, Кикинди и другим градовима, међународне нормe за подручје архивистике и сл.

Публикације из области историје претежно обрађују дешавања на територији града и околине у периоду од касног средњег века до краја Другог светског рата, а знатан је број књига које се баве општом и националном историјом.

Историјске књиге које се налазе у библиотеци суботичког архива дају преглед и мноштво информација у вези са Суботицом у смислу здравства, школства, спорта, архитектуре, миграција и структуре становништва, закона, аграрне политике, привреде и културе. Такође, доста тога се може сазнати о знаменитим суграђанима и чувеним породицама које су својим активностима на пољу културе и привреде дале знатан допринос развоју нашег града.

Важни историјски подаци могу се наћи о суботичким приградским насељима (Палић, Чантавир, Таванкут), о местима попут Хоргоша, Кикинде, Малог Иђоша, Новог Сада, Београда, Панчева, Сенте, Сомбора. Уз то, значајне информације могу се пронаћи о историјским приликама и развоју Бач-бодрошке жупаније, Бач-Кишкун жупаније, Чонградске жупаније, Барање, Славоније и других округа.

II Серијске публикације – обухватају часописе, службене листове, годишњаке, зборнике радова са саветовања, летописе, библиографска издања. Неки од наслова периодике који се налазе у библиотеци суботичког архива су *Архивски алманах*, *Архивски вјесник*, *Архивски анали*, *Баитиник*, *Класје наших*

равни, *Историјска баитина*, *Руковет*, *Ex Pannonia* (часопис Историјског архива Суботица) и др.

III Речнике, приручнике (приручник за вођење администрације и др.), водиче (водич за кориснике архивске грађе и др.), информаторе (информатори са конгреса и саветовања, информатори историјских архива са подручја Војводине и др.), календаре (црквени, занатски и др.), лексиконе, монографије насеља и сл.

Са библиотечког аспекта, библиотека Историјског архива Суботица уз књижну грађу поседује и не-књижну (неконвенционалну) грађу која захтева посебан простор за смештај, односно посебну врсту полица или кутија у којој ће се чувати. Међутим, ако се посматра са архивистичког становишта, говори се о архивској грађи која је груписана у неколико збирки. Некњижна библиотечка грађа коју поседује Архив сачувана је у виду оригиналних докумената или у виду копија, а разврстана је на следеће збирке:

Збирка карата и планова 1556–1976 (Ц.Ф.3) – подељена је на рукописне, штампане и копије мапа и планова, а односи се на унутрашњу територију града и територију око града.

Збирка плаката 1817– (Ц.Ф.18)

Збирка фотографија 1862– (Ц.Ф.180)

Збирка микрофилмова 1724– (Ц.Ф.310)

Библиотечка грађа употпуњава архивску грађу и корисницима услуга Историјског архива Суботица пружа додатни материјал за њихова истраживачка интересовања и потребе. Из тог разлога, важно је праћење издавачке делатности из области историје и архивистике и, у складу са могућностима, набављање актуелних издања.

Összefoglaló

A szabadkai levéltár könyvtári állománya

A levéltár könyvtára egy sajátos könyvtár, mert arra irányul és az a célja, hogy segítse a levéltár alapvető céljait. Ez a könyvtár voltaképpen csak egy kiegészíti a levéltári fondok tartalmát. A levéltári iratoknak és a felhasználóknak is csak arra szolgál, hogy segédanyag legyen, helytörténeti szakmunkákhoz.

A könyvek és más nem levéltári anyag elsősorban a helytörténeti jellegű A levéltár elsősorban a helytörténeti tartalmakra irányul (társadalmi, politikai, iskoláztatás, egészségügy, gazdaság, kultúra). Az archivisztika tudományából rendelkezik könyvekkel, ezen kívül vannak általános és nemzetközi történelemről szóló könyvek is.

Summary

Library fond of The Historical Archives of Subotica

The Library of The Historical Archives of Subotica is a specialized library and directs its actions towards improving and progression of the basic tasks and goals of the Archives itself. The library fond is an addition to the archives' fonds and users which use it for research.

The book fond and other material of the Library are primarily oriented towards local history (social and political issues, education, health, economy, culture...) and archival science, and there are also publications about general and national history.

Сања Беђик,
историчар

Илустрација српске штампане књиге у 18. веку

Сажетак: У раду ће бити приказан део фонда српске штампане књиге 18. века који се чува у депоу Градске библиотеке у Суботици. Пре свега, биће указано на визуелно уобличавање књиге тог доба. Биће приказан рад домаћих и страних уметника који су се, између осталог, бавили и књижном графиком.

Кључне речи: илустрација, XVIII век, књига, Срби, стара и ретка књига, Градска библиотека у Суботици, дрворез и бакорез.

У фонду старе и ретке књиге Градске библиотеке у Суботици чува се око 5000 књига на разним језицима. Такође, ту се налазе и збирке књига Исидора Милка и Винце Зомборчевића, великих библиофила. Колекције ових Суботичана чине значајну збирку фонда старе и ретке књиге ове установе. У депоу библиотеке се чува око 120 српских штампаних књига 18. века. Део тог фонда је украшен илустрацијама које су радили како домаћи тако и страни аутори. Међу њима су Захарије Орфелин, Јаков Орфелин, Христовор Жефаровић, Тома Месмер, Јохан Ернст Мансфелд, Јохан Георг Мансфелд, Јозеф Антон Лидл, Јохан Венцел Енгелман и Јанош Филип Биндер.

Доласком на територију Хабзбуршке монархије српски народ је од цара Леополда I и његових наследника добио низ политичких права, затим финансијске повластице и верско-политичку самоуправу. Међутим, та права су била тешко стечена и морала су бити брањена од првог дана. Постојала је стална борба против феудалаца који су покушали да их потчине и наметну им дажбине као и опасност од могућег унијаћења.

Појава књиге у XVIII веку на територији коју су насељавали Срби везује се за тадашње економске и политичке прилике. Схватили су значај културе у борби коју су морали да воде на новој територији. Прве књиге са којима се срела прва генерација на територији Хабзбуршке монархије биле су руске бо-

гословске књиге које су доносили трговци звани „Московити“ или „Москали“ и које су се продавале на вашарима. Књига је била доступна неписменој, или у бољем случају, полуписменој клијентели који су поштовали ту књигу јер је била симбол православља. Међутим, те књиге су најчешће биле дариване манастирима и парохијским црквама за здравље и вечни помен. Бројни записи и архивски документи показују да је књига у првој половини века и даље скупа, и да се најчешће посуђује на читање. Црквене општине имале су своје библиотеке, али су се у њима углавном налазиле богослужбене и богословске књиге. И манастири су понекад позајмљивали на читање књиге из својих богатих и разноврсних библиотека.¹

Монаси и свештеници су биле особе који су преписивали књиге, проповедали и ширили писменост. Упоредо се појављује и грађанска читалачка публика коју чине мушкарци да би се од средине века појавила и женска читалачка публика. То је време када се овај део популације описмењује. Током времена читалачка публика је све већа и њен укус се мења. За потребе нове читалачке публике штампају се прве световне књиге, што је омогућило појаву аутора који пишу за ту публику на говорном народном језику. Њихове књиге постају важан инструмент образовања, васпитања, па и повезивања разједињене етнице у својеврсну еразмијанску *Respublica Litterarum*. У време Захарије Орфелина та писмена дружина је још веома мала, што он наглашава у предговору Славено – сербског магацина, али у време Доситеја Обрадовића она је знатно већа, не само по броју него и по територији на којој живи. Међу новостасалим јавним радницима предњачи Захарија Орфелин. Покрећући свој Славено – сербски магацин, он наглашава да следи узор европских народа, Немаца, Француза, Енглеца, Холанђана, Италијана, Шпанаца и Руса, који објављују књиге на свом народном језику. Разноврсност његове књижевне делатности потврђује стасавање новог типа читалачке публике, али и по-

¹ Мирослава Тимотијевић, *Рађање модерне приватности*, Београд 2006, стр. 316 – 317.

јавног типа интелектуалаца који пропагирају нова просветитељска схватања.²

Тадашња илустрација у књигама чини битну грану уметности. У том времену се препознају утицаји барока, рококоа и неокласицизма што је јасно видљиво и у српској графици. Илустрације су рађене у дрворезу, бакрорезу и бакропису. У фонду суботичке библиотеке чувају се књиге са дрворезним, а највише са бакрорезним илустрацијама. Дрворезна графика је више од културно – историјског значаја него уметничког. Иако постоји неколико значајних дрворезаца тог времена, у депоу Градске библиотеке се чувају књиге са гравирама непознатих аутора. Дрворезна графика у српској књизи XVIII века, сведена на букваре, молитвенике, псалтире и ирмологије, имала је само пригодни илустративни карактер. Иако су књиге штампане у познатим европским штампаријама и графичким центрима, Венецији и Бечу, и мада су наручиоци често били богати српски митрополити, дрворезне илустрације које ове књиге доносе биле су у погледу уметничких особина и вредности веома скромне.³ Такве књиге су биле намењене најширој читалачкој публици, тако да су оне морале да имају високе тираже и да буду јефтине. Највероватније је то разлог због ког се није придавао значај илустрацији. С друге стране, од своје прве појаве бакрорезна графика је била омиљена у црквеним круговима и међу грађанском класом. Бакрорез је показао боље тонске могућности у односу на дрворез, па је био омиљен и међу уметницима. Најчешће се појављује у значајним историјским књигама као и у преводној белетристичкој литератури.

Једна од најзначајнијих књига код Срба у XVIII веку је Стематографија (1741). Арсеније IV Јовановић је желео да обнови издавачку делатност. Постојала је језуитска штампарија у Трнави, али она вероватно не би одобрила штампање књиге која велича православље и српске светитеље. Било је одобрено да користе типографију Томе Месмера. Власти су одобриле издавање превода Павла Ритер Витезовића јер је то одговарало њиховој политици. По графичкој замисли Стематографија је била типична бакрорезна књига. У оваквом издању она је унеколико измакла званичној цензури и католичкој присмотри.⁴ Они су највероватније знали за припрему овог издања, али о њеном завршном издању ништа нису знали, барем не у почетку. Ова књига је имала неку врсту уређивачког одбора и главног уредника. Њу су, у чврстој сарадњи, редиговали патријархови најближи сарадници, они који су се и иначе бавили идејним и културним пословима Карловачке митрополије.⁵ У књизи се осим грбова налазе и двадесет и девет јужнословенских владара и светитеља, портрет Арсенија IV, као и портрет цара Душана на коњу. Према стил-

ској подели представе владара се могу поделити у три групе. Последња група је потпала под западноевропске утицаје. Ту су представљене репрезентативне фигуре са хермелинским огртачем, смештене у фиктивне ентеријере са стубом и набраним драперјем. Једна од њих је и представа Св. Стефана Штиљановића који је касније у народном предању добио титулу властелина, деспота и краља, а његов култ је потекао из манастира Шишатовца. Ове представе су требале да дочарају славну прошлост Срба.

Поученије светителскоје (1742) је књига коју је такође израдио Христофор Жефаровић према истоименој руској књизи која је издата 1670. године. Ту се налази представа Христа у заставици и седам схематски приказаних стабала смртних грехова. Христ код Жефаровића је реалније обрађен, док је у руском примеру дат више површински. На насловној страни се види та барокна концепција, а црквена ћирилица, којом је писана ова књига, само доприноси утиску.

Молитвослов је штампан 1761. године код Димитрија Теодосија у Венецији. Ова књига, религиозне садржине, занимљива је по томе што су у њој заступљене дрворезне и бакрорезне илустрације, па је у том погледу јединствена у нашој издавачкој култури XVIII века. Наиме, венецијански српски Молитвослов штампан је са московског и кијевског издања. Георгије Михаиловић је утврдио да су текстови идентични, с незнатним изменама у посвети, док у погледу илустрација постоје веће разлике. Очигледно, Димитрије Теодосије је располагао клишеима из два извора, руског и грчког, мада илустрације са грчким сигнатурама преовладавају.⁶ У овој штампарији се није баш увек поклањала пажња уметничкој вредности илустрација. Штампарски клишеи су били посматрани као део инвентара штампарије тако да су се користили више пута. Иста ствар се догодила и са овом књигом, дрворезни и бакрорезни клишеи су се користили приликом штампања и пре и после настанка ове књиге. Дрворезне илустрације које чине Света Тројица, Исус Христос, Богородица са Христом, Благовести, Распеће и Сви свети су скромније уметничке вредности. Дрворезна графика на којој је представљен Св. Јован Дамаскин се, према изворима, сврстава у лепше илустрације. Налази се у књизи Ирмологиј која је штампана код Курцбека 1780. године. Она је прештампана са истоимене руске књиге. Самим тим и графика се везује за исти извор. Остварена је у барокном духу, у богатом ентеријеру украшена класичним стубовима и набраним драперјама, које готово образују позоришну завесу, испред које седи Јован Дамаскин у ставу писца.⁷ За друго издање из 1790. године коришћен је исти клише. Још једна дрворезна графика се налази у Псалтиру која је штампана у Будиму 1798. године и представља рад не-

² Мирослав Тимотијевић, *нав. дело*, стр. 316.

³ Динко Давидов, *Српска графика XVIII века*, Београд 2006, стр. 85.

⁴ Динко Давидов, *нав. дело*, стр. 132.

⁵ Динко Давидов, *нав. дело*, стр. 133.

⁶ Динко Давидов, *нав. дело*, стр. 83.

⁷ Динко Давидов, *нав. дело*, стр. 84.

познатог аутора. Ове графике можда и не поседују велике уметничке вредности, али су битне да би увид у српску графику био потпунији.

Правила молебнаја свјатих сербских просветитеља познатија као Србљак била је такође штампана у штампарији Димитрија Теодосија 1765. године. Композицију на којима су представљени ликови српских царева, кнежева, деспота и архиепископа израдио је Захарије Орфелин. Оквири у којима се налазе ликови српских владара карактерише неправилност облика и асиметрија што је одлика рококоа. Друга књига са истим називом штампана је раније у Римнику 1761. године. Аутор гравира тринаест српских светитеља био је Јозеф Антон Лидл. У рукописном наслеђу Срба постоји сачуван прилично велики број Минеја. У њима постоје месечно распоређене службе Србима Светитељима које су после, увођењем руских и украјинских Минеја, потискиване.⁸ То је довело до потребе да се службе Светим Србима посебно штапају и учине доступним за богослужбену употребу. Из ове потребе рађа се нова богослужбена књига, зборник или празнични Минеј, са јединственим тематским именитељем – Србљак.⁹ Први овакав Србљак је највероватније настао почетком XVIII века у редакцији раковачког игумана Теофана којег је написао јеромонах Максим. Претпоставља се да је овај рукопис био основа за римничко издање које је приредио Синесије Живановић, арадски епископ. Између осталог он је био раковачки архимандрит и рукопис му је сигурно био у рукама. Књига је богато илустрована. Инспирацију да Србљак илустрије свим светитељима који имају службе могао је Синесије Живановић наћи само у Жефаровићевој Стематографији. Имајући на уму ту књигу, њему се јамачно чинило да и његова књига ваља да и ликовним прилозима обогати мисију и улогу Србљака. Таквим својим односом према књизи он је, у ствари, сјединио поруке раковачког игумана Теофана из раковачког рукописа Србљака и Христофора Цефаровића из Стематографије, односно у књизи је сјединио оне идеје које су служиле Арсенију III и Арсенију IV.¹⁰

За Србе су радили Јохан Ернст Мансфелд и његов син Јохан Георг Мансфелд, који представљају врло успешне бакрорезце тог доба. Старији Мансфелд је сарађивао са бечким штампарем Јозефом Курцбеком. Међу првим штампаним српским књигама у овој штампарији било је дивот – издање фолио – формата Собраније изабраних молитв, митрополита Јована

Георгијевића, са извршним илустрацијама Распеће Христово и Силазак св. Духа, обе сигниране ћирилицом, само презименом Мансфелд. Јохан Ернст је гравирао ове илустрације по свему судећи помоћу предложака, али је његов графички поступак на највишем степену бечке бакрорезне илустрације.¹¹ У примерку који се налази у суботичкој библиотеци само је сачувана гавира Силазак св. Духа. Јохан Ернст је гравирао композицију Васкрсење Христово књигу Пасхалнија служби такође за митрополита Георгијевића. Ту се налази грб Карловачке митрополије и ктиторски натпис митрополита. У изворима се гавира сматра за једну од најуспелијих фронтисписа XVIII века. Такође се издваја Итика јерополитика са шездесет и седам бакрорезних илустрација која је извршила утицај на српско амблематско сликарство. Прво издање је штампано у Кијево – печерској лаври 1712. године. У наслову књиге није истакнут њен аутор, него је само назначено да је она састављена благословом Кијево – печерског архимандрита Атанасија Миславског. Бакрорезне илустрације израдио је Никодим Зубружицки. Већ сам наслов указује да књига припада групи етичко – политичких амблематских приручника.¹² Књига је настала по угледу на западноевропску амблематску литературу. Српско издање штампано је у Бечу 1774. године у штампарији Курцбека са предговором Атанасија Деметеровића Секереша. Утицај књиге је видљив у нашој средини што се види у појави морализаторских амблема врлина. Ждрал, који у уздигнутој ноzi држи камен, био је популарна алегореза духовних пастира. Он се појављује у Курцбековом издању Итике јерополитике, где је представа протумачена као амблем Властелин благоугодни. У пропратном тексту се истиче да властелин служи општем добру и као ждрал бди над сиромашнима које му је Бог поверио.¹³ На крају, поменућемо још чињеницу да се представа будног ждрала, сасвим у духу барокних инспирација, појављује и у српској графици, тачније, графици коју су страни мајстори изводили за потребе наше читалачке публике.¹⁴ Овај портрет је израдио Игњач Алберт док се у суботичкој библиотеци чува портрет који је израдио Јохан Георг Мансфелд. У немачко- српском речнику (1791) Теодора Аврамовића налази се као фронтиспис његов портрет грофа Франца Балаше, председника Илирске дворске депутације, са латинским инскрипцијама. То је његова прва графика у српској књизи; цртеж и рез овога портрета су у најбоњој традицији аустријске графике.¹⁵

⁸ Владимир Вукашиновић, *Српско барокно богословље: библијско и светајинско богословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, Београд – Краљево – Нови Сад 2008, стр. 219.

⁹ Владимир Вукашиновић, *нав. дело*, стр. 222.

¹⁰ Лазар Чурчић, *Српске књиге и српски писци 18. века*, Нови Сад 1988, стр. 57.

¹¹ Динко Давидов, *нав. дело*, стр. 232.

¹² Мирослав Тимотијевић, *Српско барокно сликарство*, Нови Сад 1996, стр. 213.

¹³ Мирослав Тимотијевић, *нав. дело*, стр. 216.

¹⁴ Дејан Медаковић, *Национална историја Срба у светлости црквене уметности новијег доба*, у: Путеви српског барока, Београд 1971, стр. 79.

¹⁵ Динко Давидов, *нав. дело*, стр. 233.

У развоју српске књижевности врло је значајна појава Велизарија од Мармонтела (1776 и 1777) као првог преводног романа.¹⁶ Гравире је радио Ибер Бургоња д' Анвил Гравло. Био је врло цењен од својих савременика и илустровао је дела Русоа, Волтера, Мармонтела и других. Превод Мармонтела урадио је Павле Јулинац. Књига као и оригинал садржи четири бакрореза. Прва илустрација – фронтиспис представља Велизара и његовог водича у пределу са рушевинама. На другој илустрацији је приказан сусрет Велизара и његове жене Антонине. Трећа илустрација је сусрет Велизара и Јустинијана, док на четвртој Јустинијан показује Велизара дворјанима по чијем наговору је Јустинијан и ослепљен. За наш превод гравире је радио Јохан Ернст Мансфелд који је сарађивао са Курцбеком. Изгледа међутим да се илустрације у нашем преводу потпуно подударују са илустрацијама немачког превода Велизарија изданог у Бечу 1776 г. Овај немачки превод издао је Тратнер, који је имао пословне везе са Јоханом Мансфелдом. Његов портрет по Хикелу резао је Јохан Ернст Мансфелд па је он исто тако могао радити и илустрације за његово немачко издање Мармонтеловог Велизарија.¹⁷ Како је Мармонтел био уведен код нас у моду са Велизаријем, то није чудо што је Доситеј превео и две од његових моралних приповедака, које је штампао у књизи Собраније разних наравоучителних вешчеј в ползу и увеселеније... код Стефана Новаковића, у Бечу 1793. Обе приповетке илустроване су са по једном гравиром. Прва Лаузуз и Лидија, а друга Аделаида – Алпска пастирка.¹⁸ Гравире за ове приповетке је за француско издање радио Ибер Гравло, док је за превод вероватно радио Јохан Ернст Мансфелд. Други роман који је преведен код Срба био је Робинзон Крусо 1799. године. Превод је урадио Никола Лазаревић, а гравире је израдио Јанош Филип Биндер. Превод за житије фелдмаршала Суворова је такође урадио Никола Лазаревић. Ту се налази портрет Суворова у виду фронтисписа међутим, аутор гравире није потписан.

Још једна значајна књига, која је надрасла своју првобитну улогу је Описаније Јерусалима. Књига је издата 1781. године у Бечу и замишљена је као хаџијска књига, као водич по Јерусалиму и Светој земљи. Оваква врста књиге је без књижевних вредности, односно сведена је на најосновније податке. По узору на ову и Грци су штампали свој Проскинитариион. Временом су овакве књиге постале сведоци српске па и грчке културе XVIII века. Књига је издата на предлог, трошак и редакцију Симеона Симеоновича, архимандрита Јерусалимског. Он вероватно није био аутор текста, али је написао предговор и поговор књиге. Аутор илустрација био је Христофор Це-

фаровић. У Описанију је највише оних бакрореза који врло скромним знањима о перспективним скраћењима и архитектонским пресецима покушавају да дочарају стварне изгледе знаменитих здања Јерусалима и појединих урбаних целина његове околине. Осим самостално, овакви схематизовани лајт мотиви и хаџијски путеводитељи служе и као позадинске или сценске кулисе за сложеније, библијске илустрације са фигуралним композицијама.¹⁹ Сцене као што су Жртва Аврамова, Христос се јавља Марији Магдалини, Христос проповеда у храму, Исцељење ослабљеног, Христос пред Пилатом, Исцељење слепог, Јудин пољубац, Молитва у Гетсиманском врту, Васкрсење Лазарево, Кушање Христово на гори, Крштење, Христос и Самаријанка, Благовести, Преображење, Светог Илију буди анђео, Уходе у земљи Хананској, Пут у Емаус су израђене по узору на Библију Египту. Она је издата у Аугзбургу 1695, а илустрације је урадио Кристоф Вајгл. Било да су смештене у ентеријеру или екстеријеру, све остале фигуралне сцене одликује плошност и готово позоришна театарност, а у односу на Вајглове гравире, издваја их изразито поједностављење радње и места, положаја и гестова приказаних ликова.²⁰ Исто тако битна књига је Вечни календар чији је аутор Захарије Орфелин. Такође, ту се налази и његово последње граверско дело Стварање света. Као предлог за цртеж послужила му је Гестнерова композиција. Књига је објављена захваљујући племићу Сави Вуковићу који је касније био фондатор Српске православне цркве. Историја разних славенских народа наипаче Болагров, Хоравтов и Сербов је још једна значајна књига код Срба чији је аутор Јован Рајић. Он је био архимандрит манастира Ковиља, писац, теолог и педагог, а многи његови списи штапани су још за његовог живота. Књига је штампана у четири тома да би задњи том био штампан као засебна књига под називом Прибавленије содржашће је важнаја писменаја доказателства к изјасненију историји славенских народа. Са већом прилежношћу и намером да изда графички добро опремљену и илустровану књигу приступио је Стефан Новаковић штампању монументалног дела Јована Рајића Историја разних славенских народа наипаче Болгаров, Хорватов и Сербов, I – III (1794).²¹ Сматарао је Историју веома битном, али да њено штампање тражи огромне издатке. У броју 21 у његовом часопису Вједомости штампао је један испис у виду проспекта. Овим је Новаковић почео своју акцију за издавање Историје. Како је било прво реаговање српског општинства? О томе има прву вест 25. марта у Вједомостима: грађани Срби из краљевске вароши Суботице примили су са великом радошћу и утехом Оглавленије Историје послано из

¹⁶ Вера Васић, *Порекло илустрација првих Мармонтелових превода код нас*, у: Библиотекар, год. X, бр. 1, Београд 1958, стр. 19.

¹⁷ Вера Васић, *нав. дело*, стр. 21.

¹⁸ Вера Васић, *нав. дело*, стр. 21.

¹⁹ Љиљана Стошић, *Библија Египта и Жефаровићево „Описаније Јерусалима“*, у: Зборник Народног музеја, год. XVIII, бр. 2, Београд 2007, стр. 206.

²⁰ Љиљана Стошић, *нав. дело*, стр. 208.

²¹ Динко Давидов, *нав. дело*, стр. 234.

броја 21. спремни су да приложе 100 форината за штампање књиге.²² Што се тиче илустрација Новаковић је имао помоћ митрополита Стефана Страгиновића. За портрет Јована Рајића и композицију Роду и обществу Јаков Орфелин је израдио цртеже. Павле Васић тврди да стил цртежа, на коме је представљен Јован Рајић, припада рококоу, а садржина неокласицизму. У књизи се налазе и портрети српских владара, а ликови који се налазе у Стематографији и Србљаку су требали да послуже као предлошци. Међутим, у жељи да они делују световно и западноевропски вероватно су послужили страни предлошци ликова франачких владара. Та збирка бакрорезних портрета се чувала у Митрополитској библио-

теци. Сав материјал предат је Јохану Георгу Мансфелду који је аутор илустрација у овом делу. Битно је напоменути да се у Историји налазе и две географске карте старе постојбине Словена и територије које су населили. У четвртој књизи Рајићеве Историје, Прибавленију, налази се портрет грофа Бранковића. Израдио га је Јохан Венцел Енгелман, а иконографски се везује за уљане портрете Георгија Бранковића.

Графика XVIII века је била уско повезана са књижевним и историјским делима у којима се налазила. Она је зависила од писатељства, преводилачких и издавачких подухвата тог времена. Оно што је можда најбитније јесте да је сведок преображаја и раста тадашње српске културе.

Каталог

1. Свети Стефан Штиљановић, Христофор Жефаровић – Тома Месмер, Беч, 1741. Бакрорез (инв. број 302375)
2. Заставица; Исус Христ, Христофор Жефаровић, Беч, 1742. Бакрорез (инв. број 129996)
3. Преподобни Симеон, Јозеф Антон Лидл, Римник, 1761. Бакрорез (инв. број 7806)
4. Благовести, непознат аутор, Венеција, 1761. Дрворез (инв. број 130653)
5. Ликови српских царева и деспота, Захарије Орфелин, Венеција, 1765. Бакрорез (инв. број 130644)
6. Силазак Св. Духа, Јохан Ернст Мансфелд, Беч, 1771. Бакрорез (инв. број 114693)
7. Вакрсење Христово, Јохан Ернст Мансфелд, Беч, 1772. Бакрорез (инв. број 302359)
8. Властелин благоугодни, Никодим Зубружицки, претпоставка, Беч, 1774. Бакрорез (инв. број 130621)
9. Велизариј се враћа кући из тамновања, Јохан Ернст Мансфелд, Беч, 1776. Бакрорез (инв. број 129966)
10. Велизариј се враћа кући из тамновања, Јохан Ернст Мансфелд, Беч, 1777. Бакрорез (инв. број 129993)
11. Св. Јован Дамаскин, непознат аутор, Беч, 1780. Дрворез (инв. број 130644)

12. Св. Јован Дамаскин, непознат аутор, Беч, 1791. Дрворез (инв. број 130643)
13. Јерусалим – градске зидине и куле, Храм Пресветога Грба Христовог, Христофор Жефаровић, Беч, 1781. Бакрорез (инв. број 130635)
14. Стварање света, Захарије Орфелин, Беч, 1783., I издање. Бакрорез (инв. број 129963)
15. Портрет грофа Франца Балаше, Јохан Георг Мансфелд, Беч, 1791. Бакрорез (инв. број 130654)
16. Аделаида – Алпска пастирка, Јохан Ернст Мансфелд, Беч, 1783., I издање. Бакрорез (инв. број 129948)
17. Портрет Јована Рајића, Јаков Орфелин – Јохан Георг Мансфелд, Беч, 1794. Бакрорез (инв. број 130652)
18. Стефан Првовенчани, Јохан Георг Мансфелд, Беч, 1794. Бакрорез (инв. број 130652)
19. Портрет Георгија Бранковића, Јохан Венцел Енгелман, Беч, 1795. Бакрорез (инв. број 129987)
20. Цар Давид, непознат аутор, Будим, 1798. Дрворез (инв. број 135047)
21. Робинзон на острву, Јанош Филип Биндер, Будим 1799. Бакрорез (инв. број 130623)
22. Портрет грофа Суворова, непознат аутор, Будим, 1799. Бакрорез (инв. број 129989)

Összefoglaló

Illusztrációk a 18. század végén szerbül kinyomtatott könyvről

A dolgozatban 18. századi szerb könyvek kerülnek bemutatásra, amelyekkel a Szabadkai Városi Könyvtár irattárában őriznek. Mindenekelőtt a könyvek akkori vizuális kialakítását mutatjuk be. Ugyan

ezt tesszük a korszak más könyveivel is. Meg fogjuk mutatni azt is, ahogy az idei és külföldi művészek többek között könyvek illusztrálásával is foglalkoztak, grafikával.

Summary

The illustrations of Serbian printed books in 18th century

This paper is presenting a part of the Serbian printed books from the 18th century collection kept in the City Library of Subotica. The visual forming of the books in that period will be mainly described.

The work of national and foreign artist which among other things worked on literal graphics will be shown.

²² Јован Деретић, *О издању и претплатницима Рајићеве историје*, у: Библиотекар, година XIV, бр. 1, Београд 1962, стр. 54.

Dr. Mészáros Zoltán

Mihálovics a horvát és magyar nyelvtan halovány állócsillaga

(János Mihálovics: *Gyakorlati ilir nyelvten. Matica Hrvatska, ogranak Matice hrvatske u Osijeku, ožujak, 2016. c. könyv bemutatása*)

Érdekes vállalkozásban kezdett a Matica Hrvatska, amikor úgy döntött, hogy ismét, utánnomásban kiadja Mihálovics János: *Gyakorlati ilir nyelvten* (Tankönyvül és Magánhasználatra). Baja, 1874. c. könyvét. Azonban ennivel tartozott önmagának is, hiszen ez a könyv nem volt meg egyetlen horvátországi közgyűjteményben sem. Végül is, az ilyen hiányok pótlására valók, az olyan tudományos projektek, mint amilyen a „Hrvatsko-Mađarski jezikoslovni dodiri u drugoj polovici 19. stoljeća” (A horvát-magyar nyelvi kapcsolatok a 19. század második felében.) Érdekes, hogy a szerzővel Mihálovicsal Szabadkán már 2011-ben foglalkoztak (BARA-ŽIGMANOV 247-271), azaz bizonyos értelemben megelőzték a Matica Hrvatskát.

Mihálovics, akinek szerencsére volt életrajzírója (Velin), tanárember volt, akinek a karrierje nem ívelhetett hirtelen magasra, hiszen 1849-ben Kossuth híve volt. Kezdetben így csak alapfokú iskolákban taníthatott. Rendkívül széles érdeklődésű ember volt, akit az ásványtantól a biológián át, a nyelvészetig is elvitte az érdeklődése. Karrierje tehát úgy kezdődött, hogy a szlavóniai Harkanovcira helyezték, ahol „triviális” iskolában tanított, majd az „illír” részlegen tanított, majd később nőinasiskolában és „ismétlődően”. A bajai Salembach Lujzával összeházasodva egy fia született. 1870-től már a tanítóképzőben tanít, tehát valamennyire azért karrierje építésében halad előre, azonban a „túlzásba vitt munka miatt” 1877-ben elhunyt.

Könyve igazi csemege azoknak, akik szeretik a magyar és a horvát nyelvet, sőt azoknak is, akik a délszláv nyelvek és nyelvjárások iránt érdeklődnek. Ezen kívül az újra kiadott részek meghosszabbodtak egy nagyon szakszerű nyelvi-filológiai tanulmánnyal is, melynek szerzői Mlikota Jadranka és Lehocki-Samardžić Anna.

Mihálovics a Duna mentén élő, gyakorlatilag kétnyelvű horvátok közül való. Miközben nagyban dúltak a későbbiek még inkább meghatározó „kultúra harcok”, ő más, ellentétes irányt vett. Magyarul írt egy horvát nyelvten, amit rövid szótárral egészített ki. Ezt adták most ki újra. Ezen kívül Mihálovics munkája azt is bizonyítja, hogy a Horvátországon kívül élő horvátok (sokácok, bunyevácok) mennyire odafigyeltek arra, ami Horvát-

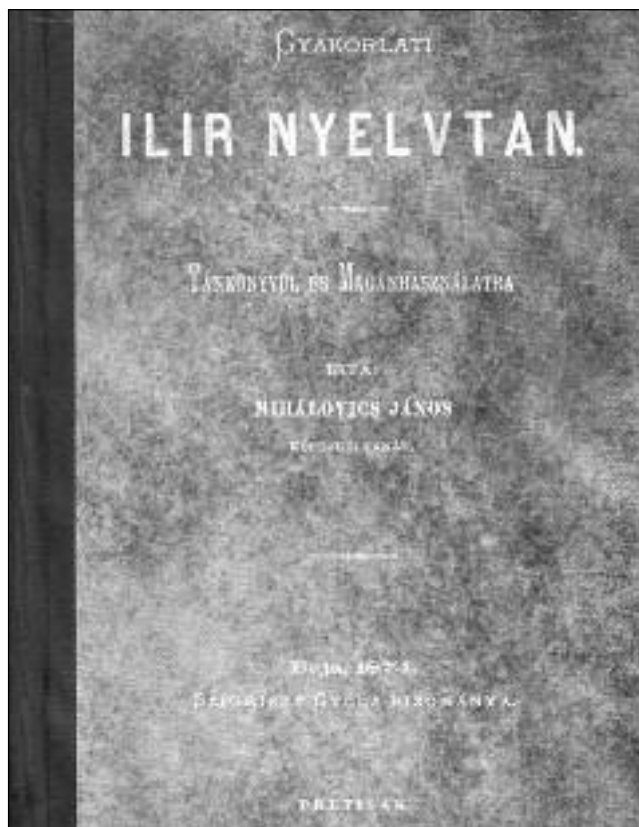
országban történik (ezt a jelen sorok írója is megerősítheti, a szabadkai Neven kiadásait kutatva). Mihálovics esetében az anyaországra figyelmét még azt is jelentette, hogy a tudományos életre és könyvkiadás megismerésére is gondja volt. Nyelvtenának az értelmét abban látta, hogy a magyarok is megtanulhassák az illír, azaz a horvát nyelvet, hiszen a két nép rég óta és nagymértékben érintkezett, és az is előfordult, hogy valaki olyan hivatalba került, ahol szüksége lehetett a horvát nyelv ismeretére. Egyébként a „horvát”-ot mint népvévet nem kedvelték Mihálovics korában, inkább mondták őket másnak (bunyevác, bosnyák, sokác, rác, tót). Egyszóval Mihálovics felérte ésszel, hogy a kölcsönös kommunikáció lehetősége mindkét nemzetnek jó.

A nyelvészek, Jadranka Mlikota, Lehocki-Samardžić Anna és Borko Braban, akik a szöveget tüzetesen átvizsgálták, többször is megállapították, hogy Mihálovics a Zágrábi Iskola követője, amelynek egyik fő képviselője Antun Mažuranić, aki összefoglalta a szótant érintő kér-

déseket, így megpróbálta szabályozni azt (normatív grammatika). Műve a „Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole” (Horvát szótan a gimnáziumok és reáliskolák számára). Mihálovics ennek a nyelvtannak az 1869-es negyedik kiadását használta igazodásként. Azonban Mažuranić műve foglalkozik a mondat szerkesztéssel (syntaxis), így ebben Adolf Veber „Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije” (Az illír nyelv mondat szerkesztése az alsóbb gimnáziumoknak – érdekes, hogy a „skladnja” szót úgy is értelmezhetnénk mint a szavak összhangba hozását) c. művét használta segédeszközüül. Mindez még a Vuk Karadžić hatásának kiteljesedése előtti időben volt. Noha Mihálovics a Zágrábi Filológiai Iskola felfogását követve, mégis valami egészen újat alkotott, ez pedig abban van, hogy a magyar nyelvet, mint metanyelvet használta, azaz magyar nyelven magyarázta, az illír (horvát) nyelvtani jelenségeket, és magyar fordításokat ad meg, hogy a magyar olvasó megértse az általa írt nyelvtankönyvet. Fontos, hogy a zágrábi filológiai iskola a maga útján indult el, és a Karadžić hatását megelőzően már megkezdte az irodalmi nyelv, és a horvát köznyelv kialakítását, ill. leírását. Nyilvánvalóan ez a két folyamat kiegészítette egymást, és hatott egymásra. Mindezt érdekes a könyv és a szótár, hiszen a mai horvát, vagy szerb nyelvet ismerő ember egy sor különös szóra akad. Vanak ismert, de más végződésű szavak, és olyanok is amelyek ma már módosultak. Olyan szavak is vannak, amelyek a mai közbeszédben már nincsenek jelen, az olvasó számára az egyedüli kapaszkodó a Mihálovics által megadott magyar jelentés.

Mihálovics nyelvészeti munkáját Baján, a szülővárosában adták ki 1874-ben, de lesz annak még egy kiadása a halála után, 1881-ben is. Emellett Mihálovics más könyveket is fordított és írt, azonban ezekről nincsenek teljesen pontos adatok, ami miatt a tanulmány írói titokzatos tanárembernek nevezik, mindazonáltal azért bizonyíthatóan fordított és írt több könyvet is, mindegyik az oktatáshoz kapcsolódik (ezekre a tanulmány szerzői ki is térnek).

Maga a nyelvtan és a szószerdet/szótár 250 oldalt tesz ki. A szerző azzal a szándékkal írta, hogy alkalmas legyen iskolai képzésre és önképzésre is, azaz „tankönyvül és magánhasználatra”. Módszeresen épül fel, a kor divatja szerint. Nyelvtani mondanivalóját 22 fejezetben 181 oldalban összegzi. A betűkkel, és azok hangértékeinek kiejtésével kezd, hogy egy logikus ívvel a szófajok, azok ragozása és esetein át a mondatok egymáshoz való viszonyáig jusson el. A nyelvtani rész olvasásakor, jó az, ha az ember tisztában van azokkal a terminusokkal amelyeket ma használunk, ugyanis van néhány terminus technikus, amelyeket ma nem használunk ilyen a „hajlítható beszédrészek”, az „önálló nevek”, „ejtegetés” stb. Érdekes, hogy a mai nyelvtani divattal ellentétben, nem a latinus elnevezéseket részesíti előnyben mint amilyen pl. a genitivusz, hanem megpróbál magyaros kifejezést találni. A nyelvtan olvasásában, az olvasó ismereteihez ill. érdeklődéséhez mérten érdekes ill. furcsa szavakkal találkozhat, sőt van úgy, hogy ezeket furcsán sőt tendenciaszerűen is furcsán ragozzák. Időnként a német és a latin nyelvtanra is hivatkozik a szerző. Gót betűs szavak is vannak a könyvben. Aki szereti a nyelvtant, és ért is hozzá, hossza-

san csemegézhet azon, hogy a tárgyesetet „vádoló esetnek” is nevezi, és a többi nyelvi eset megnevezése is rendhagyó, ezen kívül a szerző gyakorlatokat és feladatokat is kitalált, és a ma már csak nyomokban létező (a szlovénban és ógörögben létező) kettős számot is jelöli, mint az egyes és a többes közöttit. Érdekes, hogy a nyelvtani részt úgy fejezi be, hogy a horvát és a magyar mondatok szerkezetükre és különbözőségükre nézve nem különböznek. Erről a mai összehasonlító nyelvtanokban bizonyára másként vélekednek.

A szószerdet telis-tele van furcsa kifejezésekkel, a mai horvát nyelvet ismerő ember csak sejtené, de sok esetben nem is értené őket, ám ott van a szó magyar megfelelője.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy Mihálovics egy nyelvi, nyelvtani, filológiai különlegességet hozott létre, ezért jó, hogy felismerték és ismét kiadták. Ez a különleges könyv a ma magyar anyanyelvű emberét mélyebbre viszi a horvát nyelv megértésében, de Goethe óta tudjuk, hogy ez az saját anyanyelvünk mélyebb megértésében is segít. Ugyanez érvényes a horvát anyanyelvűekre is. Nem kérdéses, hogy a szerző rendhagyó, alapos és hosszúságú munkát végzett. A Mihálovics temetésekor 1877. december 24-én elhangzott beszédben, szó esett arról, hogy a történelemben vannak nagy és fényes csillagok, Mihálovics nem ilyen, ő csak jelen van munkásságával, de nélküle, akár a halovány állócsillagok nélkül, nem lenne teljes az univerzum.

Irodalom

Mario Bara, Tomislav Žigmanov, Vrela za povijest Hrvata u Vojvodini – monografske publikacije do 1918, u: Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata, Subotica 2011.

Palásthy Lenke

Egy kiállítás képei

Vajdaságban egyetlen templomot emeltek Alexandriai Szent Katalin tiszteletére, a ludasit. Az 1832. március 12-én megszentelt templom 185. évfordulóján Ft. Dobai István plébános úr a templomban rendezett kiállítással tette emlékezetessé a jeles napot 2017-ben.

A helytörténeti jellegű tárlat három, nagyméretű panon „mondta” el írásban, tér- és tervrajzokban, képekben a templom építéséig vezető hosszú utat. Az egyhónapig tartó kiállításon az érdeklődők elé tárult az a középkori oklevélmásolat – 1335-ből is, mely a mai ismereteink szerint az első írásos emléke e településnek, Ludasygház (Ludasegyház) néven. Az egyház szó szent ház/megszentelt ház, templom meglétére utal. A Magyar Országos Levéltár Mohács Előtti Gyűjteményében őrzött okmány (DL 2946) Adorján egyik szomszédjaként tesz említést Ludasról. Kutatások, közlések, feltárt régészeti lelőhelyek azt igazolják, hogy az ősi Ludasegyház a tó déli csücskénél terült el, a templom körüli település–füzér lehetett. Hogy Ludas nem néptelenedett el az idő folyamán igazolja az 1528-ban megjelent első Magyarországot bemutató térkép, mely az 1300 jelentősebb településnév között Ludasnak földrajzi helyét feltüntetik tornyos ábrával. A fametszetű, kézzel színezett Lázár deák által rajzolt első térkép a plébánia rejtékéből került elő és a középkori okmány mellett kapott helyet. (A szemlélt nagy nyíl segítette a hely megtalálásában). A Szabadka környékén fekvő legrégebben lakott település a török időköt is túlélte a sokat szenvedett lakossággal, akik 1682-ben a törökök elől Szegedre menekültek, fél évig a ferencesek oltalmában éltek. Írások szerint később szerb milicisták, majd dalmaták–bunyevácok telepedtek le Ludason. A 18. században szegedi dohánykertészek népesítették be a területet, akik a pusztának állandó bérlői lettek. A 19. század elején, amikor kétezernél is többen éltek a településen, úgy döntött a város, hogy a kint élők lelki gondozásuk számára, egyházi létesítményeket hoznak létre – templomot, paplakot és melléjük iskolát. A puszta egyik leggazdagabb birtokosa ajándékozott területet a létesítmények helyének. 1818-ban készült el a helyszínrajz, 1820-ban a kivitelezési terv és a rá következő évben az épületek is elkészültek. **A terveket a kiállításon láthatták az érdeklődők.** 1824-ig kellett várni a

Helytartó Tanács javaslatára és rendeltetére, melyben ötödik káplánt írt elő a szabadkai Szent Teréz templom plébánosának segédjeként a ludasiak lelkipozója lenne, aki vasárnap és ünnepnap misét is tartana. Több év elteltével, 1829-ben a kalocsai érsek elrendelte, hogy a rég említett ötödik káplán Ludason lakjon és ott végezze plébánosi feladatát. A régen felépített templom elhagyott/elhanyagolt épületét tatarozás követte és a rendelet szerint az istentisztelet megtartására szükséges berendezést beszerzték. A torony nélküli templom mellé épített haranglábbba 1831-ben került harang, melyet augusztusban szenteltek meg.

Tormásy Gábor (1846-1901) Szabadka belvárosi segédlelkész történelmi forrásokban gazdag monográfiájában, az 1883-ban kiadott „A szabadkai római katolikus főplébánia története” című kitűnő munkájában írja Ludasról: „A templomnak felavatása, melyet Ferenczy György bajsai plébános és Szabadka – kerületi esperes végzett 1832-ik év március 12-ik napján volt. Az ünnepélynek, mint a tanács küldöttei jelenték, a legszebb idő kedvezett s arra úgy a városból, mint a körülfekvő szállásokról igen sok nép jelent meg. A templom a kegyuraság küldötteinek jóváhagyásával Szent Katalin szűz és vértanú tiszteletére avatott, azért mert Varga Szentes – született Piukovits Katalin úrnő megígérte, hogy a fő oltár fölél Szent Katalin képét ő fogja festetni és felállíttatni.” Az említett személy, a tehetős ludasi birtokos ajándékozta korábban azt a földterületet is, melyen a templom épült. Az idővel megfestett oltárkép az alexandriai királylány történetét jeleníti meg, aki a legenda szerint 415 körül, a keresztény üldözések folyamán szenvedett kínhalált hitéért kerékbe törve. A jelképekben gazdag nagyméretű festmény a kerék rajzával, Katalint koronás fővel kezében könyvvel és pálmaággal ábrázolja, háttérben a királyi várral.

A tudásáról, műveltségéről neves királylány, a későbbi Alexandriai Szent Katalin életéről olvashatunk bővebben (nagyméretű betűkkel), aki a tanulók, a könyvtárosok, filozófusok, a hitvédelmezők védőszentje lett.

A ludasi templom felszentelésének évét/tényét Iványi István (1845-1917) is megerősítette a kilenc évvel ké-

sőbb, 1892-ben kiadott „Szabadka szabad királyi város története” című monográfiájában.

A templomszentelés után Nagy József káplán elkezdte vezetni az anyakönyveket, melyeket napjainkban a Szabadkai Történelmi Levéltár őríz. Ezekből az anyakönyvekből is jutott kép/fénymásolat a kiállítási felületre. A kereszteltek első anyakönyvében tallózva láttuk, hogy 1832-ben az újszülöttek száma hatvanöt, 1833-ban kilencvenhat, 1834-ben nyolcvankettő, 1835-ben hetvennyolc, 1836-ban száztizenhét.

Az egybekeltek első öt évét vizsgálva tudni, hogy 1832-ben tizenkilenc esketés volt Ludason, a következő évben hét esküvő került bejegyzésre, 1834-ben huszonkilenc esküvő került sor, 1835-ben tizenöt, 1836-ban kilencet jegyeztek be az anyakönyvbe. A halottak anyakönyvéből tudni, hogy 1843 szeptemberében új temetőt szenteltek, az Angyalok Napján. Az anyakönyvekből kitűnik, hogy magyar és latin nyelven vezették az adatokat és az is, hogy időnként a ferencrendi szerzetesek a kolostorból kijártak helyettesíteni Ludasra.

A kiállítás képei között láttuk/olvastuk a lelkészek névsorát virágfüzér kerettel díszítve. Az első káplán az említett Nagy József volt, aki 1832 és 1836 között működött Ludason, Baich József követte 1836-tól 1841-ig, majd Répássy Mihály stb. Az 1850. november elsejétől 1860. október 30-ig működő káplán nevéhez fűződik az 1852. évi javítások, építések, mint pl. a harangláb, a templom hajójában felépített kórusé stb. Sabiányi Károly lelkész abban az évben cizellált betűkkel jegyzi be a Ludasi Egyház Jegyzőkönyvébe a következőket: „1852. évi őszutó 25-én: Nagyszerű öröm ünnepe volt a Ludasi Egyháznak, ugyanis Nemzetes és Vitézlő Varga Tamás úr, Szab.Kir.Szabadkai Várossának érdems dús Polgára és az Ő tisztelt Neje Birkás Katalin Asszonyság a Ludasi Egyházat a mai napon egy csinos négy változatú Orgonával nagy lelküleg megajándékozni sziveskedtek a Szent Mise Áldozatnak a jötevő Család jó s boldog létéért bemutatásra s az Orgona s akkor Készült Oltár Chorus Keresztelő kút, Supelát s több Egyházi eszközök megáldatására, Szabadka Szent Terézi Répost Plébános Úr, Czorba Béla volt felkérve; Ki is Püspök Süveg alatt teljes egyházi segédlet kíséretében a Szabadkai Nemes Tanács s több egyházi és világi Úri személyeknek a jelenlétében az egyházi Szertatásokat Ünnepelesen bevégezte–mindezeket, a lelkészi lakban barátságos reggeli, ezt pedig Szabadkán az Adakozó úr hajlékában fényes lakoma és tánc vigalom követte.”

1841-ig a ludasi lelkészség jogilag a főplébániához

tartozott, később a külvárosban álló Szent Györgynek szentelt plébániához és csak 1860-ban szerveznek önálló plébániát, amikor segédlelkésként neveznek ki élére. 1871-ben értesülni arról, hogy a lakosság száma megnőtt, négyezernél is több az istentiszteletre járók száma. Szükséggé vált a templomhajó meghosszabbítása, majd torony magasztását is elvégezték.

Mai formáját 1889-ben nyerte el a templom huszonhárom magas tornyával. A megszentelésének 185. évfordulóját ünneplő, valamikori kis, ludaspusztai ékszer mai méretei: hossza 29 méter, szélessége 8,5 méter, belső magassága 6 méter.

A káplánok sora után 1874-ben Jeszenovics Jánost nevezik ki plébánoshelyettesnek, aki december 3. és 1885. október 12. közötti időben a templom részére több hiányzó tárgyat szereztetett be: színes misemondó ruhákat, palástokat, oltárgyertyatartókat, albákat, karingeket, füstölőket, lobogókat stb., mellyekkel díszes, fejléces számlák érkeztek – feltüntetve a cégjelzéseket az érdem érmekkel, az alapítás évével emelve a firma hírnevét. (Ezeket napjainkban is őrzi a ludasi plébánia levéltára).

A Ludasi Egyház Jegyzőkönyve szerint: „A ludasi adminisztratura 1886. február 6. Ő Eminenciája, dr Hajnald Lajos Kalocsai, Bibornok érsek által rendes plébániára emeltette, első plébános lett Jeszenovics János.”

A Ludason töltött 25. éves jubileumáról a Szabadka és Vidéke közlönyből értesülünk, 1899. december 3-ai számából: Kora reggel, az ötórai harangozáshoz eldördült 7 mozsár, jelezve a nap fontosságát stb.

Emlékezve Piukovics Katalinra a földet adományozóra, a templom felépítéséhez, aki vállalta a templom dedikációját ábrázoló oltárkép megfestését-1835-ben halt meg. Szeretetei több év után teljesítették az ígérését, megfestették az oltárképet. Halálának 170. évfordulóján, 2005. júliusában kései utódai a szabadkai Bajai-úti temetőből áthelyeztették sírkövét Ludasra, ahol a templom déli oldalába beépítették azt. A következő 2006. évben leszármazottai egy Szent Katalin üvegfestménnyel állítottak emléket a templomban.

Irodalom

Beszédes Valéria, Ünnepek ez minékünk, Életjel 2001.
Iványi István, Szabadka szabad királyi város története II. rész, Bittermann József nyomdájából 1892.

Tormásy Gábor F.M., A szabadkai Római Kath. főplébánia története, Szabadka 1883., Pertits Simon Könyvnyomdájából

Čedomir Janičić,

viši kustos – istoričar umetnosti Gradskog muzeja Sombor

Jugoslovensko iskustvo: Jedan ljudski vek nečeg sasvim različitog

Izložba *Slikarstvo i vajarstvo jugoslovenskih autora iz zbirke Gradskog muzeja Subotica (1918–1940; 1945–1990)*, Gradski muzej Subotica, 2016/17.

Potreba da se stručno obradi i valorizuje doprinos kulturnog projekta Jugoslavija, postaje stalni izazov od njegov dramatičnog nestanka u nizu lokalnih i krvavih ratova. Političke, ekonomske, socijalne i druge implikacije projekta, manje-više, bile su i jesu još uvek, u celosti ili u segmentima, osporavane kao posledica novih ideoloških prioriteta posebnih nacionalnih elita poniklih na jugoslovenskom prostoru, ali i globalne, tzv. Četvrte revolucije (Klaus Švab, Lučano Floridi) koja sva istorijska iskustva, bez obzira da li su stara nekoliko decenija ili milenijuma, posmatra novom fizičkom i intelektualnom optikom sve više nezainteresovanom za pitanja dovoljno upotrebljivog pojmovnog alata za prava (pre)ocenjivanja.

Kulturni doprinos Jugoslavije kao najosetljiviji i najzahtevniji segment jugoslovenskog nasleđa, takođe, nije ostao imun na različite dioptrije: od onih opterećenih egzaltiranim ili, pak, sentimentalnim evokacijama, do grubih deformacija, (ne)selektivnih prisvajanja, radikalnih poricanja ili (ne)namernih polovičnih uvida. Kao da nedostaju sabrani, objektivni pristupi ovoj temi, koji istovremeno ne bi „hladili priču” i interpretirali ipak *našu* prošlost kao nečiju tuđu. Tu, pre svega, mislim na činjenične funduse, rad sa svedočanstvenom građom koja iz prve ruke pokazuje prošlu zbilju u najpribližnijoj formi i baš zbog toga zaslužuje da bude temelj svake analize ili interpretacije zainteresovane više za istinu nego za efekat koji stvara u javnosti.

Umetnička produkcija na bivšem jugoslovenskom prostoru je složena kulturološka pojava uslovljena brojnim uticajima i ukrštanjima, obogaćena samom kulturnom i etničkom raznovrsnošću Jugoslavije, naglim političkim i ideološkim zaokretima, ali i opštim dinamizmom dvadesetog stoleća koji je jedan dugo zapušteni areal stavio u pogon modernih opštedruštvenih strujanja.

Kao mlad društveno-politički projekat, bez presedana na prostoru koji je pokrивao, Jugoslavija je prihvatila načela modernizma kao svoj referencijalni ideološki okvir i manje-više ostala mu je verna sve do kraja kada su je upravo porazile predmoderne, antimoderne, ali i postmoderne paradigme. Ideologija rasnog, jednoplemenog, „vekovnog” lutanja i traganja za jedinstvenim oblikom

političke zajednice, odmah je bila grubo i direktno demantovana pravim procvatom opozicije u nacionalno i socijalno inspirisanim alternativama. Premda je i modernizam stalno bio, u obe Jugoslavije, praćen upornim pojavljivanjem predmodernih, katkad i sasvim primitivnih shvatanja, njegove konkretne implikacije i njihovu prednost nije bilo teško pokazati na delu. Napokon, modernizam je podjednako bio zanimljiv elitama, čuvajući i unapređujući njihov neosporan status uvođenjem specifičnog dinamizma koji je tu elitu lišavao neželjene odgovornosti i tereta vođstva, a svima ostalima značio je kao nov motor za preraspodelu povoljnih prilika.

Umetnost u Jugoslaviji uglavnom se ugledala na glavne tokove u razvijenim zapadnim centrima. Načela modernizma (individualizam, demokratičnost, ubrzani tempo promena, radikalno preocenjivanje doprinosa iz prošlosti i tradicije itd.), širila su se jugoslovenskim društvom obremenjenim protivrečjima, uspevajući upravo u kulturi i umetnosti zbilja da procvetaju i daju svoj doprinos koji niko nije ni pokušao ozbiljnije da ospori.

Stoga se i reprezentativni radovi toga doba mogu uporediti sa dešavanjima u Parizu vezanim za umekšane, poratne, forme kubizma, nadrealizam, art deko, tridesete za socijalno inspirisano slikarstvo, buržoaski intimizam i uticaje socijalističkog realizma, kao i rasno motivisane umetnosti. Posle rata i promene na ideološkom planu, socrealistička kratka epizoda biva zamenjena jednim naročito mekim, formalnim vidom moderne (soc-esteti-

zam), koji se, manje-više, zadržao u Jugoslaviji kao zva- nična umetnost do samog njenog kraja.

Subotički muzej je u prilici da pregledom vlastitog tezaurusa posvećenog umetničkom iskustvu jugoslovenskog projekta, ponudi oku stručne i zainteresovane javnosti (ali i onom koji to nije), „čvrst dokaz” jednog primer- nog baštinskog rada: zbirku i dokumentacionu bazu pos- većenu protagonistima umetničke scene (ili scena?) u Jugoslaviji za njenog postojanja. Kustoskinje-autorke izložbe, dr Olga Kovačev Ninkov (zadužena za deo izlož- be posvećen slikarstvu) i Ljubica Vuković Dulić (skulp- tura), imale su veoma složen zadatak: ispričati priču o jednom vremenu kroz kapitalna dela fundusa. Moramo imati na umu da svedočanstvenost muzealizovanog umetničkog dela ima najmanje tri receptivna nivoa: prvi, faktički, kao svedočanstvo vremena, prostora i ličnosti umetnika, akvizicione politike kuće u različitim društvenim uslovima, rečju: muzealiju kao dokument; drugo, kao svedoka specifičnog istorijsko-umetničkog konteksta i kulturne situacije koju definišu stilske mene, obeležja, škole, pravci, individualne poetike i doprinosi; i, napo- kon, treće kao estetički artefakt koji govori svojom oso- benom leksikom i menja doživljajnu kondiciju posmatra- ča imanentnim zakonima koje poseduje svako umetničko delo. Stoga, poklapanje i saradnja između faktičkog sta- tusa muzealije, istorijsko-umetničke deskripcije te, napo-

kon, „stručne” valorizacije i manje ili više poletne inter- pretacije i neizbežnog „ličnog” stava, iskustva i ukusa, spadaju u red visoko usaglašenih akcija kada su u pitan- ju projekti ovakve vrste.

Projekat je podeljen u dva dela zbog obilja materijala koji se ne može i ne sme zanemariti – možemo biti veoma prijatno iznenađeni raznovrsnošću i kvalitetom izloženih radova. U prvom delu izložbe ističemo radove: Ane Bešlić, Đorđa Bošana (kojem je posvećen ceo jedan seg- ment izložbe), Vase Eškičevića, Olge Jančić, Ante Moti- ke, Milana Konjovića i mnogih drugih čiji radovi ilustru- ju razvoj umetničke prakse u Jugoslaviji u uslovima po- većane javne pažnje i značaja, kao i opštedruštvene soli- darnosti sa vrednostima umetničke autonomije, kreativ- nosti i inovacije.

Projekat subotičkog muzeja koristan je, što nikako ne bismo smeli ispustiti da ukažemo, iz aspekta nadopune neophodnih baza informacija u cilju tačnijeg sagledava- nja jugoslovenske epizode i dvadesetog veka kao srodnih fenomena u kulturi ovih prostora. Projektom se potcrtava poseban značaj srpske, vojvođanske, subotičke kulturne klime koja se sistemom pravovremenih, kontinuiranih i reprezentativnih akvizicija potvrdila kao dorašla slože- nim uslovima u kojima je ta umetnost nastajala, te vreme- nu koje je zahtevalo brze i tačne odgovore na sve teža pitanja i izazove.